

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ
MECMAU'L-EMSÂLİ MEYDÂNÎ'NİN
ALTINCI BÂBİ: İNCELEME-METİN**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Umer Abbas Obaid OBAID

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE**

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ MECMAU'L-EMSÂLİ
MEYDÂNÎ'NİN ALTINCI BÂBİ: METİN-İNCELEME**

Umer Abbas Obaid OBAID

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	14
1.1. Hayatı	14
1.2. Eserleri	15
1.2.1. Divan.....	15
1.2.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî	15
1.3. Mecmau'l-Emsâl	15
1.4. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî	16
2. ŞÂKİR EFENDİ'NİN TERCÜME YÖNTEMİ.....	17
2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Tercümesi.....	17
2.2. Kelime Açıklamaları	26
2.3. Mesellerin Benzer Türkçe Atasözleriyle Açıklama.....	27
2.4. Türkçe Şiirler	27
2.5. Farsça Şiirler	28

2.6. Arapça Şiirler	28
2.7. Hikâyeler.....	28
3. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	31
SONUÇ	200
KAYNAKÇA.....	202
ÖZGEÇMİŞ	203

TEZ ONAY SAYFASI

Umer Abbas Obaid OBAID tarafından hazırlanan “MENBAU’Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ MECMAU’L-EMSÂLİ MEYDÂNÎ’NİN ATINCI BÂBİ: İNCELEME-METİN” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 11/01/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Şerife AĞARI (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İNCE (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Munise KOÇ (EBYÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Umer Abbas Obaid OBAID

İmza :

ÖNSÖZ

Ahmed b. Muhammed el Meydânî'nin (ö. 518/1124) Mecmau'l-Emsâl isimli eseri, Arap meselleri (atasözleri) konusunda yazılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. Otuz bâbtan/bölümden oluşan eserin ilk 28 bölümü, alfabetik olarak sıralanmış meseller ve bu mesellerin açıklamalarından oluşmaktadır. Bu eser, Arap edebiyatında olduğu gibi Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüştür. Eldeki bilgilere göre eserin kısmî veya tam yapılmış üç tercümesi bulunmaktadır. Söz konusu tercümelere biri Diyarbakırlı Said Paşa'nın (ö.1891) *Nuhbetü'l-Emsâ* isimli eseridir. İkinci eser, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun (ö. 1939) Said Paşa ile aynı isimle kaleme aldığı *Nuhbetü'l-Emsâl* eseridir. Üçüncü eser ise çalışmamızın konusu olan Antep'li Hâfız Mehmed Şâkir'in (ö. 1911) "Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî" isimli dört ciltlik tercümesidir. Şâkir Efendi yirmi ikinci bâb yani "kef" (ك) harfine kadar gelebilmiştir. Türk tercüme geleneği açısından önem arz edecek bu eserin "se" (ث) ve "cîm" (ج) harfiyle başlayan dördüncü ve beşinci bâbı üzerine Sajjad Hussein Oleiwi Al-Janabî tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. (2022) Al-Janabî, tezin birinci bölümünde, kaynaklardaki bilgilerden hareketle Şâkir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. İkinci bölümünde Mehmed Şâkir'in tercüme yöntemi hakkında bilgi vermiş, üçüncü bölümde "se" ve "cîm" harfleriyle başlayan bölümlerin transkripsiyonlu metnini vermiştir.

Bizim çalışmamız da bu eserin "ha" (ح) harfiyle başlayan altıncı bâbın metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Mehmed Şâkir'in hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl*'i ve onun tercümesi olan *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli çalışması tanıtılmıştır. İkinci bölümünde Mehmed Şâkir'in tercümede takip ettiği yöntem üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, Mehmed Şâkir'in mesel maddelerinin tercümesinde takip ettiği yöntem, kelime açıklamalarında başvurduğu kaynaklar, mesellerin benzer Türkçe atasözleriyle açıklanması, tercüme sırasında naklettiği Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerin tespit ve incelemesi yapılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise “ha” (ح) harfiyle başlayan altıncı bâbın çeviri yazılı metni ortaya konulmuştur.

Çeviri yazılı metnin hazırlanmasında eserin İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi’nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı tek nüsha olan müellif nüshası esas alınmıştır. Nüshanın varak numaraları eksik ve hatalı verildiği için çeviri sırasında varakların dijital numaraları değerlendirilmeye alınmıştır.

Eserin metni hazırlanırken mesel maddelerinin Arap harfleriyle yazılışı verildikten sonra hemen altında maddenin çeviri yazısı yapılmış, ardından eserin metnine geçilmiştir.

Metnin kaynağı Arapça bir eser olması hasebiyle içinde çok sayıda ayet ve hadis, Arapça ve Farsça şiir ve mütercim tarafından tercümesi yapılmamış ibareler bulunmaktadır. Metin aralarına serpiştirilen Arapça ibarelerin çeviri yazısı yapılmıştır. Ancak metin içinde geçen Arapça ve Farsça şiirler Arap harfleriyle dizilmiştir.

Çeviri yazıda ünlü ve ünsüz seslerin yazımında seslerin metindeki yazılış şekline bağlı kalınmıştır. Metinde geçen özel isimler büyük harflerle yazılmış, metin içerisinde noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Sadece bölüm sonlarına nokta konulmuştur. Çeviri yazıda kullanılan özel işaretli harfler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

آ	ā
ء	’
ث	ṡ
ح	ḥ
خ	ḫ
ذ	ẓ
ص	ṣ
ض	ẓ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ق	q
ك	ñ
و	ū
ى	ī

Bu tez çalışmasının planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım,

yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevgili aileme manevi hiçbir yardımı esirgmeden yanımda oldukları için tüm kalbimle teşekkür ederim.

ÖZ

Bu çalışma, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap mesellerine dair kaleme aldığı *Mecmau'l-Emsâl* isimli kitabın Türkçe tercümelerinden biri olan Antepli Hâfız Mehmed Şakir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eserinin altıncı bölümünün transkripsiyonlu metni ve ilgili kısımların incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Şakir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eseri tanıtılmıştır. İkinci bölümde Şakir Efendi'nin tercüme anlayışı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Şâkir Efendi'nin kaynak metne bağlı kalmadan yaptığı ilave açıklamalarla eserin muhtevasını genişlettiği tespit edilmiştir. Bunun için özellikle metinde geçen kelimelerin tercümesi için Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesine sıkça başvurduğu görülmüştür. Bunun dışında Meydânî'den önceki mesel derlemelerinden naklettiği ilave açıklama ve hikâyelerle eserin muhtevasını genişletmiştir. Ayrıca konunun akışına uygun çok sayıda Arapça ve Farsça şiire yer verdiği görülmektedir. Türk edebiyatındaki geleneksel tercüme anlayışının bir devamı olan bu eserde, söz konusu unsurlar tespit edilip açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde eserin transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı; Tercüme; Ahmed Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Hâfız Mehmed Şâkir; Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî

ABSTRACT

In This work, Ahmad B. It consists of the transcriptional text of Hâfz Mehmed akir of Ayntab's sixth chapter, Mecmau'l-Emsâli Meydânî, one of the Turkish translations of Muhammad al-Meydânî's book on Arabic parables, and an examination of the relevant sections. The first part of the three-part study provided information on Akir Efendi's life and works. Then his work, titled *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî*, was introduced. The second part emphasizes Şakir Efendi's understanding and translation method. It was determined that âkir Efendi expanded the work's content with additional explanations he provided without referencing the source text. As a result, Tercümercim sm Efendi is frequently used in the translation of Kâmûsu'l-Muhît, especially for word translations. Aside from that, he added notes and stories from collections of parables that came before Meydani to make the work bigger. Also, it can be seen that he uses a lot of Arabic and Persian poems that fit with the subject. This study looks at and explains these things. It is a continuation of the traditional way of translating Turkish literature. In the third part of the study, the transcriptional text of the work is revealed.

Keywords: Turkish literature; Translation; Ahmad Meydani; Majmau'l-Amsal; Hafiz Mehmed Shakir; Menbau'z-Zulali Meânî fî-Tercemeti Majmau'l-Emsâli Meydânî

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Atıncı Bâbı: İnceleme-Metin
Tezin Yazarı	Umer Abbas Obaid OBAID
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	11/01/2023
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	203
Anahtar Kelimeler	Türk edebiyatı; Tercüme; Ahmed Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Hâfız Mehmed Şâkir; Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Menbau'z-Zulali Meânî fi-Tercemeti Majmau'l-Emsâli Meydânî's Horseman Bâbı: Review-Text
Author of the Thesis	Umer Abbas Obaid OBAID
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Muhammet İNCE
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	11/01/2023
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA / IGP
Total Page Number	203
Keywords	Turkish literature; Translation; Ahmad Meydani; Majmau'l-Amsal; Hafız Mehmed Shakir; Menbau'z-Zulali Meânî fi-Tercemeti Majmau'l-Emsâli Meydânî.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusu, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap atasözlerine dair kaleme aldığı Mecmau'l-Emsâl isimli eserinin Türkçe tercümelerinden biri olan Antepli Hâfız Mehmed Şakir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eserin altıncı bölümünün transkripsiyonlu metni ve ilgili kısımların incelemesidir. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mütercim Şakir Efendi'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde mütercimin tercüme anlayışı ve yöntemi konusu hakkında bilgiler verilmektedir. Son bölümde ise eserin metni hakkında incelemeler yapılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı, Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî* isimli tercümesinin ilgili bölümünü transkripsiyon alfabesine aktarmak, daha sonra ana kaynak ile tercüme karşılaştırarak müellifin tercüme sırasında izlediği metodu tespit etmektir. Böylece Türk tercüme geleneğinin tarihi seyrine ışık tutmak, mütercimin bu gelenek içerisindeki yerini belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türk edebiyatı tarihinde tercüme ve şerhler oldukça önemli bir değere sahip kaynaklardır. Bu bağlamda incelenecek tercüme ve şerhler sayesinde bu geleneğin anlayışı ve beslendiği kaynaklar gün yüzüne çıkmaktadır. Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli eseri yazma halinde olup eserin tamamını kapsayan bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmayla ilk defa eserin altıncı bölümünün metni ortaya konulup incelemesi yapılacaktır. Üç bölümden oluşan araştırmanın birinci bölümünde İnal'ın eserinden hareketle Mütercim Şakir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tercüme metin ile ana metin karşılaştırılarak mütercimin tercüme anlayışı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde eserin transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Menbau'z-Zülâl* adlı eseri hacimli bir eser olması hasebiyle eserin sadece altıncı bölümü araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Arap alfabesiyle tertip edilen eserin tek nüsha olması ve kimi harf ve kelimelerin net olarak okunamaması eserin transkripsiyonunu zorlaştırmıştır. Harekesiz bir metin olması hasebiyle metinde geçen özel isimler, Arapça, Farsça ibare ve şiirlerin tespiti karşılaşılan güçlüklerdendir.

1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı¹

Yazar, adını ve unvanını *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı eserin iç kapağına, Seyyid Hâfız Mehmed Şâkir b. Hacı İbrâhîm Hilmî Ayıntâbî olarak kaydetmiştir. Yazarın hayatı hakkında bilgi veren kaynaklara göre Antep'li Hacı İbrâhîm Hilmî Habîbullâh Efendi'nin oğludur. H.1245/M.1892² yılında İstanbul'da Hubyar mahallesinde doğmuştur. Mahalle (sıbyân) mektebinde okuduktan sonra Fatih camiinde ve medreselerde ilim tahsil eder. *Kur'an-ı Kerim*'i ezberler. Babası H.1260/M.1844 tarihinde hac dönüşü sırasında Kızıldeniz'de boğularak ölünce kimsesiz kalır. Âlemdar Mustafa Paşa'nın Bekâr Bey adıyla bilinen oğlu Şeyh Kâmil Efendi'nin himayesi ve vüzera kapı kethüdalarından Hacı Keşşâf Efendi'nin yardımıyla H.1260/M.1844 tarihinde Sadaret Mektubî Kalemine kabul edilir. H.1265/M.1849 yılında Meclis-i Valâ Tahrirat Kalemine atanır. Daha sonra devletin farklı kalemlerinde çok sayıda görev alan Şâkir Efendi, 3 Şevval 1329/27 Eylül 1911³ tarihinde Mirgûn'daki evinde vefat eder. Beykoz'da Yûşâ aleyhi's-selâm makamında defnedilir.

İlk eğitimini mahalle mektebinde başlayan Şâkir Efendi, dönemin eğitim kurumları cami ve medreselerde tefsir ve hadis derslerini almıştır. Mesnevihan Hacı Hüsameddin Efendi'nin derslerine devam edip, Feyzullah Nakşibendî'den icazet alarak mesnevihan olmuştur. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den sülûs ve nesih dersi alarak "Galib" mahlasıyla icazet almıştır.

Kur'an-ı Kerimi ezberleyerek hafız olan Şâkir Efendi, mütalaa ettiği ve ders verdiği muteber kitapları tamamen hafızasına aldığını hatta Firdevsî'nin Şehnâme'sini ezbere bildiğini söylemiştir.

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde edebiyata vakıf olan Şâkir Efendi, Mesnevî'nin birinci cildini tedkik ederek bitirmiş, Şehnâme'deki her türlü problemi

¹ Şâkir Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkındaki bilgiler *Son Asır Türk Şairleri* (1970, 1731-34), *Osmanlı Müellifleri* (2016, II:700) ve *Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye* (1325, 13) ve Muhammet İnce'nin yayımladığı *Nuhbetü'l-Emsâl* (2022) isimli çalışmadan istifade edilerek hazırlanmıştır.

² Doğum tarihi *Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*'de (1325, 13) 1254 olarak kaydedilmiştir.

³ Bursalı Mehmed Tâhir (2016, II:700) vefat tarihini 1326 (1908) olarak kaydetmiştir.

hallederek ders vermiştir. Edebiyat çevresi tarafından Firdevsî-i Kudsî, Şehnâmenüvis ve Mesnevihan sıfatlarıyla nitelenmiştir.

1.2. Eserleri

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan İnal, yazarın sadece *Dîvân*'ından söz etmiştir. Tahir Efendi, Meydânî'nin tercümesi olan *Menbau'z-Zülâl* ile *Dîvân*'ı dışında başka eserlerinin de olabileceğini söyler. Şâkir Efendi *Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*'ye yayımlanması için gönderdiği biyografisinde Meydânî'nin tercümesi olan *Menbau'z-Zülâl* adlı eserin olduğunu bildirmiştir (1970, 1731-34).

1.2.1. Divan

Yazar hakkında en detaylı bilgiyi veren İnal, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde, Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin ile Âsâr-ı Müfide Kütüphanesini oluşturdukları sırada Şâkir Efendi'nin oğlu olduğunu söyleyen bir zatın matbaaya gelip babasının *Dîvân*'ını bastırmak için kendilerine bıraktığını, fakat sırada daha önemli eserler varken *Dîvân*'ın basımını uygun görmedikleri için oğluna iade ettiklerini anlatır. *Dîvân*'ın daha sonra da basılmadığı anlaşılmaktadır. Yazma halinde olan *Dîvân* üzerine Fatih Cersel tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Cersel'e (2009, 30) göre, şiirleri arasında tevhit, münacat, naat vd. türleri oldukça önemli bir yer kaplamaktadır.

1.2.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî

Çalışmamızın konusu olan eser aşağıda incelenmiştir.

1.3. Mecmau'l-Emsâl

Ahmed b. Muhammed el Meydânî (ö. 518/1124) tarafından kaleme alınan *Mecmau'l-Emsâl* isimli kitap, Arap meselleri konusunda yazılmış en hacimli eserdir. Mukaddimedeki (Meydânî 1284, 1:4-6) bilgilerden anlaşıldığı üzere hem Arap cahiliye dönemi hem de İslâmî döneme ait meselleri toplamayı hedeflemiştir. Elliden fazla kitabı incelediğini söyleyen Meydânî, başta Ebû Ubeyde, Ebû Ubeyd, Asmaî, Mufaddal b.

Muhammed, Mufaddal b. Seleme ve Hamza b. Hasan gibi daha önce mesel hakkında yazılan kaynaklardan istifade etmiştir. Yazar, mesel maddelerini ilk harfine göre alfabetik düzenlemiştir. Anlamı kapalı olan kelimelerin sözlük ve gramer açıklamalarını yaptıktan sonra meselle ilgili hikâyeye geçtiğini söyler. Otuz bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabedeki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. Her bölümden sonra “ef’al” vezninde olan mesellere daha sonra da “müvelled” olan mesellere yer verdiğini söyleyen Meydânî, yirmi dokuzuncu bölümde, eyyamu’l-Arab’ın isimlerine, otuzuncu bölümde ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine yer verdiğini belirtir. 6000’den fazla meseli ihtiva eden kitabın adını “Mecmau’l-Emsâl” koymaktadır.

1.4. Menbau’z-Zülâli Meânî Mecmau’l-Emsâli Meydânî

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi’nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, Meydânî’nin *Mecmau’l-Emsâl*’ine yapılmış ikinci ve en kapsamlı Türkçe tercümedir. Müellif hattıyla yazılı eser, dört ciltten oluşmaktadır. Beş yılda tamamlanan eserin birinci cildi H.1289/M.1872-73, ikinci cildi H.1290/M.1873-74, üçüncü cildi H.1291/M.1874-75 ve dördüncü cildi H.1294/M.1877-78 tarihinde tamamlanmıştır. Müellif *Mecmau’l-Emsâl*’deki meselleri alfabetik sıralamıştır. Şâkir Efendi’nin tercümesi *Mecmau’l-Emsâl*’in eldeki baskılarıyla karşılaştırıldığında mesellerin sayı ve sıralamasında ciddi bir fark olmadığı; aksine yapılan ilavelerle eserin hacminin ve içeriğinin zenginleştirildiği görülmektedir.

Mütercim, Meydânî’nin açıklamalarını tercüme etmekle yetinmemiş, her bir meseli Meydânî’den bağımsız olarak gerek duyduğu yerlerde dil, gramer ve lügat açısından incelediği gibi eklediği hikâye ve Farsça şiirlerle eseri salt bir tercüme olmaktan öteye taşımıştır. Özellikle kelime açıklamalarında Mütercim Âsım’ın *Kâmûs* tercümesinden çok istifade etmiştir. Sayfa kenarlarına düştüğü notlarla meselin konusuna ve hikâyesine işaret etmiştir.

2. ŞÂKİR EFENDİ’NİN TERCÜME YÖNTEMİ

Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte İslam dininin temel kaynağı olan *Kur’ân-ı Kerim* tercümeleri etrafında oluşmaya başlayan tercüme faaliyeti, XIII. yüzyıl Anadolu sahasında bir yandan yerli eserlerin meydana getirilmesi bir yandan da Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercümesiyle devam etmiştir. Daha sonraki asırlarda dinî metinlerin dışında tıp, tarih, astronomi, dil ve edebiyata dair metinlerin tercümesiyle hız kazanmıştır.

Türkçenin yazılı ürünleri arasında önemli bir yeri olan “tercüme” faaliyeti, Agâh Sırrı Levend’in belirttiği üzere, günümüz “çeviri” anlayışını aşan bir anlam taşımıştır. Eski Türk edebiyatı sahasında tercüme olarak anılan eserler incelendiğinde; kaynak metnin aslı bozulmaması adına kelime kelime yapılan tercüme; kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan tercüme; konusu aktararak yapılan tercüme ve genişletilerek yapılan tercüme olmak üzere dört grupta toplanabilir. Dördüncü gruptaki çeviriler daha çok edebî eserlerde görülür. Mütercim kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi çevirmez ve kendini asıl esere bağlı saymaz, kimi yerleri olduğu gibi, kimi yerleri özetleyerek çevirir. Ama asıl önemli bulduğu yerleri genişleterek çevirir. Öyle ki eserine çeviri demek doğru olmaz. Yazar kimi kez eserine tercüme adını verse de bu ilk yazara karşı gösterdiği saygıdandır (2008, 80-81). Hasan Kavruk’un tercüme şekilleriyle alakalı çizdiği çerçeveye göre bu sahadaki tercüme; bir eserin aynen, olduğu gibi, hiçbir ekleme veya çıkarmaya başvurulmadan yapılan tercüme, sadece konu alınarak, telife yakın adaptasyon eserler, ya da eklemeler yapılarak, değiştirilip geliştirilerek, genişletilerek yapılan tercüme olmak üzere üç grupta toplanabilir (1998, 21).

Şâkir Efendi’nin tercümesi de son gruptaki anlayış doğrultusunda kaleme alınmış, salt bir tercümeden ziyade, tercüme-telif olarak değerlendirilecek bir eserdir.

2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Tercümesi

Arap meseller döneme göre dört kısma ayrılır:

I. Eski (Kadîm) Meseller: Cahiliye dönemi, İslamiyet’in ilk yılları ile Emeviler dönemine denk gelen ve dil bakımından fasih Arapçayla söylenen meseller.

II. Müvelled (Yeni) Meseller: Farklı kültürlerin etkisiyle Arapçaya sonradan girdiği için dil açısından delil kabul edilmeyen mesellerdir. Sayı bakımından kadim mesellerle rekabet edecek derecede çok olup hicri dördüncü asırda derlenmiştir. Önceki mesel kitaplarında bunlara pek yer verilmezken, Meydânî *Mecmau'l-Emsâl* isimli eserinde her bölümün sonunda bunları ayrı bir başlık altında ele almıştır.

III: Modern Meseller: Avrupalıların XIX. ve XX. asırda Arap ülkelerinden derledikleri mesellerdir.

IV. Argo Meseller: Belli lehçelerle söylenen mahallî mesellerdir. Hicri üçüncü ve dördüncü asırda söylenenlerde olduğu gibi ilk başlarda dil ve gramer açısından bozulmamış olmakla beraber zamanla irap ve gramer kurallarına göre söylenmemiştir. Bu yüzden bunlar hatalı meseller diye anılır (İnce 2022, 8-9).

Meydânî, her bölümde önce “kadim meseller”e ardından “müvelled” olan mesellere daha sonra “ef’alü min...” vezniyle başlayan mesellere yer vermiştir. İlk iki gruptaki hemen hemen bütün mesellerin açıklamasını yapmıştır. Son gruptaki mesellerin sadece listesini vermiştir. Mehmed Şâkir, eserini oluştururken Meydânî’nin eserinde var olan bütün mesel maddelerini açıklamalarıyla birlikte tercüme etmiş ayrıca Meydânî’nin sadece listesini verdiği son gruptaki meselleri de açıklamıştır.

Öte yandan bazen *Mecmau'l-Emsâl*’de olmayan fakat Meydânî’den önce yazılmış Arapça mesel kitaplarında bulunan mesellere de yer vermiştir. Buna göre ح (ha) harfiyle başlayan toplam 371 meselin terceme ve şerhini yapmıştır. Bunlardan ilk 183’ü “eski (kadim) meseller”, sonraki 52’si “müvelled” olan mesellerden, kalan 136’sı “ef’alü min...” vezniyle başlayan mesellerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu mesel maddelerinin listesi verilmiştir. *Mecmau'l-Emsâl*’de olmayıp Şâkir Efendi tarafından eklenen maddeler sağ sütunda yıldız (*) ile belirtilmiştir:

ESKİ (KADİM) MESELLER			
	Mesel maddeleri	Transkripsiyon	Varak (*)
1	حَرَكَ لَهَا حَوَارَهَا تَجَنُّ	Ḥarrik lehā ḥuvārehā teḥinnü	[2a]
2	حَالَ الْحَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	Ḥāle'l-cerīḍi dūne'l-ḳarīḍ	[2b]
3	حَنَّ قِدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا	Ḥanne ḳıdḥun leyse minhā	[3a]
4	حَبَّكَ مَنْ خَلَا فُوهُ	Ḥayyāke men ḥalā fūh	[3a]
5	حَتْفَهَا تَحْمِلُ صَنَانٌ بِأَطْلَافِهَا	Ḥatfehā taḥmilü ḥanānün bi-ezläfihā	[3b]
6	حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً، فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	Ḥaddese ḥadiṣeyni imre'ete fe-in-lem tefhem fe-edba'aten	[3b]
7	حَلَبَتْ حَلْبَتَهَا ثُمَّ أَقْلَعَتْ	Ḥalebet ḥalbetehā ṣümme ekle'at	[4a]
8	حَلَاثٌ حَالِيَّةٌ عَنْ كَوْعِهَا	Ḥale't ḥāli'etün 'an küv'ihā	[4a]
9	حَلْبَتُهَا بِالسَّاعِدِ الْأَسَدِيِّ	Ḥalebtühā bi's-sā'id'i'l-eşeddi	[4a]

10	حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَلَىٰ لَكَ مَقْرُوعٌ	Hannet ve lâte hennet ve innî leke maqrû'un	[4a]	
11	حَسْبُكَ مِنْ شَرِّ سَمَاعُهُ	Hasbüke min şerri semâ'uhû	[5b]	
12	حِفْظًا مِنْ كَالِيكَ	Hıfzân min kâli'ike	[6a]	
13	اخْلُبْ خَلْبًا لَكَ شَطْرُهُ	Uhlub halebâ leke şatruhû	[6a]	
14	الْحُمَّى اضْرَعْ عَنِّي لَكَ	El-ħummâ eğra'atnî leke	[6b]	
15	حَدِيثُ خُرَافَةٍ	Hadîşü ħurâfete	[7a]	
16	حَسْبُكَ مِنْ غَيْبِ شَيْبِغٍ وَرِيٍّ	Hasbüke min ğinâ şib'un veriyyün	[7b]	
17	حَذْوُ الْقِدَّةِ بِالْقِدَّةِ	Ĥazve'l-ķuzzeti bi'l-ķuzzeti	[7b]	
18	حَلَقَتْ بِهِ عَنَقَاءُ مُغْرِبٌ	Ĥallekat bihî 'ankâ'ü muġribün	[8a]	
19	الْحَامِلُ عَلَى الْكَرَّازِ	El-ĥamilü 'ale'l-kerrâz	[9b]	
20	حَمِيمُ الْمَرْءِ وَأَصْلُهُ	Ĥamîmü'l-mer'i vâşilühü	[12a]	
21	حَيْثُ مَا سَاءَكَ فَالْعُكْلِيُّ فِيهِ	Ĥayşü mâ sâ'eke fe'l-'ukelliyü fih	[13a]	
22	جِدًا وَإِذَا وَرَاءَكَ بُنْدَقَةٌ	Ĥide'e ĥide'e verâ'ek bündükatü	[13b]	
23	خُورٌ فِي مَخَارِجِهِ	Ĥûrun fî mahâreti	[14a]	
24	حَلَبُ الذَّهْرِ أَشْطَرُهُ	Halebe'd-dehra eşturahû	[14a]	
25	الْحَرْبُ سِجَالٌ	El-ĥarbü sicâlün	[14b]	
26	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ	El-ĥadîşü zü-şücünî	[15a]	
27	جَلْمِي أَصَمُّ وَأَذْنِي غَيْرُ صَمَاءٍ	Ĥilmî eşammü ve üzni ğayr-ı şammâ'	[15a]	
28	حَسْبُكَ مِنَ الْقِلَادَةِ مَا أَحَاكَ بِالْعُنُقِ	Hasbüke mine'l-ķilâdeti mâ eĥâta bi'l-'unuķi	[15a]	
29	اخْتَرَسَ مِنَ الْعَيْنِ قَوْلَ اللَّهِ لَهَا أَنِمْ عَلَيْكَ مِنَ اللِّسَانِ	Aĥteris mine'l-'ayni fe-vallâhi le-hiye Enemmü 'aleyke mine'l-lisân	[15a]	
30	حُمَمَةٌ سَوْدَاءٌ	Ĥamemetü sevdâ'	[15b]	*
31	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	Ĥablük 'alâ ğaribik	[15b]	
32	حُبُّكَ الشَّيْءُ يُعْمِي وَيُصِمُّ	Ĥubbüke eş-şey' yu'mî ve yuşimmü	[16a]	
33	حَسَنٌ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَا تَوَدُّ	Ĥasenün fî külli 'aynin mâ teveddü	[16a]	
34	حَدَّثَ مِنْ فِيكَ كَحَدَّثِ مِنْ فَرْجِكَ	Ĥadeşün min fike ke-ĥadeşi min fercike	[16a]	
35	حَرَامُهُ يَرْكَبُهُ مَنْ لَا هَالَالَ لَهُ	Ĥarâmühü yerkebü men lâ ĥalâle leh	[16a]	
36	حَبِيبٌ إِلَى عَيْدٍ مِنْ كَدِّهِ	Ĥabîbün ilâ 'abdi men keddehü	[16b]	
37	حَتَّى لَا خَيْرٌ فِي سَهْمِ زَلْجٍ	Ĥatnâ lâ ĥayra fî sehmi zeliĥi	[16b]	
38	جِرَّةٌ تَحْتَ فِرَّةٍ	Ĥirratün taĥte ķirriti	[17a]	
39	الْحَرْبُ خُدْعَةٌ	El-ĥarbü ĥad'attün	[17b]	
40	خُوتًا تُمَاقِسُ	Ĥūten tūmākisü	[17b]	
41	حَدَسَ لَهُمْ بِمُطْفِئَةِ الرَّضْفِ	Ĥadese lehüm bi-muĥfi'eti'r-radfi	[18a]	
42	حُبٌّ إِلَى عَيْدٍ مَخَكِدُهُ	Ĥubbe ilâ 'abdi maĥkidühü	[18a]	
43	الْحُسْنُ أَحْمَرُ	El-ĥusnü aĥmeru	[18b]	
44	حَلٌّ بِوَادِ صَبْبُهُ مَكُونٌ	Ĥalle bi-vâdi şabbühü mekūnü	[19a]	
45	الْحَرَمُ حِفْظٌ مَا كَلَّفَتْ، وَتَرَكَ مَا كَفَيْتَ	El-Ĥazmü ĥıfzu mâ küllifte ve terukü mâ küfiyte	[19a]	
46	أَحْمَقُ بِلْغٍ	Aĥmaķu bilġun	[19a]	
47	جَمَلُ الدَّهْمِيِّ وَمَا تَزْبِي	Ĥimlü'd-düheymi ve mâ tezbi	[19b]	
48	حَالَ صَبُوحُهُمْ عَلَى غُبُوقِهِمْ	Ĥäle şabūĥuhüm 'alâ ğabūķihim	[19b]	
49	حُكْمُكَ مُسَمَّطٌ	Ĥükmüke müsemmetün	[20a]	
50	حَكْمُهُ كَحُكْمِ الْحُكْمَانِ	Ĥükmühü ke-ĥukmi'l-ĥakemân	[21a]	*
51	الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ	El-ĥayâ'ü mine'l-îmân	[21a]	
52	حَيَّاكَ اللَّهُ تَحْيِيهِ	Ĥayyâke Allâhu taĥiyyete	[22a]	*
53	الْحَرَمُ سُوءُ الظَّنِّ بِالنَّاسِ	El-ĥazmü sü'i'z-zanni bi'n-nâsi	[22a]	
54	حَوْلُ الصَّلَاتَيْنِ الرَّمَزِمَةُ	Ĥavlü's-şaliyâni ez-zemzemetü	[22b]	
55	جَلَسَ كَشَفَتْ نَفْسَهُ	Ĥilsün keşefe nefsehü	[22b]	
56	اِحْفَظْ مَا فِي الْوَعَاءِ بِشَدِّ الْوِكَاءِ	İĥfez mâ fî'l-vi'â'i bi-şeddi'l-vikâ'i	[23a]	
57	الْحَقُّ أَبْلُجٌ وَالْبَاطِلُ لُجْلُجٌ	El-ĥaķķu eblecü ve'l-bâtilü lelecetün	[23a]	
58	حَلَفَ بِالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ	Ĥalefe bi's-semâ'i ve't-târik	[23b]	
59	حَلَفَ بِالسَّمْرِ وَالْقَمَرِ	Ĥalefe bi's-semeri ve'l-ķameri	[24a]	
60	جَلَفَ بِالتَّيْنِ وَالتَّيْتُونِ	Ĥalefe bi't-tîni ve'z-zeytûni	[24a]	*
61	الْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ	El-ĥurru ĥurrun ve in messehü'd-ĥurru	[25a]	
62	حَدَّثَ عَنْ مَعْنٍ وَلَا حَرَجٍ	Ĥaddiş 'an Ma'ni ve lâ ĥarece	[25a]	

63	الخَيْطَةُ تُحَالِلُ الْأَخْفَادَ	El-ḥafizātü tühallilü el-aḥḳād	[25a]	
64	الْخَرِيصُ يَصِيدُكَ لَا الْجَوَادُ	El-ḥarīs yeşidüke lā el-cevād	[25b]	
65	أَحْمَقُ مَا يَجَايُ مَرْغَهُ	Aḥmaḳu mā yecāye merġahü	[25b]	
66	الْحَسَدُ هُوَ الْمَلِيلَةُ الْكُبْرَى	El-Ḥasedü hü-ve'l-melīletü'l-kübṛā	[26a]	
67	الْحَسَدُ ثَقُلَ لَا يَبْضَعُهُ حَامِلُهُ	El-ḥasedü şıḳlü lā yeḍa'uhü ḥāmiluhü	[26a]	
68	الحسد آفة	El-ḥasedü āfetü	[26a]	*
69	الْحَسَدُ دَاءٌ لَا دَوَاءَ لَهُ	El-ḥasedü dā'ün lā devā'e lehü	[26a]	*
70	الْحَسَدُ دَاءٌ لَا يَبْرَأُ الْحَسُودَ لَا يَسُودُ	El-ḥasedü dā'ü lā yebre'ü - El-ḥasūd lā yesūd	[26b]	
71	حَالُ الْأَجْلِ دُونَ الْأَمَلِ	Hāle el-ecelü dūne'l-emel	[26b]	
72	حَتَّامٌ تَكْرَهُ وَلَا تَنْتَفِعُ	Hattāme tekra'u ve lā tünḳu'u	[26b]	
73	حَسْبُكَ الْفَقْرُ فِي دَارِ ضَرْ	Ḥasbeke el-faḳru fī dāri ḍurri	[27a]	
74	الْحِرْصُ قَانِدُ الْحِرْمَانِ	El-ḥırşu kā'idü'l-ḥırmān	[27a]	
75	حُسْنُ الظَّنِّ وَرِطَةٌ	Husnü'z-zānni verṭatün	[27b]	
76	الْحِرْصُ مُحْرَمَةٌ	El-ḥırşu mahremetü	[27b]	
77	حَتَّى يُؤَلَّفَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ	Hattā yü'leffü beyne'd-ḍabbi ve'n-nūni	[27b]	
78	إِحْسَافًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ	E-ḥaşefā ve sū'ü kīleti	[28a]	
79	حَرُّ الشَّمْسِ يُلْجِي إِلَى مَجْلِسِ سُوءٍ	Hurru'ş-şemsi yülci'ü ilā meclisi sū'i	[28a]	
80	حَظِييْنِ بَنَاتِ صَلَوَيْنِ كَنَاتِ	Ḥazıyyine benāti şalıfını kennāti	[28a]	
81	حَمْدُ قَطَاةٍ يَسْتَمِي الْأَرَانِبِ	Ḥamdü ḳatātin yestemī el-erānib	[28b]	
82	حَوْضُكَ فَالْأَرْسَالُ جَاءَتْ تَعْتَرُكَ	Ḥavḍake fe'l-ersālü cā'et ta'terikü	[28b]	
83	حَظُّ جَزِيلٍ بَيْنَ شِدْقِي صَنِيعِمْ	Ḥazzun cezilün beyne şıdḳay ḍayġami	[28b]	
84	حَلْوَةٌ تُحَاكُّ بِالذَّرَارِيحِ	Ḥalü'etün tühakkü bi'z-zerārıḥ	[29a]	
85	حَبِّكَ لِلِّيْ أَبَا رَبِيعِمْ	Ḥayyüke li'l-leyyi Ebā Rebī'	[29a]	
86	حَلُوبَةٌ تَتَمَلُّ وَلَا تُصَرِّحُ	Ḥalübetün tüşmilü ve lā tüşarriḥu	[29a]	
87	حَتَّى يُؤُوبَ الْقَارِظَانَ	Hattā ye'übe'l-ḳarizāni	[29b]	
88	الْحُرُّ يُعْطِي وَالْعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبُهُ	El-ḥurru yu'ṭi ve'l-'abdü ye'lemü ḳalbhü	[29b]	
89	الْحَازِمُ مِنْ مَلِكٍ جِدُّهُ هَزْلُهُ	El-ḥāzimü men meleke ciddühü hezlehü	[29b]	
90	حِرْبَاءٌ تَنْصَبِي	Hırbā'ü tenḍabeti	[29b]	
91	أَحَادِيثُ الضَّبِّعِ اسْتَهَا	Eḥādışü'd-ḍabu'i istühā	[30a]	
92	أَحَادِيثُ رَبَّانِ اسْتَهَا حِينَ أَسْعَدَا	Eḥādışü zebbāne-stühü ḥıne eş'adā	[30a]	
93	حَتَّى مَتَى يُرْمَى بِي الرَّجْوَانِ	Hattā metā yürmä biye'r-racvān	[30a]	
94	حَاطُونَا الْقَصَا	Hātūnā el-ḳaşā	[30b]	
95	حُطِنْمُونَا الْقَصَا	Huṭattümünā el-ḳaşā	[30b]	
96	الْحَكِيمُ يَقْدَعُ النَّفْسَ بِالْكَفَافِ	El-ḥakīm yaḳde'u'n-nefse bi'l-kifāfi	[30b]	
97	الْحُبَارَى خَالَةُ الْكِرْوَانِ	El-ḥubārā ḥāletü'l-kervān	[31a]	
98	أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ	Aḥsin ve ente mu'ānün	[31a]	
99	حَمِيٌّ فَجَاشَ مِرْجَلُهُ	Ḥamī fecāşe mircelühü	[31b]	
100	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئِينَ	El-ḥasenetü beyne's-seyyi'eteyn	[31b]	
101	الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ	El-ḥikmetü ḍāletü'l-mü'mini	[31b]	
102	الْحِكْمَةُ جِبَالَةُ الشَّيْطَانِ	El-ḥikmetü ḥibāletü'ş-şeyṭān	[32a]	*
103	حَانِيَةٌ مُخْتَصِبَةٌ	Hāniyetün müḥteḍıbetün	[32a]	
104	أَحْشَكُ وَتَرَوْثِي	Eḥuşşüke ve terüşüni	[32b]	
105	حَوْلَهَا مِنْ ظَهْرِكَ إِلَى بَطْنِكَ	Ḥavvelehā min zāhrike ilā batnike	[33a]	
106	حَدُّ الْإِكَامِ وَأَنْصِرَادُ وَغَسْمٌ	Ḥaddü ikāmi ve inşırādün ve ġaseme	[33a]	
107	أَحَادِيثُ طَسْمِ وَأَخْلَامُهَا	Eḥādışü ṭasmi ve aḥlāmühā	[33a]	
108	حَبْدًا وَطَاءَ الْمَيْلِ	Ḥabbeżā ve ṭātü'l-meyli	[33a]	
109	حِينَ تَقْلِينِ تَدْرِينِ	Ḥıne taḳlıne tedrine	[33b]	
110	الْحَرْبُ غَشُومٌ	El-ḥarbü ġaşümün	[33b]	
111	الْحَذْرُ قَبْلَ إِزْسَالِ السَّهْمِ	El-ḥazeru ḳable irsāli's-sehmi	[34a]	
112	حَزَّتْ حَازَّةٌ عَنْ كَوْعِهَا	Ḥazzet ḥāzzetün 'an-kū'ihā	[34a]	
113	الْحَصْنُ أَدْنَى لَوْ تَأْتَيْتِيهِ	El-ḥuşnü ednā lev te'eyyeytihi	[34a]	
114	حُقُّ لِفَرَسٍ يَعْطُرُ وَأَنْسِ	Huḳḳa li-feresi bi-'ıṭri ve enüsi	[34b]	
115	حِسًّا وَلَا أَنْيسَ	Hıssā ve lā enıse	[35a]	
116	حَمَلُهُ عَلَى فَرْسٍ أَعْفَرُ	Ḥamelehü 'alā ḳarni a'fera	[35a]	
117	حَمَلُهُ عَلَى الْأَفْتَاءِ الصِّعَابِ	Ḥamelehü 'ale'l-efṭā'i'ş-şı'āb	[35b]	

118	حَمَلُهُ عَلَى الشَّرْفِ الدَّلِّ	Hamelehü 'ale's-sürüfi'z-zülüli	[35b]	
119	الْحَرْبُ مَأْيَمَةٌ	El-ḥarbü me'yemetü	[35b]	
120	الْحَمْدُ مَغْنَمٌ، وَالْمَدْمَةُ مَغْرَمٌ	El-ḥamdü mağnemün ve'l-mezemmetü mağamün	[35b]	
121	الْحِلْمُ وَالْمَنَى أَحْوَانُ	El-ḥilmü ve'l-münā eḥavāni	[36a]	
122	الْحِصَاةُ مِنَ الْجَبَلِ	El-ḥaşätü mine'l-cebel	[36a]	
123	حَوْلَهَا نُدْنِدِينُ	Ḥavlehā nüdendinü	[36a]	
124	حَمَادَاكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا	Ḥumādāke en tef'ale kezā	[36a]	
125	حَتَّى يُؤُوبَ الْمُتَلَمِّمُ	Ḥattā ye'übe el-müşellemü	[36a]	
126	حَتَّى يَجِيءَ نَشِيبُ مِنْ مَرْوِ	Ḥattā yeci'e Neşīṭun min Merve	[37a]	
127	أَحْرَزَ أَمْرًا أَجَلَهُ	Aḥreze emran ecelühü	[37a]	
128	حَلَيْبَتُ صُرَامِ	Ḥulibet şurāmü	[37b]	
129	حَرَكَ يَدَكَ إِفْتَحَ لَكَ بَابَ الرِّزْقِ	Ḥarrike yedeke iftaḥ leke bābü'r-rızq	[37b]	*
130	الْحَمَّ مَا اسْدَيْتَ	El-ḥamü mā esdeyte	[38a]	*
131	الْحَلِيمُ مَطِيئَةُ الْجُهُولِ	El-ḥalīm maṭıyyetü'l-cehül	[38a]	
132	الْخَلْمُ مِلْحُ الطَّبِيعَةِ	El-ḥilmü milhu't-tabı'ati	[38b]	*
133	حَرَكَ حِشَاشَهُ	Ḥarreke ḥişāşehü	[38b]	
134	الْحَدِيدُ قَدْ يُصَلِّحُ بِالْحَدِيدِ	El-ḥadīd kaḍ yuşleḥu bi'l-ḥadīd	[39a]	*
135	أَحْلَبْتُ نَاقَتَكَ أَمْ أَجَلَبْتُ	Aḥlebet nāqateke em eclebet	[39a]	
136	أَحْبُ أَهْلَ الْكَلْبِ إِلَيْهِ الظَّاعِنُ	Eḥabbü ehli'l-kelbi ileyhi ez-zā'inü	[39a]	
137	أَحْبُ أَهْلَ الْكَلْبِ إِلَيْهِ خَائِفُهُ	Eḥabbü ehli'l-kelbi ileyhi ḥānikuhü	[39a]	
138	أَحَقُّ الْخَيْلِ بِالرِّكْضِ الْمُعَارُ	Aḥaḳku'l-ḥayli bi'r-rekḍi'l-mu'āru	[39b]	
139	حُلَّ عَنكَ فَاطِعُنُ	Hulle 'anke Fe-z'ane	[40a]	
140	أَحَادِيثُ الصِّمِّ إِذَا سَكِرُوا	Eḥādīsü's-şummi izā sekirü	[40a]	
141	حَافِظٌ عَلَى الصَّدِيقِ وَلَوْ فِي الْحَرِيقِ	Hāfiz 'ale's-siddīk ve-lev fi'l-ḥarīk	[40a]	
142	حَنْظَلَةُ الْجِرَاحِ لَيْسَتْ لِلْعَيْبِ	Hanzalatün el-cirāḥi leysset li'l-la'bi	[40b]	
143	حَوْبُكَ هَلْ يَعْتَمُّ بِالسَّمَارِ	Havbeke hel yu'temü bi's-semāri	[40b]	
144	أَحْبِضْ وَهُوَ يَذْعِيهِ مَخْطَأُ	Aḥbeḍa ve hüve yedde'ihī maḥṭā	[40b]	
145	حَجَا بَيْتِي بِيْتَعِي زَادَ السَّفَرِ	Ḥacā bi-beyti yebteḡi zāde's-sefer	[41a]	
146	أَحْمِلِ الْعَبْدَ عَلَى فَرَسٍ، فَإِنْ هَلَكَ هَلَكَ وَإِنْ عَاشَ فَلَكَ	İḥmil el-'abde 'alā feresin fe-in heleke heleke ve in 'aşe fe-leke	[41a]	
147	حَدَّثَنِي فَاهُ إِلَى فِي	Haddesenī fāhü ilā fiyye	[41a]	
148	حَيْضَةُ حَسَنَاءَ لَيْسَتْ تُنْمَاكُ	Ḥayḍate ḥasnā'e leysset tümlekü	[41a]	
149	أَحْمَقُ يَمْطُحُ الْمَاءَ	Aḥmaḳu yemṭaḥu'l-mā'e	[41b]	
150	أَحْلَبْتُ أَمْ أَجَلَبْتُ	Aḥlebet em eclebte	[41b]	*
151	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فَوْقِهِ	Ḥattā yerci'u's-sehm 'alā fevkīhī	[41b]	
152	حَتَّى يَرْجِعَ الدَّرُّ فِي الصَّرْعِ	Ḥattā yerci'a ed-dürü fi'd-ḍar'i	[41b]	
153	حَيْنٌ وَمَنْ يَمْلِكُ أَقْدَارَ الْحَيْنِ؟	Ḥaynün ve men yemlikü eḳdāra'l-ḥayni	[42a]	
154	الْحَقُّ الْجَسَّ بِالْأَسَى	El-Ḥaḳku el-ḥisse bi'l-issi	[42a]	
155	حَسُو الطَّيْرِ	Ḥasve't-ṭayri	[42a]	*
156	أَحْسُ فَدَقُ	Aḥsü fezuḳ	[42a]	
157	أَحْبَبُ حَبِيبِكَ هَوْنًا مَا	Aḥbib ḥabibeke hevnem-mā	[42b]	
158	الْحَذْرُ أَشَدُّ مِنَ الْوَقِيعَةِ	El-ḥazeru eşeddü mine'l-vaḳı'ati	[43a]	
159	حَسْبُكَ مِنْ إِنْصَاحِهِ أَنْ تَقْتُلَهُ	Ḥasbüke min enḍācihī en taḳtühü	[43a]	
160	حَمَلْتُهُ جَمَلَ الْبَارِلِ وَهُوَ حَقٌّ	Ḥammeltehü ḥimle'l-bāzili ve-hüve ḥıḳḳun	[43a]	
161	حَتَّى ضَحَّ رُوَيْدًا	Ḥattā ḍaḥḥa ruveydā	[43a]	
162	حُضَارٌ وَالْوَرْنُ مُحَلِّفَانِ	Ḥıḍāru ve'l-veznü muḥlifāni	[43b]	
163	أَحْفَظُ بَيْتَكَ مِمَّنْ لَا تُنْشُدُهُ	İḥfez beyteke mimmen lā teşşüdühü	[43b]	
164	الْحَدِيثُ أَنْزَى مِنْ ظَبْيِ	El-ḥadīs enzā min zabyi	[43b]	
165	حَرًّا أَخَافُ عَلَى جَانِي كَمَاؤَ لَا قُرًّا	Harrā eḥāfü 'alā cānī kemāti lā ḳurrā	[43b]	
166	حَمَى سَيْلِ رَاعِبِ	Himā seyli rā'ibi	[43b]	
167	حَبِيبٌ جَاءَ عَلَى فَاقَةٍ	Ḥabībün cā'e 'alā fākatın	[44a]	
168	حَوْلَهَا مِنْ عَجْزِ إِلَى غَارِبِ	Ḥavvelehā min 'uczi ilā ḡāribi	[44a]	
169	أَحْتَلِبُ فَرْوَةَ	İḥtelib fervehü	[44a]	
170	حَمْدًا إِذَا اسْتَعْنَيْتَ كَانَ أَكْرَمَ	Ḥamidā izā istefneyte kāne ekrame	[44a]	
171	حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ	Ḥubbü'l-vaṭan mine'l-īmān	[44a]	*

172	أَخْتُوا النَّزَابَ فِي وُجُوهِ الْمَادِحِينَ	İhsü et-türāb fî-vücūhi'l-mādiḥîn	[44b]	*
173	حُبِّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ	Ḥubbü'd-dünyā re'sü külli ḥaṭī'etin	[45a]	*
174	حُكْمُ النِّسَاءِ	Hükmü'n-nisā'	[45a]	*
175	حَاسِي الذَّهَبِ	Hāsī ez-zeheb	[45a]	
176	حَمَامَةُ النَّوْحِ	Hamāmetü'n-Nūḥ	[45b]	*
177	حَدَادُ حَدِيثِهِ	Hadāde ḥaddeyhî	[45b]	*
178	حَدِيدِي حَيَادٍ	Haydî ḥayādî	[45b]	*
179	حَلَّةُ امْرِئِ الْقَيْسِ	Hulletü İmri'i'l-Kays	[45b]	*
180	حِفْدُهُ حِفْدُ الْجَمَلِ	Hıkdühü hıkdü'l-cemel	[46a]	*
181	الْحِرْصُ مُثْعَبَةٌ	El-ḥırşu met'abetün	[46a]	*
182	حُسْنَاتُ الْإِبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ	Ḥasenātü'l-ibrār seyyi'ätü'l-muḳarrabîn	[46b]	*
183	اِحْتَاكُمَا وَافُوا مَا مَجَّاسَهَا	İhtākühā fe-efvāhā meccāsehā	[46b]	*
MÜVELLEDÜN				
184	خَلِيَّةُ الْإِسَانِ صَدَقَ الْخَدِيثُ	Hılyetü'l-lisāni şıdḳu'l-ḥadîş	[46b]	*
185	حَرَكَ الْقَدْرِ يَتَحَرَّكُ	Ḥarrik el-ḳadera yeteḥarrek	[47b]	
186	جِمَارٌ طَيِّبٌ وَيَغْلَهُ ابِي دَلَامِهِ	Ḥımāru ṭayyābi ve beğaletü Ebî Dülāmete	[47b]	
187	حِوَصْلَى وَطَيْرَى	Ḥavşılı ve tîrî	[47b]	
188	حَيْنَمَا سَقَطَ لَقِطٌ	Ḥayşümā seḳaṭa leḳaṭa	[47b]	
189	حَيَاءُ الرَّجُلِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ ضِعْفٌ	Ḥayā'ü'r-racülü fî ğayri mevḍi'ihî ḍa'fün	[47b]	
190	الْحَيْلَةُ لِنَفْعِ مِنَ الْوَسِيلَةِ	El-ḥīletü enfa'u mine'l-vesīleti	[48a]	
191	الْحُرُّ عَبْدٌ إِذَا طَمَعُ وَالْعَبْدُ حَرَاذَا قَنِعَ	El-ḥurru 'abdün izā ṭami'a ve'l-'abdü ḥurrun izā ḳanı'a	[48a]	
192	الْحَيَاءُ يَمْنَعُ الرَّزْقَ	El-ḥayā'ü yemne'u'r-rızḳa	[48a]	
193	الْحَرِيصُ مَحْرُومٌ	El-ḥarīşu mahrümün	[48a]	
194	الْحُرُّ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ	El-ḥurru yekfîhi el-işāretü	[48b]	
195	الْحَاجَةُ تَقْتَقُ الْحَيْلَةَ	El-ḥacetü teftüḳu el-ḥīlet	[48b]	
196	الْحَيَّةُ تَدُورُ وَالْي الرَّحَا تَرْجَعُ	El-ḥabbetü tedüru ve ile'r-reḥā terci'u	[48b]	
197	الْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ وَالْعَبْدُ عَبْدٌ وَإِنْ مَلَكَ الدَّرُّ	El-ḥurru ḥurrun ve in messeḥü eḍ-ḍurru Ve'l-'abdü 'abdün ve in melek'd-dürra	[48b]	
198	الْحُكْمُ لِمَنْ غَلَبَ	El-ḥükmü li-men ğalebe	[48b]	*
199	الْجُرْمَانُ خَيْرٌ مِنَ الْإِمْتِنَانِ	El-ḥurmān ḥayrun mine'l-imtinān	[49a]	*
200	الْحُمُقُ يُعْصِ الْخَلْقَ	El-ḥumḳu ebğāḍu'l-ḥulḳ	[49a]	*
201	الْحَرَكَةُ بَرَكَهٌ وَالتَّوَانِي مُهْلِكَةٌ وَالْكَسَلُ شُومٌ وَالْأَمَلُ زَادٌ	El-ḥareketü bereketün ve't-tevānî mehleketün ve'l-keselü şümün ve'l-emelü zādün	[49a]	*
202	الْحُلْمُ فِي بَعْضِ الْمَوَاطِنِ ذَلَّةٌ	El-ḥilmü fî-ba'di'l-mevāṭini zilletün	[49a]	*
203	الْحَسَدُ تُحْرِقُ الْقَلْبَ	El-ḥasedü tuḥriḳu'l-ḳalbe	[49a]	*
204	الْحَلَالُ يَطْفُرُ وَالْحَرَامُ سَيْلٌ	El-ḥalālü yaḳturu ve'l-ḥarāmü seylün	[49b]	*
205	الْحَمْدُ لِلَّهِ إِذَا لَمْ يَأْتِنِي أَجْلِي حَتَّى كَسَانِي مِنَ الْإِسْلَامِ سِرْبَالًا	El-ḥamd Allāh izā lem ye'tinî ecelî Ḥattā kesānî mine'l-İslāmi serbālā	[49b]	*
206	الْحَادِثَاتُ إِذَا لَمْ تُطَوَّبْهَا وَلَهَا مَسَامِرُهُ وَمُحَاسِنِيٌّ	El-ḥādişāt izā lem ḥuṭṭübühā ve lehā mesā ve merrete ve meḥāsini	[50a]	*
207	الْحِكْمَةُ عَرُوسٌ تُرِيدُ النَّبِيَّ خَالِيًا	El-ḥikmetü 'arūsün türīdü el-ba'yete ḥāliyā	[50a]	*
208	الْحِقْدُ دَاءٌ لَا دَوَاءَ لَهُ	El-ḥıkdü dā'ün lā devā'e lehü	[50a]	*
209	الْإِحْسَانُ إِلَى الْعَبِيدِ مَكْتَبَةٌ لِلْحَسُودِ	El-iḥsān ilā'l-'abīd mektebetü li'l-ḥasūd	[50b]	
210	الْإِحْسَانُ يَقْطَعُ الْإِسَانَ	El-iḥsān yaḳta'u'l-lisān	[50a]	*
211	الْحَقُّ خَيْرٌ مَقْبِلِ الْحَقِّ مَرٌّ وَلَوْ كَانَ دُرٌّ	El-ḥaḳḳu ḥayru mā ḳīle l-ḥuḳḳu mürrun ve-lev kāne dürrun	[50b]	*
212	الْحَمْدُ لِوَاهِبِ الْعَطَايَا وَالشُّكْرُ لِذَا فَعِ النَّبَلَايَا	El-ḥamdü livāhibü'l-'aṭayā ve's-şüḳru lidāfi'u'l-belāyā	[50b]	*
213	الْحِمَارُ عَلَى كِرَاهٍ يَمُوتُ	El-ḥımāru 'alā kirāḥ yemüt	[50b]	
214	حِطُّ فِي السَّخَابِ وَعَقْلٌ فِي النَّزَابِ	Ḥazzun fî's-seḥābi ve 'uḳlün fî't-türābi	[51a]	
215	حَصَدَ الشُّرُوقِ السُّلُوءُ	Ḥaşade's-şevḳa's-sülüvü	[51a]	
216	حَسِبِيَّةٌ صَيِّدًا، فَكَانَ قَيْدًا	Ḥasibehü şayden fe-kāne ḳayden	[51a]	

217	حَسْبُ الْخَلِيمِ أَنَّ النَّاسَ أَنْصَارُهُ عَلَى الْجَاهِلِ	Ḥasbū'l-ḥalīm enne'n-nāse enšāruhu 'al'c-cāhili	[51a]	
218	جِبَالٌ وَلَيْفَ، جِهَازٌ ضَعِيفٌ	Ḥibālū velif cihāzu da'īf	[51a]	
219	حَقٌّ مَنْ كَتَبَ بِمَسْكَ أَنْ يَخْتِمَ بِعَبْرٍ	Ḥaḡḡu men ketebe bi-miski en yaḡtime bi-'anber	[51a]	
220	حِصْنُكَ مِنَ الْبَاغِي حُسْنُ الْمَكَاشَرَةِ	Ḥisnuke mine'l-bāgī ḡusnū'l-mūkāšere	[51a]	
221	حَدِيثٌ لَوْ نَقَرْتَهُ لَطَنَّ	Ḥadišū lev naḡartehu laṡan	[51a]	
222	حِمَاكَ أَحْمَى لَكَ، وَأَمْكَ أَحْفَى بِكَ	Ḥimāke aḡmā leke ve ehluke aḡfā bike	[51a]	
223	خَدْيَاكَ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ فَضْلٌ	Ḥudeyyāke in kān 'indeke faḡḡun	[51a]	
224	حُسْنُ طَلَبِ الْحَاجَةِ يَصْنَفُ الْعِلْمَ	Ḥusnū ṡalebi'l-ḡacetī nišfū'l-'ilmi	[51a]	
225	الْحَسَدُ فِي الْقَرَابَةِ جَوْهَرٌ وَفِي غَيْرِهِمْ عَرَضٌ	El-ḡasedū fī'l-ḡarābeti cevheru ve fī ḡayrihim 'araḡun	[51a]	
226	الْحَاوِي لَا يَنْجُو مِنَ الْحَيَاتِ	El-ḡāvī lā yencū mine'l-ḡayyāti	[51a]	
227	الْحَمِيرُ نَعْتُ الْإِكَاغِي	El-ḡamīru na'tū'l-ekḡāḡin	[51a]	
228	حَتَّى يُؤَبَّ ابْنَسَابَاتٍ	Ḥattā ye'ūbe ibnā sūbāti	[51a]	*
229	الْحَيَابُ لَا تَشْتَرِي أَوْ تَصْفَعُ	El-ḡibābū lā ṡušterā ev ṡušfa'u	[51b]	
230	إِحْفَظْنِي أَنْفَعَكَ	İḡfeznī enfe'ake	[51b]	
231	الْحِمَارُ السُّوءُ دَبْرُهُ أَحْبُّ إِلَيْكَ مِنْ مَكُوكِ الشَّعِيرِ	el-ḡimārī es-sū'ü deberuhu aḡabbū ileyke min meküvwiki eš-ša'iri	[51b]	
232	إِحْفَرُ بَيْرًا وَطَمَّ بَيْرًا وَلَا تَعَطَّلُ اجِيرًا	İḡfir bīrā ve ṡumme bīrā ve lā ṡu'atṡil ec'irā	[51b]	
233	إِحْتَاجُ إِلَى الصُّوفَةِ مِنْ جُرِّ كَلْبِهِ	İḡṡāce ilā's-šūfeti men cezze kelbehū	[51b]	
234	الْحَسُودُ لَا يَسُودُ	El-ḡasūdū lā yesūd	[51b]	
235	الْحَسَدُ دَاءٌ لَا يَبْرَأُ	el-ḡasedū dā'ün lā yebra'ü	[51b]	
“EF'ALÜ MİN...” VEZNIYLE BAŞLAYAN				
236	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	Aḡmaḡu min Ebī ḡabšan	[51b]	
237	أَحْمَقُ مِنْ عَجَلٍ	Aḡmaḡu min 'Iclin	[52a]	
238	أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةَ	Aḡmaḡu min Hebenneḡa	[52a]	
239	أَحْمَقُ مِنْ حَذَنَةَ	Aḡmaḡu min Ḥazünnete	[53a]	
240	أَحْمَقُ مِنَ الْمُتَنَخِطِ بِكُوعِهِ	Aḡmaḡu min el-mütenḡiṡi bi-kū'ihī	[53a]	
241	أَحْمَقُ مِنْ حُجَيْبَةَ	Aḡmaḡu min Ḥuceynete	[53b]	
242	أَحْمَقُ مِنْ جَهَيْرَةَ	Aḡmaḡu min Cüheyzete	[53b]	
243	أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ مِنْ مَالِ أَبِيهَا	Aḡmaḡu mine'l-memḡureti min māli eb'ihā	[54a]	
244	أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ مِنْ نَعَمِ أَبِيهَا	Aḡmaḡu mine'l-memḡureti min ni'ami eb'ihā	[54a]	
245	أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ إِحْدَى خَدْمَتَيْهَا	Aḡmaḡu mine'l-memḡureti iḡdā ḡademeteyhā	[54a]	
246	أَحْمَقُ مِنْ دُغَةَ	Aḡmaḡu min Düḡate	[54b]	
247	أَحْمَقُ مِنْ شَرَنْبِثٍ	Aḡmaḡu min Šerenbešin	[55a]	
248	أَحْمَقُ مِنْ بَيْهَسٍ	Aḡmaḡu min Beyhesi	[55b]	
249	أَحْمَقُ مِنْ جَحَا	Aḡmaḡu min Cuḡā	[56a]	
250	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبَكَاءِ	Aḡmaḡu min Rebī'ate el-Bekkā'i	[57a]	
251	أَحْمَقُ مِنَ الدَّابِغِ عَلَى التَّحْلِي	Aḡmaḡu mine'd-Dābiḡi 'ale't-taḡli'i	[57a]	
252	أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَانٍ ثَمَانِينَ	Aḡmaḡu min Rā'ī dāni ṡemānīne	[57b]	
253	أَحْمَقُ مِنَ الضَّبْعِ	Aḡmaḡu mine'd-zab'i	[57b]	
254	أَحْمَقُ مِنَ الرُّبْعِ	Aḡmaḡu mine'r-rubu'i	[59a]	
255	أَحْمَقُ مِنْ نَعَجَةٍ عَلَى حَوْضٍ	Aḡmaḡu min na'cebeti 'alā ḡavḡı	[59a]	
256	أَحْمَقُ مِنْ نَعَامَةٍ	Aḡmaḡu min ne'āmetin	[59b]	
257	أَحْمَقُ مِنْ رَحْمَةٍ	Aḡmaḡu min reḡametin	[60a]	*
258	أَحْمَقُ مِنْ عَقَقٍ	Aḡmaḡu min 'aḡ'aḡ	[61a]	
259	أَحْمَقُ مِنْ رِجْلَةٍ	Aḡmaḡu min ricletin	[61a]	
260	أَحْمَقُ مِنْ تَرْبِ الْعَقْدِ	Aḡmaḡu min ṡürbi'l-'iḡadi	[61b]	
261	أَحْمَقُ مِنْ أَمِّ الْهَنْبِيرِ	Aḡmaḡu min Ümmi'l-Henbiri	[61b]	
262	أَحْمَقُ مِنْ لَأَعِقِ الْمَاءِ	Aḡmaḡu min lā'iqi'l-mā'i	[61b]	
263	أَحْمَقُ مِنْ نَاطِحِ الصَّخْرِ	Aḡmaḡu min nāṡiḡi's-šaḡuri	[61b]	

264	أَحْمَقُ مِنَ لَاطِمِ الْإِشْفَى بِحَدِّهِ	Ahmaqu min lātīmi'l-işfā bi-ḥaddihī	[62a]	*
265	أَحْمَقُ مِنْ جَمَارِ الْحَوَايِجِ	Ahmaqu min riṭātin	[62a]	*
266	أَحْمَقُ مِنْ بَقْرِ الْجَنَّةِ	Ahmaqu min baqari'l-cenneti	[62a]	*
267	أَحْمَقُ مِنْ ابْنَةِ الْجَلْدِيِّ	Ahmaqu min ibneti'l-Celendī	[62b]	*
268	أَحْمَقُ مِنَ الشُّوَارِبِ	Ahmaqu mine'ş-şevārib	[62b]	*
269	أَحْمَقُ مِنَ الرِّيحِ	Ahmaqu mine'z-zīhi	[62b]	*
270	أَحْمَقُ مِنْ خَاطِبِ ظَلَّةٍ	Ahmaqu min ḥāṭifi zalleti	[62b]	*
271	أَحْمَقُ مِنْ كَرْكِي	Ahmaqu min Kerkī	[63b]	*
272	أَحْمَقُ مِنْ ابْلِيسَ	Ahmaqu min İblīs	[63b]	*
273	أَحْمَقُ مِنْ أَذْرِ	Ahmaqu min Āzeri	[64b]	*
274	أَحْمَقُ مِنْ كَنْعَانَ	Ahmaqu min Ken'āni	[64b]	*
275	أَحْمَقُ مِنْ فِرْعَوْنَ	Ahmaqu min Fir'avni	[65a]	*
276	أَحْمَقُ مِنْ أَشْيَاعِ سَامِرِيِّ	Ahmaqu min eşyā'i Sāmiriyyi	[66a]	*
277	أَحْمَقُ مِنْ بَلْعَامِ	Ahmaqu min Bel'āmin	[66b]	*
278	أَحْمَقُ مِنْ أَهْلِ حَمَصِ	Ahmaqu min ehl-i Ḥımşı	[66b]	*
279	أَحْمَقُ مِنْ مُعَلِّمِ الصِّبْيَانِ	Ahmaqu min mu'allimi'ş-şıbyān	[69a]	*
280	أَحْكَمُ مِنَ لَقْمَانَ	Ahkemü min Loqmāne	[73a]	
281	أَحْكَمُ مِنَ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	Ahkemü min Zerqā'i'l-Yemāmeti	[74a]	
282	أَحْكَمُ مِنَ هَرِيمِ بْنِ قُطْبَةَ	Ahkemü min Herim bin Kuṭbete	[74b]	
283	أَحْكَمُ مِنَ الْإِحْفِ	Ahkemü mine'l-Ahnefi	[75a]	*
284	أَحْكَمُ مِنْ قَيْسِ	Ahkemü min Qaysi	[76a]	*
285	أَحْكَمُ مِنْ فَرْخِ عِقَابِ	Ahkemü min ferḥi 'Ukābi	[77a]	*
286	أَحْزَمُ مِنْ سِنَانَ	Ahzemü min Sinān	[77a]	
287	أَحْزَمُ مِنْ فَرْخِ عِقَابِ	Ahzemü min ferḥi'l-'Ukāb	[77b]	
288	أَحْزَمُ مِنْ جِرْبَاءِ	Ahzemü min Hirbā'	[77b]	
289	أَحْزَرُ مِنْ قِرْلَى	Ahzeru min kırıleyye	[78a]	
290	أَحْفَظُ مِنَ الْعُمَيَّانِ، وَمِنْ الشَّعْبِيِّ	Ahfezu mine'l'umyāni ve mine'ş-Şa'biyyi	[78b]	
291	أَحْيَا مِنْ هَابِبِ	Ahyā min ḥabbi	[80b]	
292	أَحْزَرُ مِنْ غُرَابِ	Ahzeru min gurābi	[80b]	
293	أَحْزَرُ مِنْ ذَيْبِ	Ahzeru min zi'bi	[80b]	
294	أَحْزَرُ مِنْ ظَلِيمِ	Ahzeru min zalīmi	[81a]	*
295	أَحْزَرُ مِنْ عَصْفُورِ	Ahzeru min 'aşfuri	[81a]	*
296	أَحْزَرُ مِنْ عَصْفُورِ الْجَنَّةِ	Ahzeru min 'Aşfuri'l-cenneti	[81a]	*
297	أَحْرُ مِنَ الْجَمْرِ	Ahmeru mine'l-cemri	[81b]	
298	أَحْرُ مِنَ الْفَرَعِ	Eḥarru mine'l-ḩaru'i	[81b]	
299	أَحْسَنُ مِنَ النَّارِ	Ahšenü mine'n-nār	[81b]	
300	أَحْسَنُ مِنَ النَّوْرِ	Ahšenü mine'n-nūr	[82a]	*
301	أَحْسَنُ مِنْ شَنْبِ الْأَنْصُرِ	Ahšenü min şetfi'l-enḩari	[82b]	
302	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمَيْيَةِ، وَمِنْ الرُّوْنِ	Ahšenü mine'd-demyeti ve mine'z-zūm	[82b]	
303	أَحْسَنُ مِنَ النَّارِ الشَّجَرِ	Ahšenü min nāri'ş-şeceri	[83a]	*
304	أَحْسَنُ مِنَ الْوَرْدِ	Ahšenü mine'l-verdi	[83a]	*
305	أَحْسَنُ مِنْ شِيرِينَ	Ahšenü min Şirīn	[83b]	*
306	أَحْسَنُ مِنْ بُورَانَ	Ahšenü min Būrān	[83b]	*
307	أَحْسَنُ مِنْ بَيْضَتِهِ فِي رَوْضَةٍ	Ahšenü min bīḩati fi ravḩati	[84b]	
308	أَحْسَنُ مِنَ الطَّوْسِ	Ahšenü mine't-ṭāvus	[84b]	
309	أَحْسَنُ مِنْ نَارِ الْقَرَى فِي عَيْنِ ابْنِ لِسْرَى	Ahšenü min nāri'l-ḩurā fi-'ayni İbni's-Sürā	[85a]	*
310	أَحْسَنُ مِنَ الصَّلَا فِي الشَّنَا حُصُوصًا فِي مَرَايِ خَابِطِ الظُّلْمِ	Ahšenü mine'ş-şalā'i fi'ş-şitā'i Huşuşān fi merā-yi ḩabiṭ ez-zulemā'i	[85b]	*
311	أَحْسَنُ مِنْ نِسَاءِ صُعْدِهِ	Ahšenü min nisā'i Şa'deh	[85b]	*
312	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	Ahšenü min sūḩi'l-'Arūsi	[85b]	
313	أَحْسَنُ مِنْ زَمَنِ الْبِرَامِكَةِ	Ahšenü min zemeni'l-Berāmiketi	[85b]	
314	أَحْسَنُ مِنَ الدُّنْيَا الْمُقْبِلَةِ	Ahşeni mine'd-dünyā el-muḩbiletī	[86a]	
315	أَحْسَنُ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ	Ahšenü mine'ş-Şemsi ve'l-Kamer	[86a]	
316	أَحْسَنُ مِنَ الدُّرِّ	Ahšenü mine'd-dürri	[86a]	
317	أَحْسَنُ مِنَ الدَّبِكِ	Ahšenü mine'd-diki	[86a]	*

318	أَحْسَنُ مِنْ هَلَالِ شَوَالٍ	Aḥsenü min hilâli Şevvâli	[87a]	*
319	أَحْسِنُ مِنْ حَظِّ ابْنِ مُقَلَّةٍ	Aḥsenü min ḥazẓı İbni Mukiletin	[87a]	*
320	أَحْسِنُ مِنْ ابْنِ جَبْرَانَ الْخَمَانِي	Aḥsenü min Ebî Ĥibrânü el-Ĥimânî	[87b]	*
321	أَحْسِنُ مِنَ الدَّهْمِ الْمُوقَفَةِ	Aḥsenü mine'd-dühmi el-muvaḳḳafeti	[87b]	
322	أَحْزَنُ مِنْ يَعْقُوبَ	Aḥzenü min Ya'kübi	[87b]	*
323	أَحْزَجُ مِنَ التَّابُوتِ	Aḥrecü mine't-tâbüti	[88a]	*
324	أَحْزَفُ مِنْ بَيْتِ الْفَرَاتِ	Aḥzefü min Benî'l-Furât	[88a]	*
325	أَحْلُ مِنْ مَاءِ الْفَرَاتِ	Eḥallü mine'l-mā'i'l-Furât	[88b]	
326	أَحْذِقُ مِنْ ابْنِ هَزِيمٍ	Aḥzeḳu min İbni Ḥazîm	[88b]	*
327	أَحْلَى مِنْ حَيَاةِ مُعَادَةَ، وَمِنْ التَّوَجِيدِ، وَمِنْ نَيْلِ الْمُنَى، وَمِنْ النَّسْبِ، وَمِنْ الْوَلَدِ، وَمِنْ الْعَسَلِ وَمِنْ مُجَاجِ الْعَسَلِ	Aḥlâ min ḥayât-i Mu'âdeti, ve mine't-tevhîdi, ve min neyli'l-münâ ve mine'n-neşbi, ve mine'l-veledi, ve mine'l-'aseli, ve min mecâcü'l-'asel	[89a]	
328	أَحْلَى مِنَ السَّلْوَى	Aḥlâ mine's-selvâ	[89a]	*
329	أَحْلَى مِنْ لَبَنِ الْأُمِّ	Eḥallü min lebeni el-üm̄mi	[89b]	
330	أَحْيَرُ مِنْ بَقَّةٍ فِي حَقِّهِ	Aḥyeru min beḳḳati fi ḥuḳḳati	[89b]	*
331	أَحْقَرُ مِنْ قَلَامَةِ	Aḥḳaru min ḳulâmeti	[90a]	*
332	أَحْزَمُ مِنْ أَبِي قُرَّةٍ	Aḥzemü min Ebî Ḳurreti	[90a]	*
333	أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَأَشٍ	Aḥvelü min Ebî Berâḳiše	[90a]	
334	أَحْيَرُ مِنْ ضَبِّ	Aḥyeru min ḍabbi	[90b]	
335	أَخْيَرُ مِنْ وَرَلٍ	Aḥyeru min vereli	[91a]	
336	أَحْقَرُ مِنَ الْمَصْفَعَانِي	Aḥḳaru min'l-muşfe'ânî	[91a]	*
337	أَحْرَصُ مِنْ أَبِي عَقْبَةَ	Aḥreşu min Ebî 'Uḳbeti	[91a]	*
338	أَحْنَى مِنْ جَنَّانٍ	Aḥnâ min cenânin	[91a]	*
339	أَحْوَلُ مِنْ أَبِي قَلَمُونَ	Aḥvelü min Ebî Ḳalemün	[91b]	
340	أَحْوَلُ مِنْ ذَنْبٍ	Eḥülü min zi'bi	[91b]	
341	أَحْوَلُ مِنْ سِنْجَابٍ	Aḥvelü min sincâbi	[91b]	*
342	أَحْيَرُ مِنْ صَافِرٍ	Aḥyeru min şâfirî	[92a]	*
343	أَحْمَرُ مِنَ الْخَنْدَرِيسِ	Aḥmeru mine'l-ḥanderîsi	[92a]	*
344	أَحْمَرُ مِنَ الْعَقِيقِ	Aḥmeru min 'aḳîḳi	[93a]	*
345	أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى جِيفَةٍ	Aḥraşu min-keḳbin 'alâ-cîbetin	[93b]	
346	أَحْنُ مِنْ شَارِبٍ	Eḥannü min şârifî	[93b]	
347	أَحْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	Aḥlâ min mirâşi'l-'ammeti'r-raḳûb	[94a]	
348	أَحْمَى مِنْ أَسْنَتِ النَّمْرِ	Aḥmâ min esti'n-nemiri	[94a]	
349	أَحْمَى مِنَ الْإِنْفِ الْأَسَدِ	Aḥmâ min enfi'l-esedi	[94a]	
350	أَحْنُ مِنَ الْمَرِيضِ إِلَى الطَّيِّبِ	Eḥannü mine'l-merîḍi ilâ't-ṭâbîbi	[94a]	
351	أَحْرُ مِنْ دَفْعِ الْمُقَالَاتِ	Eḥarru min dem'i'l-maḳâlât	[94a]	*
352	أَحْلَمُ مِنْ وَاقِعِ الطَّيْرِ	Aḥlemü min vâḳi'i't-ṭayri	[94b]	*
353	أَحْلَى مِنَ السُّكْرِ	Aḥlâ mine's-sükri	[94b]	*
354	أَحْرَصُ مِنْ نَمْلَةٍ	Aḥraşu min nemleti	[94b]	
355	أَحْرَصُ مِنْ ذَرَّةٍ	Aḥraşu min zerretin	[94b]	
356	أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى عَفَى	Aḥraşu min kelbi 'alâ'ıḳıyyi	[95a]	
357	أَحْمَلُ مِنَ الْأَرْضِ، ذَاتِ الطَّوْلِ وَالْعَرْضِ	Aḥmelü mine'l-arḍi zâte't-ṭüli ve'l-'arḍi	[95b]	
358	أَحْضَرُ مِنَ النَّرَابِ، وَأَحْقَرُ مِنَ النَّرَابِ	Aḥḍaru mine't-türâbi aḥḳaru mine't-türâbi	[95b]	
359	أَحْكَى مِنْ قِرْدٍ	Aḥkâ min ḳirdi	[95b]	
360	أَحْيَا مِنْ كَعَابٍ	Aḥyâ min ke'âb	[96a]	
361	أَحْيَا مِنْ مُحَبَّاتٍ أَحْيَا مِنْ مُخَدَّرَةٍ أَحْيَا مِنْ بَكْرِ	Aḥyâ min muḥabbâtin aḥyâ min muḥadderetin aḥyâ min bikri	[96a]	
362	أَحَدُّ مِنْ مُوسَى	Eḥaddü min mūsâ	[96a]	
363	أَحَدُّ مِنْ لَيْطَةٍ	Eḥaddü min liṭati	[96a]	
364	أَحْيَا مِنْ فَتَاةٍ، أَحْيَا مِنْ هَدْيٍ	Aḥyâ min fetâtin aḥyâ min hedıyyi	[96b]	
365	أَحْيَرُ مِنَ اللَّيْلِ، وَمِنْ يَدٍ فِي رَجْمٍ	Aḥyeru mine'l-lejli ve min yedi fi raḥimi	[96b]	
366	أَحْرَسُ مِنْ كَلْبٍ، وَمِنْ الْأَجْلِ	Aḥresü min kelbi ve mine'l-eceli	[96b]	
367	أَحْمَضُ مِنْ صَفْعِ الدَّلِّ فِي بَلَدِ الْغُرْبَةِ	Aḥmedu min şaf'i'z-zülü fi beledi'l-gurbeti	[96b]	
368	أَحْيَا مِنْ قَاصِرَاتِ الطَّرْفِ	Aḥyâ min ḳâşırâti't-ṭarfî	[97a]	*

369	أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَزَادِ	Aḥmā min mücīru'l-Cerādi	[97a]	
370	أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الطَّعْنِ	Aḥmā min mücīri'z-zu'uni	[97b]	
371	أَحْلَى مِنْ قَبِيلِهِ الْعَذَارَا	Aḥlā min ḳubleti'l-'izārā	[98a]	*

2.2. Kelime Açıklamaları

Şakir Efendi, mesel maddesinde geçen ve okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü; fakat Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de çözümlemesini yapmıştır. Bunun için genelde başvurduğu kaynak Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Mühîr* tercümesi olduğu anlaşılmıştır.

Mecmau'l-Emsâl	Şâkir Efendi'nin Tercümesi	Kâmûsu'l-Muhîr
الْمَرْءُ وَاصِلُهُ (Meydânî 1955, 199)	حَمِيمٌ الْمَرْءُ وَاصِلُهُ "El-ḥamīm" Emîr vezninde yakın hışma dinür cem 'i aḥimmā' gelür ḥalîl ve aḥillā' gibi [12a]	الْحَمِيمُ Emîr vezninde yakın hışma dinür cemi ehimmâ gelür, ḥalîl ve ehillâ gibi (Mütercim Âsım Efendi 2014, 4935)

"Ef'alü min..." grubundaki meseller dışında da Meydânî'nin açıklama yapmadığı örnekler bulunmaktadır. Şakir Efendi'nin bunları da açıkladığı görülmektedir:

Mecmau'l-Emsâl	Şâkir Efendi'nin Tercümesi
حَتَّى يُوُوبَ الْقَارِظَانَ و"حتى يُوُوبُ الْمُئْتَلَّ" و"حتى يرد الضَّبَّ" كل ذلك سواء في معنى التأييد (Meydânî 1955, 1:211)	حَتَّى يُوُوبَ الْقَارِظَانَ Ḥattā ye'übe'l-ḳārizāni El-ḳārizān iki kimsedür ki ser-güzeştleri ḥikāye olunmuşdur ḥattā yeruddü'd-ḍabb ve ḥattā ye'übü'l-münḥall daḥî bu ḳabîlden olarak meşellerdür ve münḥall 'Arab'da bir şā'ir-i meşhūruñ ismidür ve 'Arablar meşellerinde lā ef'alühü ḥattā ye'übü'l-münḥall dirler ya'nî münḥall gitdiği yerden ric'at ve 'adet idinceye ḳadar anı işlemez zîrā mezbür münḥall bir ḥuşuş zımnında bir maḥalle 'azîmet eylemiş idi ba'dehü 'avdet eylememekle te'bîd için lisân-ı 'Arab'da meşel olmuşdur [29b].

2.3. Mesellerin Benzer Türkçe Atasözleriyle Açıklama

Şâkir Efendi, tercüme sırasında konuyu aydınlatmak için birkaç yerde Türkçe atasözlerinden de faydalanmıştır. O örneklerde bir tanesi de şudur:

الْحَبَّةُ تَدُورُ وَالَى الرَّحَا تَرْجِعُ

El-ḥabbetü tedūru ve ile'r-rehā terci'u

“Ya'nī dāne, döne döne 'ākıbet değirmene rucū'ider. Bu meşel dilginuñ 'ākıbet geleceği kürkci dükkânıdır meşel-i Türkîsi kabîlindendir.” [48b]

Arapça'da “buğday tanesi yuvarlanır sonunda değirmene döner” manasına gelen atasözyle Türkçedeki “Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkü dükkânıdır” atasözünün benzer olduğunu belirtmiştir.

2.4. Türkçe Şiirler

Şâkir Efendi tercümesi esnasında konuyu aydınlatmak için bazen Türkçe şiirlerden de örnekler sunmuştur. Bunların Arapça ve Farsça şiirlere göre sayısı çok daha azdır. Tespit edilen dört şiir şunlardır:

Nedür ol ḥüsn-i nādīde nazīrin görmedi dīde
Her eṭvārı pesendīde güzellikde müsellemsin [20b]

Nef'i

Ḥür ü āzād esīr-i ḥalk olmaz
Fi'l-meşel olsa 'āciz ü mużtar
Merd olan merd-i ḥür ü āzāde
Eylemez hiç le'ime 'atf-ı nazār [25a]

Şâh İsmâil

Cihân bir ḥānedir ārāyişi çok
İçinde olanıñ āsāyişi yok
Düşer dervīş ise teşvīş-i nāna
Ve ger sultān ise fikr-i cihāna [45a]

Kemalpaşazāde

Var mı şeytāndan özge aḥmak kem
Ādeme secde itmeğe ide neng

Ba‘dehü Ādem’iñ oğullarına
Neng ü ‘ār itmeyüb ola pūzeveng [64a]
Edirneli Nazmî

2.5. Farsça Şiirler

Şâkir Efendi tercüme sırasında konuya açıklık getirmek için pek çok Farsça şiirden de örnekler sunmuştur. Bunların arasında Sadî-i Şîrâzî (ö. 691/1292), Firdevsî (ö. 411/1020 [?]), Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]), Kâsım-ı Envâr (ö. 837/1433 [?]), Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), Şehriyâr, Mehemed Hüseyin (ö. 1988), Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Câmî, Abdurrahman (ö. 898/1492), Menûçihri (ö. 432/1040-41 [?]), Bistâmî (ö. 234/848 [?]) ve Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214 [?]) gibi Fars edebiyatının önemli şahsiyetlerinden alınmış şiirler bulunmaktadır. Bahsedilen şiirlerden bir örnek aşağıda gösterilmiştir:

شد غلامی که اب می آرد
آب جوی آمد و غلام ببرد [6b]

“Bir uşak nehirden su getirmeye gitti, su fazla geldi, uşağı aldı, götürdü” (Şeyh Sâdî-i Şîrazi 1980, 418).

2.6. Arapça Şiirler

Şâkir Efendi tercüme sırada konuyu açıklamak için pek çok Arapça şiirden de örnekler sunmuştur. Abdullah b. Üneys el-Cühenî (ö. 54/674), Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744), A‘şâ, Meymûn b. Kays (ö. 7/629 [?]), İmrüü’l-Kays b. Hucr (ö. 540 dolayları), Harîrî (ö. 516/1122), Antere (ö. 614 [?]), İbnü’r-Rûmî (ö. 283/896), Ebû Nuvâs (ö.198/813) ve Bûsîrî, Muhammed b. Saîd (ö. 695/1296 [?]) gibi şairler bunlardan birkaçıdır.

2.7. Hikâyeler

Şâkir Efendi tercüme sırasında konuyla alakalı hikâyelere de başvurmuştur. Genellikle bu hikâyelerin başlığını sayfa kenarına not etmiştir. Bu hikâyelerden biri Āzer’in hikâyesidir.

اِحْمَقُ مِنْ اَذْرُ / Ahmaqu min Āzeri

“Āzer”iñ hımķu kendü traş ve taşnı‘ eylediđi birtaķım evşān ve ešnāmi ma‘būd ittiḥāz eyleyib āña arđ-ı prestiş ve ‘ubūdiyyet eylesesidir Ḥaḍret-i İbrāhīm bu fi‘l-i nā-hemvārdan rücū‘u dımnında müşfikāne irād-ı naşāyih eyledikce Āzer āña Ey İbrāhīm sen beni ālihelerimiñ ‘ibādetinden şarf etmeđi istersiñ bu şüretle ešnāmi taķbīḥden imtinā‘ etmeziñ seni şetm ve recm ederim bir zamān benden ba‘īd olub yanımdan git der idi nitekim Tenzīl-i Mübīn’de Kāle e-rāğībün ente ‘an ālihetī Yā İbrāhīm le-in-lem tentehi le-ercümenneke ve-hcürnī meliyyen vārid olmuşdur Muḥbir-i Şādiķ iḥbārī üzere Āzer ḥmākatde meşel olan ḍab‘ ya‘nī yelli ķurd hey’etine meşḥ ve taḥvīl olunmuşdur zīrā ḥamāķāti ḥayvān-ı mezkūra müşābihdir.” [64b].

Eserde, bu konuda pek çok sayıda hikāye mevcuttur. Bu hikāyelerin bir bölümü Mecmau’l-Emsāl’de var olan hikāyelerin tamamının tercümesi iken diğer önemli bir bölümü tamamen Şākir Efendi tarafından eklenmiştir ya da özet niteliğinde olan hikāyeler detaylandırılarak tercüme edilmiştir.

Eserde yer alan hikāyelerin isimleri ve varak numaraları aşağıda verilmiştir:

Hikāyeler	Varak Numarası
Ḥikāyetü Cevşen bin Kānfez	[2b]
Ḥikāyetü Kāt-i Velīd	[3a]
Ḥikāyetü Hīcmāne ve Maķrū‘	[4b]
Ḥikāyetü Mūrāre ve Mūrre ve Merīr	[6b]
Ḥikāyetü Kilāb ve Ḥanābir ve Ḥūşeb	[12a]
Ḥikāyetü Zeberķān ma‘a Ḥālih	[13a]
Ḥikāyet Hudā ve Bündūkatü	[13b]
Ḥikāyetü Ebū Süfyān	[14b]
Ḥikāyetü Cüreyh	[16b]
Ḥikāyetü Mūsā el-Eş‘arī	[21a]
Ḥikāyetü İmrii’l-Kays	[45b]
Ḥikāyetü Ebī Ğabşān	[51b]
Ḥikāyetü Hebenneķa	[52b]
Ḥikāyetü Düğate	[54b]
Ḥikāyetü Şerenbeşin İle Hebenneķa	[55b]
Ḥikāyetü Cuḥā	[56a]
Ḥikāyetü Rebī‘ Ate el-Bekkā’i	[57a]
Ḥikāyetü Rā’ī Dāni Semānīne	[58a]
Ḥikāyetü Kerkī	[63b]
Ḥikāyetü İblīs	[63b]

Ḥikāyetü Āzer	[64b]
Ḥikāyetü Ken‘Āni	[64b]
Ḥikāyetü Ehl-i Ḥıms	[67a]
Ḥikmetü Loḡmān Bin Bā‘ūrā	[73a]
Ḥikāyetü Ḳaysi İle Aḥnef	[76a]
Ḥikāyetü Şa‘biyyi ve Şātībī	[78b]
Ḥikāyetü Rūdegī	[78b]
Ḥikāyetü Ḥüsrev ve Şīrīn	[84a]

Bu hikâyelerin bir kısmı *Mecmau’l-Emsâl*’de anlatılan hikâyeler olup, bir kısmı yine Mehmed Şâkir tarafından eklenmiştir. Bu hikâyeler önemli bir kısmı *Mecmau’l-Emsâl*’den önce yazılmış mesel kitaplarından alındığı tahmin edilmektedir.

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[2a] Bismillāhirrahmānirrahīm ve bihi nestaʿīn

El-Bābü's-sādis fi-mā evvelehü Hâ

1. حَرَكَ لَهَا حُورًا تَحِنَّ

Harrik lehā hūvārehā tehinnü

“El-hūvār” nākanıñ veledine dinür cem‘-i kalīli aḥvire’dür ve cem‘-i keşīri hūrān ve hīrān gelür ba‘zı rivāyetde hānıñ kesriyle daḥī cā’izdür deveniñ çoğurduğı āndaki yavrusına ve ‘alā-kavlin anasından munfaşıl olanına ıtlāk olunur ba‘zılar henüz tevellüd idene hūvār ve anasından munfaşıl olana faşıl dinür dimişlerdür nite[kim] kavlı-i şā’irde vārid olmuştur.

تَرَكَتُ ابْنَ ثَوْرٍ كَالْحُورِ وَحَوْلَهُ

نَوَائِحُ تَفْرِي كُلَّ جَنْبٍ مُقْدَادًا

İbn-i Sevrī ki murād Hālid’dür deve yavrusı gibi terke eyledüm ki nāyiḥa idenler etrāfına cem‘ olub her taraftan tefriye ideler İbn-i Hişām Siyer’de naql ider ki Hicret’iñ üçüncü [2b] senesinde ‘Abdullāh bin Üneys Hālid bin Nebīh el-Hindī’yi katle me‘mür olmuş idi merķümü katl idüp başıyla berāber ‘avdet eylediğı ešnāda bir mağarada işbu beyti tanzīm eylemişdür kā’il-i meşel-i mezbūr Harb-i Şıffīn’den soñra ‘Alī kerremallāhu vecheh ḥazretleriyle Mu‘āviye beyninde tanzīm-i şulḥ-nāme eyleyen ‘Amr bin ‘ās’dur bu ‘Amr dühāt-i ‘Arab’dandur ve Mışır’iñ fātiḥidür meşel-i merķümü ehl-i Şām’iñ istinşarı murādıyla Mu‘āviye’ye ḥiṭāben irād eylemişdür.

2. حَالِ الْجَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ

Hāle’l-cerīḍu dūne’l-ķarīḍ

“El-cerīḍ” boğazda tırmuş olan tükürüğe dinür gamm ve guşşadan ve endüh ü miḥnetden kināyedür “ve’l-ķarīḍ” şī’re ıtlāk olunur ya’nī guşşa ve endüh şī’r öñüne seyr oldı ma’nāsınadur kelām-ı mezbūrı Cevşen bin Ķanfez⁴ tekellüm eyledi çünkü pederi Ķanfez kavmi beyninde şā’iriyetle mümtāz ve feşāḥat u belāgatde mertebe-i ülāyı iḥrāz sūḥanver-i ser-efrāz idi vaḳtā ki Cevşen ḥadd-i bulūğa bāliḡ olması ķarīb oldı mezbūr Ķanfez anıñ lehcesinde emāre-i belāgat ḥiss eylemekle kendüsine gālib olur ḥavfiyla

⁴ Hikāyetü Cevşen bin Ķanfez

katle ta'lîk ile mezbûri şî'r söylemekden men' eylemişidi vaqtâ ki mezbûr Cevşen meblağ-ı ricâle bâliğ olduğda derûnunda eş'âr-ı keşîre cevelân eylemeğe başlayup lâkin katlden hıavf ile ızhâr-ı mâ-fî'z-zamîr eyleyemez idi encâm-ı kâr bu gıuşşa ile bî-mâr ve müşerref-i mevt olduğda Kanfez ser-i bālînine gelüp keyfiyyete muţtali' olunca ba'de'l-yevm şî'r söylemeğe saña ruşsat virdüm didi Cevşen bu sözi istimâ' ile "hâle'l-cerîd düne'l-karîd" dimekle kelâmı beyne'l-'Arab meşel olub ba'dehü aħîran muqadder olub sūd-mend ve fâ'ide-baħş olmayan nesne hakkında ve 'alâ-kavlin bir nesneniñ önüne bir 'a'ik ve mâni' hulûl eyledikde darb ü irâd olunur oldu ve cerîd mağmûm âdeme daħî dinür. [3a]

3. حَنَّ قِدْحٍ لَيْسَ مِنْهَا

Hanne kıdħun leyse minhâ

"El-kıdħ" kıdah-ı meysirden biriniñ adıdır bu meşel bir şahş kabâ'ilden biriyle iftiħâr ve ol kabileden olduğını iddi'â ve ısrâr idüp hâlbuki kendüsi ğayr-ı kabileden olsa yâhud kendüde olmayan evşâf-ı cemîle ile muttaşım deyü temedduħ ve tefâħur eylese anıñ hakkında darb olunur (hikâyetü katli-i Velîd) bu meşel ile Hâzret-i 'Ömer rağıyallâhu 'anh temessül eylemişdür sebebi budur ki Sulţân-ı serîr-i kâ'inât 'aleyhi efđalı's-şalevât hâzretleriniñ Ğazve-i Bedir'de Velîd ibn-i 'Ukbe bin Ebî Mu'ayt'ı katl eylesinler deyü fermân-ı celâdet-nişânları sünüh ve şudür eyledi Velîd-i 'anîd bu emrden haberdâr olub Uktelü min beyni Kureyş ya'nî Ben kabîle-i Kureyş'denim Kureyş meyânında katl olunur muyum deyü iddi'â eyledikde eşca'-o aşhâb 'Ömer bin Hattâb rağıyallâhu 'anhü'l-Vehhâb "hanne kıdħun leyse minhâ" meşeliyle temessül birle 'unķ-ı Velîd'i seyf-i şarımıla darb eylemişdür.

4. حَيَّاكَ مَنْ خَلَا فُوهُ

Hayyâke men ħalâ fûhu

Ey nahnü fi şuğlin 'anke aşl-ı meşel budur ki bir âdem bir maħalde oturmuş olduğı hâlde ba'zı nesne ekl ider mezbûruñ ağızı tolı olduğı eşnâda bir diğeri oradan murûr idüp taħıyyet ile anı ihyâ eyledikde herîf ol şuğl ile icâbete kâdir olamadığından nâşî "hayyâke men ħalâ fûhu" maķâlesini irâd eylemekle beyne'l-'Arab meşel olub şâhibi şânında kalîlü'l-'inâye olan kimse hakkında darb olunur oldu mü'eddâ-yı meşel ağızı boş olan kimseye selâm vir şimdi ben şuğl-i diğerdeyim icâbete zamânım müsâ'id

değildir demek olur mütercim dir ki⁵ bu âdem ‘aleyke’s-selâm dimeyi ol hâlde düşvâr görüb de ‘acabâ kelâm-ı merķūmı ne şüretle irâd eylemişdür fefhem [3b] ma‘lûm ola ki fuşahâ fe-ḥayyânâ bi’l-kelimeteyn dirler ya‘nî es-selâmu ‘aleyküm dimeyi murâd iderler ki iki kelimededen ‘ibâretdür.

5. حَتْفَهَا تَحْمِلُ ضَانٌ بِأُظْلَافِهَا

Ḥatfehâ tahmilü ḥanânün bi-ezläfihâ

Bu meşel nefisini tehlikeye ikâ‘ eyleyen kimse hakkında çarb ü ürâd olunur aşlı budur ki bir âdem bir maḥalde bir şât ya‘nî bir koyun bulmuşidi anı zebḥ eylemek murâdıyla yaturdı hâlbuki ol zamân yanında bıçağı yoğidi bu hâlde ḥayvân tetepinür iken ve ezläfıyla yeri eşer iken bir sikkîn zuhûr idüp pes mezbûr ol şâtı ol kârd ile zebḥ eyleyüp murâdına nâ’il oldı hikâyet iderler ki Ḥarîş bin Ḥassân eş-Şeybânî kıletü’t-Temîmiyye’yi ḥuzûr-ı sa‘âdete getirüp muķâbilinde iktâ‘-ı dehnâyı istedi Rasûl-i Ekrem ḥazretleri ihsân buyurdılar pes kıle meşel-i mezbûrı temessül eyledi zîrâ iktâ‘-ı dehnâ Benî Temîm yurdundadır ve kıle ise Temîmiyye’dür ya‘nî iktâ‘-ı dehnâyı isteme benim mensübâtım orada dirler benim bu hâl-i esâretimden âgâh olduklarında seni katli iderler ve sen de bu katli ḥôd-beḥôd ḥ’âhişkar olmuş olursun şâtıñ ezläfıyla sikkîni çıkarup kendüsini zebḥa âlet olduğı gibi dimeğ murâd eyledi.

6. حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً، فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً

Ḥaddiṣ ḥadiṣeyni imre’eten fe-in-lem tefhem fe-edba‘aten

“Ḥadīṣeyn”den murâd şöḥbetinde olan tekerrürdür ya‘nî bir âdem bir sözi iki kerre söylese ḥadīṣeyn dirler pes “ḥaddiṣ ḥadiṣeyn”den murâd sözi tekrâr eyle zîrâ fülân kimse da‘f-ı fehminden nâşî söz añlamak şânından değildir [4a] demek murâd olunur eğer yine añlamaz ise dört kerre söylemek lazımdur kıle Ebû Sa‘îd: Fe-in-lem tefhem ba‘de’l-erbe‘ati fe’l-mürebbe‘atü ya‘nî el-‘aşâ ya‘nî Ebû Sa‘îd der ki eğer ol kimse ol sözi dört kerre söylenüp de yine fehmi ü idrâk eylemez ise aña murabba‘a ya‘nî ‘aşâ ile urmağ lâzım gelür dimekdür ki bu meşel sū-i sem‘ ve icâbetde çarb ü irâd olunur.

7. حَبَبَتْ حَلْبَتَهَا ثُمَّ أَقْلَعَتْ

Ḥalebet ḥalbetehâ şümme ekle‘at

⁵ Mütercim dir ki (der-kenâr)

Bu meşel celebət ‘unvānıyla daḥī zikr u īrād olunur ki bir kimse bir fi‘li bir kerre işleyüp ba‘dehü ol fi‘lden imsāk eyledikde ḍarb ü īrād olunur.

8. خَلَّتْ خَالِفَةً عَنْ كُوعِهَا

Ḥale’et ḥālī’etün ‘an kūv’ihā

“El-ḥālī’etü” edīmi teḥallī ya’nī kısrını izāle eyleyen ḥātūna dinür yuḳālū ḥale’eti’l-cilde izā ezelte tiḥli’ehü Ve hüve ḳuşūruhu ve veseḥahu ve’l-mer’etü’s-şannā‘u rubbemā ista‘celet fe-ḥale’et ‘an kū’ihā ve ‘an min şılati’l-ma’nā ke’ennehü ḳāle ḳaşereti’l-laḥme ‘an-kū’ihā Yuḍrabü li-men yete‘āṭī mā-lā yuḥsinühü ve li-men yerfiḳu bi-nefsihi şefḳaten ‘aleyhā.

9. حَلَبْتُهَا بِالسَّاعِدِ الْأَشَدِّ

Ḥalebtühā bi’s-sā’idi’l-eşeddi

Ey eḥaztühā bi’l-ḳuvveti iz-lem yete’ette bi’r-rifḳi bu meşel ben fülān nesneyi ḳuvvetle aḥz eyledüm diyecek yerde īrād olunur.

10. حَنَّتْ وَلَاتْ هَنَّتْ وَأَنْتِ لَكِ مَقْرُوعٌ

Ḥannet ve lāte hennet ve ennā leki maḳrū’un

Hennet henīndendür ḥanīn ma’nāsına yuḳālū henne yehinnü bi-ma’nā ḥanne yehinnü ve ḳad yekünü [4b] bi-ma’nā bekā ve ḳāle lemmā ra‘ā‘d-dāra ḥalā‘en hennen “ve lāte hennet” kelimesinden mefşüledür ey lāte ḥīne hennet murād olunur ve lāte tā’niñ fethiyle niteki işbu “Ve lāte ḥīne menāş” āyet-i kerīmesinde vāḳi’dür “lā” nāfiyedür tā-yı zā’idedür temmet kelimesinde olduḡı gibi yāḥud leyse kelimesine teşbīh olunmaḡla anda ism-i fā’il izmār olunmuşdur işbu lāte kelimesi hemān ḥīn lafzına maḳrūnen isti’māl olunur meşel-i mezkūrda lāte ḥīne hennet dinmek lāzım gelür iken ḥazfi keşret-i isti’mālden nāşīdür ve gāḥī murād menvī olarak ḥazf olunur niteki Māzin bin Mālīk’iñ işbu meşelinde vārid olmuşdur ve ba’zı rivāyetde ve lā tehennet vārid olmaḡla leyyin hemze ile tehni’et murād olunmuşdur Maḳrū’ ‘Abşems nām bir ādemiñ laḳabıdır Heycümāne nām maḥbūbeniñ ma’sūḳı idi menşe-i meşelde olan iki vechiñ aḥḍarı budur ki mezbūre (ḥikāyetü Heycümāne ve Maḳrū’) Heycümāne binti’l-‘Anber bin ‘Amr bin Temīm mezbūr ‘Abşems bin Sa’d’a ta’aşşuḳ eylemişidi ki Maḳrū’ ‘Abşems’iñ laḳabıdır bir gün Maḳrū’ ḳabile-i Hecümāne üzere hücüm ve şeb-ḥūn eylemek murād eyledikde Heycümāne ber-taḳrīb ile ḳadıyyeye vāḳıfe olub pederi olan ‘Anber’e ḥaber viridikde

ricāl-i kabileden mezbür Māzin bin Mālik bin ‘Amr bi-ṭarīkī’l-hezl ḥannet ve lāte hennet didi ey iştākat ve leyse vaḳte iştīyākīhā dimeği ve ba‘dehü ric‘at idüp ğıyābından ve innī leke Maḳrū‘ didi ey min eyne tuzfırne bihi kelāmını murād eyledi ya‘nī Heycümāne gerçi Maḳrū‘’a müştāka olub didārı şevkıyle gelmesini taḥayyül ve tescīm ider lākin ey Heycümāne sen Maḳrū‘’a zafer-yāb-ı vişāl olmaḳ mümkün değıldür ḥannet kelimesi ḥanīn lafzından māzī-i mü’ennesdür arzu ve iştīyāk ma‘nāsınadır zamīr Heycümāne’ye rāci‘dür ve hennet henīn lafzından māzīdür enīn ü nāle ma‘nāsınadır bu meşel ḳable’l-āvān maṭlūba [5a] ārzū-mend olub ḥanīn eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur ammā Mufaḍḍal bin Muḥammed eḍ-Ḍabī ḳavlınce ‘Abşems bin Sa‘d’iñ ismi ‘Abdü’l-‘Uzzā’dur vesīmü’l-vech ve ḥüsn-i ḥulk şāḥibi bir kimsedür binā’en-‘aleyh ‘Abşems tesmiye ve telḳīb olunmuşdur ve aşlı ‘Abü’ş-Şems idi hemze ile ki naḳīr-i Şems dimekdür ve yāḥud aşlı ‘Abbü Şems’dür ḥubb-ı Şems ma‘nāsına ki zıyā-i şems dimekdür ‘ayn ḥādan mübeddedür niteki ḥubb-ı ḳarr lafzındaki gökden yağan ṭoluya dinür ‘abbe ḳarr dirler ve gāḥice taḥfif olunur ve ba‘zılar ‘Arab’dan bir baṭn ismidür Ḳureyş’den ‘Abşems didikleri baṭn aña izāfetle tesmiye olunmuşdur Ebü ‘Alī Tezkire’sinde ‘Abşems lafzında Şems’iñ ta’rīf ve te’nīs ‘illetlerine mebnī ‘adem-i inşirāfını tenşīs eylemişdür zīrā şems-i semāya ‘ibādet ider olmalarıyla ‘Abd-i Şems aña muzāf olmuşdur nisbetinde ‘Abşemī dinür menḥūtdur ve ba‘zılar beyānına göre ‘abd-i Şems lafzı te’nīs ve ‘alemiyyet ve mu‘arref bi’l-lāmdan ‘adl sebepleriyle ğayr-ı munşarıfdur ammā ‘Abşems beyān olundığı üzere mezbür İbn-i Sa‘d bin Zeyd Menāt’dur mezbüre Heycümāne’niñ ma‘şūḳudur ḥālbuki Heycümāne’yi ḳavmi andan men‘eylemekle her-bār ‘Abşems ile Benī ‘Anber beyninde münāza‘a ber-ṭaraf olmaz idi ve bundan ṭolayı Ḥarş bin Ka‘b bin Sa‘d ‘Amr’iñ riclini ḍarb eyleyüp şell eylemişidi ba‘de-mā mezbūra a‘rac tesmiye olunmuşdur meşel-i mezbūruñ menşe’inde olan vech-i şānī şu şüret-i iḥtīşārda beyān olunur ‘Abşems bir gün ba‘zı mesmū‘āt üzerine ḳavmine ḥıṭāben ey ḳavm ayağı ḳaṭ’olunan ādemiñ aḥz-i se’riçün Māzin bin ‘Amr kabilesiyle üzerimize ḥurūc eylemişdür eğer Māzin mütelebbisen ve mütezeyyinen gelür ise taḥtında şerr vardır eğer eş‘aşü’r-re’s ḥabīşü’n-nefes olarak vurūd ider ise ḥerīf-i a‘rec’den ṭolayı ihḳāḳ-ı ḥaḳḳ itmek ister dirken Māzin mütelebbisen zūhūr eyledi ‘Abşems tecessūs ṭarīkıyla [5b] Māzin’iñ meclisine bir ādem gönderdiği ol vaḳt meclisde bu beyt ḳırā’et olunurdu:

لا نعقل الرجل ولا نديها

حتى نرى داهية تنسيها

Pes cāsūs ‘avdet idüp қаdıyyeyi ҳабер virdi vaqtā ki gece ‘Abşems ba‘zı kimselerle firār ve bir nāhiyede kā’ in bir қubbe altında ihtifā ve қarār eyledi Māzin gelüp ol қubbeyi ‘asker ile ihāta itmekde iken Benī Sa‘d Māzin üzere cidāle şurū‘eyledi ‘Abşems naşılса bir leyle-i zāt-ı zulme ve ra‘d ve berқda oradan ber-taқrīb çıkup Heycümāne civārına geldi Heycümāne ise ‘ārik olduğı hālde otururken žıyā’-i berқdan Maқrū‘ ‘uñ ya‘nī ‘Abşems’iñ sākımı bi’l-müşāhede pederine gelüp tahte’l-leylde Maқrū‘ geldi taқkīk žıyā’-i berқdan sākımı ru‘yet eyledüm didi çünki Heycümāne’niñ bu sözi Māzin’iñ mesmū‘ı oldu ‘alā-tarīkī’t-tezyīf “hānnet velāte hennet ve ennā leki maқrū‘un” didi ba‘dehü Māzin ‘Anber’e bu қadar şūriş-i fesād ancaқ bir қızıñ ‘aşқından neş’et eylemişdür diyerek cümlesi tağıldılar ‘Anber yalnız қалup Heycümāne’ye ey binyet “aşdıқı fe-innehü leyse li-kezūbi re‘yin” dimekle bu sözi dağı meşel oldu ya‘nī Beni inandur bu söz şahīh midür didi Heycümāne dağı didi gece içinde ‘Anber Hīcmāne’yi alup firār eyledi pes şabāh olduқda Benū Sa‘d қазіyyeye vāқıf olub Benī ‘Anber’den birçoқ kimseler қatl eylediler ba‘dehü ‘Abşems ‘Anber’iñ ardınca gidüp erişdi ve қatl eylemek istedi ise de Heycümāne yüzünde niқābını аçup pederini istişfā‘ eylemesiyle Māzin dağı ‘Anber’i ol hālde Heycümāne’ye bağı ve i‘tā eylemişdür intehā.

11. حَسْبُكَ مِنْ شَرِّ سَمَاعِهِ

Hasbüke min şerri semā‘ihi

[6a] Ey İktefi mine’ş-şerri bi-semā‘ihi ve lā tü‘āyinuһu ve yecüzü en yürіde semā‘u’ş-şerr ve in lem teқaddem ‘aleyhi ve lem tenseb ileyhi Ebū ‘Ubeyd Hişām bin el-Kelbī’den naқl ider ki menşe’-i meşel Ümmü’r-Rebī‘bin Ziyād el-‘Ubeyd’[d]ir mezbūreniñ oğı Rebī‘Қays bin Zūheyr bin Cezīme’den bir dir‘ya‘nī zırh ağız eylemişdi bir gün eşnā-yı rāhda Қays Ümmü Rebī‘a’ya teşādüf eyleyüp dir’-i mezbūra muқābil mezbūreyi terhīn eylemek fikrinden murūr eylediğini Ümmü Rebī‘intikāl eyleyüp Қays’a hitāben ayıtdı Eyne ‘azebe ‘anke ‘aқlüke yā Қays e-terā Benī Ziyād meşāliһike ya‘nī bu söz ile Қays’ı terhīb eyledi ba‘dehü oradan gitdi çünki nāsdan ba‘zıları bunı gördüler hasbüke min şerri semā‘uhu didiler ve-kefā bi’l-maқāleti ‘āren ve in kāne bātılen kelāmını murād eylediler ‘inde’l-‘ār һavf olunmayan maқāle-i seyyie һaққında darb olunur meşel oldu niteki ba‘zı şevā‘ir-i nisā dimişlerdür:

سَائِلٌ بِنَا فِي قَوْمِنَا
وَلْيَكْفِ مِنْ شَرِّ سَمَاعِهِ

Ve Mufađđal kavlınce Ümmü'r-Rebī'Fāṭıma binti'l-Ḥurşüb'dür Benī Esmār bin Baġīd'den bir ḥātündür.

12. حَفْظًا مِنْ كَالِيكَ

Hıfzan min kālī'ike

Ey ihfez nefseke mimmen yaḥfezuke muḥterisün min mişlihi ve hüve ḥārisü ya'nī seni hıfz eyleyen nefsinı hıfz viķāye eyler diyecek maḥalde bu meşel đarb ü irād olunur.

13. اِخْتَبَ حَلْبًا لَكَ شَطْرُهُ

Uḥlub ḥaleben leke şatruhu

Bu meşel bir nesneyi taleb ve maṭlūbda müsāvāt üzerine ḥaşş ve iġrā ma'razında đarb ü irād olunur. [6b]

14. اَلْحُمَّى اَضْرَعْتَنِي لَكَ

El-ḥummā eğra'atnī leke

Bu meşel "el-ḥummā eđra'atnī li'n-nevm" 'unvānıyla daḥī mervīdür Ebū 'Ubeyd kavlınce 'inde'l-ḥāce vāki'olan zūll ü tenezzül ḥuşuşunda đarb ü irād olunur Mufađđal kavlınce ibtidā kā'il-i meşel Benī Kelb'den bir kimsedür ki nāmı Merīr'dür 'alā-ķavlin Merīn'dür mezbūruñ kendüsinden ekber iki birāderi var idi ki birine Mürāre ve diġerine Mürre dinmekle Merīr şālişetü'l-eşāfi idi faķaṭ Merīr cümlesinden bahādur olmaġla 'Arablar aña zi'b daḥī dirler idi ḥikāyet⁶ iderler ki bir gün ekber olan Mürāre şayd ü şikār kaşdıyla ma'rūf olmayan bir cebel tarafına gitmiş olmasıyla esnā-yı naḥçırde güyā cinn merķümü iḥtiṭāf eylemekle:

شد غلامی که اب می آرد
آب جوی آمد و غلام ببرد

Maşdüķası aşıķār oldı pes bu ḥaber Mürāre'niñ ehline bāliġ olduķda Mürre'niñ dīk-i ġayreti ġaleyāne gelerek tefeḥḥuş ve tecessüs ḥāl-i hevāsıyla Mürāre'niñ eşerine iķtifā birle gitdi ḥattā Mürāre'niñ ġā'ib olduġı maḥalle vāşıl olub yemīn ü yesāre ve pīş ü pese niġāh-endāz olurken cinn anı daḥī rubūde-i çengāl iḥtiṭāf itdi kaşıyye Merīre 'aks-i endāz olunca Merīr te'essüf-künān birāderlerini bulmadıkça şarāb içmemeġe ve belki

⁶ Hikāyetü Mürāre ve Mürre ve Merīr

başını mess ü ğasl eylememeğe ‘ahd ü kısem idüp hemān tır ü kemānı der-dest birle birāderlerini teftiř ü teħarrī kıařdıyla çıķup giderek cebel-i ma’hūde vāřıl oldu ki birāderleri orada helāk olmuřıdı rivāyet iderler ki mezbūr Merīr yedi ğun ol maħalde mekř ü ārām eylediyse de bir nesne müřāhede itmeyüp vaķtā ki sekizinci ğun oldu ğördi ki pīř-i naźarından bir zuleym murūr ider hemān tiri der-kemān eyleyüp remy ü endāħt itdi tır zuleyme rast gelmekle zuleym yıķılıp esfel-i cebele ğaltān oldu müte‘ākiben cebel-i mezbūrda vāķi ‘bir řaħra [7a] üzerinde bir řaħř-ı müħīb teřaħħuř eyleyüp:

يا أيها الرامي الظلیم الأسود
تَبَّتْ مَرَامِيكَ التي لم تَرشُدْ

diyerek Merīre nidā eyledi Merīr dahī merķūmı bu ebyāt ile mücāb itdi

يا أيها الهاتِفُ فَوْقَ الصَّخْرَةِ
كم عَبْرَةٌ هَيَّجَتْهَا وَعَبْرَةٌ
بقتلكم مرارة ومُرَّة
فَرَّقَتْ جمعاً وتركْتَ حَسْرَةَ

Ba‘dehü ol řaħra üzerinde nümāyān řaħř-ı cinnī mütevārī-i cilbāb ke-en-lem-yekün oldu ol zamān řems-i cihān-tāb menzil-i ğurūba vāřıl olmağla Merīr bir řarafa ğirir idemeyüp ğāħ u nā-ğāħ cebel-i mezbūrda kıaldı ķünkü gece oldu Merīr’e řiddetli bir ğummā iřābet eyledi bu eřnāda birāderlerini iħtiřāf eylediği zu‘m olunan cinnī zuhūr idüp Merīr’e řuret-nümā olmasıyla berāber bī-ķāre-i teb-zedeyi arķasına yūklenerek mā enāmūke ve ķad kunte ğazeran diyerek ğötürmeğe řurū‘eyledikde Merīr “el-ğummā eđra‘atnī li’n-nevm” dimekle kelāmı beyne’l-‘Arab meřel olmuřdur ki ğummā beni uyķuya muħtāc ve nā-ķār eyledi dimekdür ve ol eřnāda Merīr’in inřād eylediği ebyātdan ba‘zıları bunlar olduğı ğurāfāt ķabīlinden olarak menķūldür:

ألا من مبلغ فتیان قومي
بما لاقیت بعدهم جميعا
غزوت الجن أطلبهم بثأري
لأسقيهم به سما نقيعا
فيعرض لي ظليم بعد سبع
فأرميه فأنرکه صريعا

15. حَدِيثُ خُرَافَةَ

Ḥadīṣü ḥurāfete

Ḥurāfe sümāme vezninde ‘Azra kabīlesinden bir kimsedür ‘Arablar zu‘m iderler ki bir zamān mezbūrī ṭā’ife-i cinn aḥz u ihtitāf eyleyüp kendü içlerine götürmüşler idi ba‘de zamān mezbūr Ḥurāfe’nin sebīli taḥliye olunmağla bi’l-mu‘āvede kavmine müşahede [7b] eylediği ‘acā’ibi ve bir taqīm ġarā’ibi naql ve ḥikāyet ider idi mezbūrī istimā’ idenler bi’l-āḥare tekzībe başlayarak sözine i‘timād olunmaz oldu ba‘dehü kizb-i şarīḥa ve derūğ-ı şaḥīḥa ḥadīṣ-i ḥurāfe ıtlāk olunmuşdur ba‘zı ḥikāyāt-ı ‘acībe gibi niteki ma‘lūmdur.

16. حَسْبُكَ مِنْ غِنَى شَيْعٍ وَرِيٍّ

Ḥasbüke min ġinā şiba‘un veriyyün

Ey eḡna‘u mine’l-ġinā bi-mā yüşbi‘uke ve yervīke vecdün bi-mā faḍl bu meşel İmru‘u’l-Ḳaays ḥaḡḡında olan işbu şî‘rde zıkr eylemişledür:

إِذَا لَمْ تُكُنْ إِبْلِ فَمَعزَى
كَأَنَّ قُرُونَ جَلَّتْهَا عَصِي
فَتَمَلُّ بَيْنَنَا أَقْطَأَ وَسَمْنَا
وَحَسْبُكَ مِنْ غِنَى شَيْعٍ وَرِيٍّ

Ebū ‘Ubeyd kavlince bu meşel iki ma‘nāyı şāmildür eḡadühümā biri: A‘tı külle mā-kāne leke verā’e’ş-şib‘i ve ‘r-re’yi ya‘nī ekl ve şürb eylediğİN nesneden mā-‘adāsını i‘ṭā eyle dimek ma‘razındadır ki bir ādem şeb‘ān ve reyyān olduğdan soñra fazla kalan gerek me‘kūlāt ve ḥa‘āh meşrübāt olsun āḡara i‘ṭā eylediği ḥālde memdūḡ olur ve diğeri: Yesīr ile ḡanā‘atdūr ki iktefi bihi ve lā taḥlub mā sivā zālike murād olunur ḡāle’l-mü’ellif ve’l-evvel el-vechü li-ḡavlihi fī şî‘rin lehü āḡar ve hüve

وَأَلُو أَنَّمَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ
كَفَانِي، وَلَمْ أَطْلُبْ، قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ
وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍّ
وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُّ أَمْثَالِي
وَمَا الْمَرْءُ مَا دَامَتْ حُسْنَانَتُهُ نَفْسِهِ

بمُدْرِكِ أَطْرَافِ الْخُطُوبِ وَلَا أَلِ

17. حَدْوُ الْقُدَّةِ بِالْقُدَّةِ

Ḥazve'l-ḳuzzeti bi'l-ḳuzzeti

Ey meşelen bi-meşelin iki nesne beyninde tesviye vāḳi'olduḳda ḳarb ve irād olunur niteki [8a] Şey'āni mütesāviyān ḥaḳḳında “ḥazve'n-na'li bi'n-na'li” daḥī dirler el-ḳuzzetü ḳuzz kelimesindendir oḳ yelkeniñ eṭrāfını kırḳup deḡirmi ve her ṭarafı düz ve berāber olmaḳ üzere perdāḥt eylemek ma'nāsınadır yuḳālū ḳazze'r-rīşe izā ḳaṭa'a eṭrāfehü ve ḥarfehü 'alā naḥvi't-tedvīr ve't-tesviye ḳāle'l-mü'ellif el-ḳuzzetü le'allehā mine'l-ḳazzi vehüve'l-ḳaṭ'u ya'nī bihi ḳaṭa'a'r-rīşe'l-maḳzūzete 'alā ḳaderi şāḥibetihā fi't-tesviyeti vehiye fu'letün bi-ma'nā mef'ület ke'l-luḳmeti ve'l-ḡurfeti ve't-taḳdīr ḥuzyen ḥazve ve men rafe'a erādehümā ḥaze'l-ḳuzzeti.

18. حَلَقَتْ بِهٖ عُنُقَاءُ مُغْرِبٍ

Ḥalleḳat bihi 'anḳā'ü muḡribün

'Arablar ḳaçan bir nesneniñ buṭlānıyla zevālinden ḥikāyet birle helākinden ḥaber virmek murād itseler aniñ ḥaḳḳında ḥalleḳat bihi 'anḳā'ü muḡribün dirler.

محاسن من دين ودنيا كأنها

بها حلقت بالأمس عنقاء مغرب

Ve daḥī bir nesneniñ vücūdundan nā-ümīd olub me'yūs olsalar kezālik kelām-ı mezbūrı irād iderler ḳāle'ş-şā'ir:

إذا ما ابنُ عبْدِ اللهِ خَلَى مَكَانَهُ

فقد حَلَقَتْ بِالْجُودِ عُنُقَاءُ مُغْرِبٍ

Ve yine şā'ir 'adāleti 'anḳā-i muḡribe teşbīḥ idüp dimişdür ismi mevcūd cismi mefḳūd olduḡı ecilden

ان عدالة العنقاء قد طارت عن وكرها

لكنها اهون بالنسبة الى اقرانها

“El-'anḳā' muḡrib” muḥsin vezninde ma'lūmü'l-ism mechülü'l-cism bir ḳuşuñ ismidür niteki yine şā'ir dimişdür:

بنامی کرده انداز من قناعت خلق چون عنقا

نمی جوید نشانم را بسکه مشهورم

Ve ‘ankā’ü muğrib ve ‘ankā’-i muğribe daḥī cā’izdür şıfat olarak ve ‘ankā’-i muğrib daḥī [8b] cā’izdür izāfetle ve ‘inde’l-ba’z ol bir kuşdur ki ‘azīmü’l-heykeldür tayerānda iğrāb ve ib’ād ider ki dūz ü dirāz tayerān eyler yāḥud kelime-i mezbūre bir ma’nāya dāll olmayan elfāz kabīlindendür ta’bīrat-ı vāhiye gibi İbn-i Kelbī rivāyeti üzere tā’ir-i mezbūr peygamber-i ehl-i ress olan Ḥanzala bin Şafvān el-Ḥumeyrī ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām zamānında peydā olmuşdur gerdeni be-gāyet dirāz ve tīz-pervāz ve ḥılkatı ḥüb bir kuş olub Demḥ nām tağda ayvā birle cā-be-cā etrāfa tayerān ve teşādūf eylediği tūyūr-ı vehūşī şayd ve iğtirāb ider idi bir gün ‘ale’l-‘āde yine pervāz idüp lākin ašlā bir şikāre dest-res olmamağla ḥarāret-i cū’ve şerhinden bir tıfl-ı şağiri ihtitāf eylemekle ašḥābı gelüp peygamber-i müşārun-ileyhe iştikā eylediklerinde bed-du’ā eylemekle āfāt-ı semāviyyeye dūçār olub helāk ve nesli münkaṭı’ve vüçudı nā-bedīd olmağla tāret bihi’l-‘ankā’ meşeli darb olunmuşdur tāret bihim el-‘ankā’ daḥī dirler kāle Ebū Nūvās:

وماخيره الاكعقواء مغرب

تصوّر في بسط الملوك وفي المثل

يحدث عنها الناس من غير رؤيه

ترى صورهُ ما أن تمرّوا ماتحل

Ḳāle’l-Cāḥız:

الامم كلّها تضرب المثل بعنقاء

في الشئ الذي يسمع ويروي

Ba’zılara göre tā’ir-i mezbūr şā’ika işābetiyle muḥterik olmuşdur niteki ‘Antere bin el-Aḥresi’t-ṭā’ī ḥālīd bin Yezīd’iñ merşiyesinde dimişdür:

لقد حلقت بالجود فتخاء كاسر

كفتخاء دمخ حلقت بالحزور

Rivāyet iderler ki peygamber-i müşārun-ileyh du’āsında allāhümme ḥuẓhā vaḳti’neslehā ve sellit ‘aleyhā āfeten buyurmuşlardur Rebī’u’l-Ebrār’da zıkr u beyān olundığı üzere murğ-ı mezbūr ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām zamānında peydā olub kendüsi dişi olub ba’dehü [9a] ḳudret-i bālīga-i şamedāniyye ile bir erkek daḥī ḥalk olunmağla tenāsül peydā ve gitdikce keşret-hüveydā olub ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām

vefâtından soñra Necd ve Hicâz'a intikâl ve şıbyâna ta'arruz eylemeğe iştiğâl eylemekle peygamber-i vaqt olan Hâlid bin Sinân el-'Abesî hazretleriniñ nişane-i nişâbe-i du'âları olmağın âşiyân-ı 'ademe pervâz eylemişdür zıkr olundığı vechle gerdeni dirâz oldığından nâşî 'ankâ ve tayērānda iğrâb yâhud şikârî nâ-bedîd eylediğinden muğrib ile tavşîf olunmuşdur hâşılı hâkâyıkı olmayan elfâz kabîlindendür gül-i beyâbân vefâ'-i nisvân bîdu'l-enûk ve şadîk şadûk ve kibrît-i aħmer ve murû'et-i ebnâ-yı beşer misillü bunlarıñ cümlesi Kâbî el-hâriş İbn-i Hümâm birtakım esmâ-i bi-lâ-ecsâmdur:

تَعَرَّبْتَ اسال من قداري

من الناس هل من صديق صدوق

فقالوا عزَّ يزَّان لم يُرجدا

صديق صدوق ويبيض الانوق

Murğ-ı mezbûre Fârisîde sî-murğ ve sî-reng dirlere ki otuz nev'kuşuñ rengine de zu'm iderler siyyemâ Firdevsî-i Tûsî Şehnâme'de Rüstem'in pederi olan Zâl murğ-i mezbûruñ güyâ cenâh-ı 'âtıfetinde perverde olmuşdur deyü taħrîr ve 'İkrime hazretleri dahî tayran ebâbîl kerîmesinde ebâbîli 'ankâ'-i muğrib ile tefsîr eylemişdür ammâ ba'zılar ebâbîl 'ankâ olmayup kırlangıca müşâbih bir kuşdur demişlerdür ba'zılar ebâbîl aħmerü'l-minķâr esvedü'r-re's tavîlü'l-unķ kuşlardur ki iblü'l-mü'ebbele kabîlinden olmalarıyla ebâbîl tesmiye olunmuşdur didiler İmâm Ferâ' ebâbîliñ müfredi olmadığına zâhib olduysa da ba'zılar müfredi ebâledür didiler ve Kesâ'î kavlince müfredi 'acül gibi ebül ve cem'î 'acâcîl gibi ebâbîldür İbn-i 'Abbâs rağıyallâhu 'anhümâ kavlince bu kuşlar zî-ħarâtimdür ve kezâlik 'İkrime kavlince başları ru'ûs-i sibâ'gibidür ve Sa'îd ibn-i Cübeyr kavlince [9b] bunlar sebz-reng oldukları hâlde menâķîri şarıdır ve Kâtâde kavlince birtakım beyâz kuşlardur ki kütüb-i tefâsirde beyân olundığı üzere habeş pâdişâhı Eđħame en-Necâşî tarafından yemn ve elîs olan Ebrehe bin Şabâħ el-Eşrem Ka'be'yi hedm eylemeğe 'azm ve kaçd eylediği eşnâda 'askeri üzerine min-ťarafillâh musallať olub minķârlarında ve ayaklarında olan taşlar ile ketâ'ib-i Ebrehe'yi perîşân ve duzaħ-mekân eylemişlerdür 'asker-i Ebrehe hedm-i Ka'be için vurüd yledikleri ve ehl-i Mekke cibâl tarafına 'azm itdikleri eşnâda 'Abdülmuttalib halka-i bâb-ı Ka'be'yi tutub işbu ebyâtı inşâd eylemişdür:

يَا رَبِّ لَا ارْجُو لَهُمْ سِوَاكَ

يَا رَبِّ فَاِمْنَعْ مِنْهُمْ حَمَاكَ

انَّ عَدُوَّ الْبَيْتِ مِنْ عَادَاكَ

اِمْنَعُهُمْ اَنْ يُخْرَبُوا قَرَاكَ

Ve k̄āle eydan

لَا اَهُم اِنَّ الْمَرْءَ

يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَاِمْنَعُ حَلَالَكَ

لا يغلبن صليبيهم

وَمِحَالَهُ عُدُوًّا مِحَالِكَ

جُرُّوا جَمِيعَ بِلَادِهِمْ

وَالْفَيْلِ كَيْ يَسْبُوا عِيَالَكَ

عَمَدُوا حَمَاكَ بِكَيْدِهِمْ

جَهْلًا وَمَا رَقَبُوا جَلَالَكَ

انَّ كُنْتُ تَارِكُهُمْ

وَكَعْتُنَا فَاِمْرٌ بِدَائِكَ

19. الْحَامِلُ عَلَى الْكَرَّازِ

El-ḥāmilü 'ale'l-kerrāz

Sehm-i levn ü ta'n ile remy olunan kimse hakkında bu meşel ɗarb ü ĩrād olunur ibtidā k̄ā'il-i meşel Muḥālis bin Müzāḥim el-Kelbī nām kimsedür ki Q̄āşır bin Seleme el-Cezāmī hakkında tekellüm eylemişdür aşlı budur ki Muḥālis ve Q̄āşır mülük-i 'Arab'dan Nu'mān bin el-Münzir ɗapusunda ḥidmet-güzār maḳūlesinden oldukları gibi ikisiniñ beyninde daḥī 'adāvet [10a] ve münāferet var idi niteki mülūke ḥidmet idenler meyanında dā'imiyü'l-cereyāndur bir gün Q̄āşır Nu'mān'ın birāderi 'Amr bin Hind'in yanına gelüp ey İbn-i Fertenā seni Muḥālis hicv eylemişdür didikde 'Amr'ın istiṭlā'-ı mādde eylemesi üzerine 'Amr bu ebyātı ɗırā'et eyledi:

لقد كان من سمى أباك ابن فرنتى

به عارفاً بالتعت قبل التجارب

فسماه من عرفانيه جزو جبال

خليلة قشع حامل الرجل ساغب

أبا مُنْذِرٍ أَنِّي يَقُودُ ابْنَ فَرْتَنَةَ
كَرَادِيْسَ جَمْهُورِ كَثِيرِ الْكُتَاتِبِ
وَمَا تُبْتَتِ فِي مُلْتَقَى الْخَيْلِ سَاعَةً
لَهُ قَدَمٌ عِنْدَ اهْتِرَازِ الْقَوَاصِبِ

Mervīdūr ki ‘ Amr Nu‘mān ile li-ümm birāder olub pederiniñ ismi Fertenā’ dur ki Hind’iñ zevc-i şānīsīdūr me’āl-i hicv İbn-i Fertenā denilen ‘ Amr’iñ na’t ve şāni ma’lūm olmağla kerādīs-i cumhūr keşīru’l-ketā’ib olmağıla şāyān değıldür zīrā ‘ asker içinde ihtizāz-ı kavādıbdan nāşī sebāta iktidārı olmamağla gāyet cebīndür dimek tarzındadır rivāyet iderler ki çünki ‘ Amr Kāşır’dan bu ebyātı istimā’eyledi derhāl kałkūp hużūr-ı Nu‘mān’a müsūl ile Muḥālis’den iştikā ve inşād eylediği ebyātı pīş-nipāde-i encümen beşş ü şekvā eyledi Nu‘mān der-‘aḫab Muḥālis’i meclisine ihzāra fermān eyledi vaḫtā ki Muḥālid dāḫil-i meclis oldı Nu‘mān lisān-ı gāzabla ḫiṭāb-künān “Lā ümme leke” ey vālidesi ma’lūm olmayan şahş-ı denī sen mi hicv eylediñ ol bir merdi ki aniñ memātı seniñ ḫayātından ve aniñ ḫāmilü’r-recül olduğı ḫālde seḫāmeti seniñ şihḫat u istikāmetinden ve aniñ fuḫūdı seniñ vücūdundan ḫayrlıdur deyüb Fertenā’yı murād eyledi ba’dehü ‘ādetlerince Mā’ü’l-müzni ve Ebī Kābūs’a ya’nī künyesine ḫasem eyledi ki eğer bu ḫāl ba’de’t-taḫḫīḫ ‘indimde lāyih olursa seniñ gālşametini eñsenden nez’birle laḫmını birer birer ḫaṭ’idüp saña ekl u tenāvül itdürdim didi bu söz ile Muḥālis’i ‘azāb-ı şedīdine [10b] ta’līḫ idince Muḥālis ebyete’l-la’n ed’iyesiyle söze şurū’eyleyüp ya Nu‘mān i’mād-ı iḫsān ile zirve-i ḫadirini terfī’u taḫḫīr ve ekmād-ı ḫusrān birle ḫussādını tefcī’u tedmīr eyleyen ḫaḫḫīçün bu maḫūle hicv benim lisānımdan şādır olmamışdur bu ancak eḫāvīl-i vüṣṣātdan ve nemā’im-i ‘uṣṣātdan ḫālī değıldür çünki ḫaberde vārid olmuşdur her bir kimse ki selāṭiniñ şeref-i teferrübiyle mu’azzez u mükerrem olur elbette aḫrānına maḫsūd mübrem olur ve ḫasūdān ol kimseniñ naḫz-ı ḫā’ide-i ḫurmetine sa’y u iḫdām ve süḫānān-ı mekr-āmīz ve şūriş-engīz ile mizāc-ı pādişāḫiyi andan taḫyīre şedd-i sāḫ-ı ihtimām eylerler pes pādişāḫ-ı ‘azīmü’l-cāḫ için lāzımdur ki şāḫib-i ḫarziñ kavlini sem’-i rızā ile istimā’itmeyüp hemīşe te’emmüli pīşe ve ‘āḫıbet kārı ‘arīz ve ‘amīḫ endīşe iderek her ḫavliñ ḫā’iline ve her nāḫışıñ kāmiline intikāl ve ba’dehü ta’yīn-i ‘iḫāb ve ‘azābda isti’cāl ide niteki şā’ir dimişdür:

مده راه صاحب غرض پیش خویش
که آمیخته با یک دیگرش نوش و نیش

بصورت دهد نوش باری دهد

بمعنی زند نیش و خواری کند

Ma'lūmdur ki nemmām-ı dūzaḡ-maḡām nā-gūfteyi gūfte ve sūfteyi nā-sūfte maḡāmına tenzīl ve nā-fercāmı fercām ve mühmeli i'cām ile nīce eḡāvīli te'vīl eyler ve te'cīl maḡāmında ta'cīl ider bu maḡūle hezre-gerdān-ı bādiye-i ḡazelānīñ ḡavline inhimāk ḡılāf-ı re'y-i ehl-i idrākdur niteki şā'ir dimiştür:

چو خصم دفع نو کرد از برای رفع ضرر

بجد و جهد بکوش اربعقل مشهوری

که گر مراد بدست آیدت بکام رسی

وگر بهم نرسد آنزمان تو معذوری

Ve böyle bir düşmen ki ḡaṭ'-ı ser-rişte-i ḡayātıma dīde-düz ve āteş-i ḡased ü ḡıḡd ile sīne-süz olmuştur mücerred bālāda zıḡri murūr eyleyen hicv ya anıñ taşnī'idür yāḡud [11a] bir diğeri mekr-i fecī' ve şenī'idür ve lākin istiknāh-ı mādde olunduğdan soñra eğer ḡabāḡat benim ise fe-bihā ve eğer ḡükm aña rāci'u 'a'id olur ise lā 'aleyye ve lā liyā diyerek ḡüyā bu nazmı inşād eyledi:

دمی حیت پس از مردن جنین دشمن

گمان برم که ز صد سال زندگانی به

بمرك خصم شماتت نم کنم لیکن

دم فراق زدشمن بهر چه خواهی به

Ba'dehü ey Nu'mān birāderiñ 'Amr'ı ben hicv eylemedüm ve anı hicv bir vechle ḡaddīm değildür ve 'ömrümde ferd-i āferīdeyi hicv itmemişimdür ve her ne ḡadar ḡidmet-i sultānīde bulunur ve envā'-ı mübāseṡat görür bendeñiz ise de şā'iriñ işbu ḡavlınden ḡāfil değilim didi ḡāle'ş-şā'ir fi't-taḡzīri 'an-mübāseṡati'l-emīr:

إِخْذْ مُبَاسِطَةَ الْمُلُوكِ وَلَا تَكُنْ

مَاعَشْت مِنْهُمْ بِالنَّقْرِيبِ مِنْهُمْ وَإِنَّمَا

فَالْغَيْثُ غَوْتُكَ وَرُبَّمَا

تَرَى بَوَارِقَهُ الْبَيْكِ صَوَاعِقَا

Ey melik ben seniñ cedd-i kerīmine ve 'izz-i beyt-i ḡadīmine isti'āze eylerim ki bundan ṡolayı beni pā-bend-i 'iḡāb ve dū-ḡār-ı varṡa-ı 'azāb eylemeyesin ve ḡable't-

taḥkīk ve't-tedkīk işkence ve 'itāb itmeyesin zīrā her kimse ki binā-yı kārını esās-ı şabr u şebāt üzerine vaż' u te'sīs ve 'arūs-ı ḥilm ü sükūnı ḥacle-gāh-ı vaqārda kendüsine enīs eylemez ise peşīmān olur.

بردبارى خزینه خردست
هرکرا حلم نیست دیووددست

Niteki nükte-sencān-ı dānişverān ḥilmi taqlīb eylediler muqābilinde milḥ zuhūr eyledi ki ḥilm-i nemk mā'ide-i aḥlāq-ı insānīdür ve 'uqūbetde ta'cīl mā-ḥaşal-i vesvese-i şeytāndur niteki edīb-i kāmīl buyurmuşdur:

مکر شیطانست تعجیل و شتاب
لطف رحمانست صبر و احتساب
[11b] با تانی گشت موجود از خدا
تابه شش روز این زمین و چرخها
ورنه قادر بود کو کن فیکون
صد زمین و چرخ آوردی برون
این تانی از پی تعلیم تست
که طلب آهسته باید بی سکست

Muḥālis ey melik bu baña 'azv vü isnād olunan hicv muṭlaqā esāṭir-i ehl-i bühtān ve ebāṭil-i düşmenāndur

بسمع رضا مثنو ابدای کس
هرآن چیز کویند غورش برس
میان دو تن جنگ چون اتش است
سخن چین بدبخت هیزم کش است

Kelīmātını sem'-i Nu'mān'a ilkā ve ḥazīne vicdānını cevāhir-i nuşḥıyla imlā eyledi pes Numān kāğıd-ı zer-baḥş-ı emān olub Qāşır'ı ḥuzūruna iḥzār ve istiknāh-ı iḥbār eyledi Qāşır daḥī ibtidā ḡenā-güster-i Ebyete'l-la'n olub ba'dehü ey Melik hicv-i ma'hüd şekk ü şübheden 'ārī olarak Muḥālis'in zāde-i ṭab'idur ḥattā inşād eylediği zamān kimseye göstermeksizin baña 'arż ve irā'e eylemişdür ve anı benden ḡayrı kimse görmemişdür gerekdür ki bu ḥā'in-i ḥāndānīn bīḥ-i vücūdını naḥlistān-ı salṭanatdan ḡal'

u kam‘ eylesin didikde Muḥālis yine berā-yı müdāfa‘a zebān-küşā olub eyyühe‘l-melik ḳavl-i āfik ile beni pā-bend-i gerīve-i mehālik eyleme Ḳāşır’ıñ ‘aql-ı ḳāşırı kendüsini töhmete ḳarīn ve kızbini tebyīn ider ki gūyā ben ol hicvi ibtidā kendüsine irā‘e itmişim ‘aql-ı selīm aşḫābı tecvīz itmezler ki bir ādem düşmen-i bed-ḫāhına böyle bir sırr-ı mübhemi keşf eyleye pes Ḳāşır benim düşmenimdür böyle bir şey ihtirā‘ eylemiş olsam bile düşmenime hiç irā‘e ider miyim diyerek na‘ra-zen-i heyhāt olduḳda Nu‘mān Muḥālis’i taşdıḳ-künān Ḳāşır ile berāber meclisden iḫrāc eyledi pes bunlar taşra çıkdıklarında Muḥālis Ḳāşır’a ḫitāben ḳufl-i zebān ez-dirāye küşād virüp şaḳıyyūn ceddüke ve süflūn ḫaddüke ve buḫlūn keydüke [12a] ve lāḫa li‘l-ḳavmi cürmüke ve ḫāşe ‘annī sehmüke diyerek ‘alā mele‘i‘n-nās lev m ü taḳbīḫ eyledikden şoıra

ولانت اضيق حجرا من نقاز

واقل قری من الحامل على الكراز

Dimekle kelāmı min-ba‘d beyne‘l-‘Arab meşel olmuşdur.

20. حَمِيمُ الْمُرِّ وَاصِلُهُ

Ḥamīmü‘l-mer‘i vāşilühü

“El-ḫamīm” emīr vezninde yakın ḫışma dinür cem‘i aḫimmā’ gelür ḫalīl ve aḫillā’ gibi rivāyet iderler ki ibtidā ḳā‘il-i meşel Ḥanābis bin el-Muḳni‘ nām kimesnedür ki bir vaḳt ḳavminiñ seyyid ve mehteri ve zamānınıñ surūrı idi ḫikāyet⁷ iderler ki mezbūruñ ḳavminden Kilāb bin Fāriḡ nām şahş ki hemīşe ḡanem ḫimāyesiyle meşḡul olur idi merḳūmuñ kösfendānı üzere bir gün bir şīr-i ḫarīr musallaḫ olub Kilāb anıñ müdāfa‘asına teşmīr-i zeyl-i ihtimām eylediye de kārgir olmayup esed galebe ve ḫücūm ve ḫamle iderek Kilāb’a burnı ile urub Kilāb’ı münkebb ve ḫāsir itmesiyle çıḳup üzerine oturdu ol ešnāda Ḥanābir bin Mürre ve Ḥūşeb nām iki kimseler urmadan murūr iderlerken Kilāb bunları görüb istigāşe eyledi zīrā Ḥanābir mezbūruñ ḫamīmi ya‘nī yakın aḳribāsınadan idi pes Ḥanābir Kilāb’ın zīr-i pençe-i esedde eḡerçi ḫālını müşāhede eylediye de i‘āne ve imdād-ı dāmene teşebbüs itmeyüp faḳaḫ Ḥūşeb ecānibden olduḡı ḫālde esed üzere ḫamle eyleyüp işbu şi‘ri inşād eyledi:

أعنته إذ خذل الخناير

وقد علاه مكفهر خادر

⁷ Hikāyetü Kilāb ve Ḥanābir ve Ḥūşeb

هرامس جهم له زماجر
ونابه حر دا عليه كاشر
ابرز فاني ذو حسام حاسر
اني بهذا ان قتلت ثابر

Ba‘dehü Hūṣeb seyfini ğilāfından çıkarup urduqda esediñ ıdla‘ıyla ketefeyni [12b] beynine teşādüf eylemesiyle arslan yıkıldı bu hâlde kilāb kılqurp Hūṣeb’e ifā-yı envā‘-ı teşekkür eyledikten soñra Ente ḥamīmī dūne‘l-Ḥanābir didi ba‘dehü Kilāb Hūṣeb’i alup kavmi cānibine götürdi ve kavmine ḥitāben Ḥanābir benim ḥamīmim deġildür ancaq baña ḥamīm Hūṣeb’dür eġer tīşe-i hādīmü‘l-lezzāt binā-yı vücūdumı zīr u zebr ider ise māl ü mülküm bi-eşrihim Hūṣeb’iñdür didi pes arasından çok zamān murūr eylemeksizin Kilāb vefāt eylemesiyle Ḥanābir ile Hūṣeb beyninde terekeden tolayı münāza‘a zūhūr idüp Hūṣeb Kilāb’iñ ḥamīmi ve qarībi benim zīrā sen anı taḥzīl eylediñ ben nuşret eyledüm sen andan münkaṭi‘ olduñ ben ittişāl itdim sen aniñ feryādını istimā‘ eylemediñ ben icābet kıldım diyerek seyyid-i kavm olan Ḥanābis ḥuzūruna li-ecli‘l-muḥākeme ‘azīmet eylediler Ḥanābis da‘vāyı istimā‘ ile Kilāb’a nuşret eyleyen kimdür didikde Hūṣeb işbu şi‘ri kırā’et eylemişdür:

أجبت كلابا حين عرد إلفه
وخلاه مكبوبا على الوجه خنبر
فلما دعاني مستغيثا أجبته
عليه عبوس مكفهر غضنفر
مشيت إليه مشى ذي العز إذ غدا
وأقبل مختال الخطا يتبختر
فلما دنا من غرب سيفي حبوته
بأبيض مصقول الطرائق يزهر
فقطع ما بين الضلوع وحضنه
إلى حضنه الثاني صفيح مذكر
فخر صريعا في التراب معفرا
وقد زار منه الأرض أنف ومشفر

Pes қадыyyeye şāhid olanlar daḥı hāzır olub vazīfe-i şehādeti īfā ve Kilāb'ın hāzā ḥamīmī dūne'l-Ḥanābir kelimātını lisān-ı taşdıķ ile edā eylemeleri üzerine Ḥanābis Ḥamīmü'l-mer'i vāşılıhü diyerek tereke-i Kilāb'ı Ḥūşeb'e ḥükm ve każā eylemişdür ba'dehü Ḥanābis'in bu sözi beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur fi'l-ḥaķīķa insānıñ aşl ḥamīmi muḥibb-i müstaķīmīdür ba'zı ḥmaīm vardır ki ḥamīm ḥacīmden eşedd ve elīmdür. [13a]

21. حَيْثُ مَا سَأَلَكَ فَأُعَلِّمُ فِيهِ

Ḥaysü mā sā'eke fe'l-'ukelliyü fih

'Ukell zamm-ı 'ayn ile bir ḳabīleniñ pederi laķabıdır ḥalkı ğabāvet ve belādetle muttaşılırdur ve mezbūrun aşıl ismi 'Avf bin 'Abdü Menāt olub kendüsini 'Ukkeli nām cāriye terbiye eylemekle 'Ukkel ile mūlaķķab olmuşdur rivāyet⁸ iderler ki ricāl-i 'Arab'dan Zeberķān bin Bedr'in vālidesi 'Ukkeliyyedür ḥālbuki Zeberķān hemīşe ḥālleriyle birlikde olduğı ḥālide da'ın ya'nī kösfend ra'y iderler idi bir ğün ḥāllerinden biri İbn-i Aḥten'i ya'nī Zeberķān'ı bir şeb-i tārikde imtiḥān murād eyledi ki Zeberķān'ın 'indinde ḥayr var mıdır yok mudur ma'lūmı ola Pes taşmīm-i vechle bir ḳaranlık gecede ḥāl-i mezbūr ellerini Zeberķān'ın medra'ası içine idḥāl ve temdīd iderek ba'dehü ayağa ḳalkdı ve ğül-beyābānī şeklinde Zeberķān'ın vechi muķābelesine gelüp tırduķda Zeberķān bunuñ ḳarañlıkda ne oldığını bilemeyüp ancak sen kimseye uzaķ ol diyerek ḥāli üzerine ḳaşd eyleyerek yatırdı ve anı ḳarba başılayınca ḥāli Aman bıraķ beni ḳatıl edeceksiñ didikde Zeberķān ḥāli oldığını şadāsından añlayup üzerinden ḳalkdı fi'l-ḥaķīķa ḥāli oldığını bilüp Ḥaysü mā sā'eke fe'l-'ukkelī fih didikde kelāmı beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olundu ba'zılara ğöre saña ne ḳadar fenālık gelürse 'Ukkeli'den bilzīrā 'Ukkeli'yi dā'imā fenā nesnelere içre bulursuñ dimekdür ba'zılar mü'eddā-yı meşel saña bundan soñra bir fenālık gelecek olur ise 'Ukkeli'yi sevk eyle dimekdür didiler me'mül olunmayan ādemedden bir kār-ı ḥayret-efzā zuhūr eyledikde ḳarb ve īrād olunur.

مبین خرد خود پشت نیشدار

که نمرود را گفت سرخ دار

[13b]

⁸ Hikāyetü Zeberķān ma'a ḥālih

22. جَدًّا وَرَاءَكَ بُنْدُقَةٌ

Ḥıde'e ḥıde'e verā'ek bündükatü

Rivāyetden şerefi bin el-Ḳaṭṭāmī kavlince Ḥudā bin Nemre bin Sa'd bir 'aşiret olub Kūfe'de s^hkain olurlar idi be Bündüka bin Mazza ki Süfyān bin Selhem bin el-Ḥakem bin Sa'd kezālik bir 'aşiretten hikāyet iderler ki Ḥudā kabilesi Kūfe'ye nüzül eylediklerinde Bündüka aşiretini iğāre eylemişler idi ba'dehü Bündüka Yemen'e varup mücehhez bir takım kimselerle 'avdet ve 'ale'l-gafle Ḥudā kabilesini başup gāret eylemeleriyle Ḥıde'e ḥıde'e verā'eki Bündükatü kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur ki bir nesneye tebāşur iderken andan ebşarında vāki' olan yāḥud 'udüsünden fez' iderken anıñ nazīrine mübtelā olan kimse haqqında ḍarb ve irād olunur ba'zı rivāyete göre bunuñ aşlı işbāt-ı hā' iledür ya'nī Ḥıde'eh ḥıde'eh olmaqdır nidā mevki'inde vāki' olmağla hā' terḥīm olunmuşdur ba'zılara göre işbu ḥıde'eh ve Bündüka kelāmından murād ḥıde'eh bir ṭā'ir ve bündüka rāmī el-Bündüka olmaqdır gāliben evā'ilde balçıkdan maşnū' yuvarlaq dāneler olacaqdır ki kemāngire[?] ve sā'ir el-ān remy ile tuyūra atılır idi ey ḥıde'eh denilen ṭā'ir-i Bündüka erdekdedür dimekdür ḥıde'eh denilen ṭā'irden murād çaylaq denilen kuşdur ki Fārisīde zağn ve merkeb olarak müşgīr dirler Lā be'se bi-ḳatli'l-ḥıde'eti ḥadīsinden murād daḥī budur yāḥud yā 'aşiret-i Ḥıde'e Erdek'de Bündüka aşireti vardur gāfil olma dimekdür ki maḳām-ı taḥzīrde ḍarb olunur ve ba'zılar gāyr-ı mehmūz olarak ḥıdā ḥıdā rivāyet eylediler 'aşā ve ḳazā gibi ba'zılar kavlince mişleyn-i muvāfiḳeyn için daḥī ḍarb olunur meşeldür Vāfik şen ve ṭabaḳatün meşeli kabīlindedir niteki Şarīrī kırkıncı maḳāmesinde Ḳāḍī-i Tebrīz lisānından beyān idüp Eyyükümā şenā ve ṭabaḳah ve Ḥıde'eh ve Bündüka dimişlerdür ki [14a] andan zımmen mişleyn-i mütevāfiḳeyn murād eylemişlerdür.

23. حُورٌ فِي مَحَارَةٍ

Ḥūrun fī maḥāreti

El-ḥūr başda şarılmış olan şarığın toplamının ālet ucuna dinür zīrā şarıq çözüldükde aña rucū' olunur ve bu tesmiye bi'l-maşdardur ḳāle'l-Mü'ellif ey noḳşān fī noḳşān min ḥāre yeḥūru izā race'a şümme yuḥaffefü ve yuḳālū ḥūrun ve minh

Fī bi'r-i lā ḥūr serā ve mā şī'r Şemr ibn-i el-A'rābīden rivāyet ider ki ḥūr fī maḥāret fetḥ-i hā' iledür zīrā Ḥadīs-i şerīfde Ne'üzü billāhi mine'l-ḥūr ba'de'l-kūr vārid olmuşdur ya'nī ziyādeden şoñra vāki' olan noḳşāndan yāḥud pes iz'inā rünümā olan

tenk-desti ve haşāhatden 'ibāretdür yāhud bir umūruñ ıslāhından soñra hāşıl olan fesāddan kināyetdür ve aşlı ba'de leff 'imāmeniñ naqđından olmağ üzere mervīdür kevr dağı havr gibi kāfiñ fetđiyledür.

24. حَلَبَ الدَّهْرَ أَشْطَرَهُ

Halebe'd-dehra eşturahu

İzā cerabehü hayr ve şerr ya'nī bir ādem dehrīñ nīk ve bedīni tecrübe eylemiş ve rūzgārīñ kerem ve serdini görerek teğallübān-ı künyeye uğramış telh şīrīn çeşīde ve miñnet ve ālām-ı keşīre olmuş olsa 'Arablar anıñ haqqında kelām-ı merķūmı īrād iderler ve dehri tecrübe yeleyenler için đarb eylerler zīrā haleb nāqanıñ memelerini bir def'a sağmađdan müste'ār ve eştura kelimesi dehr lafzından bedeldür ke'ennehü Halebe eştura'd-dehr taqđīrindedür k̄āle'l-Mū'ellif Hāzā müste'ārun min halebe eştura'n-nāqati ve zālike izā halebe halefeyn min ahlāfihā sūmme yaħlebühā eš-şāniyete halefeyn eyzan.

[14b]

25. الحَرْبُ سِجَالٌ

El-ħarbü sicālün

El-mücālese müfā'ale vezninde bir nesne müfāħaretden baħş ve iddi'ā ile yarışmağ ma'nāsınadır fi'l-aşl sicill lafzındandır iki kimse kıuyı kenārında tırub her biri iddi'ā iderek kıoğa ile şı çekmeğe dinür ve sicil içi şı ile tılı büyük kıoğaya dinür ve içinde az şıuyı olan kıoğaya vaşf olur dimişlerdür k̄āle el-Fazl bin 'Abbās bin 'Utbe bin Ebī Leheb:

من يساجلني يساجل ماجدا

يملاً الدلو إلى عقد الكرب

'Arablar 'unvende[?] meşel-i mezbūr el-ħarbü beynehüm sicālün vaşfıyla dađı tezkīr ve el sicilün minhā 'alā hā'ülā'i ve āħara 'alā hā'ülā'i 'ibāretiyle tefsīr olunur ya'nī kāh bunlar ve kāh ānlar ğālib olur ma'lūm ola ki kıuyudan şı çeken A'rāb-ı bādiyeniñ her biriğniñ bir kıođaları olmađla bi'l-münāvebe şı çekerler pes muħārebede bi'l-münāvebe zafer ve ğalebe aña temşīl olunmuşdur Zemaħşerī burada sicāl müfā'aleden maşdar olmaki dađı mümkünür dimişdür ibtidā k̄ā'il-i meşel Ebū Süfyān'dur ki Yevm-i Uħud'da Müslimīn dūçār-ı hezīmet olduklarında īrād eylemişdür çünkü hezīmet-i İslām vukū' buldı ba'dehü Ebū Süfyān A'li hebl a'li hebl diyerek (ħikāyetü Ebū Süfyān)

mübāhāte ibtidār eyledi Hebl müşrikīn-i Kureyş'îñ berbetleri[?] ismidür ki Ka'be-i Mu'azzama'da turur idi pes Ebū Süfyān'îñ bu iftiḥārı Ḥāzret-i 'Ömer raḍıyallāhu 'anhıñ mesmū'u olduḡda Yā Rasūlallāh elā ecībühü ya'nī A'li Hebl kelimātına cevāb vireyim mi deyü istīzān eyledikten soñra Ebū Süfyān'a karşı Allāhu A'lā ve Ecell didi pes Ebū Süfyān Yā İbnü'l-Ḥaṭṭāb innehü yevme's-şamti yevmen bi-yevmi Bedr ve inne'l-eyyāme devlün ve inne'l-ḥarbe sicālün didi ve bu kelāmı beyne'l-'Arab meşel oldu pes Ḥāzret-i 'Ömer [15a] yine söze şurū' idüp Ve lā sivā'e ḡatelānā[?] fi'l-Cenneti ve ḡatelāküm fi'n-nār didikde Ebū Süfyān İnneküm le-tez'umüne zālīke le-ḡad ḡanben ezn ve ḡasseranā diyerek Mekke cānibine 'āzim olmuşdur niteki bu icmālīñ tafşılı bābü'l-bā'da mezkūrdur.

26. الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ

El-ḡadīşü zū-şücūni

Bu meşeliñ menşe'i ḡaḡkında olan ḡikāyet bābü'l-hemzede zıkr u beyān olunmuşdur fe-l-yerci'.

27. حَلْمِيْ اَصَمُّ وَاذْنِيْ غَيْرُ صَمَاءٍ

Ḥilmī eşammü ve üznī ḡayr-ı şammā'

Ey a'rişü 'ani'l-ḡinā bi-ḡilmī ve in semī'tühü bi-üznī ya'nī eḡer herze ve fāḡiş olan sözi istimā' eyles isem daḡı ḡilmim beni andan çevirir dimekdür ki ḡalīm ḡaḡkında meşeldür ya'nī benim eşamm olan ḡilmimdür yoḡsa ḡulaḡım deḡildür sen ḡulaḡı eşamm zann eyleme demek ma'razındadır.

28. حَسْبُكَ مِنَ الْقِلَادَةِ مَا أَحَاكَ بِالْعُنُقِ

Ḥasbüke mine'l-ḡilādeti mā eḡāḡa bi'l-'unuḡi

Bu meşel keşirden soñra ḡalil ile ḡanā'at eyleyen kimse ḡaḡkında ḡarb ve irād olunur.

29. احْتَرَسَ مِنَ الْعَيْنِ فَوَاللَّهِ لَهِيَ أَنْتَ مِنْ اللِّسَانِ

Aḡteris mine'l-'ayni fe-vallāhi le-hiye enemmü 'aleyke mine'l-lisān

Bu meşel Ḥālid bin Şafvān'dan mervīdür ḡāle's-şā'ir:

لا جزى الله دمع عيني خيرا

بل جزى الله كل خير لساني

نم طرفي فليس يكتم شيئاً

ووجدت اللسان ذا كتمان

كنت مثل الكتاب أخفاه طي

[15b] فاستدلوا عليه بالعنوان

30. حُمَمَةٌ سَوْدَاءُ

Ḥamemetü sevdâ

Siyâh kömür dimekdür nihâyet derecede siyâh olan nesne hakkında irâd olunur ke-mâ-verede fî kitâb-i Mu'âviyete ilâ Kayşer ve belegahu innehü erâde en yefzû bilâde's-Şâm eyyâme fitneti Şıffîn le-in tememtü 'aleyye mâ beleganî min 'azmike le-üşâlihanne şâhibî ve le-ekünenne muḳaddimetehü ileyke ve le-ec'alenne el-Ḳoştantıyete el-bahrâ' ḥamemetü sevdâ'e ve lâ netze'anneke mine'l-mülki intizâ'un illâ şatfeleynetü ve lâ redneke[?] erîsen mine'l-erâriseti nüz'â ed-düveyl ey intizâ'u'l-cizreti ya'nî Mu'âviye Emîru'l-Mü'minîn İmâm 'Alî kerremallâhu vecheh raḍıyallâhu 'anh Ḥazretleriyle Şıffîn melḥamesine meşğul iken Kayşer-i Rûm Şâm üzere hücum kaşında olmağla Mu'âviye tehdîdi hâvî merḳûm tarafına işbu nâmeyi irsâl eylemişdür maḳhûmı budur ki eğer sen mesmû'um olduğı üzere Şâm üzere 'azmimi tetmîm ve taḳḳîk ider iseñ şâhibimle ya'nî Ḥazret-i Mürtezâ ile hemen müşâleḥa idüp ba'dehü müḳaddime-i 'asker müşârun-ileyh olarak üzerine varup billâhi'l-kerîm pây-i taḳḳîn olan Ḳoştantıniyye-i bahrâyı yaḳup yıḳup siyâh kömür iderim ve seni memleketinden yerden Aştafleyn'e ya'nî havic çekilüp ḳoparıldığı gibi çeküp ḳopardıḳdan soñra seni ḥınzır çobanı iderim ḳaldı ki Ḳoştantıniyye'yi bahrâ ile tavşîfi sâhil-i bahrde olmağla keşîru'l-ebḫiredür.

31. حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ

Ḥablük 'alâ ğaribik

El-ğarib rânîñ kesriyle a'le's-sinâm ma'nâsınadır ki deveniñ iki küreğiniñ mâ-beynine dinür Türkîde bağrîñ[?] ta'bîr olunur 'alâ ḳavlin deveniñ örgüciyle boynı aralığına dinür ki ra'y vaḳtinde yularını rākibi oraya ilḳâ ider cem'i ğavârib gelür isim olduğiçün [16a] ve ḳavlühüm Ḥablüke 'alâ ğaribik ey izhebî ḥayşü şî' tü ya'nî ey ḥâtün yulariñ boynuna olsun dilediğîñ maḥalle git ḥalî'atü'l-'azzâr ve meslûbetü'l-enyârsın dimekdür ḳâle fî'n-Nihâye ve fî Kinâyâti't-Talâḳ Ḥablüke 'alâ ğaribik ey Ente mürseletün muḳlaḳatün ğayr-ı memsüketün ve lâ mümesseketün bi-'aḳdi'n-nikâḫ lâkin

ta‘bīr-i mezbūr kināyeniñ kısım-ı s̄ānīsinden olmağla niyyete mevķūfdur niteki kütüb-i fikhıyyede mebsūtđur ve ğavāribü el-mā’ e‘ālī-i emvāc-ı baħrden ‘ibāretdür ki ğavārib ile teşbīh olunmuşđur.

32. حُبُّكَ الشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصِمُّ

Ĥubbüke eş-şey’ yu‘mī ve yuşimmü

Ey yuħfā ‘aleyke mesāvīhi ve yuşimmüke min simā‘-i’l-‘azlı fih.

33. حَسَنٌ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَا تَوَدُّ

Ĥasenün fi külli ‘aynin mā teveddü

Bu meşel mışrā‘dur Türk fā‘ili tahtında ‘ayna rāci‘dür Ĥubbüke’ş-şey’ yu‘mī ve yuşimmü meşeline qarībđur ki kişiniñ muħabbet eylediği şahş ne rütbe-zeşt-revā olsa da yine çeşm-i ‘aşıkda ĥüberd olur maķāmında isti‘māl olunur.

34. حَدَّثُ مِنْ فِيكَ كَحَدَّثِ مَنْ فُرِجِكَ

Ĥadeşün min fike ke-ħadeşi min fercike

Ya‘nī tahķīķ-i kelām kabīh ĥadeş mümāşilidür bu meşel ile İbn-i ‘Abbās ve Ĥazret-i ‘āyişe rađıyallāhu ‘anhumā temeşşül eylemişlerdür.

35. حَرَامُهُ يَرْكَبُ مَنْ لَا حَلَالَ لَهُ

Ĥarāmühü yerkebü men lā ĥalāle leh

Mufađdal bin Muħammed eđ-Đabī kavlince aşl-ı meşel budur ki Benī Ķarī‘ bin ‘Avf‘dan Cübeyle bin ‘Abdullāh [16b] beyne’l-‘Arab ma‘rūf olan yevm-i meslūķda Cüreyh bin Evs bin ‘Amir’iñ develerini bi’l-iğāre sürüb getirmiş ve ol ešnāda mezbūr Cüreyh’iñ develeri içinde ‘Amūd nāmında olan feresi remīde ve güste-reş olmağla başını alup gitmekle yalnız rukūbu ‘ādet-i cāhiliyye üzere ĥarām olan bir nāķa kalmış idi vaķtā ki bu ĥaber Cüreyh’e bāliğ oldı eğerçi ānları ta‘ķīb murād eylediyse de ol ĥarām olan nakiadan mā-‘adā süvār olacaķ bir nesne bulamamağla deve ra‘yiyle meşğül olan İbn-i Aħten‘den ol ĥarām olan nāķayı taleb eyledi ğulām Ey Cüreyh aña ruküb ĥarāmdur deyü i‘lām eyledikde Cüreyh Ĥarāmuhu yerkebü men lā-ħalāle lehü dimekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olarak irsāl olunmuşđur ki bu meşel ehl-i F3arisiñ ‘a[?] Der zārüret hest her merdār pāk meşelleri kabīlindendür bir ādem mekrūh olan nesneye mużtarr olduķda irād olunur.

36. حَبِيبٌ إِلَى عَبْدٍ مِنْ كَدَّهٖ

Habībün ilā ‘abdi men keddehü

Ya‘nī bir ādem diğeri itti‘āb iderse ānıs ā’irinden ziyāde sever ki itti‘āb ider esās zūll ve hevāndan vikāye eylemek içindir.

37. حَتَّى لَا خَيْرَ فِي سَهْمٍ زَلَجَ

Hatnā lā hayra fī sehmi zelihi

Hatnā ihtināndan fi‘l olarak tesāvī ma‘nāsınadır yuqālū Vaqa‘a’n-Nīlū hattā vaqa‘at mütesāviyeti atılan oqların yeksānlığına dinür ve zelḥ Leyṣ kavlince def‘u‘l-yed fi‘r-remy ilā akṣā mā yaqḍuru ‘aleyh ma‘nāsınadır ve bundan ğalve murād olunur ki bir oq atımı mesāfeye dinür ‘Arablar aña ğalvetü’s-sehm dirler ve ba‘zı rivāyetde meşel-i mezbūr hatnā lā hayra fī sehmi zelc ‘unvāniyla daḥī zikr u irād olunur [17a] zīrā ‘Arablar Sehm-i zālic dirler yaydan kayup çıkar olan oqa yuqālū Sehmün zālicün izā kāne yetezellecū ‘ani‘l-kavsi ve ma‘nā zelc bir ādem yere ayağını pek başmayup keklik tarzında hıffet ve sür‘atle yürüyüb kayar gibi gitmek ma‘nāsınadır yuqālū Merra fülānūneyzlicü zelcen ve zelīcen mine‘l-bābi’s-şānī izā ḥaffe ‘ale‘l-arzı şümme yemḍī ‘ibāretiyle müşbet olmağla yeryüzünde kayarak gidüp de nişāna varamayarak şavuşub geçer olan oqa dinür ve ba‘zılar daḥī yezlicü ‘alā vechi‘l-arzı ve lem yuqşadū‘r-remyētü ‘ibāretiyle beyān eylemişdür ve k̄ale‘l-Mü’ellifü es-sehmü’z-zālic ellezī izā ramā bihi‘r-rāmī kaşara ‘ani‘l-hedefi ve eşābe’s-şahrāte işābenten şalbeten şümme-rtefe‘a ile‘l-kırtās fe-eşābehü ve hāzā lā yu‘addü maqarra t̄ā fe-yuqālū li-şāhibihi el-ḥatnā ey E‘adde‘r-remy fe-innehü lā hayre fī sehmi zelc fe‘l-hatnā yecüzü en yekūne fī-mevzi‘i raf‘-ı ḥaberi‘l-mübtede‘i ey Hāzā hatnā ve yecüzü en yekūne fī mevzi‘i naşbin ey kad iḥtenā iḥtenā ey İsteveynā fi‘r-remy fe-lā faḍle lek ‘alā fā‘idi‘r-remy intehā meşel-i mezbūr müsāvātde ve terk-i teqāvütde ḍarb ü irād olunur.

38. حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ

Hırratün taḥte kırriti

El-ḥırratü ḥarāretten me’ḥūzdür ki ‘aşaş ma‘nāsınadır ve‘l-kırritü berde dinür ve yuqālū kesü‘l-ḥırratü li-mekāni‘l-kırriti ba‘zılar insān için şiddet-i ḥarāret yevm-i bāridde ziyāde olur dimişlerdür bu meşel muḥāleşat perdesi zahrında ğayz ve ḥıkd ve kīn ve ḥasedini ızmār eyleyen kimse ḥaqqında ḍarb ve irād olunur ki şüreti her ne kadar

dost ve muhibb görünür ise de sîreti anıñ hılâfına olmuş olur el-‘ıyâzû billâhi Te‘âlâ.
[17b]

39. الْحَرْبُ خُدْعَةٌ

El-ḥarbü ḥad‘atün

Ḥad‘a kelimesi ḥā’-i mu‘accemeniñ fetḥiyle mervî olduğu gibi zammıyla daḥî rivâyet olunmuşdur lâkin Şa‘leb ihtiyârınca fetḥ ile olmaḡdur ammâ ḥāniñ fetḥine göre binâ-i merredür ki bir kerre aldatmaḡ ma‘nâsınadır ya‘nî cenk ḥâli düşmen düşmeni bir def‘a aldatmaḡla tamâm olur ikiye ḥâcet ḡalmaz pes bi’d-delâle ḥarbde mekr ve ḥîle eylemeḡe mesâḡ olduğu zâhirdür ve ḥāniñ zammına ve kesrine göre isimdür mekr ve ḥîle ma‘nâsına ve hemze veznine göre mübâlaḡadır ḥidā‘ ve mikār ma‘nâsına ki ehl-i ḥarbi ḡalebe emniyyesine düşürüb dilḥāh üzere vefā eylmediḡi mülâḡazasına mebnîdür ve efşah olan ḥāniñ fetḥiyle ve Kisā’î kavlince zamm-ı ḥā’ ve fetḥ-i dāl iledür ki ḥarb için na‘t-ı maḡşûşdur hümezeh lümezeh lu‘aneḡ kıyâsıyla ḥāşılı ḥarb için ḥud‘a isti‘mâli ma‘razında kelām-ı merḡûm îrâd olunur ki Ḥadîs-i şerîfdür niteki şā’ir buña istinâden beyân-ı efkâr eylemişdür:

چونه بقونه حریف خصم نه

حید و مکر راز دست منه

که بحبلت کمامه قوتر

بتوانی که بکسلانی

40. حُوتًا تُمَاقِسُ

Ḥūten tūmāḡisü

El-mümāḡasatü müfā‘ale vezninde şuya taşmaḡ ma‘nâsınadır yuḡālü Hüve yümāḡisü ḥūten ey yümāḡisühü ve yuḡāḡuhu ve maḡs maşdar olur şuya ḡaldırmaḡ ma‘nâsınadır yuḡālü Maḡaseḡü fi’l-mā’i maḡsen mine’l-bābi’l-evvel izā ḡaḡḡahu bu meşel mişli ile mu‘āraza ve mücādele iden dāḥî kimse ḡaḡḡında ḡarb ve îrâd olunur.
[18a] Ḳāle’ş-şā’ir:

فإن تك سباحا فإني لسابح

وإن تك غواصا فحوتًا تماقس

41. حَدَسَ لَهُمْ بِمُطْفِنَةِ الرَّضْفِ

Hadese lehüm bi-muṭfi'eti'r-raḍfi

El-ḥades koyunı zbeḥ eylemek için yan üstüne yatırmaḵ ma'nāsınadır yuḵālū ḥadese'ş-şātū izā eḍce'ahā li'z-zebḥ ve minhü yeḵülüne Ḥadese lehüm bi-muṭfi'eti'r-raḍfi ey Zübiḥa lehüm şātün mehzületün tuṭfe'ü'n-nār lā tünḍabeḥu bu ḵavl Ḥayyānī'ye göredür fülān kimse mihmānlarına bir gūne zebūn ve mehzül koyunlar zebḥ eylediḡi kemāl-i hezāllerinden nāşī aşlā pişmeyüp belki bi'l-āḥare āteşi söndürürler Ebū Zeyd ḵavlince meşel-i mezkūr ḥadesehüm bi-muṭfi'eti'r-raḍfi 'unvānyıla olmaḵdur ammā muṭfi'etü'r-raḍf ism-i fā'il bünyesiyle kızgın taş söndürücü dimeḵdür bu münāsebetle şol dāhiyeye ıtlāḵ olunur ki evvelki devāhīyi nesyen mensiyyen ḥükmüne götürür ola yuḵālū Eşābethü muṭfi'etü'r-raḍfi ey dāhiyeten tensā elletī ḵablehā ve şol çerviş yaḡına ıtlāḵ olunur ki kızgın taşa işābet eyledikde taşın kızgınlıḡını giderir ola yuḵālū Şaḥmetün muṭfi'etü'r-raḍfi izā eşābet er-raḍfetü zābet fe-eḥmedethā ve şol ḥayyeye ıtlāḵ olunur ki kızgın taşlar üzere gezdikde zehri o taşların ḥarāretini giderir ola anın için meşelde Edhā min ḥayyeten muṭfi'etü'r-raḍfi vārid olmuşdur ey izā merrat 'ale'r-raḍfi yuṭfi'ü semmühā tārahu.

42. حُبَّ إِلَى عَبْدٍ مَحْكِدُهُ

Ḥubbe ilā 'abdi maḥkidühü

El-maḥkid 'an aşl Benī 'Uḵayl luḡatındandır ammā Ben ī Kilāb maḥkid dirler maḥkid ve maḥkid aşl ve bünyād ma'nāsınadır ikisi daḡī miḥted/muḥted[?] mürādifidür meşel-i mezbūr Ḥabībün ilā [18b] 'abdin sū'in miḥkedühü 'unvānyıla mervī olub kendüsi üzere şe'n īrās ider ḥarīş ḥaḵḵında ḍarb ve īrād olunur ya'nī şāzz olan aşlını ve ḵavmini sever ḥattā 'abdü's-sū' aşlını sever.

43. الْحُسْنُ أَحْمَرُ

El-ḥusnū aḥmeru

El-aḥmeru hemzeniñ ve mīmiñ fetḥiyle kırmızı nesneye dinür ḥumratdan şıfatdur yuḵālū Hüve aḥmeru ve hüve mā levnühü el-ḥumratü ve aḥmer muṭlakā beyāz olan nesneye dinür yeşile esved ve siyāha aḥḍar ıtlāḵı gibi ve minhü'l-Ḥadīş Bu'istü ile'l-aḥmeri ve'l-esvedü ey el-'Acem ve'l-'Arab li-enne'l-gālibe 'alā elvāni'l-'Acem el-ḥumratü ve'l-beyāzu ve ḵīle erāde bi'l-aḥmeri el-ebyāz muṭlaḵan fe-inne'l-'Arabe teḵülü İmra'etün ḥamrā'ü ey beyzā'ü ve hüve taşḡiru'l-ḥamrā' ve kānet 'āyişetü

radıyallāhu ‘anhā tüsem mā el-Ḥumeyrā’ li-galebeti’l-beyāz ‘alā levnihā ve ‘Arablar mevt-i aḥmer ve mevtü’l-aḥmer dirler kızıl ölüm ki murād katldür sefk-i dimā’ münāsebetiyle ‘alā kavlin mevt-i şediddür ki sekrān ve sâ’ir şedā’ id zuhūr iden mevtdür ne’üzü billāhi Te’alā yukālū ramāhullāhu bi’l-mevti’l-aḥmer ey el-ḳatlı evi’l-mevtü’ş-şedīd bu münāsebetle muṭlaqā saḥt ve şedīd olan ḥāletde isti’māl olundu ve minhü kavlühüm el-Ḥusnū aḥmer ey yülkā el-‘āşıku minhü mā yülkā mine’l-ḥarbi ya’nī ‘āşık-ı bī-çāre ol ḥusn ü cemāl cihetinden gördüğü şiddet ve miḥneti cenk ve kıtāl cihetinden gördüğü gibidür ve aḥmeriñ cem‘i eḥāmiredür ve selefde ‘Acemden bir kavme eḥāmire dinür ki Başra’ya nāzil olmuşlar idi ve eḥāmire cem‘bünyesiyle zıkr olunduḳda et ve bāde ve ḥalūḳ didikleri tayyib murād olunur ba’zılara göre ḥalūḳdan murād za’ferāndur ke-mā ḳāle’l-A’şī [19a]

انَّ الاحمرة التُّنَّةَ اهلكت
مَالِيَّ وَكُنْتُ بِهَا قَدِيمًا مُوَلَعًا
اللَّحْمُ وَالرَّاحُ الْعَتِيقُ واطلى
بالرَّعْفَرَانِ قَلْبِي اِزَال مُرَدِّعًا

Ba’zılara göre el-Ḥusn-i aḥmer kelāmı Men talebe’l-cemāl ihtemele’l-meşekḳate ‘unvānıyla tefsīr olunur ḳāle Ebu’s-Semḥ izā ḥaḳabet el-mer’etü yedeyhā ve şabeḳat sevbehā ḳile lehā hāzā yürüdü enne’l-ḥusne fi’l-ḥumrati.

44. حَلَّ بَوَادٍ صَبَّهٌ مَعُونٌ

Ḥalle bi-vādi ḳabbühü mekūnü

El-mekenü ketefün vezninde beyḳu’d-ḳabāb ma’nāsınadır ki keler yumurtalarına dinür el-mekūn keşīratü’l-beyḳ olan ḳabyeye dinür bu meşel bir racül-i metmüle nāzil olub ni‘metlerini keyfe mā yeşā’ taşarruf ve teḳallüb eyleyen kimse ḥaḳḳında ḳarb ü irād olunur.

45. الْحَزْمُ حَفْظٌ مَا كُفِّتَ، وَتَرَكَ مَا كُفِّتَ

El-Ḥazmü ḥıfzu mā küllifte ve terukü mā küfiyte

Bu meşel ba’zı ḥikāyâtı elsine-i ḥavāşşda meşhūr olan ekşem bin Şayfî aḳvālındendür ki Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemn ḥazretleriniñ Min ḥusni İslāmi’l-mer’i terkühü mā lā ya’nīhi Ḥadış-i şerīflerine ḳarībdür.

Şi'r:

تا شود در جهان علم و علم
شاهد دین تو جمال ارای
زنجہ در خود نیفتدت بارا لیست
وانجہ لایق بناشدت بازای

46. أَحْمَقُ بِنْعٍ

Aḥmaḩu bilgün

Ey yebleġu mā yürīd ma'a-ḩumḩihi ya'nī aḩmaḩ olan kisme ḩumḩıyla berāber murād eylediġi nesneye [19b] bāliġ ve vāşıl oldu niteki şā'ir dimişdür:

به نادانانه جنانه روزی رساند
که دانا اندرانه حیرانه بمانر

Meşel-i mezkūrda olan bilġ kelimesi ba'zılara göre fetḩ-i bā' ile dahī cā'izdür bāliġun murādehü ma'nāsınadur niteki Yeşkerī işbu mışrā'da beyān eylemişdür

Emrullāh/emran lillāh/Emerallāh[?] bilġu teşḩi bihi'l-eşḩiyā' (ey bāliġ).

47. حَمْلُ الدَّهْمِ وَمَا تَزْبِي

ḩimlü'd-düheymi ve mā tezbī

Ed-düheym 'Amr bin ez-Zebān'ın nāḩasınıñ ismidür ki mezkūr nāḩa mezbūr 'Amr'ın oġullarının ru'sünü ḩāmil olmuşidi niteki meşelde Eşḩalü min ḩamli'd-Düheym dahī vārid olmuşdur ġāyet şaḩīl ve esefi mü'eddī olan nesne ḩaḩḩında irād olunur ve ez-zeby ḩaml ma'nāsınadur yuḩālü Zebāhü ve izdebāhü izā ḩamelehü bu meşel tefāḩum eyleyen dāhiye-i 'azīme ḩaḩḩında ḩarb ve irād ḩılınır ed-Düheym zübeyr vezninde āfet ve dāhiyeye dinür ümmü'd-Düheym dahī dirler aḩmaḩ ve sebkemfez ādeme dinür ve mezbūr 'Amr'ın nāḩasına tesmiyesi mezbūrların kesilmiş başları üzerine taḩmīl olubun ḩabīle-i Zebān 'alā ḩavl-i ḩabīle-i Reyḩān ez-Zehlī ile Benī 'Ufeyle beyninde bir müddet bādī-i ḩarb ve ḩıtāl ve sebeb-i cenk ve cidāl olduġı içindir ve Eş'emü mine'd-Düheym dahī meşeledür tafşīl-i meşel bābü'l-hemzede āḩiru'l-bezz 'ale'l-ḩalūş meşeli zeylinde mezkūr ve mastūrdur.

48. حَالٌ صَبُوحُهُمْ عَلَى غُيُوبِهِمْ

Hāle şabūhuhüm 'alā ğabūķihim

'Arablar hāle'l-mā'ü 'ale'l-arzı havlen dirler ey ünşabü ve eħaltühü ene şabyetün demeği murād iderler niteki şā'ir Lübeyd işbu şi'rinde dimişdür: [20a]

كان دموعه غربا سنة

يحولون السجال على السجال

Eş-şabūh şabūr vezninde erkenden şağılan süde dinür üdebāniñ şabāh vaķtı nüş olunan bādeye şabūh itlākı bundandır kāle'ş-şā'ir:

هات الصَّبُوحَ هَيُّوا يالِهَا السَّكَارَى

Şabūh ğabūķ muķābilidür ki ğabūķ aħşām vaķtı içilen bādeye dinür bu da şabūh muķābilidür yuķālü şürbü'l-ğabūķ ve hüve mā yüşrabü bi'l-'aşıyy ma'nā-yı meşel fülān kimselerinñ faķr-ı hāllerinden nāşī sūdleri ķalīl şabūhları ve ğabūķları müsāvāt üzere oldı ya'nī hālleri teħavvül ve teğayyür eyleyüp şabuħ ve ğabūķ 'indlerinde şüret-i vāhidede ķaldı dimekdür ba'zılara göre meşel-i mezkür Hāle şabūhuhüm düne ğabūķuhüm 'unvānyıladur ki sa'y ve ğayret olunarak inķıtā' ve itmāmı mümkün olmayan emr haķķında ğarb olunur veyāħud hāli teħavvül eylemiş olan kimse için irād kılınır.

49. حُكْمُكَ مُسَمَّطٌ

Hükümüke müsemmeţun

Ey mürselün cā'izün lā yu'aķķıbü bu meşel Huz hıkmeke müsemmeţan 'unvānyıla tezkır ey mezcüzü nāfizen 'ibāresiyle tefsır olunur el-müsemmeţ tām ve nāfız olub vaż'-ı inkeşet[?] i'tirāz eylemeğe kimsede ķudret olmayacak hükümünde müsta'meldür teķülü hükümüke müsemmeţan ey leke hükümüke müsemmeţan ya'nī mütemmemen ve terkīb-i mezkür dā'imā lafzı mahzūf olarak isti'māl olunur ve yuķālü Huzhü müsemmeţan ey sehlen ya'nī var andan haķķıñı al bir kimse saña i'tirāz ve ol daħı imtinā' ve 'arz-ı ravy-i inķıbād eyleyemez her hālde talebiñ sehle ķarīb ve nāfızdır dimekdür ammā müsemmeţ kelimesiniñ ma'nā-yı diğeri daħı olub gerçi şadedden hāric ise de fā'ideden hāli olmadığından beyānına ibtidār olunur [20b] şöyle ki müsemmeţ şu'arā işlālāhında şol şi're dinür ki her bendi birķaç ebyātdan mürekkeb olub mecmū'unı ebyāt-ı mezküreniñ ķāfiyesine muħālif bir ķāfiyede cem'eyleye muħammes ve

murabba‘ ve müşelleş olur ez-cümle muḥammesi İmru‘u‘l-Ḳays’iñ ‘alā kavlin bir şā‘ir-i āḫarīñ işbu manzūmesi gibi

ومستلثم كشفت بالرمح ذيله
أقمت بعضب ذي سفاسق ميله
فجعت به في ملتقى الخيل خيله
تركت عناق الطير تحجل حوله
كانه على اثوابه نضج جريال

Ammā murabba‘ ı Ḥarīrī’niñ işbu manzūmesi mişillüdü:

واندب زمانا سلفا
سودت فيه الصحف
ولم تزل معتكفا
على القبيح الشنع

Ebyāt-ı muḳaddeme-i mezḳüre semt-ı manzūma müşābih olmağla ıtlāk olunmuşdur Fārisī ve Rūm şu‘arāsı bu maḳūleye muḥammes ve müseddes ve mu‘aşşer ıtlāk idüp tevāfuḳ-ı sec‘beyt-i vāḫidde vāḳi‘ olur ise aña müsemmeṭ ıtlāk iderler meşelā:

Nedür ol ḫüsn-i nādīde nazīrin görmedi dīde
Her eṭvārı pesendīde güzellikde müsellemsin

Beytinde vāḳi‘ olduğı gibi Miftāḫu‘l-Bedāyi‘de beyān olunan murabba‘ bu vechledür

بیمارم افکارم دل زارم غنمحوارم
افکارم دل زارم غنمحوارم خونبارم
بیدارم درنارم بی یارم بی دارم
غنمحوارم دل زارم افکارم بیمارم

Beyānü‘l-müsammaṭ

روی تو دلفروزم
هجر توسیہ سوزم
از تو نظر ندوزم
[21a] کر میزنی به تیرم

50. حَكْمَةُ حُكْمِ الْحُكَمَانِ

Hukmühü ke-ḥukmi'l-ḥakemān

Bu meşel hiṭābı mutazammın olarak daḥī ḍarb ü irād olunur ki mu'allel bi'l-iğrāz olan emrde zebā-nezddür Türkīde ḥüküm kara kuşu didikleri gibidür ḥakemān teşniye şīğasıyladur murād Şeyḥu'l-eş'ariyyīn ta'bīr olunan Ebū Mūsā el-Eş'arī ile 'Amr bin el-'āş'dur ki Ebū Mūsā Ḥazretlerini taḥdī' eylemişdür niteki Ḥarīrī Ebū Zeyd es-Surūcī lisānından beyān idüp dimişdür:

وإن تك قد ساءتک مني خديعة

فقبلک شیخ الأشعريين قد خدع

Beyāna ḥacet olmadığı üzere Şeyḥ-i müşārun-ileyh şahābīden olub ismi 'Abdullāh bin Ḳays'dur ki Eş'ar bin āded bin Zeyd bin Yeşcüb bin Ya'rub bin Kehlān bin Sibā'dur ki Mekke'de şeref-i İslām ile müşerref olub ba'dehü arz-ı Ḥabeşe'ye hicret ve bir müddet soñra Ca'fer bin Ebī Ṭālib ile ma'an Medīne'ye mu'avedet eylemişdür müşārun-ileyh İmām bi'l-ḥaḳḳ ve'l-hüdā 'Aliyyü'l-Mürtezā raḍiyallāhu Te'ālā 'anh taraflarından ve 'Amr bin 'āş Mu'āviye cānibinden ḥakem ta'yīn olunmuşlar idiba'dehü kütüb-i tevārīḥ ve sā'irede yazıldığı üzere 'Amr bin el-'āş Şeyḥu'l-Eş'arī'yi taḥdī' itmişdür bu mādde Ḥarb-i Şiffīn 'aḳabinde vuḳū'bulmağla kışsa-i muhtaşarası bābü'l-yāda Yevme devmeti'l-Cendel 'ibāresi zeylinde zıkr olunur in-şā' Allāh Te'ālā.

51. الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ

El-ḥayā'ü mine'l-īmān

Ba'zılar el-ḥayā'ü şu'betün mine'l-īmāni rivāyet eylemişler ise de Cāmi'u's-Şağīr'de şu'be lafzı mezkūr değıldür ve Mü'ellif 'aleyhi'r-rahmeh daḥī el-Ḥayā'ü mine'l-īmān 'unvānıyla [21b] 'unvānıyla zabt ve taḥrīr eylemişdür ve kelām-ı mezkūr Nebiyy-i Ekrem şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden mervīdür ḥadīş-i mezkūrı Menāvī Ḥayā'an aşl īmāniñ esbābındandur zīrā ḥayā Müslim'i fevāḥişden men've birr ve ḥayra ḥaml ider deyü şerḥ eylemişdür şu'be olduğına göre yine Menāvī'den münfeheme olduğu üzere īmāniñ eşeridür dimekdür:

صف سكن قلب مناهي حياست

راهرنه خيل مناهي حياست

Ehl-i ādābīn beyānının göre hayā şīrāze-i defter-i vücūd-ı ādemdür belki nizām-ı ‘ālemdür.

کر حیابنود برافتد رسم عصمت ارمیا

ورحجایی درمیا هست از نفاضای حیاست

Zemaḥşerī ve Maṭrazī kavlince hayā’ ve esyihyā’ mādresi hayātdan me’ḥūzdür yuḳālū Ḥayiye er-racül ke-mā yuḳālū nesiye ve ḥaşiye ve hayā’ levni ve ta’yīb ve zemm olunacak evzā’dan ihtirāz sebebiyle hayāt-ı insāna ‘arız olan teḡayyür ve inkisārdan ‘ibāretdür ve ke-mā yuḳālū nesiye ve ḥaşiye kavli ya’nī nesiye’r-racül dirler nesi’e ṭamerī[?] aḡrīsa ve ḥaşiye’r-racül dirler ḥaṣā ya’nī eczā-i cevfiyyesi aḡrīsa demek olmaḡla hayiye kelmesi daḡī ḥālet-i mezbūreden nāşī vaż’-ı hayātı müteḡayyir oldı dimekdür ki andan utanmaḡ ile ta’bīr olunur ve Seyyid Şerīf kavlince hayā’ iki nev’dür nefsanī ki Ḥazret-i Ḥudā anı nüfūsda ḡalḡ ve idā’eylemişdür ya’nī fiṭrī olur ‘inde’n-nās keşf-i ‘avretten hayā’ gibi ve imānī olur ki mü’mīn kimseniñ ḡavfen minallāh Te’ālā ma’āşīden imtinā’eylemesinden ‘ibāretdür intehā kāle’l-Mü’ellif Hāzā yūrvā ‘ani’n-Nebīyyi şallallāhu ‘aleyhi ve sellem kāle ba’ḡuhüm ce’ale’l-ḡayā ve hüve ḡarīzetün mine’l-īmān ve hüve iktisāb li-enne’l-müstahyī yenḡaṭı’u bi-ḡayā’ihi ‘ani’l-ma’āşī v in lem yekün lehü taḡyyetün fe şāra ke’l-īmān ellezī yekṡa’u beynehā ve beynehü ve minhü’l-ḡadīşü’l-āḡar İzā lem testaḡyī fe-şna’ mā şī’te ey men lem yestaḡyī şana’a mā yeşā’ lafzuhu emrun ve ma’nāhü el-ḡaber. [22a]

52. حَيَّاكَ اللهُ تَحِيَّةً

Ḥayyāke Allāhu taḡyyete

Et-taḡyyetü taḡyye vezninde selām ma’nāsınadır ki selāmün ‘aleyküm demekden ‘ibāretdür yuḳālū Fe-ḡayānā taḡyyetü’l-müstahyī ve yuḳālū ḡayāhu taḡyyetün ey sellemehü selāmen ba’zılara göre fi’l-aşl taḡyye bir ādeme ḡayyāke Allāh deyü du’ā eylemek ma’nāsınadır ki ‘ammerake Allāhu ve aḡyāke dimekdür ba’dehü mādde-i yaḡyye olan selām meḡūlesi du’āda isti’māl olundu bu cihetden cem’inde taḡyyāt ve teḡyā dinür ve taḡyye beḡā-i mülk ma’nālarına kezālik bir ādeme beḡā’ ile ve mülk ile du’ā eylemek ma’nālarına isti’māl olunur ve minhü Et-taḡyyetü Lillāh ey el-baḡā’ü ev el-mülk pes burada ism mevḡi’indedür ve yuḳālū ḡayyāke Allāhu taḡyyeten ey ibḡā’ek ev mülkeke ve taḡyye bir nesneye pek yaḡīn olmaḡ ma’nāsınadır ḡyā ki aña selām virir gibi olur yuḳālū ḡayā el-ḡamsīn izā denā minhü.

53. الْحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ بِالنَّاسِ

El-ḥazmü sū' i'z-zanni bi'n-nāsi

Bu meşel Mü'ellif'e göre Ekşem bin Şayfî et-Temīmî'den mervîdür ya'nî anıñ sözi olmak üzere menķüldür nās hakkında sî-i zann ḥazm ve ihtiyāṭ cümle-i cemîlesindendir demekdür niteki şā'ir dimişdür:

جون شود دشمن ملايم احتياط اركف مده

مكرها دريره باشد آب زير كاھرا

Hāşılı ḥazm ve ihtiyāṭa iğrā ma'razında kelām-ı merķūm irād olunur

حزم مردا نه بودكه درهم وقت

درحق خلق بر مكانه باشد

درهم كار احتياط كند

[22b] تاز هر كيد درامانه باشد

54. حَوْلُ الصَّلْيَانِ الزَّمْزَمَةِ

Ḥavlü'ş-şaliyāni ez-zemzetü

Eş-şaliyān şa'd olan ya'nî renc ve meşekḳati münticbulunan ṭarīka ıtlāk olunur ḳāle Ebū Ziyād eş-şaliyān mine't-ṭarīḳati yünbitü şa'den ve eḍḥamehü i'cāzehü 'alā ḳadri nebt el-maḥallī ve hüve yaḥtelī li'l-ḥayli elletī lā tüfāriḳu'l-ḥayy ve'z-zemzetü şavt ya'nî ol ṭarīḳı gören feresiñ şavtı ma'nāsınadır bu meşel bir ādeme şervet ü sāmāni için ḥidmet eyleyen kimse hakkında ḍarb ve irād olunur ammā ba'zılar meşel-i mezkūri ḥavlü'ş-şalebān ez-zemzetü 'unvāniyla rivāyet eylemişlerdür ki şalebān şalibiñ cem'idür ve ez-zemzetü ehl-i şalibiñ 'ābidlerinin şavtına ve āteş-perest tā'ifesi ta'ām iderken dem-sāz oldukları nağmeye dinür ki geñizlerinde ve boğazlarında bir gūne ezgi ve terāne ile terdīd ve terciḥ-avāz eylemekden 'ibāretdür ne şaḳḳ şaḳḳına ve ne taḥrīk-i lisān ider beynlerinde ol kelām maşnū'dur bī-gāneler fehm eylemeyüp hemān kendüleri fehm edrler ve Leys ḳavlince zemzeme arslan gümürdüsüne dinür 'inde'l-ekl femi muṭbaḳ olduğından nāşī yuḳālū Zemzemü'l-'alūc ey terātanū 'alā eklihim ve hüm şamūt lā yesta'milūn lisānen ve'l-eşfetü lākinnehü şavt-ı tedīre fi'l-ḥayāşim ve'l-ḥalūḳ fe-yüfhemü ba'zuhüm 'an-ba'z pes tevcīh-i mezkūr icābında ḥavvele'ş-şalebān ez-

zemzemeh mişli bir nesneniñ havlini himāye idüp faқаt mazhar-ı merām olmayan kimse hakkında darb ve irād olunur.

55. جَلْسٌ كَشَفَتْ نَفْسَهُ

Hılsün keşefe nefsehü

El-hılsü raķıķ çöle dinür ki deveniñ semeri altından şırtına vaz'iderler yuķālü ka'ade 'ale'l-hılsi ve hüve kesā'ün raķıķun 'alā zahri'l-ba'ır yekünü tahte berza'atin ve hüve yestüruhu [23a] ve hāzā hılsün ye'arrī[?] nefsehü yudrabü li-men yeķümü bi'l-emri bi-şun'ıhi fe-yuğı'uhū hales luğatı fetħateynle de cā'izdür cem'i ahlās ve hūlūs ve halse gelür 'anbe veznindedür.

56. أَحْفَظْ مَا فِي الْوَعَاءِ بِشَدِّ الْوِكَاءِ

İhfez mā fi'l-vi'ā'i bi-şeddi'l-vikā'i

El-vi'ā' vāviñ kesriyle ve zammıyla el-i'ā' vāvdan mübeddel hemze ile kābe dinür hıfz ve cem'ma'nāsındandur cem'i ev'iyeh gelür yuķālü Ce'alehü fi'l-vi'ā' ve'l-i'ā' ey ez-zarf el-vikā' kisā' vezninde kıba ve tulum maķūlesiniñ ağızlarını bağlayacak nesneye dinür yuķālü şüdde'l-kırbatü bi'l-vikā' ey bi'r-ribāt meşel-i mezkūr hāzm ve ihtiyāt ile aħz-i emr üzerine hıss ve iğrāda darb ve irād olunur.

57. الْحَقُّ أَبْلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَجٌ

El-ħaķķu eblecū ve'l-bātılü leclecün

El-eblec a'rec vezninde pek vāzıh ve bedīdār olan nesneye dinür yuķālü inne'l-ħaķķa eblecū ey evzāhu ve yuķālü Ĥaķķ eblecū ey müttezıh ve yuķālü Şubħ eblec ey müşrıķ ve minhü kavlıhü Ĥattā bedet a'nāķu şubħ eblecā ve eblec açık kaşlı kimseye dinür niteki çatıķ kaşlıya aķren dirler ve fi şıfatı'n-Nebiyyi şallallāhu 'aleyhi ve sellem eblecū'l-vech ey müşrıķuh ve'l-bātılü leclec ey mültebis müberred kavlınce leclec kelāmı selāet ve talāķatle edā eyleyüp ağızında loķma çiğner gibi terdīd iderek şarmaşık söylemek ma'nāsınadur müttehem ādemleriñ söz söylemesi gibidür yuķālü leclece fi'l-keleam ve teleclece izā tereddede fihi ba'zılara göre teleclece kelāma şıfat olur söz ağızda yāhud içerüde tereddüd eylemek ma'nāsına ve minhü hadīsü 'Alī rađıyallāhu 'anh El-kelemetü mine'l-ħikmeti yekünü fi şadri'l-münāfıķı fe-teleclece ĥattā tecerrece ilā şāhibihā [23b] ey teteħarrekü fi şadrihi ve teķalleķa ĥattā yesme'uhā el-mü'min fe-

ye' huzuhā ve ye' iyyühā meşel-i mezbūr haqq vāzıhdur diyecek yerde ya'nī işbāt ve ibtāl bātıl ma'razında darb ve irād olunur.

58. حَنَفٌ بِالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ

Halefe bi's-semā'i ve't-ṭāriq

Uşmu'ī kavlince semādan murād maṭar ve ṭāriqdan murād baḥmdur ve ṭāriq İrte yıldızına dinür gece ṭulū'eylediği çün yukālū ṭale'a't-ṭāriq ey kevkebū's-şubḥ fn[?] nücüm aşḥābı 'indinde kāh Zühre ve kāh Müşterī yıldızı olur k̄āle'l-Mü'ellif yürādū bi's-semā'i el-maṭar ve bi't-ṭāriqı en-necm li-ennehū yetruku ey yetla'u leylen ve't-ṭurūḳ lā yekūnū illā bi'l-leyl ke-mā k̄āle Allāhu Te'ālā Ve's-semā'i ve't-ṭāriq k̄asemūn aḳseme Allāhu bih ve ḳad ekşera Allāhu Te'ālā fi Kitābihi'l-'Azīz z̄ikra's-semā'ifi eşkālihā ve seyr ve's-şems ve'l-ḳamer li-enne aḥvālehā fi eşkālihā ve seyrihā ve meṭālī'ihā ve meḡāribihā 'acībetūn ve lemmā kāne eṭ-ṭāriq yuṭlaḳu 'alā ḡayri'n-necm ebhemehū evvelen şümme 'azzame'l-ḳaseme bih bi-ḳavlihi Te'ālā ve mā edrāke ey a'lemeke yā eşrefe ḥalkıhā ve in ḥāvelet ma'rifetū zālīk ve bālegat fi'l-faḥşi 'anh Mā eṭ-ṭāriq ve hāzā mübtedā ve ḥaber fi maḥalli'l-mef'ūli's-şānī le-edrī ve mā ba'd mā el-ülā ḥaberuhā ve fihi ta'zīm li-şe'ni[?]'t-ṭāriq ve aşluhu küllū ātin leylen ve minhū'n-nücüm li-ṭulū'ihā leylen intehā k̄āle'l-Beydāvi Ve's-semā'i ve't-ṭāriq ve'l-kevkebū el-bādī bi'l-leyl ve hüve fi'l-aşli li-sālīki't-ṭāriq ve uḥtuşşa 'örfen bi'l-ātī leylen şümme üstū'mile li'l-bādī fihi ve mā edrāke mā eṭ-ṭāriq en-necmū's-şāḳıb el-muḍū'ü ke-ennehū yüşḳıbü ez-zulām bi-ḳav'ihī fe-yenfüzū fiḥ ev el-eflāk ve'l-murādū el-cins ev ma'hūd bi's-şāḳb ve hüve Zuḥālün 'abbera 'anhū evvelen bi-vaşfın 'āmmīn şümme fesserehū bi-mā yeḥuşşuhu tefḥīmen li-şe'nihi Şaḥḥāḥ'da beyān olunduḡuna göre ṭāriq kevkebū's-şubḥ ma'nāsınadır ḥāşılı āyet-i kerīmeniñ ma'nā-yı muḥtaşarı semā' ve ṭāriq ḥaqqıçün [24a] ol ṭāriq ne şey idüḡini saña bildirdi ol bir zıyālī yıldızdur dimekdür ba'zılar Ṭāriq yıldızında iḥtilāf idüp Muḥammed bin Hüseyin kavlince Zuḥal ve İbn-i Zeyd kavlince Şüreyyā ve İbn-i 'AbBās raḍıyallāhu 'anhümā kavlince Cedī yıldızına dinür mervīdür ki Ebū Ṭālib eline bir miḳdār ḥubz ve leben alup ḥuzūr-ı lāmi'a alınır Seyyid-i kā'ināta vurūd eylemişidi ḥīn-i ekilde bir yıldız suḳūṭ eylemekle yeryüzü münevver oldu Ebū Ṭālib fez'idüp Eyyü şey'in hāzā deyü istiḳşā-yı ḥāl eyledikde Cenāb-ı Peyḡamber Hāzā necmūn ramā bih ve innehū āyetūn min āyātillāhi Te'ālā buyurdıḳlarında Ebū Ṭālib ta'accüb eylemekle işbu Ve's-semā'i ve't-Ṭāriq ve mā edrāke mā eṭ-Ṭāriq en-necmū's-

sākıb āyet-i kerīmesi nāzil olmuşdur eş-sākıb Mücāhid kavlince cevāb-ı kasemdir intehā.

59. حَلْفٌ بِالسَّمْرِ وَالْقَمَرِ

Ḥalefe bi's-semeri ve'l-ķameri

Uşmu'ī kavlince es-semer zulmete dinür ve zulmetde ya'nī gece ictimā'da vāķi'olan müKālemāta müsāmere ıtlākı bundandır ve'l-ķamer Ay'a dinür mäh ma'nāsına üçüncü geceden miḥāķa kadar ıtlāk olunur faķaķ üçüne kadar hilāl dinür.

60. حَلْفٌ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ

Ḥalefe bi't-tīni ve'z-zeytūni

Et-tīn tāniñ kesriyle ma'arūfdur ki incire dinür kemālini bulmuş tāze incir bi'l-cümle fevākihiniñ aḥmed ve eṭyebidür ğidāsı keşir ve nefḥ ve derīhi ķalīl ve cāzib ve muḥallel ve südde-i kebed ve ṭaḥālī müfettaḥ ve müleyyindür ve mevādd-ı 'afeneyi/'adaneyi[?] ṭaraf-ı cilde dāfi' olmağla ekşarı mülid kehledür ve tīn Şām'da bir ṭağiñ adıdur kezālik Şām'da bir mescidiñ ismidür ve Ğaṭfān yurdunda bir ṭağiñ ve Dımışķ şehriniñ ismidür [24b] ve'z-zeytūn secer-i ma'arūfdur ki zeytūn ağacı ta'bīr olunur meyvesine ve şecerine zeytūn ıtlāk olunur vāḥidi zeytūnedür ve zeytūn Dımışķ-ı Şām'da vāķi' mescidiñ ismidür 'alā kavlin cibāl-i Şām'a ıtlāk olunur ba'zılarıñ beyānına göre Ṭūr-i Sīnā'da münācātġāh-ı Ḥāzret-i Mūsā olan mescid olacaķdur müfessirīn-i 'ıẓām ḥikāyet⁹ iderler ki Ḥāzret-i Sultān-ı Enbiyāya 'aleyhi efzālū't-teḥāyā bir ṭabaķ tīn hediye getirilmişidi Ḥāzret andan ekl idüp aşḥāba ḥiṭāben Külü fe-lev ķallet enne/inne[?] fākiheden nezelet mine'l-cenneti buyurmuşlardur ve yine ḥadīs'de İnehü yeķṭa'u'l-bevāsīr ve yenfe'u mine'n-niķris vārid olmuşdur rivāyet iderler ki Mu'āz bin Cebel şecere-i zeytūnden bir şāḥ ṭaṭ'idüp anı misvāk ittiḥāz eylediği vāsıl-ı sem'-i sa'ādet olduķda Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Ni'me's-sivāk ez-zeytūn mine'ş-şecere-i'l-mübāreketi yuṭībū'l-feme ve yüzhübü bi'l-ḥafreti[?] buyurmuşlardur 'İkrime ḥāzretlerine göre tīn ve zeytūn Arz-ı Muķaddese'den iki cebel ismidür ki incir ile zeytūn orada ķadīmdür lisān-ı Süryānī'de birine Ṭūr-i Tīnā ve diğerine Ṭūr-i Zītā dinür Muḥammed bin Ka'b kavlince işbu tīn mescid-i aşḥāb-ı Keḥf'dür ve zeytūn Mescid-i İlya'dur ve Ḍaḥḥāk kavlince Şām'da bir mescid-iñ ismidür ve İbn-i Zeyd kavlince tīn Mescid-i Dımışķ ve ez-zeytūn Mescid-i Beytü'l-Muķaddes'dür ve ba'zı

⁹ Beyān-ı menāfi'-i tīn ve zeytūn.

ķavle göre tn Mescid-i Nh Valehi's-selmdur ki Cd zere bin eylemiřlerdr ve zeytn kezlik Beyt'l-Muķaddes'dr ke-m verede fi't-tenzl ve't-tni ve'z-zeytni ya'n incir ve zeytn haķķķn ki bunlar pk meyvedr ķekirdek va ķabuĖundan trd edecek bir Őey yoķdur laťif ve mleyyin ve keřru'n-nef'olmaĖla anla ķasem buyurulmuřdur ve kezlik zeytn re'sen bir Ėid olub ravĖını[?] cmleye elzem ve nef' i e'amm olmasıyla anla sevkend eylemiřdr inteh. [25a]

61. الْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ

El-ķurru ķurrun ve in messeh'd-ķurru

Bu meřel Ekķem bin Őayf et-Temm'den mervdr ki ķurr ve zd olan kimse ķurr-i d'im olub kimseniņ esreti taĖtına girmez fi'l-meřel 'ciz ve muźtar ve kerbn-dde-i ķenk-ziyn ve żarar olsa bile

Ėrr  zd esr-i Ėalk olmaz

Fi'l-meřel olsa 'ciz  muźtar

Merd olan merd-i ķurr  zde

Eylemez hiķ le'me 'atf-ı naķar

Fi'l-Ėaķka tnet-i aşliyyesi mye-i ķurriyyet ile tağmr olunmuş kimseler esretle berber milk-i Kisry bir kesre almazlar ve dnyy bir peşze Őaymazlar niteki ř'ir dimişdr:

ملك كسرى تغني عنه كسرة

وعن البحر اجتزاء بالوشل

Zr ķurr olan bir 'azzlerdr ki ftbet-i mezelleti iğtiyr itmezler ve ne ķadar 'ciz olsalar yzleriniņ Őuyun dkmezler ve

ولا تُرَقُّ ماء المَحَبِّبَا ولو

خَوْلَكَ المسْوُولُ ما في يَدَيْهِ

Diyerek kşe-i istiğnda inziv ve zilletden hemşe teberr idp dirler

لا تسقني كاسَ الْحَيَاةِ بِذُلِّهِ

بِالْعَرَا سِقِينِي كُؤُوسَ الْحَنْظَلِ

رَوْضَ الْحَيَاةِ بِذُلِّهِ كَجَهَنَّمَ

وَجَهَنَّمَ بِالْعِزِّ فَخَرَّ مَنْزِلِي

62. حَدِيثٌ عَنْ مَعْنٍ وَلَا حَرَجٍ

Haddis ‘an Ma‘ni ve lā harece

Ma‘ni bin Zā‘ide bin ‘Abdullāh eş-şybānī ecvād-ı ‘Arab’dan bir kmse der ki ba‘zı hikāyātı cīm bābında zıkr u beyān olunmuşdur.

63. الْحَفِيزَةُ تَحَلَّلُ الْأَحْقَادَ

El-ḥafizātü tüḥallilü el-aḥqād

El-ḥifzātü ḥāniñ kesriyle ve el-ḥafizātü ḥāniñ fethiyle ḥamiyyet ve ğazab ma‘nāsınadır ki [25b] hetk-i ḥurmet ḥuşuşunda qalb kiabül eylemeyüp idenlere ğazaba gelüp def‘ eylemekden ‘ibāredür yuqālū hüve min ehli’l-ḥifzati ve’l-ḥafizati ey el-ḥamiyyeti ve’l-ğazab ya‘nī ‘inde ḥifzi’l-ḥurmeti qāle’l-Mü’Ellif el-ḥafizātü el-ğazab ve’l-ḥamiyyeh ve’l-ḥafā’iz cem‘u ḥafizah ve ma‘nā’l-meşel izā ra’eyte şamīmeke yuzlimü ḥamiyyete lehü ve in kāne fi qalbike ‘aleyhi’l-ḥıqd.

64. الْحَرِيسُ يَصِيدُكَ لَا الْجَوَادُ

El-ḥarīs yeşidüke lā el-cevād

El-ḥarīş yeşidü lek taqđir-i ‘ibāredür el-ḥırş ceş‘ma‘nāsınadır bir nesneyi rağbet-i mezmūme ile ve lüzūmundan ziyāde şiddetle taleb ve arzū kıılmaqdır ve ḥarīş bu şıfatla mevşūf olan le’imdür ki dünyāda dūçār-ı ‘azāb-ı nār-ı ceḥīmdür niteki şā‘ir ḥırşı zemm idüp dimişdür:

حرص است که جمله را بدام انرازد

واندر طلب مال حرام اندازد

حرصست که جمله حلقراز اسایس

باز آرد درونج مدام اندازد

Qāle’l-Mü’ellif inne’l-ḥarīşa lehü hevā ve ḥırş ‘alā şānike hüvellezī yeqūmü bihi lā el-ḳaviyy ‘aleyhi ve lā hevā lehü fike yuḍrabü li-men yestaġnī ‘ani’l-vaşıyyeti li-şiddeti ‘ināyetihi bike.

65. أَحْمَقُ مَا يَجْأَى مَرْغَهُ

Aḥmaḳu mā yecāye merġahū

El-merğ ağızdan ağan salyara dinür ki li‘āb ma‘nāsınadur el-merğ el-li‘āb ve yecāy baḥs[?] Ebū Zeyd ey lā yemseḥu li‘ābehü ve lā muḥāṭahu bel yede‘uhu bi-seylin ḥattā berāhü en-nās ‘unvāniyla tefsīr eylemişdür bu meşel ebnā’ cinsiniñ esrārını ketm eylemeyüp ifşā iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur lāyık olan insān sırrını kendü vicdānında muḥāfaẓa ile āḥara söylemeye eğer kendüsi sırrını ḍabṭ edemeyüp de āḥara söylediği ḥālde [26a] āḥarı daḥī āḥara söyleyeceğine şübhe yoḳdur yāḥud meşel-i mezḳür kendü sırrını ifşā eyleyen kimse ḥaḳḳındadır binā`en ‘aleyh şā`ir dimişdür:

سر خود را انه قدر در پره که

نارودا انه سر خویش از یاد خویش

66. الْحَسَدُ هُوَ الْمَلِيَّةُ الْكُبْرَى

El-Ḥasedü hü-ve'l-meliletü'l-kübrā

El-meliletü kemiğe te'sīr eylemiş ḥarārete dinür ya'nī ḥased melīle-i kübrā ve dāhiye-i 'uzmādur ki anı mevtden mā-'adā bir nesne izāle edemez niteki şā`ir dimişdür:

کتوانم انکه نیازم اندرونه کسی

حسود را جد کنم کوز خود بر بخ درست

بمیر تابرهی ای حسود کیه رنجیست

که از مشقت انه جز بمرک نتوانه درست

67. الْحَسَدُ ثَقْلٌ لَا يَضَعُهُ حَامِلَةٌ

El-ḥasedü şıḳlū lā yeḍa`uhu ḥāmiluhū

Ya'nī ḥased bir şıḳl-i 'azīmdür ki ḥāmili hiçbir şüretle vaẓ've terk edemez bir dā'-i 'aḍāldür ki aşlā dermān ḳabūl eylemez ḳāle's-şā`ir:

آن درد که درمان نپذیرد حسدست

آیین حسد قاعده دیو و دد است

گویند حسود خشم مردم باشد

که زانکه در نکری خشم خودست

68. الحسد آفة

El-ḥasedü āfetü

Ḥased bir āfetdür ki nice ḥānümānı perīṣān ve ḥased bir āteṣdür ki nice ciğerleri büryān eylemişdür ḥased āteṣi çok binālar yaqar ḥased tīṣesi ḥānümānlar yıkar.

69. الْحَسَدُ دَاءٌ لَا دَوَاءَ لَهُ

El-ḥasedü dā'ün lā devā'e lehū

[26b] Ya'nī ḥased bir renc-i elīmdür ki devāsı 'adīmdür ve ṣā'iriñ kavlince ḥased dil-i sengde muzmer olan şirāre kabīlindendür iltifāt-ı ḥasūd mūcib-i sūd olmaz

با حسودان لطف خوش باشد ولی نخواهد بآبی

کشته آمد آتش که اندر سنگ و آهن مضرست

70. الْحَسَدُ دَاءٌ لَا يَبْرَأُ الْحَسُودَ لَا يَسُودُ

El-ḥasedü dā'ü lā yebre'ü - El-ḥasūd lā yesūd

Ḥased ḥaqqında meşellerdür ve el-ḥased hüve el-melīletü'l-kübrā meşelinden mā-'adāsı müliddür ve ḥased ḥaqqında 'Arab'ıñ meşeli keşīrdür ba'de-mā şırası geldikce beyān olunacağından işbu şu'arā ile iktifā olunur

حسود را حسود او بس است در عالم

که در بلا و غم و رنج داردش همدم

حسود بر دکرانه آنشی برافروزد

جونیک در نکری خود درانه میا سوزد

71. حَالُ الْأَجَلِ دُونَ الْأَمَلِ

Ḥāle el-ecelü dūne'l-emel

Bu meşel ḥālū'l-cerīṣ dūne'l-ḳarīd meşeli reftārında ḍarb ü irād olunur.

72. حَتَّامٌ تَكَرَّرَ وَلَا تَنْفَعُ

Ḥattāme tekra'u ve lā tünḳu'u

El-ker'u ve'l-kürü' şuyı avcuyla yāḥud bir ḳab ile içmeksizin yerinden eğilüp ağızıyla içmek ma'nāsınadur yuḳālū Kere'a fi'l-mā' evfā'l-inā' ve kere'a ker'an ve kürü'an mine'l-bābi's-şāliṣ ve'r-rābi'izā tenāvelehü bi-fiyetin min-mevzı'ihı min-ğayri en-yeşribe bi-keffeyhi ve lā bi-inā' ve neḳa'a ma'nāhu ravā ve ervā eyzan yete'addi ve yete'addi bu meşel dūnyā için cem'-i māla ḥarīṣ olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur

قَدْ شَابَ رَأْسِي وَرَأْسُ الدَّهْرِ لَمْ يَشِبْ

[27a] إِنَّ الحَرِيصَ عَلَى الدُّنْيَا لَفِي تَعَبٍ

73. حَسْبُكَ الْفَقْرُ فِي دَارِ ضَرِّ

Hasbeke el-fakru fi dāri đurri

Bu meşel ehliñ ğayrıdan aleb-i ğayr ve ğacet eyleyen ehl-i iħtiyāc ğağķķında đarb ve ĩrād olunur me‘āzallāh Te‘ālā nā-ehlden ğaceti aleb mevtden eşedd ve eş‘abdur binā‘en-‘aleyh ğırs ve ama‘ı ber-araf ve alīle anā‘at idüp nā-ehlden zūll-i su‘ālī irtikāb itmemek lāzime-i zımmet-i ğamiyyet-i insāniyyetdür

إِضْ بِأَدْنَى العِيشِ وَاشْكُرْ عَلَيْهِ

شُكْرٌ مِنَ القُلِّ كَثِيرٌ لَدَيْهِ

وَجَانِبِ الجِرْصِ الَّذِي لَمْ يَزَلْ

يُحِطُّ قَدْرَ المُنْتَرَاقي إِلَيْهِ

وَحَامٍ عَنِ عِرْضِكَ وَاسْتَبْقِهِ

كَمَا يُحَامِي اللَّيْثُ عَنِ لِبْدَنِيهِ

وَاصْبِرْ عَلَى مَا نَابَ مِنْ فَاقَةٍ

صَبْرَ أُولِي العِزْمِ وَأَغْمِضْ عَلَيْهِ

وَلَا تُرِقْ مَاءَ المَحْيَا وَلَوْ

خَوَّلَكَ المَسْئُولُ مَا فِي يَدَيْهِ

Eğerçi iħtiyāc bir belā-yı ‘azīmdür ve çāresi ‘adīmdür ve emrun mine’ş-şabr ve eşeddü mine‘l-fakrdur ma‘a-mā-fih bu derd ile zel-ğaste olmak nā-ehle ‘arż-ı fı‘l-bāl ve iħtiyār-ı zūll-i su‘āl itmekden evlādür

ز احتیاج بتر در جهان بلائی نیست

بهج وجه نهی دست رادهای نیست

کسی که کشت دلش مبتلای رنج و تعب

بکو بمیرکه این درد را دواي نیست

74. الحِرْصُ قَائِدُ الجِرْمَانِ

El-ħırşu āidü‘l-ħırmān

Ĥırş ve āz maĥrūmiyyetiñ kā'ididür ya 'nī ĥarīş-ı dūnyā olan kimse 'āķıbet kūşe-i ye's ve ĥirmānda maĥrūm ħalur niteki meşelde El-ĥarīşu maĥrūmün vārid olmuşdur imdi zen nā-ĥıfāz dūnyā için ol bār-ı şaķīli berdūş eyemek kār-ı 'āķıl deĝildir [27b] zīrā 'āķbeti ye'sdür ve ĥirmāndur ve ĥırş ile dūnyāya maĝrūr olmaķ bir kār-ı nā-bi-sāmāndır

زنی نا حفاظست دنیای دونه

که هرکز از شوهری بر نخورد

که بر پایه تحت او یا نهاد

که از دست او تیخ بر سر نخورد

Ve yine şā'ir dimişdür:

عزن امد یافت که بر کند دل از مهر جهان

راحت امد دید که کزان دست طمع باز کشید

75. حُسْنُ الظَّنِّ وَرُطَّةٌ

Ĥusnū'z-zanni verṭatün

Herkes ĥaķķında ĥusn-i zann insān için bir büyük varṭadur zīrā meşelde el-ĥazmü sū'ü'z-zann bi'n-nās vārid olmuşdur bu taķdīrce kimse ĥaķķında ĥusn-i zann cā'iz olamaz belki sū-i zann eylemek fā'ideden ĥālī deĝildir.

76. الْحِرْصُ مُحَرَّمَةٌ

El-ĥırşu maĥremetü

Bu meşel dahī ĥarīş olanlara maķām-ı tenbīhde īrād olunur işbu şī'r mişillü

تا کی ای خاجه مال جمع کنی

کم بمرک از نو بازا خواهد ماند

کنج قارونه اکر نخیره کنی

همچنانه حرص و از خواهد ماند

بر میفروز انشی ازو

بتوسوز وکداز خواهد ماند

77. حَتَّى يُؤْلَفَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ

Hattā yü' llefü beyne'd-ḍabbi ve'n-nūni

Eḍ-ḍabb haşerâtdan kelere ve en-nūn balığa ıtlāk olunur bunlarıñ beyninde kat'ā münāsebet ve ülfet ve mü'āneset mümkün olmaz ḳāle'ş-şāir:

إن يهبط النون أرض الضَّبِّ ينصره

[28a] يضلل ويأكله قَوْمٌ غَرَّائِينُ

78. اِحْشِفَا وَسُوءَ كَيْلَةٍ

F-ḥaşefā ve sū'ü kīleti

G-El-kīletü kīlden fi'ldür hey'et ve ḥāl üzere delālet ider celsetün ve rekbetün gibi ve'l-ḥaşef kemter ḥurmaya dinür ey E-tecme'u ḥaşefen ve sū'ü keyl bu meşel ḥaşleteyn mekr ve hetīn beyninde cem'olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ve īrād olunur.

79. حَرُّ الشَّمْسِ يُلْجِي إِلَى مَجْلِسِ سُوءٍ

Hurru'ş-şemsi yülci'ü ilā meclisi sū'i

Bu meşel denī ve ḥaḳīr olan nesneye 'inde'r-rıdā yāḥud lāyık-ı şān ve mūcib-i şe'n olan mekāna ḥīn-i nüzülde ḍarb ve īrād olunur.

80. حَظِييْنِ بَنَاتِ صَلْفَيْنِ كَنَّاَتِ

Ḥaẓıyyīne benāti şalifini kennāti

El-ḥazzī şol kimseye dinür ki şāḥıbi 'indinde ḥazve ve mekānet ve ḳadr ve i'tibārı ola 'Arablar ḥazzā fülān 'inde'l-emīr dirler bir ādem minzile ve rütbe şāḥıbi olduğı zamānda ve yine mālehü ḥazveh 'indehü dirler mekānet ve rızḳ ve ḳısmet cihetinden olan ḥazz ve behreyi murad iderler ve ḥazzī cem'dür ḥānıñ kesri ve elifiñ kesriyle ḥıẓā' gelür medd ile ve ḥazveh ve ḥazah maşdar olurlar bir kimse yanında 'izzetlü ḥurmetlü olmaḳ ma'nāsınadur yuḳālū ḥazzī küllün mine'z-zevceyn 'inde şāḥıbih ḥazveh ve ḥazzah mine'l-bābi'r-rābi'izā şāra dā mekānete ve'ş-şalef ḥazzī kelimesiniñ zıddıdır ve aşlü'ş-şalef kılletü'l-ḥayr ma'nāsınadur yuḳālū imre'tün şalefetün izā lem teḥazzu 'inde zevcihā el-kennetü kāfiñ fetḫiyle imre'tü'l-ibn ve imre'tü'l-eḥ ma'nāsınadur ki oğlunuñ zevcesine dinür kileyen ta'bīr olunur yāḥud ḳarındaş ḥātūnuna dinür [28b] yenge ta'bīr olunur cem'i kenāyındür setr-i belīğ ile mestūr olduklarına mebnīdür pes ḥaṭıye ve şalefiyye kelimeleri izmār-ı fi'l üzere menşubdur vecedū yāḥud eşbaḥū kelimeleri

mişillü ve benāt ve kenāt[?] kelimeleri kezālik temyīz üzerine naşb olunmuşdur ‘Arablarıñ Rāḥav kerīmeyni ebā’ ḥusneyni vücūhen ḳavlleri gibidür bu meşel ba‘zı talebī ‘asīr ve vücūdı yesīr olan emr ḥaḳḳında ḍarb ü īrād olunur.

81. حَمْدُ قَطَاةٍ يَسْتَمِي الْأَرَانِبَ

Ḥamdü ḳaṭātin yestemī el-erānib

El-ḥamdü zu‘m-ı A‘rāba göre bağırtlak ḳuşunuñ yavrusuna dinür ferḥu‘l-ḳaṭāt ma‘nāsına ḳaṭāt müfreddür cem‘i ḳıṭā ve ḳaṭvān ve ḳaṭyān gelür Mü‘ellif ‘aleyhi‘r-rahmeh Za‘amū enne‘l-ḥamde ferḥu‘l-ḳaṭāt ‘ibāreini şebş-i şaḥīfe-i tezkār eyledikden şoñra fe-lem edüllühü zıkrān fī‘l-kütübi vallāhü a‘lemü bi-şıḥḥatihi dimişlerdür ya‘nī bu kelāmı kütüb-i müdāvelede görmedim ancak ḥaḳḳatini Allāh bilür el-istimā’ talebü’s-şayd ma‘nāsınadır ya‘nī bağırtlak ḳuşı yavrusı ṭavşanları şikār ve şayd ider za‘īf nā-tuvān ve zelīl ve mihān olan kimse bir ḳavī ḥaḳḳında keyd ve ḥīleye şurū‘eyledikde meşel-i mezkūr ḍarb ve īrād olunur.

82. حَوْضَكَ فَالْأَرْسَالُ جَاءَتْ تَعْتَرِكُ

Ḥavḍake fe‘l-ersālü cā‘et ta‘terikü

El-ersāl cem‘-i reseldür ki deveden bir ḳaṭī‘a ya‘nī bir sūr‘aya dinür ḥavḍake kelimesi taḥzīr üzerine menşūbdur ey ihfez ḥavḍake fe-inne‘l-ible tezdehimü ‘ale‘l-mā‘i murād olunur bu meşel ekşer-i ‘adde ve kendüsinden aḳvā olana kāfiḥ olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü īrād olunur.

83. حَظُّ جَزِيلٍ بَيْنَ شِدْقِي ضَيْعِمٍ

Ḥazzun cezīlün beyne şidḳay ḍayḡami

Bu meşel ṭalibi üzerine mümteni‘ olan emr-i mergūb ḥaḳḳında ḍarb ü īrād olunur.

[29a]

84. حَلْوَةٌ تُحَكُّ بِالذَّرَارِيحِ

Ḥalū‘etün tüḥakkü bi‘z-zerārīḥ

El-ḥalū‘ ‘alā fe‘ül enne tuḥakke ḥacerān ‘alā ḥacerin şümme cu‘ilet el-ḥakkāketü ‘alā keffike ve şadde‘et bihi‘l-mir‘āt şümme keḥalet bihi ya‘nī iki sürme ṭaşını birbirine sürtmekle aralarından nişāre gibi ḥāşıl olan sürmeye dinür ki nisā‘ ṭā‘ifesi anı gözlerine çekerler ki aña ḥakkāke ta‘bīr olunur ve‘z-zerārīḥ cem‘dür ez-zürāḥ ḡurāb vezninde

ve'z-zerḥ kabr vezninde ve'z-zerīḥa kenīse vezninde ve'z-zernūḥ zālīñ ve nūnuñ zammıyla ve'z-zerḥūḥ dernūḥ vezninde ve'z-zürḥarḥ zālīñ ve rālarıñ zammıya ve rālarıñ fetḥiyle fe'al'ale[?] vezninde ve rā-yı s̄āniyeniñ teşdīdiyle luğatdur bir kırmızı böcek ismidür ki siyāḥ siyāḥ noḡtaları vardır zübāb gibi tayerān ider ve semūmdandur Türkīde kuduz böceği didikleridür bir kimseniñ ḳavli ḥasen ve fi'li ḳabīḥ olsa bu meşel anıñ ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

85. حَيْكٌ لِّلِّي اِبَا رَبِيعٍ

Ḥayyūke li'l-leyyi Ebā Rebi'

El-ḥayy el-cem've'l-leyy el-maṭall bu meşel mālī cem've idḥār eyleyüp bir kimse i'tā ve irās-ı menfa'at eylemeyen ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

86. حُلُوبَةٌ تُثْمَلُ وَلَا تُصْرَحُ

Ḥalūbetün tüşmilü ve lā tüşarriḥu

El-ḥalūbetü saḡimāl nāḳa dinür ki ehl-i beyt için yāḥud müsāfir için saḡılır ola ve 'Arablar eşmiletü'n-nāḳati dirler nāḳanıñ lebeni keşir olduğu zamānda ve şimāle batnda ta'am ve şerābdan kialan baḳyyeye dinür ve raḡveh ma'nāsınadurd ki köpüğe dirler ve 'Arablar şırḥat dirler nāḳanıñ lebeni şarāḥ ve ḥāliş olduğu zamānda [29b] meşel-i mezkū va'd ve ve'idini teksir idüp lākin ikisine daḥī vefāsı ḳalīl olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ve irād olunur.

87. حَتَّى يُوُوبَ الْقَارِظَانَ

Ḥattā ye'ūbe'l-ḳāriḳāni

El-ḳāriḳān iki kimsedür ki ser-güzeştleri ḥikāye olunmuşdur ḥattā yeruddü'd-dabb ve ḥattā ye'ūbü'l-münḥall daḥī bu ḳabīlden olarak meşellerdür ve münḥall 'Arab'da bir şā'ir-i meşhūruñ ismidür ve 'Arablar meşellerinde lā ef'alühü ḥattā ye'ūbü'l-münḥall dirler ya'nī münḥall gitdiği yerden ric'at ve 'adet idinceye ḳadar anı işlemez zīrā mezbūr münḥall bir ḥuşuş zımnında bir maḥalle 'azīmet eylemiş idi ba'dehü 'avdet eylememekle te'bī diçin lisān-ı 'Arab'da meşel olmuşdur.

88. الْحُرُّ يُعْطِي وَالْعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبَهُ

El-ḥurru yu'ti ve'l-'abdü ye'lemü ḳalbühü

Ey inne'l-le'ime yükrihü mā yücevidü bihi'l-kerim ya'nī hurr ve kerim olan kimse i'tā ider hālbuki le'im ve ferümāye olan şahşın kalbi andan müte'ellim ve müte'ezzī olur ve istikrāh eyler.

89. الْحَازِمُ مَنْ مَلَكَ جِدَّهُ هَزْلُهُ

El-hāzimü men meleke ciddühü hezlehü

Bu meşel hezliñ zemminde ve isti'mālinde çarb ü irād olunur.

90. حَرْبَاءُ تَنْضَبَةُ

Hırbā'ü tenḍabeti

Et-tenḍab İbn-i Seleme qavlince bir şecer ismidür ki andan sihām ittiḥāz iderler ve 'Arablar hırbā'ü tenḍabeh dirler zi'b-i gādā didikleri gibi niteki kışşası zıkr u irād olunmuşdur qāle'l-Mü'ellif el-hırbā' ekberu mine'l-gatlābeti şebben ve hüve yülzimü hāzihi'ş-şecere bu meşel bir nesneye [30a] mülāzim olub müfāraḳat eylemeyen kimse ḥaḳḳında çarb ve irād olunur.

91. أَحَادِيثُ الضَّبَعِ اسْتُهَا

Eḥādīsü'd-ḍabu'i istühā

'Arablar zu'm iderler ki ḍab'denilen ḥayvān-ı ma'rūf şerāb içre temerruğ eyledikten soñra tefhīmi muḥāl olan ba'zı naḳ'ī ve teğannī eylemekle aña eḥādīs ist ta'bır olunmuşdur ḥāşılı sözi muḥallet olan kimse ḥaḳḳında meşeldür.

92. أَحَادِيثُ زَبَانِ اسْتُهُ حِينَ أَصْعَدَا

Eḥādīsü zebbāne-stühü ḥıne eş'adā

Bu meşel bātılı temennī eyleyen nā-ḥaḳḳ kimse ḥaḳḳında tekellüm olunur zīrā bu maḳūle esāṭir ve ebāṭile meyl eylemeyenleriñ ekşeriyet üzere sözləri kizḅden 'ibāretdür bu meşel eḥādīsü'd-ḍab'istühā meşeli ḳabīlindendür.

93. حَتَّى مَتَى يُرْمَى بِبِ الرَّجْوَانِ

Hattā metā yürmā biye'r-racvān

Er-racā maḳşūran cānib ma'nāsınadur ve cem'ı ercā' gelür ve ercā' cevānib dimekdür ki bunuñla ḳuyunuñ ḥāşite-i nāḥiyesi murād olunur medd ile daḥī luğatdur teşniyesi recvān gelür ramā bihi'r-recvān ey istehāne bihi ke-ennehü ramā bih ya'nī

fülān havār ve mihān olsun gūyā ki kıyudan kıođa çıkarken iki tarađa çarpıldıđı gibi ol dahī öylece zūll ve miħnet ve istihānete dūçār olsun kıāle'l-Mü'ellif er-recā maķşūran el-cānib ve cem'uhu ercā' ve'l-ercā el-cevānib ve ūrīdi hāhūnā cānibe'l-bi'ri li-enne men ramā bihi fihi yete'ezzā min cānibeyhi ve lā yüşādifū mu'teşimen yete'allaku bih hüve[?] ileyh ve'l-ma'nā hattā metā ecfā ve aķşā ve lā aķrab ve kıāle:

فلا يُرْمَى بي الرجوان، إني

[30b] أَقْلُ الْقَوْمِ مَنْ يُغْنِي مَكَانِي

94. حَاطُونَا الْقَصَا

Ĥāṭūnā el-ķaşā

Ey tebā'adū ve a'nāvühüm havlenā ve mekānen bi'l-bu'di minhüm lev erādūnā bu zıkr olunan hūṭ hıyāṭadandur görüb gözetmek manāsınadır me'āl-i meşel bizim etrāfımızda iken bizden ırak tolaşup kenār cizdiler ma'a-hāzā murād itmiş olsalar biz kendülerden ba'īd deđil idik hāşılı bir kimseye bir hādişe işābet idüp dost ittiḥāz eyledikleri kimselerden mu'āvenet ūmīd iderlerken aşlā mühimmsemeyüp yanımıza gelmediler ve i'ānetimizde bulunmadılar međer ānlar eyü gün dostı imiş ma'razında edā olunur fi'l-ḥaķīķa o maķūle kimselere dost-ı rüz-nīk ta'bīr iderler ki ānlar dostdan ma'dūd deđildür niteki şā'ir dimişdür:

ياران بروز حادثه يار جهان شوند

جون يارايه زمان نه هم مهربانه شوند

جوشند جون مكس بلبم كاه نوشنخند

جون تلخي ام رسد هم غنقا نشاڠو نو

Ve ḥāṭūke el-ķaşā dirler ol kimseyi istihzā ma'razında.

95. حُطُّمُونَا الْقَصَا

Ḥuṭṭūmūnā el-ķaşā

El-ķaşā bu'd ve nāḥiye ma'nāsına isti'māl olunur kıāle Beşr:

فحاطونا القسا ولقد رأونا

قريباً حيث يستمع السرار

Ey tebā'adū 'annā ve hüm havlenā ve lev erādū en yüdnü minnā mā künnā bi'l-bu'di minhüm ve'l-kaşā feī mevzi'-i naşbin li-kevnihi zarfen ve yecüzü en yeküne ve akşā mevki'a'l-maşdar hāşılı bu iki vechle rivāyet olunan meşeller nuşretten hāzil ve mütenehhi olan kimse haqqında irād olunur.

96. الْحَكِيمُ يَفْدَعُ النَّفْسَ بِالْكَفَافِ

El-ḥakīm yaqde'u'n-nefse bi'l-kifāfi

[31a] El-ḥakīm emīr vezninde serāpen ḥikmetle muttaşif ve mütehallā olan zāta dinür lafz-ı ḥakīmi sū-i isti'māl eylemek mu'allin-i cehāletdür zīrā her şahşā ḥakīm ıtlākı vechen mine'l-vücūh 'inde'l-uqalā tecvīz olunmamışdır ve ḥakīm lafzı hāşşdır 'umūmı şāmil olmamışdır el-kifāf nāsa ihtiyācı keff ve men'eyleyecek rızq ve ma'āşā ıtlāk olunur ve yaqda'u kavli yemne'u ma'nāsınadır ya'nī İnnē'l-ḥakīme yemne'u nefsehü 'ani't-teḥallü'i ilā cem'i'l-māl ve yaḥmilühā 'ale'r-rızā bi'l-ḳalīl çünki ḥakīm olan kimse nefsinin cem'i'l-māl teḥallü'undan men'-i kavī ile men'eyleyüp ḳalīl ile rāzī olur zīrā re's-i ḥikmet ḳanā'atdür ve ḳalīle rāzī ve ḳāni'olan gedā ise daḥī Sultān-ı 'ālem meşābesinde olduğu vāreste-i ḳayd-ı işāretdür

قناعت کن ای نفس بر اندکی

که سلطان و درویش بینی یکی

چرا پیش خسرو به خواهش روی

چو یک سو نهادی طمع، خسروی

97. الْخُبَارَى خَالَةُ الْكُرْوَانِ

El-ḥubārā ḥāletü'l-kervān

Bu meşeliñ tafşīli ānifen sebḳat eylemişdür ki tenāsüb haqqında darb ü irād olunur.

98. أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ

Aḥsin ve ente mu'ānün

Ya'nī muḥsin ve kerīm olan zātı nās bir vechle taḥzīl edemediği gibi cenāb-ı haqq daḥī taḥzīl eylemez ey kimse sen hemīşe iḥsān eyle ki seniñ için bir ma'ān-ı haḳīḳī vardur ki Aḥsin ke-mā aḥsene Allāhu illeyk buyurmuşdır ve innallāhe lā yuḏī'u ecra'l-

muhsinîñ naşşıyla beşâret virmişdür zîrâ ihsân ve ikrâm ahlâk-ı memdūhanîñ memdūhudur ve muhsin olanlar muṭlakā mazhar-ı elṭâf-ı Şamedânîdür [31b]

جوانمرد اگر راست خواهی ولیست

کرم پیشه شاه مردان علیست

99. حَمِي فَجَاشَ مَرْجُئُهُ

Ḥamī fecāşe mircelühü

‘Arablar bir kimse ğazab-ı şedîd ile ğazablandı diyecekleri maḥalde kelām-ı merķūmı irād iderler.

100. الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَاتَيْنِ

El-ḥasenetü beyne’s-seyyi’eteyn

Aşl-ı meşel budur ki bir gün ‘Ömer bin ‘Abdul‘azîz raḥmetullāhi ‘aleyh ḥulefā-yı Emeviyyeden ‘Abdülmelik bin Mervān meclisine dāḥil olmuşidi eşnā-yı muşāḥabetde ‘Abdülmelik ‘Ömer Ḥazretleriniñ kerîmesi olan Fāṭıma’nıñ ma’išetinden su’âl eyledikde ‘Ömer cenābları ḥasenetün beyne’s-seyyi’eteyn ve menziletün beyne’l-menzileteyn demeleriyle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur ve bu söze muķābil ‘Abdülmelik daḥî Ḥayru’l-umūr evsaṭuhā dimişlerdür pes kelām-ı İbn-i ‘Abdül‘azîz emr-i mütevessıṭ ḥaḳķında ḍarb ve irād olur.

101. الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ

El-ḥikmetü ḍāletü’l-mü’mini

Ya’nī mü’min olan cem‘-i hikeme ḥariş olsa nerede bulur ve nereden aḥz ider pes bi’l-āḥare ṭarîķ-ı müstaķimden laġzîde-pāy olub dūĉār-ı vādî-i ḍalālet olmasını mü’eddî olur ancak mü’min için re’s-i hikmet meḥāfet-i Ḥudā’dur yoḥsa aķvāl-i Felāsife ve Sūfesṭā’iyyūn cümleten hebādur niteki şā‘ir bu bābda mübālaġa ṭarîķıyla dimişdür:

نور دل ار سینه سینا مجوی

روشنی از چشم نه بینا مجوی

جانب کفر است اشارات او

باعث خوف است بشارات او

فکر شفایش همه بیماری است

میل نجاتش ز گرفتاری است

[32a]

قاعده طب که به قانون نهاد

پای نه قاعده بیرون نهاد

لیک نهان ساخت بر اهل طلب

روی مسیب به حجاب سبب

طب ز نبی جوی که طب النبوی

سازدت از جمله علل اجنبی

102. الْحُكْمَةُ حِبَالَةُ الشَّيْطَانِ

El-ḥikmetü ḥibāletü’ş-şeytān

Ḥikmet-i felsefî ve Sūfestā’ī şeytān-ı ‘aleyhi mā-yüsteḥakk duzağıdır ba’zılar bu meşeli El-ḥikmetü ḥibāletün min ḥabā’ili’ş-şeytān ‘unvānıyla daḥī rivāyet eylemişlerdür bu ḥikmetden murād ḥikem-i ḥafīyye-i İlähiyyeyi ‘aql-ı za’ifin re’yine ḥavāle eylemekden ‘ibāretdür niteki şā’ir demişdür:

حکمت یونانیان پیغام نفس است و هوا

حکمت ایمانیان فرموده پیغمبر است

نیست جزبوی بنی رهبر ترا سوی خدا

ار علی جو بوکه بوی بو علی مستقد دست

Ve yine şā’ir bu bābda demişdür:

فلسفه یا نحو یا طب یا نجوم

هندسه یا رمل یا اعداد شوم

این علوم و این خیالات و صور

فضله شیطان بود بر آن حجر

سینه خود را برو صد چاک کن

دل از این آلودگیها پاک کن

103. حَانِيَّةٌ مُخْتَضِبَةٌ

Hānīyetün mühteḍibetün

Aşl-ı meşel budur ki bir hātūnuñ zevci vefāt eylemekle andan bir ferzendi kalmışidi hālbu ki hātun veledine ‘arz-ı muḥabbet ve şefkat zımnında min-ba‘d zāt-ı zevc olmayacağını beyān ile berāber bir gün naşıl sa ‘ādet-i nisvāndan oğlı üzere ellerine hınā koymağla ḥaḳḳında hānīyetün mühteḍibetün denmişdür ve kelām-ı mezbūr ba‘dehü meşel olarak irsāl olunmuşdur ki hem oğlunu sever ve şefkat ider ve hem de ere varmağı bi’l-īmā [32b] ellerini müḥaḍḍan be muḥannā ider dimekdür meşel-i mezbūr hem kaçır hem tavul çalar meşel-i Türkīsi ve Hem girīzi ve hem dehl-i beznī eyne çeh ṭarafa rüş çeh efkārest beyt-i Fārisīsi ḳabīlinden olub ḥayret-efzā olan emr ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

104. أَحْسَنُكَ وَتَرُوْنِي

Eḥuşşūke ve terüşünī

Erād terüş ‘alā fe-ḥuzife’l-ḥarf ve evşale’l-fi’l bu meşel küfrān-ı ni‘am ve iḥsān olan kimse ḥaḳḳında irād olunur ki me‘ālī ben seni otladırım sen beni tervīş ve bi-ḥasebi’ṭ-ṭīneh telvīş idersin dimekdür ki ben saña eyülük eyledikce seniñ benim ḥaḳḳımda olan fenālīğın müzdād olur ma‘razında dahī aḥuşşūke ve terüşünī dirler rivāyet iderler ki Ḥazret-i Mesīḥ ibn-i Meryem şalevātullāhi ‘aleyhi ve sellem bir gün bir ḥımārı berā-yı talṭīf ve ta’līf eylemişidi ḥımār ‘alef-ḥār olduḳdan soñra Ḥazret-i Mesīḥ’e bir rumḥa-i ḳabīḥa ya’nī lekd urmağla cenāb-ı ‘īsā zebān-küşā olub A‘ṭaynāhü mā eşbehnā ve a‘ṭānā mā eşbehehü ya’nī biz bize lāyık ve şebīh olan eyülüğü eyledik o da kendüsine sezāvār olanı işledi ya’nī cibilli[yy]etinde merküz olan mādde-i ḥasīseyi zāhire iḥrāc eyledi buyurmuşlardur fi’l-ḥaḳīḳa her kimseniñ ki māye-i aşliyyesi denāetle muḥammer ola ol kimseden ümīd nīkī ḥaṭā ender-i ḥaṭādur niteki şā‘ir dimişdür:

هر که در اصل بد نهاد افتاد

هیچ نیکی ازو مدار امید

ز آنکه هرگز بجهد نتوان کرد

از کلاغ سیاه باز سفید

Ve emşāl-i ‘Acem’de

Mısra¹⁰

خوى خرسى ضرطه زدن يالكزدن

vārid olmuşdur ve yine meşelde

خر ار جل اطلس بپوشد خرسى

dirler ya'nī hımār atlas çuval dahī lābis olsa yine harrdur ʔabī'atı tebeddül ve teğayyür eylemez [33a] niteki şā'ir hüsni-i ta'bīr idüp dimişdür:

به آب زمزم و كوثر سفيد نتوان كرد

گليم بخت كسى را كه بافتند سياه

Ammā ba'zılar meşel-i mezkūrı sīn-i ğayr-ı mu'acceme ile ya'nī Eħussūke ve terüşünī 'unvānıyla dahī rivāyet eylemişdür.

105. حَوْلَهَا مِنْ ظَهْرِكَ إِلَى بَطْنِكَ

Ĥavvelehā min zahrike ilā baṭnike

Ĥavvelehāda olan hā' laħza için ey ĥavvelehā ilā ʔarneyke fe-tencū taḳdīrindedür.

106. حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَعَسَمٌ

Ĥaddū ikāmi ve inşirādün ve ğaseme

El-ikām ekmeniñ cem'idür ki debve-i şaĝire ma'nāsınadur ve inşirād ey vicdānū'l-berd mü'ellif beyāne der ki inşirād bir lafzdur faḳaṭ müsta'meldür bu meşelden mā-'adā kelām-ı 'Arab'da zikri sebḳat eylememişdür vallāhü a'lemü bi-şihḥatihi ve'l-ĝasem hevā yüzüne 'arız olan ʔarañluĝa ve zulmete dinür meşel-i mezkūr ĥātūnunuñ envā'-ı belāyāsına giriftār olmuş bir ādemiñ cümle-i şikāyātındandur ki vücūdı maḥz-ı şerr ve belāya giriftār olub müfāraḳati derece-i istiṭā'at ve iḳtidārından hāric olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

107. أَحَادِيثُ طَسْمٍ وَأَخْلَامُهَا

Eħādīşü ṫasmi ve aḥlāmühā

Bu meşel aşlı olmayan nesneyi ihbār iden kimse ḥaḳḳında irād olunur.

¹⁰ Mütercim mısra kelimesini ع harfiyle kısaltarak vermiştir.

108. حَبِّدَا وَطَأَةَ الْمَيْلِ

Habbezā ve tātü'l-meyli

Aşl-1 meşel budur ki bir ādem bir dābbe üzerine rākib olub giderken bir tarafa meyl eylemişidi ol kimseye İ' tedil ya 'nī i' tidāl üzere tur deyü nidā olunduğda herif [33b] habbezā ve tātü'l-meyl dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur ki ol ādemiñ süvār olduğu merkebi gāyet ceyyid olduğu gibi kendüsi dahī ziyāde binici bir kimse olub pek çok hayvān itlāf eylemiş olmağla şāyed bunuñ üzerinde dahī şüret-i i' tidālde turacak olur ise anı dahī itlāf edeceği evleviyyetde olduğu siyāk-ı hikāyeden istifhām kılınmışdur bu meşel naşihat eyledikce 'āk ve 'āşī olan kimse hakkında çarb olunur.

109. حِينَ تَقْلِينَ تَدْرِينَ

Hīne taqlīne tadrīne

Aşl-1 meşel budur ki bir ādem bir qaḥbe ya 'nī fevāḥişden biriniñ hānesine naşılsa ber-takrīb dāhil olub icrā-yı fi'l-i şeni'iderek ba'dehü hātūna bir cezer i'tā ve ḥafiyyen mezbūreniñ bir maqlini ya 'nī tāvesini serefte ictirā eylemişdi vaqtā ki oradan inşirāfi murād eyledi hātūn söze āgāz idüp bu aḥz ve i'tāda ben seni ferifte ve mebgün eyledüm zīrā seniñ şehvetinden ziyāde benim dīk-i nefsim āteş-i şehvet üzere galeyān eylemişidi binā'en 'alā-zālik ben bu āteşiñ itfāsına ziyāde muhtāc idim hem benim āteşimi müntefā eylediñ ve hem de baña bir cezer i'tā itdiñ didikde herif hīn-i taqlīne tadrīne ya 'nī ey hātūn vākı'ā didiğniñ toğrudur lākin kızartacağniñ vaqt añlarsıñ didi pes kelām-ı merküm beyne'l-'Arab meşel olub gayrıları gābn eyledüm zannında olan mağbūn hakkında çarb ve irād olunur.

110. الْحَرْبُ غَشُومٌ

El-ḥarbü gāşūmün

Ya 'nī ḥarb bir belā-yı 'azīmdür ki müddeti'l-'ömr bir cünḥa ve cināyete teşaddī eylemiş bī-çāre orada katl cezāsıyla mücāzat olunur ve ḥaḳīqaten aşhāb-ı cināyetden olanlar vāreste-i vütta-i[?] helāk olur ve el-ḥāletü hāzihi şüret-i cereyān-ı ḥāl bu merkez ve dā'irede dā'irdür. [34a]

111. الْحَدْرُ قَبْلَ إِرْسَالِ السَّهْمِ

El-ḥazeru ḳable irsāli's-sehmi

Zü'm-ı A'rābdandır ki gurāb ta'bir olunan ya'nī lisānımızda qarğa denilen murğ bir zamān yavrusunu uçurmak murād eyledikte ol eşnāda ferḥ-i gurāb bir ādem gördüğü sehmini bālāy kaldırıp kendüsini remy eylemek için müteraşşıd ve müteraqqındur hemen olduğu maḥalden pervāza āgāz eyledigüyā pederi ey beçe ṭurub da ol ādemiñ fi'lini ve efkārını görmek ve añlamak gerek idi didikde murğ beçe Yā ebete el-ḥazer ḳable irsāli's-sehm dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuştur.

112. حَزَّتْ حَازَةً عَنْ كُوْعِهَا

Ḥazzet ḥāzzetün 'an-kū'ihā

Kū'kāfiñ zammıyla bilekçeniñ başparmağdan tarafına dinür zamīr ḥātūna rāci'dür umūr-ı sā'ireden gayrıdan şarf-ı naẓar idüp kendü işleriyle meşgül olan ḳavm ḫaḳḳında bu meşel ḳarb ve irād olunur.

113. الْحُصْنُ أَدْنَىٰ لَوْ تَأَيَّبْتِهِ

El-ḫuşnü ednā lev te'eyyeytiḥi

El-ḫuşnü 'affāf ma'nāsınadır yuḳālū Ḥaşantü'l-mer'ete ḫuşnen fe-hiye ḫāşınün ve ḫaşşān ve ḫaşnā' eyzan beyyinetü'l-ḫaşāneti bu meşel bir ḥātūnuñ ḳavlındendür ki bir gün kızını bir rākib üzerine topraḳa atar gördükde Ey kız ne işlersiñ deyine kız Erāhu ennī ḫaşşān e-tü'affifü didikden şoñra bu şi'ri inşād eyledi:

يَا أُمَّتًا أَبْصَرْنِي رَاكِبٌ
فِي بَلَدٍ مُّسْتَحْقِرٍ لِأَجْبِ
فَصَرْتُ أَحْتُو التُّرْبَ فِي وَجْهِهِ
عَنِي وَأَنْفِي تُهْمَةُ الْعَائِبِ

Ya'nī bu rākib baña şırf endāzlık idüp istihḳārıma teşaddī eyledi binā'en-'aleyh ben de töhmetden nefsimi viḳāye zımnında yüzüne topraḳ endāḫt iderim didikde [34b] vālıdesi

الْحُصْنُ أَوْلَىٰ لَوْ تَأَيَّبْتِهِ
مَنْ حَتَّيْكَ التُّرْبَ عَلَى الرَّاَكِبِ

Ya'nī ḫuşn ve 'affāf rākibiñ yüzüne ḫāḳ endāz olmağdan ḫayrlıdır dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuştur meşelā bir ādem bir ḥātūna şırf endāzlık ve zebān drāzlık eylese ve ol ḥātūn daḫī iḫtiyār-ı şamt ve sükūr itse elbette

'iffetine delâlet ider ve cevâb virmesi yâhud ol âdemi tekdîr eylemsi 'adem-i 'iffetini ĩmâ eyler nitelki meşel Türkîde Tarılan kimseniñ gönlü tîz olur ya'nî çapık rāzî olur dinür te'eyyâ kavli te'ammüd ma'nâsınadır ve kezâlik te'eyyâ tefe'ul ve tefâ'ul veznindedür zâhirde hüsni olan şübheli nesneyi terk iden haqqında darb ü irâd olunur meşeldür.

114. حُقِّ لِفَرَسٍ بِعِطْرِ وَأُنْسٍ

Huqqa li-feresi bi-ıtri ve enüsi

Rivâyetde Yûnus kavlince 'Arabdan bir hâtûnuñ Feres nâmında bir zevci olub vefât eylemişdi hâlbuki mezbûr hâl-i hayâtında be-ğayet mükrim ve saħî bir kimse idi bunuñ vefâtından şoñra mezbûre bir ihtiyâr kimseyi tezevvüce ihtiyâr itmiş olmağıla günlerden bir gün hâtûn zevciyle berâber gider iken yolları Feres'in medfûn olduğı maħalle teşâdüf eyledi vaqtâki hâtûn Feres'in kabrini gördü hemen zebân-küşâ olub Yâ Feres yâ dabe'a ehlühü ve esedü'n-nâs kesru'l-keş bi-cüfrin ve terakte'l-âkırân tenharu ve bâbân âharu ya'nî Ey feres ey ehliniñ kurdı ve nâsın esedi ve bıçağ kişi kesüb halka ekl itdürici nahr eylemeğe şâyân olanı 'âkır terk eylediñ ve âhar ile beytütet itdürdiñ keşki sen vefât edeceğine ben saña bedel olaydım da âharıyla beytütet itmeye idim zîrâ zünnâr-ı muħabbetiñ meyân-ı cânım ol kadar peyveste olmuşdur anı üzme ve muħabbetini benden izâle eylemek mümkün değıldür diyerek bu şi'riñ me'âlini murâd eyledi nitelki şâ'ir dimişdür: [35a]

گسستن سخت دشوارست ز نار محبت را

بر همه رشت داری از رک سنک صنم دارد

برنگی تشنه ذوقم خراش ضخم الفت را

کن خار وادی مجنونه بیای من رقم دارد

Pes zevci bu sözleri istimâ'birler Ey hâtûn ne söylersin didikde hâtûn herife hitâben Feres'i sitâyişe başlayup Bu benim zevc-i sâbıkım olan Feres öyle bir saħî ve kerîm kimse idi ki ebedî gamr-ı keff eyleyerek beytütet eylemez ve kendüsi aç тұrur lâkin kimseniñ gerisine тұrduğuna rāzî olmaz idi didi zevc-i lâhiğ bu sitâyişden müfe'il olub hâtûnuñ elinde kuşve ya'nî nisvânın içine 'ıtriyât ve sâ'ire vaz'eyledikleri hurma yaprağından örölmüş sepedi olduğı hâlde be'irden def'idüp düşürmek murâd idince hâtûn knedüsini bir hüsni-i şüretle muħâfaza idüp sukût eylmedi hâlbuki elleri beyninde olan kuşve-i mezbûre Feres'in kabri üzerine düşdükdde hâtûn Huqqa li-Feres bi-ıtri ve enüsi dimekle kelâmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur evlâ olan nesne ile kerîmi medħ ve

sitāyiş eyleyen kimse hakkında ɗarb olunur ve taqđir-i meşel Hıkkā li-Feres en yetteħife bi'ıtri ve enüsi olmađdur rivāyet iderler ki mezbūre ile merķūmuñ min-ba'd vifākları mübeddel nifāķ ve belki sebep-i itlāķ olmuşdur intehā.

115. حَسًّا وَلَا أَنِيسَ

Hıssā ve lā enīse

Ey mevā'ıd ve lā encāz bu meşel 'Arablarıñ Ca'ca'atün ve lā erā taħnen meşelleri ķabılindednir ki cīm bābında zıkrı sebķat eylemişdür 'Arablar Esmā'u hıssā ve lā enīse daħı dirler el-hıss ve el-ħasīs şavt-ı ħafı ma'nāsınadır.

116. حَمَلَهُ عَلَى قَرْنٍ أَغْفَرَ

Hamelehü 'alā ķarni a'fera

[35b] Ey 'alā merkebin va'rin ķāle'l-kemiyyet:

وَكُنَّا إِذَا جَبَّارٌ قَوْمٌ أَرَادَنَا

بِكَيْدٍ حَمَلْنَا عَلَى قَرْنٍ أَغْفَرَا

Ķarn sinān ma'nāsınadır ki cem'ı ķurūn gelür esne gibi zamān-ı 'atıķde istimāl olunur idi.

117. حَمَلَهُ عَلَى الْأَفْتَاءِ الصِّعَابِ

Hamelehü 'ale'l-eftā'i'ş-şı'āb

Bu meşel daħı meşel-i sābıķ mişillüdüdür el-eftā' fetā mine'l-ibil ma'nāsınadır ki şerşedide ilķā olunan kimse hakkında ɗarb olunur.

118. حَمَلَهُ عَلَى الشَّرْفِ الدُّلِّ

Hamelehü 'ale's-şürüfi'z-zülülü

Bu ķavl aķvāl-i sābıķanıñ zıddıdır zırā şürüf şārif cem'idür nevķdan mesneh olana dinür yuķālū şārif ve şeref ke-mā ķālū bāzil ve büzül ve fārih ve fūrüh.

119. الْحَرْبُ مَأْيَمَةٌ

El-ħarbü me'yemetü

Ya'nī ḥarb me'yemedür zīrā ḥarb vuḳū'undan ṭolayı ḥātūnlar ersiz ḳalurlar aṣlū'l-me'yeme merḥale vezninde ḥātūnı ersiz ḳomağa bā'is olan şey'e dinür yuḳālū el-ḥarbū me'yemetü li'n-nisā' ey tuḳtelü'r-ricālū fe-tüde'u'n-nisāü bi-lā ezvācin.

120. الْحَمْدُ مَغْنَمٌ، وَالْمَذْمَةُ مَغْرَمٌ

El-ḥamdü mağnemün ve'l-mezzemmetü mağamün

Bu meşel iktisāb-ı ḥamd ve ṣenā üzere ḥıṣṣ ve iğrāda ḍarb ü irād olunur el-ḥamdü şükür ve sipās ma'nāsınadır ki murād ṣenā-i cemīldür ya'nī ḥamd mağnem ve mezzemmet mağremdür ve ḥamd ve ṣenā bi'l-fazīleden 'ibāretdür medḥden aḥşā ve şükürden e'ammdür. [36a]

121. الْحِلْمُ وَالْمَنَى أَخَوَانٌ

El-ḥilmü ve'l-münā eḥavāni

Bu meşel 'Arablariñ Enne'l-münā re'sü emvāli'l-mefālismeşelleri ḳabīlindendür.

122. الْحَصَاةُ مِنَ الْجَبَلِ

El-ḥaṣātü mine'l-cebel

Bu meşel şekline ve aṣlına meyl eyleyen kimse ḥaḳḳında irād olunur.

123. حَوْلَهَا نُذْنِدُنُ

Ḥavlehā nüdendinü

Bu kelām zebān-ı mu'ciz beyān-ı Rasūl 'aleyhi's-selāmdan sünūḥ ve şudür eylemişdür bir A'rābīye ḥiṭāben ya'nī Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dan Cenneti temennī iderek anıñ etrāfında dendene ede yüzer[?] ammā ey A'rābī seniñ terennümüñ ve şu'arādan Mu'āz'ın dendenesi aḥsen değıldür Ebū 'Ubeyd ḳavlince dendene bir kimse kelām ile tekellüm eyleyüp yalnız nağmesi istimā olunur ola Türkīde vızırdı ve gümrüdenmek ta'bīr olunur ki ḡayrı kimseler tefehhüm eyleyemez ve Rasūl 'aleyhi's-selām bizden istimā eylediğiñ dendene cennet eclindendür ya'nī bu işitdiğiñ dendene cennet içindür Mu'āz'ın dendenesi ve seniñ terennümüñ gibi beyhüde ve 'abeş değıldür demegi murād eylemişlerdür.

124. حُمَادَاكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا

Ḥumādāke en tef'ale kezā

Ey gāyetüke ve fi'lüke el-ḥamūd bu meşel 'Arablarıñ Kaşārāke ve ḡanāmāke meşelleri mişillüdür.

125. حَتَّىٰ يُوْبَ الْمَثَلُ

Ḥattā ye' ūbe el-müşellemü

Bu meşel ehl-i Başra emşālindendür ki 'Arablar lā ef'alü kezā ḥattā ye' ūbe el-müşellem dirler [36b] ben ol fi'li ebedī işlemem diyecekleri maḳāmda aşl-ı meşel budur ki Yezīd İbn-i Mu'āviye zamān-ı ḥükümetinde Emīr-i Maşra olan İbn-i Mercān'a ya'nī 'Abdullāh İbn-i Ziyād derdest edilmiş olan bir ḥāricīniñ ḳatlini emr eyledi pes ḳatle me'mūr olanlar ḥavāriciñ ḡaylesinden meḥāfeten ḥāricī-i merḳümü orta yere almışlar idi merḳüm henüz ḳatlı olunmaksızın Müşellem dimekle ma'rūf bir kimse ki liḳāḥ ve bikāre ya'nī deve ve deve yavrularıyla ticāret ider idi ol ḥālede mezbūr oradan murūr iderken ol cem'i görüb su'āl eyledikde keyfiyyeti ḥaber virdiler ya'nī bir ḥāricī ḳatlı olunacaḳdur benāberīn ḥavāric-i sā'ireniñ hücumundan iḥtirāzen eṭrāfi dā'iran-mā-dār iḥāṭa olunmuşdur didiler pes mezbūr Müşellem Bir cān ḥāricī zede Ümmü Pençe cüm esed diyerek hemen seyfini aḥz ve mezbūrı bir ḳarb ile ḳatlı ḳarb ve i'dām eyledi bu eṣnāda ol maḥalde bulunan ḥavāric Müşellem'iñ ve cūr'et ve cesāretini görüb fırsatı müterāşşid olub ḥile ve desise ve zımnında içlerinden iki kimseyi intiḥāb ve mezbūr Müşellem'iñ bir şüretle ḥabāle-i iḥtiyāle giriftār olmasını tenbīh idüp gitdiler ba'dehü ol iki bāṭıl şüret-i ḥaḳḳdan görünüb Müşellem'e Hel leke fi luḳḥatin min ḥālihā ve şifatihā kezā didiler ya'nī deveden ve ḥāl ve şifatından baḥş iderler pes Müşellem cevāb-ı ne'am irād eyledikde berāberlerince alup bir ḥāna götürdiler ki orada birṭaḳım ḥavāric cem'olubmezbūrularıñ kelimesine dīde-düz-ı intiḫār eylediler imdi ol iki kimse ile Müşellem ol dāriñ vaşt-ı fenāsına vāşıl olduḳda ḥāricīler yek-zebān Lā ḥükme illā lillāh şadāsını 'ayyūḳa peyveste idüp yek-bār ḳılıclarıñı mezbūr Müşellem üzere ḥavāle eyleyüp pāre pāre eyledikden şoñra vāşıl-ı vādī-i ḳārzīn eylediler niteki ol ḥīnde Ebū'l-Esved ed-Dü'elī işbu şi'ri inşād eylemişdür:

وَأَلَيْتَ لَا أَسْعَىٰ إِلَىٰ رَبِّ لَقْحَةٍ

أَسَاوَمَهُ حَتَّىٰ يُوْبَ الْمَثَلِ

فَأَصْبَحَ لَا يَدْرِي أَمْرًا كَيْفَ حَالِهِ

وَقَدْ بَاتَ يَجْرِي فَوْقَ أَثْوَابِهِ الدَّمِ

[37a] Kelām-ı merķūm min-ba'd meşel olub 'avdeti teraccī olunmayan nesne hakkında ɗarb olunur meşel oldı ƙarīben zıkr olunan Lā hūkme illā lillāh terkībi havārice maḥşūş olan kelimātdandır zīrā Ḥarb-i Şıffīn vuķū'u 'aķībinde ƙarafeyden ta'yīn olunan hūkemādan Ebū Mūsā el-Eş'arī rađıyallāhü 'anh 'Amr bin 'ās'ın dehāsıyla imām bi'l-ḥaķķ ve'l-hüdā 'Aliyyü'l-Mürtezā selāmullāhi Te'ālā ḥazretlerini hılāfetden 'azl eylemesiyle bu mādde beyne'l-A'rāb i'zām olunub bu hūkmü 'adem-i ƙabūl zımnında Lā hūkme illā lillāh didiler ve giderek hem ḥazret-i 'Alī'niñ dā'ire-i itā'atinden ve hem de Mu'aviye'niñ ḥıta-i tā'atinden ḥurūc eylediler ve ƙande olsalar Lā hūkme illā lillāh dirler idi niteki buñ dā'ir ba'zı sözler āfide murūr itse gerekdür.

126. حَتَّىٰ يَجِيءَ نَشِيطٌ مِّنْ مَّرْوٍ

Ḥattā yecī'e Neşīṭun min Merve

Neşīṭ bir mi'mār ismidür ki Lā ḥattā yecī'a Neşīṭun min merve meşeliniñ menşe'idür mezbū Mu'aviye ümerāsından meşel-i sābıķda ismi zıkr olunan 'Ubeydullāh'ın pederi Ziyād bin Ebū Süfyān'ın ğulāmı olmaķ üzere mervīdür merķūm Neşīṭ mezbūr Ziyād için Başra'da bir sarāy bināsına mübāderet idüp ƙable'l-itmām bir 'arızadan ƙolayı Merv şehrine firār eyledi sarāy-ı mezbūr nā-tamām ƙalmağla Ziyād'a bunu ne için ikmāl eylemeziñiz deyü vārid olan su'āle ḥattā yecī'e Neşīṭ min Merv demekle kelāmı ehl-i Başra beyninde meşel olarak irsāl olunmuşdur her bir emr ki itmām olunmaya kelām-ı merķūm ɗarb ve irād olunur niteki ehl-i Başra'dan ba'zıları dimişdür:

إلى ما يوم يبعث كل حي

ويرجع بعد من مرو نشيط

127. أَحْرَزَ امْرَأً أَجْلُهُ

Aḥreze emran ecelühü

Bu kelām 'Alī rađıyallāhu Te'ālā 'anh ḥazretleri eḥādīsindendür ki zāt-ı 'aliyyü'l-a'lāsına [37b] ḥıtaben E-teleķķā 'adüvveke ḥāsiran denildikde kelām-ı merķūmı irād eylediklerinde 'Arablar meşel olarak ɗarb eylemişlerdür.

128. حُلَيْبٌ صُرَامٌ

Ḥulibet şurāmü

Bu meşel ‘özl ve bahâne nihāyete ve şerr ve şūr-ı āhar ve gāyete bāliḡ olduḡda ɗarb ü irād olunur eş-şurām memede bākī kalan süde dinür ki şāhibi āna muhtāc ola hīn- i zārüretde niteki Beşir nām şā‘ir dimişdür:

ألا أبلغ بني سعد رسولا
ومولا هم فقد حلبت صرام

Ey belega’ş-şerru nihāyetehü ve ente a‘lā ve şurām ledā’l-ihtiyāc bi’z-zarüre şaḡılan lebene denildiḡi mişillü āfet ve dāhiyeye dahī dinür ve şurām āhiru’l-leben ba‘de’t-taḡrīz ma‘nāsınadır ki taḡrīz nākāniñ şaḡması terk olunmaḡ yāhud iki şaḡım aralıḡında bir şaḡımı terk kılınmaḡ ma‘nāsınadır ammā Ezherī kavlince şurām mebnıyyün ‘ale’l-kesr olarak kuṭām vezninde esmā-i harbdendür niteki şā‘ir dimişdür.

129. حَرَكَ يَدُكَ إِفْتَحْ لَكَ بَابَ الرِّزْقِ

Harrik yedeke iftaḡ leke bābü’r-rızḡ

Ba‘zı erbāb-ı dāniş kavlince tevlerātdan[?] menķüldür ya‘nī Eliñi taḡrīk eyle ki ḡattā bāb-ı rüzī seniñ için meftūḡ ve küşāde olsun niteki enbiyā-i ‘ızām ve o evliyā-i kirām çalışup iktisāb eyledikleri nesne ile te‘ayyüş iderler idi ḡattā Cenāb-ı HaḡḡDāvūd ‘aleyhi’s-selām ḡaḡḡında dimişdür Ve ‘allemnāhü şan‘ate lebūsin leküm buyurmuşdur ḡāşılı yedini taḡrīk eylemeyen nā‘il-i rızḡ olamaz niteki Harīrī ‘aleyhi’r-raḡmeh kırḡ tokuzuncı maḡāmede Ebū Zeyd Sürūcī lisānından ḡikāye tarīḡıyla dimişdür Men talebe cūlibe ve men cāle nāle İyyāke ve’l-kesele fe-innehü [38a] ‘unvānū’n-nūḡūs ve lebūs zevi’l-būs ve miftāḡu’l-metrebeti ve liḡāḡu’l-met‘abeti ve şeymetü’l-‘acezeti’l-cūheleti ve şenşenetü’l-vūkeleti’t-yekellühi ve mā iştāre’l-‘asel men iḡtāra’l-kesel ve lā mele’ü’r-raḡmeti men istevta‘a’r-raḡmete ve ‘aleyke bi’l-iḡdām ve-lev ‘ale’ḡ-ḡurri ‘āmmın ve yine meşelde Men cesera eysere ve men hābe ḡābe vārid olmuşdur ki Elḡı delveke ilā külli ḡavḡın ve elḡı delveke fi’d-delā’i dahī dirler iktisāb-ı māl ḡaḡḡında mezl-i meḡcūd olunmaḡ ḡuşuşunda ɗarb olunur ḡāle’ş-şā‘ir:

وليس الرزق عن طلب حثيث
ولكن ألق دلوك في الدلاء
تجىء بملئها طورا وطورا
تجىء بحمأة وقليل ماء

130. الْحَمَّ مَا اسْدَيْتَ

El-ḥamü mā esdeyte

El-elḥāmü cilāh beze irgāc atup ʔokumaḵ ma'nāsınadur meşel-i mezkūr Temmeme mā bede'et ma'nāsınadur ya'nī erş atdıǵıñ beze irgāc daḥī at ki bez ḥattā kāmīl olsun bu meşel şurū'eylediǵıñ nesneyi nāqış bıraḵmayup itmām ve ikmāl eyle dimek ma'razında ʔarb ü irād olunur.

131. الْحَلِيمُ مَطِيَّةُ الْجُهُولِ

El-ḥalīm maṭıyyetü'l-cehül

Ey el-ḥalīm yetüṭan li'l-cāhili fe-yürkibühü bi-mā yürīd fe-lā yücāzīhi 'aleyhi'l-maṭıyyetü ya'nī ḥalīm olan kimse cāhil için bir maṭıyyedür ki murād eylediǵi zamān süvār olur meşel-i mezkūr ḥalīmiñ ihtimālinde ʔarb ve irād olunur şüḳātdan Ḥasan ḵavlince Cenāb-ı Ḥaḵḵ enbiyā-i 'ızāmı ḥilm ile na't eylemişdür niteki İne İbrāhīme le-ḥalīmün evvāhun münīb buyurmuşdur Ebū 'Ubeyde İne'l-ḥilme fi'n-nāsi 'azīzün dimişdür ki ḥilm şan'atı beyne'n-nās aḥlāḵ-ı 'azīze ve memdūḥadandır dimekdür ve fi'l-ḥaḵīḵa ḥilm mażarrāt-ı vāride zımnında isti'māl olunan 'aḵl ve şabra [38b] dinür ve ḥalīm olan kimse āb-ı ḥilmi ile zū-sefh olanlarıñ āteşini ıṭfā ider niteki Ḥarīrī işbu şı'r-i nefisi bu maḵāmda irād eylemişdür:

أحمد بحلمك ما يذكىه ذو سفه

من نار غيظك واصفح إن جنى جاني

فالحلم أفضل ما ازدان اللبيب به

والأخذ بالعفو أحلى ما جنى جاني

132. الْحُلْمُ مِلْحَ الطَّبِيعَةِ

El-ḥilmü milḥu't-tabī'ati

Ḥilm milḥiñ maḵlūbūdür ya'nī ḥilmi ḵalb eyleseler milḥ ve kezālik milḥ ḥilm olur ve milḥ ṭuza dinür ki Fārisīde nemk ma'nāsınadur ki ḥilm tabī'at-ı beşeriyyeniñ ṭuzı maḵāmında zīrā bir ṭa'āma ṭuz vaż'olunmamış olsa dimāğa lezzet-baḥş olamaz ancak ṭa'āmiñ lezzeti ṭuzuñ vücūduyladır ki ḥavāyic-i zarūriyye-i insāniyye selminiñ evel ḵademesidür kezālik tabī'at-ı beşeriyye ārāyiş-i ḥilm ile müteḥallā ve müzeyyen olmaz

ise ta‘ām-ı bī-nemk mişillü lezzet ve ḥalāvetden berī olur ve ḥilm bir ābdur ki cāhilleriñ cehli nārini bi’l-vücūh münṭefā eyler niteki şā‘ir dimişdür:

لا تُظْهَرَنَّ لِذِي جَهْلٍ مَعَاتِبَةٌ
فَرُبَّمَا هُبِجَتْ بِالشَّيْءِ أَشْيَاءُ
فالماءُ يُخَمِدُ حَرَّ النَّارِ يُطْفِئُهَا
وليس للجهل غيرَ الحلمِ إطفاءُ
تَرَى السَّفِيهَةَ لَهُ عَن كُلِّ مَحَلَمَةٍ
رَبِيعٌ وَفِيهِ إِلَى التَّسْفِيهِهِ إِصْعَاءُ

133. حَرَكَ خِشَاشَهُ

Ḥarreke ḥişāşehū

Ey fe‘ale bihi fi‘len sā‘e ve āzāh el-ḥişāş ḡazabūn ve tāra ḡanlefeh[?] dinür yuḡālū ḥarreke ḥişāşehū ey ḡazabehū ḥāniñ zammıyla alçak ve reddi-i nesneye ve daḥī dīşmeye kız‘ḡın deveye dinür yuḡālū ba‘īrun ḥişāşūn ey muḡtelemün. [39a]

134. الأَحْدِيدُ قَدْ يُصْلِحُ بِالْحَدِيدِ

El-ḥadīd ḡad yuşleḡu bi’l-ḥadīd

Ḥadīd ḡadīd ile işlāḡ olur dimekdür ki her nesneye mişliyle muklābele eyleyen kimse ḡaḡḡında īrād olunur niteki şā‘ir dimişdür:

ازدام مكر خصم بخيلت تو انه كريخت
قد يصلح الحديد كما قيل بالحديد

Ba‘zılara ḡöre meşel-i mezkūr çivi çiviye söker ma‘raḡında īrād kılinır.

135. أَحْلَبْتُ نَأْفَتَكَ أَمْ أَجْلَبْتُ

Aḡlebet nāḡateke em eclebet

‘Arablar aḡlebe’r-racülü dirler bir kimseniñ ibili ināşdan yavru peydā idüp südüñü şaḡdıḡı eşnāda kezālik eclebe’r-racül dirler ibil-i zükürdan yavru getürdiḡi vaḡt ve ‘Arablar bed-du‘ā maḡāmında Lā aḡlebet ve lā eclebet dirler fülān faḡīr olsun diyecekleri maḡalde zīrā ‘Arablarıñ ekşer-i temettu‘u naḡa ve deve iledür südüyle ve sā‘iresiyle mütemetta‘ve münṭefi‘olurlar ve bir ādem bir ādem üzere du‘ā eylemek

murād eylese in kün̄te k̄aziben fe-ḥalebet k̄ā'iden ve şeribet b̄ariden dirler ey ḥalebet şātün lā nāḳate ve şeribet b̄ariden 'alā ğayr-ı şıḳalın.

136. أَحَبُّ أَهْلِ الْكَلْبِ إِلَيْهِ الظَّاعِنُ

Eḥabbü ehli'l-kelbi ileyhi eẓ-zā'inü

Bu meşel kelb gibi ḳalilü'l-ḥuffāz olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur zīrā kelb her bir ḫā'm ile ḥurūc ve ba'dehü ric'at ider ḳāle'l-mü'ellif ve zālīke innehü izā sāfera rubemā aḫabet rāḫiletühü fe-şāret ḫā'men li'l-kelbi.

137. أَحَبُّ أَهْلِ الْكَلْبِ إِلَيْهِ خَاتِمُهُ

Eḥabbü ehli'l-kelbi ileyhi ḥāniḳuhū

Bu meşel le'im olan kimse için irād olunur ki anı zelil eyledikce saña ikrām eyledikce temerrüd ider ola. [39b]

138. أَحَقُّ الْخَيْلِ بِالرَّكْضِ الْمُعَارُ

Aḥaḳḳu'l-ḫayli bi'r-reḳḍi'l-mu'āru

Ba'zılar ḳavlince el-mu'ār 'āriyeden me'ḥūzdür ve ma'nen kelām-ı 'āriyet olan nesne seniñ kendü mālīñ olmadıḡı ecilden anıñ üzerine şefḳat ve merḫametiñ olmaz dimekdür niteki Beşir bin Ebī Ḥāzim'in feres vaşında söylemiş olduḡı işbu ebyāt maḳām-ı iḫticācda beyān olunmuşdur:

كَأَنَّ حَفِيفَ مَنْخَرِهِ إِذَا مَا

كَتَمَنَّ الرَّبْوُ كَبِيرٌ مُسْتَعَارُ

وَجَدْنَا فِي كِتَابِ بَنِي تَمِيمٍ

أَحَقُّ الْخَيْلِ بِالرَّكْضِ الْمُعَارُ

Ve 'an-aşl mu'ār kelimesi mīmiñ kesriyledür rākibini dā'imā yoldan şapdırır olan ata dinür yuḳālū feresün mu'ārun izā kāne yeḫīdü 'ani't-ḫarīḳ bi-rākibihi Ebū 'Ubeyde ve sā'ir luḡaviyyūn bunu mīmiñ zammıyla rivāyet ve 'āriyeden me'ḥūz zann eylediler ki ḫaḫādur ve ba'zılar Ṭarmāh'ın beyt-i ātisinde daḫī ḳavl-i mezkūr vārid olmaḡla mu'ār kelimesi zamm-ı mīm ile olmaḡ ḫaḫā deḡildür ve ḡalaḫdan sālimdür ve sāniyen ekşer-i feḫül mīmiñ zammıyla rivāyet idüp feres müsemmendür didiler yuḳālū E'arret el-feresü i'āreten izā semmentehü ve uḫtücce bi-ḳavli's-şā'ir:

أَعْبُرُوا خَيْلَكُمْ ثُمَّ ارْكُضُوهَا

أَحَقُّ الْخَيْلِ بِالرَّكْضِ الْمَعَارِ

Ebū 'Ubeyde dahī bu vchle ihticāc eylemişdür ve Vecednā fi kitābi Benī Temīm şī'ri Beşir-i merķūm'uñ şī'ri olmayup Țarmāhıñ iş'ārındandır dimişdür ve luğaviyyūnden Ebū Sa'īd eđ-Đarīr ğayn-ı mu'acceme ile muġār rivāyet ve muzmer ile tefsīr eylemişdür min-ķavlihim Egartü'l-ħable izā ķateltehü mü' ellif beyān ider ki mu'ār 'ayn-ı mühmele ile olmak cā'izdür min-ķavlihim 'āra el-feres ye'īru izā enfelet ve zehebe hāhünā hāhünā ve e'ārahu şāhibuhu izā ħamelehü 'alā zālik fe-hüve yeķülü eħaķķu'l-ħayli bi-en yerkeđe mā-kāne mu'āran li-enne [40a] şāhibehü lem yeşfik 'aleyhi fe-ġayruhu eħaķķu bi-en lā yeşfika 'aleyhi ve ķāle Ebū 'Ubeyde ce'ale'l-mu'ār mine'l-'āriyeti fe-ķad aħta'e.

139. حُلَّ عَنكَ فَاطِعُنْ

Hulle 'anke Fe-z'ane

Hulle ħll kelimesinden emrdir yukālū ħabütüke ve irteħale meşel-i mezbür belā teķarrub eylediġi zamān ħīle talebinde đarb ve īrād olunur.

140. أَحَادِيثُ الصَّمِّ إِذَا سَكُرُوا

Eħādīşü'ş-şummi izā sekirū

Bu meşel bātıl olan nesne ile i'tizār ve taħlīt ve teķşīr eyleyen kimse ħaķķında đarb olunur.

141. حَافِظٌ عَلَى الصَّدِيقِ وَلَوْ فِي الْحَرِيقِ

Hāfiz 'ale'ş-şiddik ve-lev fi'l-ħarik

Ya'nī şiddik ve muħibbini muħāfaza eyle ve ġuzen[?] sen veyāħud ol yanmaķda olsa da ya'nī ġücuñ yetmez ise de ki maķşūd dostuñ ħüsn-i muħāfazasını te'kiddür niteki şā'ir dimişdür:

دوست مَشْمَار آن که در نعمت زند

لاف یاری و برادر خواندگی

دوست آن دانم که گیرد دست دوست

در پریشان حالی و درماندگی

Muhibb-i şādıkıñ muhāfazası lāzme-i zimmet-i muhābbetdür eğerçi pās-i eşnābī şīve-i düşvār ise de şā'ir işbu kavlinde vārid olduğu gibi:

به دل گفتم کدامین شیوه دشوار است در عالم

نفس در خون تپید و گفت: پاس آشنایى ها

Meşel-i mezkūr ri'āyet-i 'ahd üzere haşş ve iğrā ve taḥrīd ma'razında ḍarb ve irād olunur. [40b]

142. حَنْظَلَةُ الْجِرَاحِ لَيْسَتْ لِلْعَبِ

Ḥanzalatün el-cirāḥi leysat li'l-la'bi

Bu meşel 'Arablariñ Lā yel'abü bi-ḥanzaletün meşelleri ḳabīlindendür ki bir nesne münī'olduḳda ḍarb ve irād olunur.

143. حَوْبِكَ هَلْ يُعْتَمُّ بِالسَّمَارِ

Ḥavbeke hel yu'temü bi's-semāri

Ḥavb 'inde'l-A'rāb eşvātdandur deveyi zecr edecek ya'nī iḳāme ve ināḥa ve seyr-i tevḳīfde tevbīḥ ve āzād eyleyecek edātdan 'ibāretdür ḳāle'l-mü'ellif ḥavb ve hiye kelimetün tüzceru bihā el-iblü fe-keennehü ḳāle üzciruke zecran ve a'temmü ebṭan ve'l-a'tāmü oyalanup geçilmek ma'nāsınadur yuḳālü A'temmü ḳurāḥü izā ebeṭan ve's-simār lebenün keşīru'l-mā' ma'nāsınadur ki şuyı çok olan süde dinür teḳülü şeribtü lebenen simāran ey keşīru'l-mā'i ve yeḳülü izā kāne ḳurāke simāran fe-mā hāzā el-a'tām meşel-i mezkūr ibtidā-yı emrde mümāṭale ve müdāfa'a eyleyüp ba'dehü i'tā eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

144. أَحْبَبُّنَ وَهُوَ يَدَّعِيهِ مَخْطَأً

Aḥbeḍa ve hüve yedde'ihī maḥṭā

El-ḥabeḍ fetḥateynle oḳ ṭoḅrı nişāna gitmeyüp atan kimseniñ öñüne düşmek ma'nāsınadur yuḳālü ḥabeḍa's-sehmü ve ḥabeḍa ḥabḍan mine'l-bābi's-şānī ve'r-rābi'izā vaḳa'a beyne yedeyi'r-rāmī ve aḥbeḍahu şāḥibühü ve'l-maḥṭu oḳ urulan nesne işleyüp geçmek ma'nāsınadur yuḳālü maḥaṭa's-sehmümaḥṭan ve maḥūṭan mine'l-bābi's-şāliḥ ve'l-evvelü izā nefeze ya'nī oḳı iḥbād eylemiş kimse iddi'ā ider ki nişāna işletdim deyü ḥālbuki atdığı tır henüz öñüne düşmüş ṭurur iddi'asında kāzibdür şādık değildür meşel-i mezkūr ḥadd-i zātında sū-i ḥāl şāḥibi olub ma'a-mā-fih [41a] kendü

hāli knedüsine güzel görünen kimse hakkında ɗarb ve īrād olunur ve maḥṭ kelimesi mef'ul-i s̄anī üzerine naşb olunmuşdur ey yez'umühü maḥṭan taq̄dīrindedür.

145. حَجًّا بَبَيْتٍ يَبْتَغِي زَادَ السَّفَرِ

Hacā bi-beyti yebteḡī zāde's-sefer

El-ḥacvü hāniñ fetḥi ve cīmiñ sükūnuyla iḡāmet eylemek ma'nāsınadır yuḡālū hacā bi'l-mekān yeḥcū ḥacven izā eḡāme bihi fe-hüve ḥacce ve ḥaccā ey muḡīmün bi-beytin lā yübriḥuhu ve yetlübü en yezūde bu meşel muḥṭāc olmadığı nesneyi ṭaleb iden kimse hakkında ɗarb ve īrād olunur.

146. أَحْمِلِ الْعَبْدَ عَلَى فَرَسٍ، فَإِنْ هَلَكَ هَلَكَ وَإِنْ عَاشَ فَلَاكَ

İḥmil el-'abde 'alā feresin fe-in heleke heleke ve in 'āşe fe-leke

Bu meşel saña ihānet eyleyen kimse muḥāṭaraya ilkā olunduḡda ɗarb ve īrād olunur.

147. حَدَّثَنِي فَأَهْ إِلَى فِيَّ

Ḥaddeşeni fāhü ilā fiyye

Ve zālike izā ḥaddeşeke ve leyse beynekümā şey'ün ve't-taq̄dīru ḥaddeşeni cā'ilen fāhü ilā fiyye ya'nī müşāfihen.

148. حَيْضَةٌ حَسَنَاءَ لَيْسَتْ تُمْلِكُ

Ḥayḡate ḥasnā'e leysset tümlekü

Ya'nī ḥasnā' olan ḥātūn ḥayḡası üzerine melūm olmaz zīrā ḥayḡa üzerine kendüsi mālīk deḡildür ḥayḡa ismdür namāzsızlıḡa dinür ve minhü ḥadīşü 'āyişete ḡālet lehā İne ḥayḡateke leysset fi yedike ve hiye'l-ismü mine'l-ḥayḡ el-ḥāşıl ḥayḡa ḥasnāya mūcib-i şe'n ve noḡşān olmaz ve ḥayḡa ḥayḡ paçavrasına [41b] dinür ki ṭutunurlar ve minü'l-meşel Ekzeru min ḥayḡatin ve Hiye'l-ḥırḡatü elletī tüteşakḡaru bihā bu meşel keşīru'l-mehāsīn ve menāḡıb olub aḡyānen kendüsinden zillet ḥāşıl olan kimse hakkında ɗarb ü īrād olunur.

149. أَحْمَقُ يَمْطُحُ الْمَاءَ

Aḡmaḡu yemṭaḡu'l-mā'e

Ey yel‘aķu‘l-mā‘e el-maṭḥu la‘ķ ma‘nāsınadur ki Türkīde yalamaķ ta‘bīr olunur bu ķavlı Ebū Zeyd‘e göredür yuķālū meṭaḥa‘l-‘asele izā le‘ıķahu meṣel-i mezkūr Aḥmaķu men lā ‘aķka‘l-mā‘e ‘unvāniyla daḥī zıkr olunur.

150. اءلبء ام اءلبء

Aḥlebet em eclebte

Bu meṣel Aḥlebet nāķatūke em eclebte ‘unvāniyla ānifen zıkr u beyān olunmuṣdur ya‘nī develeriñ bu sene diṣi mi yoḥsa erkek mi ṭoĝurdu ve min-ķavlihim Mā lehū ḥalebün ve lā celebün ba‘zılar ‘indinde bed-du‘ādur ki nāķasınıñ diṣi ve erkek develeri olmayup ‘aķīm ve bī-ḥayr olsun demedkir ve ba‘zılar ‘indinde kelām-ı merķūm bī-vech ve bī-ma‘nādur.

151. ٱءء ٱرءء السءءم عءى فوءه

Ḥattā yerci‘u’s-sehm ‘alā fevķihī

Bu meṣel mümkin olmayan ve imkānı müstaḥyel olan nesne ḥaķķında ḍarb ü irād olunur Tīrī ki beṣd ez ṣest nemī āyed bāz meṣel-i Fārisīsi ķabīlindendür ki tīr kemāndan müfāraķat eyledikden ṣo|nra ‘avdeti muḥāl oldıĝından nāṣīdür.

152. ٱءء ٱرءء الدر فءى الضرع

Ḥattā yerci‘a ed-dürri fi‘d-ḍar‘i

Bu meṣel meṣel-i sābıķ siyāķında ḍarb ve irād olunur. [42a]

153. ٱءء وءن ٱءءك أءءار الٱءن؟

Ḥaynün ve men yemlikü eķdāra‘l-ḥayni

Ey hāzā ḥaynün ve men yemlikü mā ķadēra minhū bu meṣel ‘inde dünüvvi‘l-helāk ḍarb ve irād olunur.

154. الٱء الٱسن بالاسى

El-Ḥaķķu el-ḥisse bi‘l-issi

Ey eṣ-ṣey‘ü bi‘ṣ-ṣey‘i ey izā cā‘e ṣey‘ün min nāḥiyetin fe-f‘al miṣlehū issün bir nesneniñ eṣer ve niṣānına ve ḥiss-i gizlūsine dinmekle ĝüyā ki bir ṭarafdan saña zuhūr iden azca nesneye sen daḥī azca mücāzāt ile mefhūm-ı kelāmdan çok olursa sen daḥī çok ile dimek münfehem olur.

155. خَسُو الطَّيْرَ

Hasve't-ıayri

Bu kelām alil ve ařır nesneden kināye olunur asv uř ısmı řu imek ma'nāsinadur yuālū Hasā e't-ā'ir el-mā'e yaħsū asven ve lā teul řerine ya'nī uřuñ řu imesinde asv isti'māl olunur řurb māddeyi isti'māl olunmaz zīrā asv azca imeęe maħřuřdur bu ma'nādan nāřıdūr ki asvü't-ıayr alil ve ařır nesneden kināye olunur yukālū Yevme ke-asvi't-ıayr ey ařır ve asv tedrīc ile imek ma'nāsinadur yuālū Hasā Zeydün el-mera izā řeribehü řey'en ba'de řey'in ve asv tedrīcile iildięinden nāřı orbaya dinūr.

156. اَحْسُ فَنُذِقُ

Aħsü fezu

Bu meşel řemātet zamānında arb ve irād olunur āle'l-Mü'ellif Aħsü fezu ey künthe tenhā 'an hāzā fe-ente cenyetühü fe-aħsühü ve zāuhu ve innemā uddime el-asvü 'ale'z-zā[?] [42b] ve hüve müte'eħħirun 'anhü fi'r-rütbeti iřāreten ilā enne mā ba'de hāzā eşeddü ya'nī eħassü el-ādır mine'ř-şerr ve zē el-muntazar ba'dehü

خفض الجأش واصبرن رويدا

فالرزايا إذا توالى تولت

albinde olan ekdārdan nāřı avf ve ıztırābı ıar ve müte'ennī olduęıñ ħalde ziyāde şabr eyle zīrā belāyā tevālī ve te'āub itdiği vatde tevelli ider ya'nī döner gider ve encām bulur demedkir ki mübtelālara teselliyet tarīıyla irād olunur.

157. أَحِبِّ حَبِيبَكَ هُونًا مَّا

Aħbib abibeke hevnen-mā

Ey aħbibhu ubben hevnen ey sehlen yesīran meřel-i mezkūrda olan mā te'kīd iindūr ve ibhām iin olma daħī cā'izdūr ey ubben mübhemen lā yuřir ve-lā yuřhir ke-mā teülū a'inī řey'em-mā ey řey'en yea'u 'aleyhi ismü'l-'atā'i ve in kāne alilen mü'eddā-yı meřel her dost ittīħāz eyledięiñ kimseyi cemī'esrārīñ üzerine mualı ve āęāh eyleme mümkindür ki ol doslu bir gün müteęayyir olub dūřmenlięe mübeddel ve meveddet ve meabbet 'adāvete münalib olur nitekięm Nemr bin tūlib iřbu ři'inde dimiřdūr:

أَحِبُّ حَبِيبَكَ حُبًّا رُوِيْدًا

فَقَدْ لَا يَعْوَلُكَ أَنْ تَصْرَمَا

وَأَبْغَضُ بَغِيضَكَ بُغْضًا رُوِيْدًا

إِذَا أَنْتَ حَاوَلْتَ أَنْ تَحْكَمَا

Hāşılı bundan murād gerek meveddet ve meḥabbetde ve gerek buğz ve ‘adāvetde vuḳū‘a getirilen ifrātı nehy olub ma‘niyyīnde i‘tidāl ile emrdür ya‘nī filān kimse muḥibb-i şādıḳ-ı muṭlaḳdur diyerek muḥabbetde veyāḥud fülān kimse ‘adüvvü muḥaḳḳaḳdur zu‘muyla ‘adāvetinde ısrār muvāfıḳ-ı ‘aḳl ve ḥikmet olmaz zīrā şādıḳ-ı muṭlaḳ zann eylediğın [43a] ve hiçbir sırrını ketm ü ihfā eylemediğın kimse zamān olur ki düşmen-i cān ve kezālik ‘adüvvü muḥaḳḳaḳ zu‘m itdiğın ve hedef-i siḥām-ı ta‘n ve düş-nām[?] itmiş oldığın şahş vaḳt gelür ki muḥibb ü miḥribān olur işte bu teḳdīrce her gördüğünü dost kıyās eylemek ḥaṭadur ve Çok ḥācīlarıñ çıḳdı ḥaccı zīr-i bağlde mısrā‘ı bu maḥalde ḍarb olunmağa sezādur niteki şā‘ir dimişdür:

دیدیم بسی دوست که دشمه کشتند

قدسی صنعتانه هست که اهر من کشتند

158. الْحَذْرُ أَشَدُّ مِنَ الْوَقِيعَةِ

El-ḥazeru eşeddü mine‘l-vaḳī‘ati

Ey mine‘l-vuḳū‘i fi‘l-maḥzūr li-ennēhü izā vaḳa‘a fihi ‘ulime ennēhü lā yenfe‘u‘l-ḥazer.

159. حَسْبُكَ مِنْ إِنْصَاجِهِ أَنْ تَقْتُلَهُ

Ḥasbüke min enḍācihi en taḳtülehü

Bu meşel taleb-i sār ve intiḳām iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olundu niteki ‘Arablar Vallāhi le-aḳtülenne fülānen ve ḳavmehü ecma‘īn dirler ve-lā tü‘addü ḥasbüke en tüdrike şe‘rake ve ṭalbeteke dirler ḳavlen ve fi‘len ḥaddini tecāvüz iden kimse ḥaḳḳında irād olunur.

160. حَمَلْتَهُ حِمْلَ الْبَازِلِ وَهُوَ حِقٌّ

Ḥammeltehü ḥimle‘l-bāzili ve-hüve ḥıḳḳun

Bu meşel ihtimāli olmayan kimse ‘inde ma‘rūfunu veyāḥud sırrını zāyi‘iden kimse hakkında irād olunur.

161. حَتَّىٰ ضَحَّ رُوَيْدًا

Hattā daḥḥa ruveydā

Bu meşel ‘İş ruved kelāmı kabīlindendir ki emrde rıfḵ ile mu‘āmele eyle ta‘cīl eyleme dimekdür teẓḥıye ve ta‘şıye luğat-ı ‘Arab’da mutlak rıfḵ ve suhūlet ma‘nāsına isti‘māl olunur. [43b]

162. حُضَّارٌ وَالْوَزْنُ مَحْلَفَانِ

Hıḍāru ve’l-veznü muḥlifāni

Hızār fiṭām vezninde ve vezn iḵ kevkebdür ki Süheyl yıldızından muḳaddem tūlū‘ider ānlarıñ her birini görenler Süheyl yıldızı budur ve kimi bu değıldür deyü yemīn iderler bu cihetle meşel-i mezbūr meşḵūk ve muḥtelefün-fih olan nesne hakkında ḍarb ü irād olunur muḥsin vezninde yemīn virici dimekdür bu cihetle şol nesneye ıtlāḵ olunur ki ḥalk anıñ hakkında şekk ve tereddüd üzere olub kimi şöyledür ve kimi ḥayır böyledür deyü yemīn iderler.

163. احْفَظْ بَيْتَكَ مِمَّنْ لَا تَنْشُدُهُ

İḥfeẓ beyteke mimmen lā teşşüdühü

Ey mimmen yüsākinüke li-enneke lā taḳduru en teṭlube mine’l-mefḵūd.

164. الْحَدِيثُ أَنْزَىٰ مِنْ ظَبْيٍ

El-ḥadıṣ enzā min zaḅyi

Ya‘nī ennehü yeftaḥu ba‘ḍahu ba‘ḍan ke-mā enne’d-ḍaḅye izā nezā ḥamle ḡayrihi ‘alā zālīk Enzā min zaḅyi daḥī meşeldür burada olan enzā kelimesi nezevātdandur nemzū’dan[?] değıldür dimişlerdür ve ba‘zılar ḳavlince nezevān ve nezv müsāvīdür ve şebb ma‘nāsınadır ba‘zılarıñ beyānına göre söz āhūdan ziyāde şıçrayıcıdur ya‘nī āhū naşıl veşūb iderek sür‘atle gider ise ağızdan çıkan söz daḥī ol-şüretle ḥalka münteşir olur.

165. حَرًّا أَخَافُ عَلَىٰ جَانِي كُمَاةٍ لَا فَرًّا

Ḥarrā eḥāfü ‘alā cānī kemāti lā ḳurrā

Yüdrabü li'r-racüli yeķülü İnnî eķāfū kezā ve kezā ve yekünü el-ķavfū fı-ķayrih.

166. حَمِي سَيِّلِ رَاعِبٍ

Ĥımā seyli rā'ibi

[44a] Bu meşel aķrānına mültehem olub mağlūb olan kimse hakkında ğarb ve irād olunur er-rā'ib vādīyi imlā eyleyen süyüle dinür ve'r-rā'ib şol kimseye dinür ki vādīyi tedāfū eylemiş ola.

167. حَبِيبٌ جَاءَ عَلَى فَاقَةٍ

Ĥabībün cā'e 'alā fāķatin

Bir şey' zımnında 'arz-ı ĥācet iderek gelen kimesne ve muvāfaķatıñ olan nesne hakkında bu meşel irād olunur yāķud muvāfaķati mūcib olacaķ nesneyi taleb zımnında gelen kimse için ğarb kıılır.

168. حَوْلَهَا مِنْ عَجَزٍ إِلَى غَارِبٍ

Ĥavvelehā min 'uczi ilā ĝāribi

Ebū Zeyd ķavlinde bir ādemden ĥayr yāķud ĥācet taleb olunmaķ murād olunduķda kelām-ı merķūm irād olunur.

169. اِخْتَلَبَ فَرْوَهُ

İķtelib fervehū

Bu meşel muĥsin şıfatında görünen racül-i müsī hakkında ğarb kıılır.

170. حَمْدًا إِذَا اسْتَعْنَيْتَ كَانَ أَكْرَمَ.

Ĥamidā izā istefneyte kāne ekrame

Ya'nī izā se'elte insānen şey'en fe-bezelehū lek ve istefneyte fe-aķmidhū ve-şķür lehū fe-inne ĥamdeke iyyāhū aķrabū ile'd-delīl 'alā keremik.

171. حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ

Ĥubbū'l-vaţan mine'l-īmān

Bu terkīb meşel maķāmında irād olunan Eķādīs-i nebeviyyeden olmaķ üzere mervīdür vaţan luĝat-ı 'Arab'da insānıñ iķāmetĝāhı olan menzile dinür ki yurd ta'bır olunur yuķālū Küllün yuķıbbū vaţanehū ey menzile iķāmetihi pes ĥubb-ı vaţan

īmāndandur [44b] ya'nī ehl-i īmān olan kimse yurduna ziyādesiyle meyl ü muḥabbet idüp hemīşe düşmeniñ şavletinden ḥüsn-i muḥāfazat eylemek esbāb-ı lāzimesini tehiyye ve tedārik eyler ammā bir kimsede ḥubb-ı vaṭan olmasa īmānı daḥī yoḡdur dimekdür zīrā eslāf bu ḡadar memāliki ḥubb-ı vaṭan ile zīr-i teşḥire alup nice nice fedākārlıḡlar eylemişlerdür ki tevārīḡ-i ma'lūme bu iddi'āya şāhid-i 'ādildür meşelā bir ādem kendü sākin olduḡi ḡānesini dezd-i ḡālāk-i[?] destden muḥāfaẓa eylemek vācibe-i zımmetidür eḡer bu bābda teḡayyüd ve ihtimām eylemez ise bī-ḡamiyyetdür ammā Mutaşavvıfeye göre bu vaṭandan murād menzil-i aşlīdür ki şā'ir dimişdür:

تو در این اوطان غریبی ای پسر
 خو به غریب کرده ای خاکت به سر
 آنقدر در شهر تن ماندی اسیر
 کان وطن یکباره رفتت از ضمیر
 این وطن مصر و عراق و شام نیست
 این وطن شهر یست کان را نام نیست

172. أُحْثُوا التُّرَابَ فِي وُجُوهِ الْمَادِحِينَ

İḡsū et-türāb fī-vücūhi'l-mādiḡiḡ

Bu terkīb daḥī Ḥadīş-i Şerīf olmak üzere mervīdür ki Şaḡḡāḡ-ı Müslim'de maşṡürdür ḡikāyet iderler ki bir kimse ḡuzūr-ı lāmi'ī'n-nūr Cenāb-ı Risālet-penāḡide bir kimseyi medḡ ve sitāyiş iderek derece-i ifrāṡa resīde olduḡda Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Veyḡake ḡaṡa'te 'unḡa şāḡibek[?] buyurmuşlardur ḡāşılı mādiḡ olan kimseniñ ḡavlini istimā'şöyle ṡursun belki yüzüne ṡopraḡ şaḡmaḡ gerekdür niteki şā'ir dimişdür:

کوش بر مدح مدح کو کم نه
 بلکه احث التراب في وجهه
 مدح کوی تو در برابر تو
 خاک ادیار ریخت بر سو تو
 بیش خیر بشر نکو سیری
 کرد روزی ستایش دگری

كفت ويحك قطعت عنق اخيك

[45a] ساختی روز روشنش تاریک

173. حُبِّ الدُّنْيَا رَأْسٌ كُلُّ خُطِيَّةٍ

Ḥubbü'd-dünyā re'sü külli ḥaṭī'etin

Ya'nī her bir ḥaṭanıñ ekberi dünyā-yı dūna meyl ü muḥabbetdür zīrā kār-ı dünyānıñ sāmānı ve bir deryādur ki pāyānı yoḡdur niteki şā'ir dimişdür:

کار دینا راکه سامانبش نیست

هست دریای که پایا نیش نیست

بهران دون همتان افتاه اند

اندرون وردی ک درما نیش نیست

Ve şā'ir-i 'Arab daḥī meftūn-ı dünyā olan kimseye ḥiṭāben işbu şī'r-i belīḡi inşād eylemişdür

أَيَا مَنْ عَاشَ فِي الدُّنْيَا طَوِيلًا

وَأَفْنَى العُمُرُ فِي قَبِيلٍ وَقَالَ

وَأَتَعَبَ نَفْسُهُ فِيمَا سَيَفْنَى

وَجَمَعَ مِنْ حَرَامٍ أَوْ حَلَالٍ

هَبَّ الدُّنْيَا تُقَادُ إِلَيْكَ عَفْوًا

الْأَيْسَ مَصِيرُ ذَلِكَ لِلرَّوَالِ

Yine Ḥadīs-i Şerīf'de “Ḥubbü'd-dünyā [res'sü] külli ḥaṭī'etin” vārid olmuşdur

Cihān bir ḥānedür ārāyişi çok

İçinde olanıñ, āsāyişi yoḡ

Düşer dervīş ise teşvīş-i nāna

Ve ger sultān ise fikr-i cihāna

174. حُكْمُ النِّسَاءِ

Ḥükmü'n-nisā'

‘Arablar hāzā hükümü’n-nisā’ dirler ki kār-ı mekr-i vehde zibā nezdleri olmuşdur ya’nī her bir emr ki mezmūm ola aña hükümü’n-nisā’ itlāk olunur.

175. حاسى الذهب

Hāsī ez-zeheb

Beyne’l-‘Arab gāyet civān-merd ve saḥī ādeme dinür ki ‘Arablar Fülānün hāsī ez-zeheb dirler bir ādemiñ cūd ve seḥāsını ve baḥşış ve ‘aṭāsını murād eylerler. [45b]

176. حَمَامَةُ النَّوْحِ

Ḥamāmetü’n-Nūḥ

Nūḥ ‘aleyhi’s-selāmıñ kebūteri dimekdür ki beyne’l-‘Arab ḍurūbdandur ḥayr ile gelen müjdeci ḥaḳḳında irād olunur.

177. حَدَادُ حَدَيْهِ

Ḥadāde ḥaddeyhi

El-ḥadād қаtām vezninde ve ḥaddeyh bünye-i taşgır iledür ikisi mürekkeb olarak bir kimseniñ ṭal‘at ve dīdārını istikrāh mevḳi‘inde irād olunur yeḳülün ḥadāde ḥaddeyh li-men yükrihün ṭal‘at burada ḥadād ism-i fi‘l-i emrdür memnū‘ol dimekdür ve ḥaddeyh ḥad’eden muşagğardur ki çaylaḳ ḳuşuna dinür Fārisīde ḡalivaj ve müşḥuvār dirler.

178. حَيْدِي حَيَادٍ

Ḥaydī ḥayādi

Bu kelām buradan ber-ṭaraf ol bir cānibe ‘udül eyle maḳāmında irād olunur ki ḥaydüde ile emrdür ve ḥiyād fiṭām vezninde fi‘l-aşl dāhiye ḥiṭābdur ba‘dehü def‘ol sıḳlet ve istilāyı terk eyle dimekdür muḥāṭab olan gerek mü’ennes ve ḥāh müzekker olsun.

179. حَلَّةُ امْرِى الْقَيْسِ

Ḥulletü İmri’i’l-Ḳays

Bu meşel zāhiri müstaḥsen olub zımnında eşer-i ḳubh olan nesne ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur aşlı budur ki mezbūr İmru’ü’l-Ḳays vaḳtā ḳ pederiniñ ḳatillerinden aḥz-i şār ve intikām murādıyla Ḳayşer’e mürāca‘at ve istimdād eyledi Ḳayşer daḥī iltimāsını is‘āf birle bir miḳdār ‘asker virüp mezbūr memnūnen ric‘at ve aḥz-i intikāma niyyet eyledi faḳaṭ aşḥāb-ı ḡarazdan ba‘zıları Ḳayşer’i sū-i ‘āḳıbet ve fitne ile taḥvīf

eylemeleriyle [46a] Kayşer der-‘ağab bir hulle tesmīm itdürüp maḳām-ı ikrāmda mezbūra gönderdi mezbūr dahī ol hulleyi lābis olduğı sā‘at vücūdunda qarhalar peydā olub giderek marazı müştedd olmağla işbu şi‘ri inşād eylemişdür:

وبدلت قرحا داميا بعد صحة

لعل منايانا تحولن أبوسا

ولو أن نوما يشتري لأشتريته

قليلاً كتغميض القطا حيث عرسا

فلو أنها نفس تموت صحيحة

ولكنها نفس تساقط أنفسا

Ba‘dehü mezbūr bu hāl ile Anḳara‘ya vuşülünde vefāt eylediğı mervīdür.

180. حَفْدَةُ حَفْدِ الْجَمَلِ

Hıḳdühü hıḳdü‘l-cemel

Hıḳdü‘l-cemel emşāldendür ki lisānımızda dahī fülānda deve kīni vardur dirler ki ma‘āzallāh Te‘ālā şıfat-ı mezmūmedendür ki Fārisīde dahī kīne-i şetr dirler ‘Arabların deve haḳḳında olan meşelleri luğatları gibi keşīrdür şırası geldikce zıkr u beyān olunur in-şā‘ Allāh Te‘ālā.

181. الْحِرْصُ مُنْعِبَةٌ

El-hırşu met‘abetün

El-hırş ve ṭama‘ met‘abedür niteki Ḥarīrī otuz yedinci maḳāmesinde meşel-i merḳūm ile temessül eyleyüp İne‘l-hırşa met‘abetün ve‘ṭ-tam‘u meftebetün ve‘ş-şiddeh methameh ve‘l-mes‘eletü mel‘emetün dimişdür ya‘nī hırş met‘abe ve ṭama‘ meftebe yāḥud ma‘yebe ve şiddet hırş-ı mefsedeh ve nāsīñ elinde olan nesneyi su‘āl mūcib-i levmden ve zūll-i su‘ālden mevt daha hayırlıdur niteki denilmişdür:

لموتُ الفنى خَيْرٌ مِنَ الفقرِ للفنى

وَللموتِ خَيْرٌ مِنْ سُؤالِ بخيلٍ

لعمركَ ما شيءٌ لوجهك قيمةٌ

فَلَا تَلقَ مخلوقاً بوجهِ ذليلٍ

وَلَا تَسألنَ مَنْ كانَ يسألُ مرَّةً

[46b] فَلَمَوْتُ خَيْرٌ مِنْ سُؤَالِ سُؤُولِ

182. حُسْنَاتُ الْاِبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُفْرَبِينَ

Ḥasenātü'l-ebrār seyyi'ätü'l-muḡarrabīn

Ya'nī ebrārīñ ḡasenāt ittiḡāz eyledikleri muḡarrebīn-i kirām-ı zevī'l-iḡtirām ḡazerātına nisbet olunmaḡ lāzım gelse seyyi'āt menzilesine nāzil olur zīrā muḡarrebīn-i Ḥudā şīr-bīşe-i Hüdādur belki şīrān ānlar 'inde bir nesneden ma'dūd deḡildir nitteki şā'ir bu ebyātı muḡarrebīn vaşında inşād eylemişdür:

هم الأسد ما الأسد الأسود تهابهم
وما النمر ما أظفار فهد ونابه
وما الرمي بالنشاب ما الطعن بالقنا
وما الضرب بالماضي الكمي ما ذبابه
لهم همم للقاطعات قواطع
لهم قلب أعيان المراد انقلابه
لهم كل شيء طائع ومسخر
فلا قط يعصيه بل الطوع دابه
من الله خافوا لا سواه فخافهم
سواه جمادات الورى ودوابه
لقد شمروا في نيل كل عزيزة
ومكرمة مما يطول حسابه
إلى أن جنوا ثمر الهوى بعد ما جنى
عليهم وصار الحب يطول عذابه

183. احْتَاكهَا وَأَفْوَاهَا مَجَاسَّهَا

İḡtākühā fe-efvāhā meccāsehā

Bu meşel zāhir ḡālī bātınına delālet iden ve zāhirinden bātınī keyfiyyeti ma'lūm olan kimse ḡaḡkında ḡarb ü irād olunur zīrā mecse el ile sürüb yoḡlanacaḡ mevzi'a dinür.

184. حَلِيَّةُ اللِّسَانِ صِدْقُ الْحَدِيثِ

Hılyetü'l-lisāni şıdķu'l-ħadīs

Ya'nī lisāniñ zīneti kizb ve dūrūğdan vāreste olmasıdır ki lisān-ı insāna [47a] şıdkdan a'lā zīnet olmaz niteki “En-necātü fi'ş-şıdķ” vārid olmuşdur.

الصِّدْقُ فِي أَقْوَالِنَا أَقْوَى لَنَا

وَالْكَذِبُ فِي أَفْعَالِنَا أَفْعَى لَنَا

إِنَّكُمْ تَقُولُ انْكُمْ اشیاخنا

مَالِي اراكم تَفْعَلُوا اشیاخنا

Bu meşel Ĥarīrī'nin Maķāme-i Ĥahķariyye'sinde emşāl-i ātiye şırasında irād olunmuşdur:

الإنسانُ صَنِيعَةُ الإحسانِ

وَرَبُّ الْجَمِيلِ فِعْلُ النَّدْبِ

وَشِيمَةُ الْحُرِّ ذَخِيرَةُ الْعَبْدِ

كَسَبُ الشُّكْرِ اسْتِثْمَارُ السَّعَادَةِ

عُنْوَانُ الْكَرَمِ تَبَاشِيرُ الْبِشْرِ

اسْتِعْمَالُ الْمُدَارَاةِ يَوْجِبُ الْمُصَافَاةَ

عَقْدُ الْمَحَبَّةِ يَقْتَضِي النُّصْحَ

صِدْقُ الْحَدِيثِ. حَلِيَّةُ اللِّسَانِ

فَصَاحَةُ الْمَنْطِقِ سِحْرُ الْأَبْجَابِ

شَرَكُ الْهَوَى أَفَةُ النَّفْسِ

مَلَأَ الْخَلَائِقُ شَيْنُ الْخَلَائِقِ

سَوْءُ الطَّمَعِ يُبَايِنُ الْوَرَعَ

النِّزَامُ الْحَزَامَةُ زِمَامُ السَّلَامَةِ

تَطَلُّبُ الْمَثَالِبِ شَرُّ الْمَعَايِبِ

¹¹ Müvelled olan meseller.

تتبع العثرات يُدحض المودات
خلوص النية خلاصة العطية
تهنئة النوال ثمن السؤال
تكلف الكلف يسهل الخلف
تيفن المعونة يسني المؤونة
فضل الصدر سعة الصدر
زينة الرعاة ممت السعاة
جزاء المدائح بث المنائح
مهر الوسائل تشفيع المسائل
مجلبة الغواية استغراق الغاية
تجاوز الحد يكمل الحد
تعدي الأدب يحبط القرب
تناسي الحقوق ينشئ العقوق
تحاشي الريب يرفع الرتب
ارتفاع الأخطار باقتحام الأخطار
تنوؤ الأقدار بمواتاة الأقدار
شرف الأعمال في تقصير الآمال
إطالة الفكرة تنقيح الحكمة
رأس الرئاسة تهدب السياسة
مع اللجاجة تلغى الحاجة
عند الأوجال تتفاضل الرجال
بتفاضل المهم تتفاوت القيم
بتزييد السفير يهن التدبير
بخلل الأحوال تتبين الأحوال
بموجب الصبر ثمره النصر
استحقاق الإحماد بحسب الاجتهاد

وَجُوبُ الْمُلَاحِظَةِ كِفَاءُ الْمُحَافِظَةِ
وَصَفَاءُ الْمَوَالِي بِتَعَهُدِ الْمَوَالِي
تَحَلِّي الْمُرُوءَاتِ بِحِفْظِ الْأَمَانَاتِ
اِخْتِبَارُ الْإِخْوَانِ بِتَخْفِيفِ الْأَحْزَانِ
دَفْعُ الْأَعْدَاءِ بِكَفِّ الْأَوْدَاءِ
امْتِحَانُ الْعُقَلَاءِ بِمُقَارَنَةِ الْجُهَلَاءِ
تَبْصُرُ الْعَوَاقِبِ يَوْمَنْ الْمَعَاطِبِ
اتِّقَاءُ الشُّعْعَةِ يَنْشُرُ السُّمْعَةَ
فُجْحُ الْجَفَاءِ يُنَافِي الْوَفَاءِ
جَوْهَرُ الْأَحْرَارِ عِنْدَ الْأَسْرَارِ

Bunlar elli ‘aded meşeldür ki [47b] murād olunduğda aḥzenden bedā’ ile daḥī kırā’et olunur:

الاسرار عنده الاحرار
جوهر الوفاء ينافي الجفا
قيح السمعه ينشر الشنعه
اتقاء المعاطب يؤمن العواقب
تبصر الجهلا بمقارنة العقلا
امتحان الاوداء بكف الاعدا
دفع الاحزان بتخفيف الاخوان
اختبار الامانات بحفظ المرؤات

İntehā.

185. حَرَكَ الْقَدْرُ يَتَحَرَّكَ

Ḥarrik el-ḳadera yeteḥarrek

Sefer üzerine ba‘ş ma‘razında bu meşel ḍarb ü irād olunur.

186. جَمَارُ طَيَّابٍ وَبِغْلِهِ أَبِي دَلَامِهِ

Ḥimāru ṭayyābi ve beğaletü Ebī Dülāmete

Ebî Dülâme ricâl-i ‘Arab’ dan bir kimsedür ki tercüme-i hâli a‘yebü min beğaleti Ebî Dülâmete meşeli zeylindedür meşel-i mezkûr keşîru’l-‘uyüb hakkında darb olunur.

187. حوصلی و طیری

Havşılı ve tîrî

Taşarruf üzerine haşş ve iğrā ma‘razında tekellüm olunur.

188. حَيْثُمَا سَقَطَ لَقَطٍ

Haysümā sekaṭa lekaṭa

Kişi düşdüğü yerden kalkar me‘ālindedür ki muhtāl hakkında irād olunur ve insāna zehm hürde olduğu maḥalden şifā-sāzlık zuhūr ider ma‘razında dahī edā kılınır.

189. حَيَاءُ الرَّجُلِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ ضِعْفٌ

Ḥayā’ü’r-racüli fi ğayri mevzi’ihi za’fün

Mevzi’iñ ğayrıda insāna ‘arız olan hayā mücib-i za’fdur meşelā söyleyecek [48a] maḥallde sükût ve sükût edecek maḥalde söylenmek gibi niteki şā’ir dimişdür:

دو چیز طیره عقلمست دم فروبستن

به وقت گفتن و گفتن به وقت خاموشی

190. الْحَيْلَةُ أَنْفَعُ مِنَ الْوَسِيلَةِ

El-hīletü enfa‘u mine’l-vesīleti

Bu meşel hīle vesīleden enfa‘dur ma‘razında irād olunur niteki ‘Arablar El-hīletü li’r-ricâl ve men kadera yahtälü dirler ki hīle insānlar içindür muḳtedir olduğu mertebe hīle eylesin dimekdür.

191. الْحُرُّ عَبْدٌ إِذَا طَمَعٌ وَالْعَبْدُ حُرٌّ إِذَا قَنَعَ

El-ḥurru ‘abdün izā ṭami‘a ve’l-‘abdü ḥurrun izā qani‘a

Ṭama‘kār olan kimse ḥurr ve zāde olsa bile ‘abd maḳāmındadır zīrā ṭama‘a ḳul olmuşdur ve ḳanā’atkār olan şahş ‘abd olsa mādemki ehl-i ḳanā’atdür elbette ḥurr ve āzāde ḥükmündedir niteki şā’ir ḳanā’ati medh ve ṭama‘ı zemm zımnında işbu şî’ri inşād eylemişdür:

کنز لا یفنی قناعت آفت جاندر طمع

کار اهل حق قناعت کار شیطاندر طمع

التفان میز بانندان دورد مثل طفیل

اولزماندن کلبه عالمده مهماندر طمع

192. الْحَيَاءُ يَمْنَعُ الرَّزْقُ

El-ḥayā'ü yemne'u'r-rızka

Ḥayā-yı ğayr-ı meşrū'māni'-i rızkdur ya'nī ḥudūd-ı şer'ī ḥāricinde ḥayā mu'āmelesi re'y-i üli'l-elbāba muvāfiq deġildür ki ḥayā'ü'r-racül fī-ğayri mevzi'ihî za'fün meşeli qabīlindendür.

193. الْحَرِيصُ مَحْرُومٌ

El-ḥarīşu maḥrūmün

Ya'nī hırş şāhibi olan kimse be-her ḥāl maḥrūm olur meşel-i sā'irdür. [48b]

194. الْحَرُّ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ

El-ḥurru yekfihi el-işāretü

Bu meşel El-'āqilü yekfihi el-işāretü ve kezālik El-'ārifü yekfihi el-işāretü 'unvānlarıyla daḥī irād olunur emşāl-i 'āmedendür.

195. الْحَاجَةُ تَفْتَقُّ الْحِيلَةَ

El-ḥācetü teftüku el-ḥīlet

İhtiyāc ḥīle perdesini çāk eyler ya'nī tedbīr zımnında qazanca şabr edemez[?] ma'razında irād olunur.

196. الْأَحْبَةُ تَدُورُ وَالْيَ الرَّحَا تَرْجِعُ

El-ḥabbetü tedūru ve ile'r-reḥā terci'u

Ya'nī dāne döne döne 'āqıbet deġirmene rucū'ider bu meşel Dilgūnuñ 'āqıbet geleceġi kürkci dükkānıdır meşel-i Türkīsi qabīlindendür

بسی دانه دیدم که کردان شده

نهایت بسوی دکر مانه شده

197. الْحَرُّ حَرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ

وَالْعَبْدُ عَبْدٌ وَإِنْ مَلَكَ الدَّرُّ

El-ḥurru ḥurrun ve in messehü eḏ-ḏurru

Ve'l-'abdü 'abdün ve in melek'd-dürra

Ya'nī ḥurr ve aṣīl olan kimse yine ḥurr ve kerīmdür bi'l-farż ve't-taḳdīr mażarrat kendüyi mess eylemiş olsa bile yine 'ulüvv-i ḳadri ve kerīmligi zāhir ve 'abd ya'nī aṣīl olmayan ḥazāne-i Ḳārūn'a mālik de olsa denā'eti bāhirdür niteki ṣā'ir dimişdür:

کریم زاده چو مفلس شود در او پیوند
که شاخ گل چو تهی گشت بارور گردد
لئیم زاده چو منعم شود ازو بگریز
که مستراح چو پر گشت گنده تر گردد

198. الْحُمُّ لِمَنْ غَلِبَ

El-ḥükmü li-men ḡalebe

[49a]

199. الْحِرْمَانُ خَيْرٌ مِنَ الْإِمْتِنَانِ

El-ḥirmān ḥayrun mine'l-imtinān

Ḥirmān imtināndan ḥayrlıdur dimekdür ki meşel meşhürdur

عاقلان حاشا نمی بویند درباغ جهان
نکته منت اکر باشد کل احسانرا

200. الْحُمُّقُ ابْنَعُضُ الْخُلُقِ

El-ḥumḳu ebḡaḏu'l-ḥulḳ

Ḥumḳ abḡaḏ-ı ḥulḳdur me'āzallāh Te'ālā

ز احقان بگریز چون عیسی گریخت

mıṣrā'ı meşel-i mezḳūr gibi sā'irdür niteki ṣā'ir-i 'Arab dimişdür:

لكل داءٍ دواءٌ يُسْتَنْطَبُ بِهِ

إِلَّا الْحَمَاقَةَ أُعِيْتُ مِنْ يُدَاوِيهَا

201. الحركة بركة والتواني مهلكة والكسل شوم والامل زاد

El-ḥareketü bereketün ve't-tevānī mehleketün ve'l-keselü şümün ve'l-emelü zādün

Ya'nī hareket bereketi ve ḥaylāzlık helāki ve kesālet şe'āmeti ve emel zādı müstelzimdir [49b] ve bu siyākda olan meşeller bī-hadd ü şimārdur.

202. الحلم في بعض المواطن ذلّة

El-ḥilmü fi-ba'zı'l-mevāṭını zilletün

Bu meşel ḥilm-i ḥimārī şāḥibi ḥaqqında irād olunur.

203. الحسد تُحرق القلب

El-ḥasedü tuḥriku'l-ḳalbe

Bu meşel el-ḥasedü dā'ün lā yübrā meşeli ḳabilindedir niteki şā'ir demişdir:

حسد رنجيست سوزنده كزو آتش بجان افتدچه

جايي جان كه از حساد آتش در جهان افتد

Aḥlāḳ-ı Muhassenī'de maştürdür ki 'ā'ile-i ḥased cümle-i mefāsidi 'ādiyedendir ol sebeb ile ki nefsi ḥasūd be-gāyet ḥabīsdür ve evḥām aşḥāb-ı nüfūs ḥabīse için zevāl-i ni'mette eşer tamām müşāhede olunur bu sebebdendir ki Cenāb-ı Eḥād Ve min-şerri-ḥāsidi izā ḥsed buyurmuşdur.

204. الحلال يُقَطَّرُ والحرام سَيَّلٌ

El-ḥalālü yaḳṭuru ve'l-ḥarāmü seylün

Ya'nī māl-ı ḥalāl ḳatre ḳatre ḥaşıl olur lākin māl-ı ḥarām seyl gibi cereyān eyler maḍrab-ı meşel ma'lūmdur.

205. الحمد لله اذا لم ياتني اجلي

حتّى كسائي من الاسلام سربالاً

El-ḥamd Allāh izā lem ye'tinī eceli

Ḥattā kesānī mine'l-İslāmi serbālā

Bu beyt Lübejd nām şā'iriñ iş'arındandır ki mezbūr 'ahd-i İslām'a erişmişdir me'āl-i meyt āgāh ol ki Cenāb-ı Ḥaqq'ın gayrı olan her bir şey ki mevcüddür bātıldur

ya'nī fānīdūr ve ni'am-ı dūnyeviyye'niñ küllisi elbette zā'ıldür zīrā serābistān-ı 'ālemiñ kemter meyvesi inqılābdur niteki şā'ir dimişdür:

از سرا بستانه دنیوی میوه شاری مجوی

زانکه میوه او انقلاب عالمست

[50a] ancak bākī ve dā'im olan Hāḫḫ'dur ve şā'ibe-i inqılābdan vāreste-i muṭlaḫdur Küllü men 'aleyhā fān ve yebkā vechü Rabbike zū'l-celāli ve'l-ikrām vārid olmuşdur ki teveccühde ve dūnyādan i'rāzda ḫarb olunur.

206. الْحَادِثَاتُ إِذَا لَمْ خُطِوبِيهَا وَلَهَا مَسَا وَمَرَهُ وَمَحَاسِنِي

El-ḫādişāt izā lem ḫuṭūbühā ve lehā mesā ve merrete ve meḫāsini

Ḥavādiş-i dehrin şiddetleri nüzül eyledikde ānlarıñ bir def'ada müsāvīsi ve şerri olursa da merre-i uḫrāda ḫayr ve meḫāsini olur me'ālindedür ki meşā'ib ve belāyā nüzülünde maḫām-ı teselliyede irād olunur.

207. الْحُكْمَةُ عَرُوسٌ تُرِيدُ الْبَيْتَ خَالِيًا

El-ḫikmetü 'arūsün türīdü el-ba'yete ḫāliyā

Ḥikmet bir 'arūsdur ki muṭlaḫā aḡyārdan ḫālī bir beyte muḫtācdur tā ecānibden olanlar müşāhede-i dīdārına zaferyāb olamayalar ya'nī her nārān ve cāhil ḫatında beyān-ı ḫikem-i ḫafīyye eylemek veyāḫud ifşā itmek güyā bir 'arūsı ba'de't-tezyīn bir ṭaḫīm nā-maḫremlere 'arz eylemek gibidür niteki şā'ir ma'raż-ı tenbīhde işbu şi'ri inşād eylemişdür:

لسان قطع ایدرسه تیغ الحاح

صقین افشای سر حکمت ایتمه

عرروس نازنین ایله مجرد

اجانب زمره سین هم خلوین اتمه

208. الْحَفْدُ دَاءٌ لَا دَوَاءَ لَهُ

El-ḫıḫdü dā'ün lā devā'e lehū

Bu meşel şā'iriñ işbu şi'rinden aḫz olunmuşdur

یا مادح الحقد محتالاً له شیبها

لقد سلکت إليه مسلکاً و عثا

يا دافنَ الحقدَ في ضِعْفِي جِوانِحِهِ
ساءَ الدفينُ الذي أمستَ له جدثا
الحقدُ داءٌ دويٌّ لا دواءَ لَهُ
يَري الصُّدورَ إذا ما جمره حُرثا
فاسْتَنَفِ مِنْهُ بصفحٍ أو معاتبَةٍ
فإنما يبرأ المصدورُ ما نفثا

[50b]

إن القبيحَ وإن صَنَعْتَ ظاهِرُهُ
يعودُ ما لَمَّ مِنْهُ مرَّةً شَعِثًا
كم زخرفَ القولَ من زورٍ ولَبَسَهُ
على العقولِ ولكنَّ قَلَمًا لَبِثًا

209. الاحسان الى العبيد مكتبة للحسود

El-ihsān ilā'l-'abīd mektebetü li'l-ḥasūd

210. الاحسان يقطع اللسان

El-ihsān yaḫta'u'l-lisān

İnsānıñ lisānını ihsān ḫaṭ'ider me'ālinde meşel meşhürdur niteki şā'ir dimişdür:

چو نتوان عدو را به قوت شکست
به نعمت ببايد در فتنه بست
گر اندیشه باشد ز خصمت گزند
به تعويد احسان زبانش ببند
عدو را به جای خسک زر بریز
که احسان کند کند، دندان تیز
به تدبیر رستم در آید به بند
که اسفندیارش نجست از کمند

El-insānū 'abīdū'l-ihsān meşeli daḫī bu ḫabīldendür İnsānı eyler ihsān mānend
'abd-i memlūk mışrā'ı meşhürdur.

211. الْحَقُّ خَيْرٌ مَا قِيلَ الْحَقُّ مَرٌّ وَلَوْ كَانَ دُرًّا

El-ḥaḳḳu ḥayru mā kıle l-ḥuḳḳu mürrun ve-lev kāne dürrun

Meşelleri emsāl-i meşhûre ve sâ`iredendür ki maḍrabları ma`lûmdur.

212. الْحَمْدُ لِوَاهِبِ الْعَطَايَا وَالشُّكْرِ لِدَافِعِ الْبَلَايَا

El-ḥamdü livāhibü'l-`aṭāyā ve`ş-şükru lidāfi`u'l-belāyā

Bu beyit muḳābele-i ni`metde zıkr u ĩrād olunur.

213. الْحِمَارُ عَلَى كِرَاهٍ يَمُوتُ

El-ḥımāru `alā kirāḥ yemüt

Ey el-murāfıḳ tüdrikü bi'l-metā`ib. [51a]

214. حَظٌّ فِي السَّحَابِ وَعَقْلٌ فِي التُّرَابِ

Ḥaẓẓun fi`s-seḥābi ve `uḳlün fi`t-türābi

215. حَصَدَ الشُّوقِ السُّلُوءَ

Ḥaşade`ş-şevḳa`s-sülüvü

Es-sülüv unutmāḳ ma`nāsmadır.

216. حَسِبَهُ صَيْدًا، فَكَانَ قَيْدًا

Ḥasibehü şayden fe-kāne ḳayden

217. حَسِبُ الْخَلِيمِ أَنَّ النَّاسَ أَنْصَارُهُ عَلَى الْجَاهِلِ

Ḥasbü'l-ḥalim enne`n-nāse enşāruhu `al`c-cāhili

218. حِبَالٌ وَلَيْفٌ، جِهَازٌ ضَعِيفٌ

Ḥibālü velif cihāzu da`if

219. حَقٌّ مَنْ كَتَبَ بِمِسْكَ أَنْ يَخْتِمَ بِعَنْبَرٍ

Ḥaḳḳu men ketebe bi-miski en yaḥtime bi-`anber

220. حِصْنُكَ مِنَ الْبَاغِي حُسْنُ الْمُكَاشَرَةِ

Ḥısnuke mine'l-bāḡi ḥüsnü'l-mükāşere

221. حَدِيثُ نُو نَقَرْتَهُ لَطَنٌ

Ḥadīṣu lev naqartehu laṭan

222. جَمَاكَ أَحْمَى لَكَ، وَأَهْلُكَ أَخْفَى بِكَ

Ḥimāke aḥmā leke ve ehluke aḥfā bike

223. حُدَيَّاكَ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ فَضْلٌ

Ḥudeyyāke in kān indeke faḏlun

Ey ebreze lī ve cādenī.

224. حُسْنُ طَلْبِ الْحَاجَةِ نِصْفُ الْعِلْمِ

Ḥüsnü ṭalebi'l-ḥāceti nişfü'l-ilmī

225. الْحُسْدُ فِي الْقَرَابَةِ جَوْهَرٌ وَفِي غَيْرِهِمْ عَرَضٌ

El-ḥasedü fi'l-ḳarābeti cevheru ve fi ğayrihim 'araḏun

226. الْحَاوِي لَا يَنْجُو مِنَ الْحَيَاتِ

El-ḥāvī lā yencü mine'l-ḥayyāti

227. الْحَمِيرُ نَعْتِ الْإِكَا فِينِ

El-ḥamīru na'tü'l-ekkāfin

El-ekkāfin semerciler ma'nāsinadur ki ḥayvān için palan yaparlar.

228. حَتَّى يُؤَبَّ ابْنَسَابَاتِ

Ḥattā ye'ūbe ibnā sübāti

İbnā sübāti leyl ve nehāra itlāk olunur lākin fi'l-aşl ibnā sübāt zu'm-ı A'rāb üzere iki birāder olub biri Şems'in maḥall-i ṭulū'una ittilā' için meşriḳ ṭarafına ve diğeri Şems'in ğurūbunu müşāhede zımnında mağrib cānibine 'azīmet idüp min-ba'd biri birine mülākātı müyesser ve 'avdetleri muḳadder olmamağla ba'de'l-iftirāk [51b] ictimā'ları vuḳū'bulmayanlar ḥaḳḳında İbnā sübāt ḏarb-ı meşel olmuşdur bu münāsebetle leyl ve nehāra itlāk iderler.

229. الْحَبَابُ لَا تَشْتَرِي أَوْ تَصْفَعُ

El-ḥibābü lā tüşterā ev tüşfa'u

230. اِحْفَظْنِي اِنْفَعَكَ

İhfeznî enfe'ake

231. الْحِمَارُ السُّوءَ دَبَّرَهُ أَحَبُّ إِلَيْكَ مِنْ مَكُوكِ الشَّعِيرِ

el-ħimārı es-sū'ü deberuhu aħabbü ileyke min meküvviķi eṣ-ṣa'iri

232. اِحْفَرُ بَيْرًا وَطَمَّ بَيْرًا وَلَا تَعْطَلُ اجِيرًا

İhfir bīrā ve ṭumme bīrā ve lā tü'aṭṭil ec'irā

233. اِحْتَاَجَ اِلَى الصَّوْفِ مَنْ جُرَّ كَلْبِهِ

İhtāce ilā'ş-şūfeti men cezze kelbehū

234. الْحَسُودُ لَا يَسُودُ

El-ħasūdü lā yesūd

235. الْحَسَدُ دَاءٌ لَا يَبْرَأُ

el-ħasedü dā'ün lā yebra'ü

Temme'l-Müvelledün¹²

¹² Müvelled meseller tamamlandı.

MĀ ‘ALĀ EF‘ALÜ MİN HĀZE’I-BĀB

236. أَحْمَقُ مِنْ أَبِي عَبَّاسَانَ

Aḥmaḳu min Ebī Ğabşān

Bu meşel Aḥmaḳu min Ebī Ğabşān ‘unvānıyla daḥī irād olunur ve Endemü min Ebī Ğabşān daḥī meşeldür münşi’-i meşel-i mezbür Huzā’a kabīlesinden Ebū Ğabşān’dur ki merḳūm Ḳureyš’den muḳaddem Beyt-i Mu‘azzam’ın ḥidmetine mütevellī olmağla miftāḥı kendü yed-i zabtında idi bir gün cedd-i Ḳureyš olan Ḳuşayy bin Kilāb ile Tā’if’de hem-bezm-i şarāb olub Ḳuşayy tolular virerek merḳūmı gereği gibi serḥūş eylemekle eşfteliği[?] hılālde bir tulum şarāba miftāḥı iştirā ve ‘aḳd-i merḳūma bir nīce kimseleri işhād ile rişte-i mu‘āmeleyi tevşīḳ eyledikten soñra miftāḥı kendü oğlı ‘Abdü’-d-dāra teslīm ve ‘alā cenāḥi’s-sür‘ah Mekke’ye irsāl eyleyüp Ḳureyš ol-vechle ‘Abdü’-d-dār’ı gördüklerinde ‘aḳīrelerini ref‘idüp Hāzā mefātīḥu beyt-i ebṯkūm İsmā’īl ḳad reddehā Allāhu ‘aleykūm min-ğayri ğadrin ve lā zūlmin didiler çünki ‘Abdü’-d-dār ḥidmet-i Ka‘be’niñ tevliyetine nā’il oldı berü tarafda fülān Ebī Ğabşān hūşyār olub keyfiyyet-i vāḳı‘aya muṭṭali’olduğda [52a] Nedāmetle meşhūr olan kes‘iden ziyāde nādīm ve peşīmān olmağla ba‘dehü ‘Arablar beyninde Aḥmaḳu min Ebī Ğabşān ve Endemü min Ebī Ğabşān ve Aḥseru şafḳaten min Ebī Ğabşān meşel olarak irsāl olunmuşdur ve şā‘ir-i ‘Arab daḥī bu bābda dimişdür

إِذَا فَخَرْتُ خُرَاعَةَ فِي قَدِيمِ

وَجَدْنَا فَخْرَهَا شُرْبَ الْخُمُورِ

وَبِيعَا كَعْبَةَ الرَّحْمَنِ حُمْقًا

بِزِقِّ، بِنَسِّ مُفْتَخَرِ الْفُحُورِ

Ve ḳāle’l-āhir:

أَبُو عَبَّاسَانَ أَظْلَمُ مِنْ قُصَيِّ

وَأَظْلَمُ مِنْ بَنِي فِهْرِ خُرَاعَةَ

فَلَا تَلْحُوا قُصَيًّا فِي شِرَاهِ

وَلَوْ مَوَا شَيْخَكُمْ أَنْ كَانَ بَاعَةَ

237. أَحْمَقُ مِنْ عَجَلٍ

Aḥmaḳu min ‘Iclin

‘Icl bin Lüceym bin Şa‘b bin ‘Alī bin Bekr bin Vā’ il Ḥamze kavlince ḥumeḳā-yı müneccebīnden bir kimsedür rivāyet iderler ki mezbūruñ bir feresi olub bir gün ba‘zı kimseler feres-i mezkūrı gördüklerinde taḥsīn-i kenān Ey ‘Icl bu feresiñ ismi nedür deyü su‘āl eylediler meḡer mezbūr ‘Icl feres-i merḳūmuna henüz bir isim tesmiye eylememiş olmaḡla hemen ṭurduḡı maḡalden kıyām ile ḥayvān-ı bī-günāhıñ bir gözünü ‘ale’l-‘acele çıkarup ba‘dehü Ey kimseler bu feresiñ ismi A‘ver’dür dimişdür ve ḥaḳīḳaten ‘Icl ya‘nī veled-i baḳar oldıḡını bunuñla işbāt eylemişdür niteki Cerşūmetü’l-‘Anzā nām şā’ir bu bābda dimişdür

رَمَثِي بنو عجل بداء أبيهم

وأى امرئ في الناس أحمق من عجل؟

ألئس أبوهم عار عيّن جواده

فصارت به الأمثال تُضرب في الجهل

238. أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةَ

Aḡmaḳu min Hebenneḳa

Ba‘zı emşāl āşinā olanlar Aḡmaḳu min zū’l-vede‘āt ‘unvānıyla daḡī tekellüm eylediler [52b]

Mezbūr Hebenneḳa’nıñ ismi Yezīd bin Şervān’dur ki bir laḳabı daḡī Zū’l-Vede‘āt’dur Benī Ḳays bin Şa‘lebe’den bir kimsedür merḳūmuñ cümle-i ḥumḳundan biri budur ki bir vaḳtde bir devesi ḡā’ib olmuşidi merḳūm her kim şetrimi buldı ise getürsiñ ḡalālinden aña iki nāḳa müjde vireyim deyü esvāḳ ve bāzārda münādī nidā itdürdi āşināları Ey kimse ne işlersin ḡasāret dū-bālādur didiklerinde yādiḡār bir āh-ı serd çeküp Siz vicdān-ı mefkūdde olan zevḳden bī-ḡabersiz didi ve yine ḡikāyet iderler ki bir vaḳtde ḳabīle-i Rāsib ile Benī Ṭufāve bir şahş ḡaḳḳında nizā‘ve her biri bidendür deyü muḡāşameye şurū‘ eylediklerinde mezbūrı bu bābda ḡakem naşb eylediler ol zamān mezbūr söze āḡāz idüp Eḡer benim ḡükm ve emrime rāzī olursañız ol münāze‘un-fīh olan şahşı Nehr-i Başra’ya ilḳā ediñ eḡer ḳa‘r-ı deryāya gider ise Benū Rāsib’dendür eḡer ṭāfī ya‘nī şenāver olur ise Benū Ṭufāve’dendür didi eḡer ‘ālemde böyle ḡākimler çoḡalsa ḡāl yine münccerr olur bilinemez ve yin emezbūruñ kemāl-i ḡumḳundandır ki zāyi‘olurum şoñra kendümi bulamam efḳār-ı bāḡılasıyla ba‘zı kemik ve ḡazf-pāre ve sā’irden mürekkeb bir ḳılāde ittiḡāz eyler gerdenine ta‘liḳ eyler idi ve merḳūm şaḳalı be-ḡāyet drāz olmaḡla emāre-i cümle-i ḡamāḳat kendüsünde mevcūd idi bir gece

merķūm beytütet eyledikde birāderi mizāḥ için ol kılādeyi mezbūruñ gerdeninden alın kendü boynuna ta‘lik itdi pes şabāḥ olduḡda Hebenneķa ķalkup mezbūr kılādeyi birāderiniñ gerdeninde gördükde şaşırup “Yā eḡī ente ene fe-men ene” ya‘nī من منم كدوچه من تو شدم پس من كو niteki şā‘ir dimişdür:

خواجه نصر الدين بخرمى شد شوار

خرچرا جو بيد در بازار زار

[53a]

Ve mezbūr bir vaķtde Őetr ve gūsfend ra‘y ider idi faķať ferbe ve tenūmend olanları merġ-zāra ve lāġır ve zebūn olanları Őüre-zāra sevķ ider idi bunuñ sebebinden su‘āl olunduġda Lā üfsidü mā eşleḡahu Allāhu ve lā üŐliḡu mā efsedehü ya‘nī Cenāb-ı Ḥaķķ’ıñ ıŐlāḡ eylediġini ifsād ve ifsād itdiġini ıŐlāḡ itmey deyi cevāb virir idi niteki bu bābda şā‘ir dimişdür:

عش بجد ولا يضرك نوك

إنما عيش من ترى بالجدود

عش بجد وكن هينقة القي

سي نوکا أو شيبية بن الوليد

رب ذي إربة مقل من الما

ل وذي عنجهية مجدود

El-‘ancehiye cehl ma‘nāsına olub Őeybetü bin el-Velīd ricālāt-ı ‘Arab’ dan bir racülūñ ismidür yine rivāyet iderler ki bir sene ifrāť ile cerād zuhūr idüp ḡlaķ el-menāķ ve meZRÜ‘āt ḡarāb olduġda Yādigār meyān-ı ķavmde ṡolaŐup Ey ķavm siz te‘essüf ve ḡavf itmeyiñ ki bu el-ān ṡayerān iden cerādıñ ekŐerīsi cānsız ve mürdedür deyü teselliye-fermā olurlar idi zihi ḡamāķat-i merķūmuñ buña mūmāŐil ḡikāyātı Ḥāce NaŐreddīn Dāstānī gibi meŐḡūr ve ekŐerīsi bu kitābda maŐtūrdur.

239. أحمق من حذنة

Aḡmaķu min Ḥazūnnete

Hazünne Benī Kays bin Sa‘lebe’den bir hātūnuñ ismidür kâle el-Mü’ellif yuqālū ennehü ahmaķu men kâne fi’l-‘Arab ‘alā vechi’l-arz ve yuqālū bel hiye imre’ etün min Kays bin Sa‘lebe te mteħıtu bi-kū’ ihā.

240. اَحْمَقُ مِنَ الْمُمْتَحِطِ بِكُوْعِهِ

Ahmaķu min el-mütenħıtu bi-kū’ ihī

El-kū’‘alā-ķavlin ķoldan bilekleriñ iki kemikleri ucuna dinür ba’zı ādemler vardur ki [53b] Burnundan cereyān iden muħātı ya’nī sümügü bir medīle silmeyüp ķollarına sürer vükü’baş parmaķlara dinür ki kezālik ba’zılar dahī muħātı baş parçaķlarıyla def’ider bu ise beyne’l-‘Arab eķer-i ħamāķat ve herkesce bir řavr-ı nā-pākīdür.

241. اَحْمَقُ مِنْ حُجَيْتَةٍ

Ahmaķu min Ĥuceynete

El-ħuceynetü cüheyne vezninde esmādandur kālū innehü racülün min Benī eķ-şaydā’ yuħmiķu.

242. اَحْمَقُ مِنْ جَهِيْزَةٍ

Ahmaķu min Cüheyzete

İbnü’l-Meskīt ķavlince Cüheyze bir āğüz hātūnuñ ismidür ki Şebībü’l-Ĥarūrī ‘alā-ķavlin Şebīb-i Ĥārīcīniñ vālidesidür mezbür sebāyādan olmağla Şebīb’iñ pederi iştirā ve istifrāş idüp vaķtā ķ mezbüre Şebīb’e ħāmil oldı Şebīb zamānı gelüp mezbüreniñ raħminde ħarekete başladıķda ne oldığını idrāk edememekle aķrabāsına ķarnımda bir nesne ħareket edeyor ve başnımı delmek isteyor deyü şikāyet ider idi bu cihetle mezbüre beyne’l-‘Arab ħamāķatle yād olunmuşdur yāħud mezbüre bir gün Cāmi’-i Kūfe’de otururken kâ’id olduğı maħalliñ ne oldığını bilmeyerek ‘ale’l-‘āde bevl eylediğı mücib-i ħamāķati olmuşdur ve Cüheyze dişi ķurda dinür zi’be gibi mezbür ħayvān ħmaāķatinden nāşī kendü yavrusunu terk idüp şırtlanıñ yavrusunu emzirir anıñ içün ‘Arablar yavru lu şırtlan şayd eylediklerinde yavrusuna ķurd ke fīdür deyü mübālāt eylemezler niteki İbn-i Cezel eř-Ta‘ān dimişdür:

كمرضعة اولاد اخرى وضيعت

بنيها قلم ترقع بذلك مرقما

Ve ba‘zılara göre Cüheyze’den murād debedür ki ayunıñ dışısidür mezbür [54a] toğurmak murād eyledikte Bigān[?] Na‘ş Yıldızı’nıñ göreğine karşı trumağla güyā velādeti insān olurmuş ve toğurdukdā bir kıt‘a et pāresi gibi toğurur ki üzerine qarınca uşub helāk olmasın deyü havfindan oradan oraya naql ider tururmuş ve ba‘zı kerre kendü yavrusunu terk idüp kezālik kurduñ yavrusunu emzirir imiş bu cihetle A‘rāb’ıñ zu‘muna muvāfık gelüp Aħmaķu min Cüheyze beynerinde meşel olmuşdur.

243. أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ مِنْ مَالِ أَبِيهَا

Aħmaķu mine’l-memhūreti min māli ebihā

Ebū ‘Ubeyd raħimehullāh Te‘ālā kavlince aşl-ı meşel budur ki bir kimse bir aħar kimseye bir miķdār māl i‘tā idüp ol daħı māl-ı mezbür ile ma‘hūdün kızını tezevvüc eyledi bir gün zevcesine i‘tā eylemiş olduğı mihr ile imtinān ve güyā kedd-i yemīn ve ‘arķ-ı cebīn ile kazanmış gibi serzeniş eylemekle hāli ‘inde’l-‘Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur.

244. أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ مِنْ نَعَمِ أَبِيهَا

Aħmaķu mine’l-memhūreti min ni‘ami ebihā

Menşe-i meşel budur ki bir ādem bir diğerkimseniñ kızını tezevvüc eyleyüp beynerinde hūsn-i i‘tilāf müyesser olmamağla mihrini ol kızınıñ pederinden alup zevcesine i‘tā eylemekle kelām-ı merķūm meşel olmuşdur.

245. أَحْمَقُ مِنَ الْمَمْهُورَةِ إِحْدَى خَدْمَتَيْهَا

Aħmaķu mine’l-memhūreti ihdā ħademeteyhā

Ya‘nī ħalĥallarınıñ biriyle mehri virilmiş ħātūndan aħmaķ dimekdür Ebū ‘Ubeyd kavlince menşe-i meşel budur ki bir ādem bir aħmaķ ħātūn tezevvüc eyleyüp zifāfa dāħil oldukdā ħātūn mehr-i muṭālebesiyle teslīm olmağdan imtinā‘eylemekle hemen zevci mezbūreniñ [54b] Ayaklarında olan ħalĥalıñ birini çeküp al işte saña mehr deyü i‘tā eyledikte ħātūn kemāl-i ħumķundan bunüa rāzī olub bend-i şalvara küşād virüp işini āyīne gibi işlemişdür.

246. أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ

Aħmaķu min Dügate

Dügate Māriye bint-i Mu‘annec’dür ve Mu‘annec Rebī‘a bin ‘Acel’dür ve Hamza kavlince Māriye bint-i Mu‘annec’dür Mü’ellif ‘aleyhi’r-raḥmeh Münzeri ḥaṭṭıyla olmağ üzere Mu‘annec rivāyet eylemişdür ve Mufaḍḍal bin Seleem’den ḥikāyet olunduğuna göre bir racülün ismidür ve lākin kavli-i evvel müraccaḥdur mezbūreniñ cümle-i ḥumḵundan biri budur ki kendüsini Benī ‘Anber bin Temīm’den bir kimse tezevvüc eylemişdi vaḳtā ki mezbūre ḥāmil olub günü tamām ve müddeti resīde-i ḥadd-i encām olmağla ‘ādet-i cāriyeden olduğı üzere düçār-ı maḥāḍ oldu ya’nī kendüsini toğurmağ ağrısı tutdı mezbūre bunu fark ve idrāk edemeyüp ḥelāya gitmek için her zamān ‘arız olan vec‘ḳabīlinden ḳıyās ile müsterāḥa dāḥil oldu ‘alā-ḳavlin mezbūreniñ vaż-ı ḥamli ḥulūl idüp ol ḥılālde vev‘an ishāle dāḥi uğramağla velādet borusunu ishāl tefāzāsı zannıyla ṣaḥrāya sür‘at ve bir çuḳura ḳu‘ūd idüp iki borı birden ḥükmünü icrā eylemekle hemīn def‘-i ṭabī‘ī eyledüm zannıyla ḳıyām ve cādire gelüp ḍarasına yā hentāh hel yefğuru el-ca‘refāh ya’nī gā‘it ağzını[?] acır mı deyü istinkāḥ eyledikde ḍarasını ‘āḳile olmağla ni‘am ve yed‘ū ebāh ya’nī belī ağzını açmağ değıl belki pederini bile çağırır deyü ḳalḳup ol çuḳurdan çocuğı alup getirdi aña mebnī Temīm ḳabīlesinden ‘Anber cemā‘atine Ca‘rā’ telḳīb olunmuşdur ki lügatda Ca‘rā’ est ma’nāsınadur ve ‘Arablar atlara[?] sebb ve deşnām murād eylediklerinde yā ca‘rā’ dirler ki ‘anberi tezyīfdür [55a] Az ḥaṭā büyük belā getirir didiklerine muvāfiḳdur Düga gibi bir aḥmaḳıñ işbu ḥumḳu ilā nihāye ‘anberi Ca‘rā’ eylemişdür mezbūreniñ ḥumḵundan biri dāḥi budur ki mezbūre bir kerre dāḥi toğurub yāḥud toğurduğı çocuğun birkaç gün yāfūḥunu ya’nī Türkīde bınkıldayık ve eymek ta‘bīr olunan maḥallini ki başda olur görmekle ne olduğını bilmediğinden nāşī ‘acabā neden diyerek kendü kendüye düçār-ı ıztırāb oldu ve çocuk ekşer-i ‘ādet-i şıbyāndan olduğı üzere ḳalīlū’n-nevm ve keşīru’l-bükā olmağla ṣabīniñ bu vaż‘ını yāfūḥunun ıztırābından zann ve vehm eylemekle ketm-i ḥāl idüp ḍarasından bir bıçaḳ alup itmām-ı rāḥatı için velediniñ yāfūḥunu şaḳḳ idüp bınkıldağını ve dimāğını iḥrāc eyledi bir müddet-i ḳalīle murūrundan soñra ḍarası gelüp yāḥud mezbūre ol iş ile meşğül iken ḍarası vurūd eyleyüp mā ellezī teşna‘īne ya’nī ne işlersin didikde mezbūre Düga zu‘munca bir iş görmüş gibi tefāḥur-i kenān çocuk nevm-i rāḥat itmiyor idi meğer başında ‘illeti var imiş anı bıçaḳ ile yarup izāle eyledüm el-ḥamdü lillāh şimdi rāḥat kesb eyleyüp uyḳuya ḥaldı ammā hiç uyanmadı didi vāh bī-çāre ḥelāda tevellüd eyleyen çocuk ḥālā ol nevm zindānından rehāyāb olamayup el-ān ḡanūdedür Ebū Leysḳ kavlince ‘Arablar fülān Dügah ve Dağīneh dirler bir ādemiñ ḥumḳ ve belāhetini murād eylediklerinde zīrā dağīne lügatda muṭlaḳan aḥmaḳ ḳmseye dinür.

247. أَحْمَقُ مِنْ شَرَنْبِثٍ

Ahmaqu min Şerenbeşin

Şerenbeş bā-yı muvaḥḥide ile gāzanfer vezninde elleri ve eyaqları kalın olan kimseye dinür yukālū Racülün Şerenbeş ey el-Ġalīz el-keffeyn ve'r-ricleyn [55b] Meşel-i mezkūr Ahmaqu min Cerenbez 'unvāniyla daḥī irād olunur Cerenbez daḥī gāzanfer vezninde yoğun ve ġalīz nesneye dinür meşel-i mezkūruñ menşe'i olan şerenbeş yāḥud Cerenbez Benī Südūs'den ḥamākatle şöhet-şi'ār rüzgār bir yādigārdur ki ḥikāyet-i 'acībesi qarīben zīkr u beyān olunan Hebenneka-i Başrī ile hem-'ahd ve hem-'ināndur Devlet-i Yezīdiyyede Vālī-i Başra olan 'Ubeydullāh İbnü'z-Ziyād bu iki ahmaq rüzgārī bir yere cem'idüp eğlenmek kaşdıyla yek-diğeri remy ediñiz didikde hemen Şerenbeş taş ile bir ḥarīta ya'nī camdan tıldurub Hebenneka'ya toğrı Dürrī 'ikāb belben ve işḥāb tayrī 'ikāb ve eşībī el-cerāb ḥattā yesīlū el-li'āb diyerek senendāz olmağabaşladı mezbūr Şerenbeş'in atdığı taşlardan biri Hebenneka'nın batnına işābet eylemekle mezbūr hemen sā'at münhezim olub düşdü mezbūre ne için münhezim olduñ denildikde söze āğāz idüp eğer şerenbeş tayrī 'ikāb ve uşbenī ez-zübāb dimiş olsaydı batnıma işābet iden taş dīde-i cihān beynime rast gelüp gözüm çıkardı şükür ki tayrī 'ikāb ve uşī[be]nī el-cerāb dīdīde[?] taş tağarcık meşābesinde olan batnıma teşādūf eyledi didi ve merķūm Hebenneka uşī[ben]ī ez-zübāb terkībinden gözünü murād eyledi zīrā lügat-ı 'Arab'da gözün siyāhınıñ derūnunda ḥāl tarzında görünen nokta-i süveydāya zübāb ıtlāk olunur ve 'Arablar zübābü'l-'ayn dirler murād göz bebeğidür merdüm-i çeşm ma'nāsınadır zübāb hey'etine yāḥud tayerān-ı şu'a'ı tayerān-ı zübāba teşbīh olunmuşdur nakl iderler ki Şerenbeş'in işbu sözi beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur ki tehyīc ve istiḥsās remy ḥuşuşunda darb olunur.

248. أَحْمَقُ مِنْ بَيْهَسٍ

Ahmaqu min Beyhesi

Beyhes ricāl-i 'Arab'dan Nü'āme ile mülekḳab olan kimsedür ki kıssa-i mufaşşalesi [56a] sâ' bābında zīkr u beyān olunmuşdur mezbūr beyne'l-'Arab ḥamākatle ma'rūf olub ma'a-mā-fih cevāb cihetinden aḥḍaru'n-nās idi Ḥamza'dan mervīdür ki merķūmdan ol kadar emsāl şadır olmuşdur ki ḥallinden belğā 'āciz olmuşlardır.

249. أَحْمَقُ مِنْ جَا

Ahmaqu min Cuḥā

Cuḥā cīmiñ zammıyla hüdā vezninde Füzāre kabīlesinden Ebū'l-Ğuşsa ile Meknī Recīn bin Şābit lakabıdır işbu Cuḥā 'Arab'ın fi'l-meşel Naşruddīn ḥāceleridir kaffe-i muḍḥikātı şāmil olan ḥikāyātı aña 'atf iderler cümle-i ḥumḳundan biri budur ki 'īsā bin Mūsā el-Hāşimī bir gün zahr-ı Kūfe'de geşt ü güzār iderken Cuḥā yādigārına teşādūf eyledi şöyle ki Cuḥā kemāl-i şitāb ile bir mevzi'i ḥaḍr ider 'īsā ne işlersin deyü su'āl eyledikde Cyḥā bu şahrāda bir miḳdār aḳçe defn itmişidim mekānıñ yitirdüm bulamıyorum didi 'īsā üzerine bir 'alāmet vaż'eylemek gerek idi didikde Cuḥā vaż'vaż'itmişidim 'īsā ne güne 'alāmet deyicek Cuḥā āsumānda vāḳi'bir şehābıñ gölgesi altına defn eyledüm idi ḥālbuki o şehābı göremiyorum didikde 'īsā ḳahḳaha-fermā-yı istihzā olmuşdur menşe-i bī-naẓīr şefiḳ taḥrīr bu ḥikāyeyi kemāl-i belāğatle ifāde eylemişdür ki zıkr olunur sāḥa-i istişvābda taḥt-ı şehāb-ı 'azīmet defn-i ḥufre-i ḥāfıza itdiği maḳara-i maḡşūş fikr-i ḥamī hengām-ı istiḥzārda tellāl-i cibāl idrākinde nümūdār olan mezn-i belādet delāletiyle aramaḳda naḳd-i vaḳt Cuḥā intehā merḥūm bunı cümle-i mu'teriza kabīlinden olarak īrād eylemişdür ve yine mezbūruñ ḥumḳundandır ki merḳūm bir gün ḥānesinden taşra ḥurūc idüp ol ešnāda ḳapusınıñ önünde bir maḳtül kimse yatur görmekle anı orada ḳaldırıp ḥānesinde vāḳi'[56b] Çāha ilkā eyledi merḳūmuñ pederi bu kār-ı nā-maḳūle vāḳıf olduğda maḳtülü ḳuyudan iḥrāc ve bir maḥalle defn eyledi ba'dehü bir ḳoç boḡub mezkūr çāha bıraḳdı çünki ol maḳtülüñ müte'alliḳātı mezbūruñ ḳatline muḫtali'olduḳlarında Kūfe maḥallātını tolaşup maḳtülü teḥarrī iderlerken Cuḥā'ya mülāḳī oldular Cuḥā keyfiyyete muḫtali'olduḳda evet bizim evde bir maḳtül vardur gidelim bir kerre naẓar ediñiz ḳarībiñiz midür diyerek mezbūrları ḥānesine getürdi ve ba'dehü ḳa'r-ı çāha inüp ol maḳtül yerinde ḳoçı gördükde ḳa'r-ı çāhdan nidā idüp Yā ḥā'ülā'i hel kāne li-şāḥibikūm ḳarnün ya'nī ey kimseler siziñ şāḥibiñiz olan maḳtülüñ boynuzı var mı idi didikde ānlar daḥī maḳtül-i mezbūruñ acısını unudub her biri dıḥḳ ile müstelḳā olmuşlardır yine mezbūruñ ḥikāyātındandır ki şāḥibü'd-da'vet ve'd-devleh Ebū Müslim Ḥorāsānī Kūfe'ye vurūd eyledikde eḫrāfında bulunanlara eyyüküm ya'rifü Cuḥā fe-yed'ūhü ileyye ya'nī Cuḥā'yı ḳaḡñiz biliyor ki anı baña çağıra demesiyle Yaḳṫīn nām bir kimse ben bilürüm diyerek gidüp merḳūmı da'vet eyledi vaḳtā ki merḳūm da'vete icābet eyleyüp geldi ve bir vaḳitde meclis-i Ebū Müslim'e dāḥil oldu ki meclisde yalñüz Ebū Müslim ile kendüsini da'vet iden Yaḳṫīn

mevcūd olub diğ̃er bir kimse yoğ̃idi mezbūr kemāl-i ĥumķundan Yaķtīn'e naz̃ar-endāz olub Yā Yaķtīn eyyūkūmā Ebū Müslim ya'nī ķanğ̃iñiz Ebū Müslim'dür didi zehī 'irfān ve yine naķl iderler ki mezbūruñ pederi Kūfe'de ĥānesini ta'mīr iderken çıķan moloz ve mezbele maķūlesini atdıрмаķ ĥaylice maşrafa muĥtāc oldığ̃ından li-ecli'l-istişāre oğ̃lu mezbūrı da'vet idüp bu bābda ne gūne mu'āmele iķtizā edeceğ̃ini istifsār eyledikde yādigār ey peder zīr-i temellükünde bulunan diğ̃er bir 'arşayı ĥazır edelim ve bu molozi oraya naķl edelim didi ĥālbuki oradan çıķacak [57a] Molozi nideceğ̃ini mülāĥaza ve te'emmül eylemedi Mü'ellif 'aleyhi'r-raĥmeh ķavlince Cuĥā ism-i lā yunşarafdur zīrā cāĥdan ma'dūldür 'āmirden 'amr ma'dūl olduğ̃ı gibi yuķālū ceĥā yaĥcū caĥven izā ramā ve yuķālū ĥayyā Allāhu caĥveteke ey vecheke.

250. أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ

Aĥmaķu min Rebī'ate el-Bekkā'i

Rebī'a bin 'āmir bin Rebī'a bin 'āmir bin Şa'sa'a 'Arab'dan bir şaĥşdur laķabı Būkkā'dur ĥamāķatle meşĥūr olmasınınñ sebebi budur ki kendü pederinden soñra vālidesi diğ̃er bir ādemiñ ĥabāle-i izdivācına dāĥil olmuş̃ıdi bir gün ĥātūn zevciyle dāĥil-i ĥabāda cimā'id̃er iken mezbūr Rebī'ansızın yanlarına girdikde ne görsün ĥerif māderiniñ baťnı üzere çıķmış̃ iş̃iyle uğ̃raşur mezbūr mu'āmele-i zevciyyetden bī-ĥaber olmağ̃la ĥerif māderimiñ baťnı üzere çullanmış̃ murādı anı ķatldür deyü tevehhüm birle ağ̃layarak āvāzını def'eyledi ve hemen ol ĥabāyı ikisiniñ üzerine hetk iderek vā ümmāĥ diyerek feryāda şurū'itdi ķabīle ĥalkından ba'zıları bu ne içün feryād ider ve anasına ne oldu diyerek mezbūra lāĥıķ olub ne feryād idersin ve bu ĥabā içinde ne var didiklerinde mezbūr Rebī'a ben ĥabāya dāĥil oldum gördüm ki fülān ĥerif māderimiñ baťnı üzerine çıķmış̃ murādı anı ķatlı eylemekdür bunuñ için ağ̃lar ve feryād iderim didikde ķavmi Ehven-i maķtūl ümmün taĥte zevc demeleriyle sözleri beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuş̃dur ve ba'dehü Rebī'a'ya Būkkā' tesmiye olunarak işbu ĥumķı ĥarb-ı meşel olmuş̃dur.

251. أَحْمَقُ مِنَ الدَّابِغِ عَلَى التَّحْلِي

Aĥmaķu mine'd-Dābiği 'ale't-taĥli'i

[57b] Et-taĥli'ü şol bir deriye dinür ki üzerinde et parçaları ķalmış̃ olmağ̃la debāğate māni'olur ola zīrā ol et parçaları anıñ üzerinde terk olunmaķ lāzım gelse ol cild debāğat olunduğ̃dan soñra tekrār fāsıd olur ba'zılara göre Dābiğ Rebī'a ķabīlesinden bir

ma'rūf aḥmaḳ ismidür ki her bār vaşf-ı mezkūr üzere olan cildi debāgat eylemek mu'tādi idi binā'en 'aleyh mezkūr ḥmaāḳatle ḍarb-ı meşel olmuşdur.

252. اَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَانٍ ثَمَانِينَ

Aḥmaḳu min Rā'ī ḍāni ṣemānīne

Bu meşel siyāḳ-ı āḥarla ānifen daḥī zikr u beyān olunmuşidi eḍ-ḍa'n ḳoyun ma'nāsınadır ki her bir şeyden remīde ve müteneffir olmaḳ ṭabī'ati iḳtiżāsından olmaḳla ānları cem'u ra'y eylemek rā'īniñ vazīfesidür umūr-ı siyāsiyye iḳtiżāsınca ḳoyundan murād re'āyā ve berāyādur ve re'āyādan murād mülkdür ki ānları mer'ā-yı 'adāletde ra'y eylemek vazīfe-i zimmetidür ḳünki temettü'u ānlar ile vücūda gelür bu takdīrce şebān behemeḥāl kūsfende muḥtācdur faḳaṭ kūsfindiñ rā'īye ol ḳadar iḥtiyācı yoḳdur binā'en 'aleyh şā'ir dimişdür:

پادشه پاسیان درویش است

گرچه رامش به فرّ دولت اوست

گوسپند از برای چوپان نیست

بلکه چوپان برای خدمت اوست

Kūsfind ey berā-yı cobān nīset * Belki cobān berāy-ı ḥidmet ūst Ba'zılarıñ rivāyetine göre ekşer cobān maḳūlesi ḥumekādan olur zīrā kūsfindāni ra'y eylemek için dā'imā bevādī şahārīde geşt ü gūzar idüp kimse ile mü'ālefe eylemediğinden ve ḳoyun ise fi ḥadd-i zātīhi aḥmaḳ bir ḥayvān olub anıñ ṭabī'ati ile ṭabī'atlendiğinden nāşīdür 'Arablar meşellerinde Aḥmaḳu min ḍa'n der zīrā ḳoyun ol ḳadar şāḥib-i ḥumḳ bir ḥayvāndur iḳlerinden biri āteş üzere gitse cümlesi aña tebe'ıyyet ider ve gerek ṭabī'isi olan insāna iṭā'at ve müvāneset eyler ki kendüsiniñ [58a] Hemīşe Kārid be-dest olan düşemn cānı ve belki ḥasret-keş-maḥ-ı istiḥvānı olan insāndur EBū 'Ubeyd meşel-i mezkūrı Aḥmaḳu min ṭālib-i ḍān ṣemānīn 'unvānıyla rivāyet eyleyüp aşlını şu vechle beyāne der ki bir A'rābī Kīsrā-yı 'Acem ḥuzūruna dāḥil olub mesrūr ve memnūn olacağı bir māddeyi tebşīr eyledi kīsrā-yı mezkūr muḳābilinde Selnī māşī'te ya'nī benden ne ister iseñ ḥāşıldur deyü terḥiş eyledikde A'rābī-i cāhil Es'elūke ḍa'nen ṣemānīn ya'nī senden seksen 'aded ḡanem i'tāsını iltimās eylerim didi rivāyet olunduḡuna göre A'rābīniñ ḥumḳı dūbālādur biri Kīsrā-yı 'Acem gibi bir pādīşāh-ı 'azīmden ḥiçbir şey bulamayup da seksen kūsēnd ṭaleb eylesidür iḳincisi her ḥālde idāresi müşḳil bir sürü

ḥayvānātīñ i ‘āşesine kefīl olub ānlarıñ her bir umūr ve ğumūm ve hūmūmünü ‘uhdesine almasıdır

دَمَى با غم به سر بردن جهان یک سر نمی‌ارزد
به می بفروش دلّق ما کز این بهتر نمی‌ارزد
چه آسان می‌نمود اول غم دریا به بوی سود
غلط کردم که این طوفان به صد گوهر نمی‌ارزد
شکوه تاج سلطانی که بیم جان در او درج است
کلاهی دلکش است اما به ترک سر نمی‌ارزد

Cāḥız bu meşeli Eşķī min rā ī da’ n şemānīn ‘unvānıyla rivāyet eylemişdür bu münāsebet ile ki deve bir maḥalde te‘aşşī eyler ḥālī iktizāsınca ammā kūspend şāhibiniñ ḥıfzına muḥtācdur intişārdan men‘ ve sübā‘ı def‘ için ve yine Cāḥız Eşğalü min mürdi‘in bihim şemānīn daḥī meşeledür dimişdür ki isti‘ānetden maḥrūm ve meşğūl olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

253. أَحْمَقُ مِنَ الضَّبْعِ

Aḥmaḳu mine’ḍ-zab‘i

Aḍ-ḍab‘u şırtlan didikleri canavara dinür ki yeledi ḳurd daḥī dinür teḳülü el-‘Arabü Seylün cāre’ḍ-ḍab‘ ey yuḥricühā min vicārihā zīrā vefret-i seyl ḍab‘ kısmını [58b] Inlerinden çıkarır olmağla pek ‘aẓīm seyl şuyuna öylece ta‘bīr iderler ve pek muẓlim geceye Delcetü’ḍ-ḍab‘ itlāḳ iderler zīrā ḍab‘ nışf-ı leyle ḳadar yatmayup deverāne der ‘Arablariñ zu‘munca ebā’ḍ-ḍıbā‘ içinde tevdiye olan ‘adīrden şu içdikde Ḥabbezā ta‘me’l-leben der imiş ve belki Vā şabūḥāh deyü nidā ider imiş tevdiye lügatda şol ağaç pāresine dinür südü aḳmasın yāḥud fuşayl emmesün deyü nāḳanıñ memesini anıñla şarub bend iderler ebā’ḍ-ḍıbā‘ ol ağacı şu ile berāber yudub mu‘aḥḥaran ḥazm edemediğinden nāşī sebab-i helāki olur pes tevdiye olan şuyı içüp ḥabbezā ta‘me’l-leben denmesinden ve sebab-i helāki olacak nesneyi ekl eylemesinden nāşī ‘Arablar anı ḥumḳa nisbet iderler ḥabbezā ta‘me’l-leben kināyāt-ı ‘Arabdandır vaẓ‘-ı ‘aẓīmü’l-baḥn binā’ en-‘aleyh ḥaḍācir tesmiye olunmuşdur ki cem‘dür müfredi ḥıḍacirdür ve minhü’l-meşel Ḥāmīrī ḥaḍācir etāke mā tuḥāzīr fe-seye’ti bābü’l-ḥā’i ve ḥıḍacir büyük süd ḳabına dinür ve ḥabbü’l-kebīr mine’l-leben ma’nāsına ‘aẓīmü’l-başn[?] kimselere şebīḥ olduğu için canavar-ı mezūruñ şol el ḳışa olmağla ağsaḳ gibi yekdirerek gider anıñ için ḍab‘-ı ‘arcā’

daḥī dirler ve künyesi Ümmü ‘āmir’dür ‘alā-ḳavlin dışisine dinür Aḥmaḳu min Ümmi ‘āmir daḥī meşeldür ve yine canavar-ı mezkūruñ ḥamākatindendür ki me’vāsında iken şayyād anı bağlamaḳ murād eyledikde Uṭruḳī Ümmü Ṭarīḳ ḥāmirī Ümmü ‘āmir diyerek dāḥil olur ve ayaklarını bend ider ol daḥī aşlā ḥareket eylemez hemen rām olur Uṭruḳī Ümmü Ṭarīḳ ḥāmirī Ümmü ‘āmir ey ebşiri bi-cerādin ‘aḍulā’i bi-şātin hüzelā ya’nī ey ḳurd ulı yola çık yolu gözle ey yeledi ḳurd saña müjde biri biri üzerine binmiş çker ki ve zebūn ḳoyun ile ‘alā-ḳavlin şayyādlar canavar-ı mezbūruñ me’vāsına vardıklarında ebşiri Ümmü ‘āmir [59a] Bi-kemri’r-ricāl ebşiri Ümmü ‘āmir bi-şātin hüzelā ve cerādin ‘uzalā dirler ba’dehü elini ayağını muḥkem bend ve ‘arāḳıbını ḥabāl ile şedd iderler ol daḥī aşlā ḥareket eylemez niteki bābü’l-ḥā’da Ḥāmirī Ümmü ‘āmir meşeli zeylinde buña dā’ir ba’zı ‘acībe daḥī naḳl olunur in-şā’Allāh Te’ālā ve yine ḥayvān-ı mezkūruñ cümle-i ḥumḳundandır ki kendü yavrusunu terk idüp ḡayriñ velediniḡ emzirir ve anıñ yavrusunu daḥī ḳurd ekl ider niteki şā’ir dimişdür:

كَمْ رَضِيعَةٍ أَوْلَادٍ أُخْرَى وَضَيْعَتِ

بَنِي بَطْنِهَا هَذَا الضَّلَالُ عَنِ الْقَصْدِ

Ebū Zeyd ḳavlince ḍabā’ hiçbir şey iftirās eylemeyüp hemīşe cīfe ekl ider ve ba’zı nebş-i ḳubūr eyleyüp mevtāyı daḥī yer ve bir ḥımār üzere ictimā’eyleyüp ekl iderler ve bu ‘ameli gece olduğda işlerler ḳāle el-Hüzelī:

تَبِيتَ اللَّيْلَ لَا يَخْفَى عَلَيْهَا

حِمَارٍ حَيْثُ جَرَّ وَلَا قَتِيلَ

254. أَحْمَقُ مِنَ الرَّبِيعِ

Aḥmaḳu mine’r-rubu’i

Bu meşel ekşeri ‘Arab’dan şādır ol emşāl-i sa’ireden ise de Ḥamza ḳavlince ba’zı ‘Arab rubu’dan ḥumḳı def’idüp ‘adüvden ictimāb ve mer’āda māderine ittibā’ ve beyne’l-eṭṭibbā terāvüḥ eyler ve ḥanīnī bilür ḥumḳı bunun neresindedür dimişlerdür.

255. أَحْمَقُ مِنْ نَعَجَةٍ عَلَى حَوْضٍ

Aḥmaḳu min na’cebeti ‘alā ḥavḍı

Bu meşel a’celü min na’ceti ‘alā ḥavḍı unvānyışa daḥī zıkr olunur ki fülān kimse na’ceniñ ḥavḍı üzerine olan acelesinden ziyāde ‘acüldür dimekdür na’ce dişi ḳoyuna dinür cem’i ni’āc ve na’cān gelür ‘Arablar baḳar-ı vaḥşīye daḥī ni’ācü’r-reml ve

na‘cetü’r-reml dirler naql iderler ki na‘ce maqūlesi şuyı veyāhud havdı [59b] Gördüklerinde izdiḥām idüp urıŝarak varup şuyı iŝerler ve zecr def‘ olunmadıkça gerü turmazlar.

256. أَحْمَقٌ مِنْ نَعَامَةٍ

Aḥmaqu min ne‘āmetin

En-ne‘āmetü deve kuşunuñ diŝisine dinür beyne’l-‘Arab ḥumka nisbet olunmuşdur sebebi budur ki dāne çin erzāk muqaddere olmağ için lānesinden münteşir olduğda çok kerre diğere deve kuşu yumurtasını görüb ve kendü yumurtasını unudub üzerine oturur ve aşl bīda ŝāhibi olub kezālik münteşir olmuş olan deve kuşu ‘avdet eyledikde görür ki kendü bīdası üzere diğeri oturur ol daḥi kendü bīdası unudub gider diğeriñ bīdasına baŝar ḥaŝılı her zamān bus lüretle bīdalarını tebdil iderler niteki İbn-i Herme işbu kavlinde dimişdür:

كتاركة بيضها بالعراء

وملبسة بيض أخرى جناحا

İbnü’l-A‘rābī kavlince bīdatü’l-beled lisān-ı ‘Arab’da meşel olmuşdur ki murād bīda[tü]’n-ne‘āmedür zīrā ne‘āme bir kerre bīdasını terk eylemiş olsa bir daḥi bulmağ kendüsine müyesser olmaz ve aña teḳarrub eyleyemez şunuñ için ki ol bīda üzerine āḥar ne‘āme gelüp baŝ-ı cenāḥ eyler ve ne‘ām beyne’l-‘Arab saḥf ve mevḳ ve ŝerād ve nefād ile mevşüfdür ve ne‘ām ḥıffet ŝāhibidür yeryüzünde gūyā uçar gibi hareket eyler ve meşelde ŝalet ne‘āmetehüm ve ḥavvet ne‘āmetehüm vārid olmuşdur ki bir kavm vaṭanlarını terk eylediklerinde darb ü irād olunur Ebü ‘Ubeyde İbn-i herme ke-tāriketi bīdihā bi’l-‘irā’i kavlini ke-tāriketi bīdihāel-ḥamāmeḥ zu‘m eylemişlerdür ḥamāme daḥi kendü bīdasını terk idüp āḥarñ bīdası üzere baŝ-ı cenāḥ eyler [60a] Ümmü Bīd bu cihetden ne‘āmeye künye olmuşdur Ümmü Sülüŝeyn daḥi künyesidür gürühuna benāt-ı heyḳ dirler ba‘zılar deve kuşu eğerçi yumurtlar ise de kuş değıldür ma‘a-hāzā ḳanadı ve yeleği vardır dimişlerdür ve yaraşa kuşunu beynlerinde murğ gürühundan ‘add eylemişlerdür ḥālbuki yaraşa ḥāmile olur ve toğurur ve iki kulağı vardır ve yeleği yokdur uçması olduğına ve şu āyet-i kerīmeye binā’en aña kuş dimişlerdür Ve izā teḥallaḳa mine’t-ṭīn ke-hey’eti’t-tayr ya’nī Yā ‘İsā Benī İsrā’īl’e āyet ve mu‘cize ola deyü çamurdan kuş şüretinde yaraşayı ḥalḳ eylediğñ vaḳitde olan ni‘metimi zıkr eyle ruḥsat-ı İlähiyye ile yaraşayı ne vechle icād eylediği ma‘lumdur.

257. احمق من رحمه

Ahmaqu min rehametin

Bu meşel ekşer-i ‘Arab’da sā’ir olmuşdur er-raḥametü kırtal didikleri kuşdur ki ebka‘dur ya‘nī āblaḳdur hilkatde kerkese şebīhdür Ümmü Ca‘vāne ve Ümmü Risāle ve Ümmü ‘Acībe ve Ümmü Ḳays ve Ümmü Kebīr künyesidür ve aña envaḳ daḫī dirler meşelde E‘azzü min bīdi’l-envaḳ daḫī vārid olmuşdur cem‘i ruḥam gelür hā’ cins içündür niteki A‘şā işbu şi‘rinde dimişdür:

يا رخما قاذ على مطلوب

يعجل كف الخارئ المطيب

Murğ-i mezbūra reḥame ve envaḳ denildiği için ‘Arablar aña zāt-ı ismeyn daḫī dirler ve e‘azzü min bīdi’l-envaḳ meşeli ziyāde ‘azīz olan nesne hakkında irād olunur zīrā murğ-ı mezbūr darb olan taḡlar başında āşiyān-sāz olub bīdasını fevka-mā-yüteşavver ‘izzet üzere muḥāfaza ider kāle el-Aḫzal:

من الجاريات الحور، مطلب سرها

كبيض الأنوق المستكنة في الوكر

[60b] Menkūldür ki ol kuşda on ḥaşlet-i ḥmaīde vardur niteki ‘Arablar işbu maḳāle-i müsecce‘ada cem‘u beyān eylemişlerdür ki fi’l-cümle kiyāsetine delālet ider

1-Teḥaşşane bīdahā: Ya‘nī yumurtaşını vech-i mezkūr ḥaḍīn yerlerde muḥāfaza ider.

2-Teḥammā ferḥahā: Yavrularını eyādī-i ḳannāş ve şayyāddan be-gāyet viklāye eyler.

3-Te’ellefe veledhā: Veledini büyüdükdən sā’ir kuşlar gibi bīgāne tutmayup evlād mu‘amelesi ider.

4-Lā tümekkinü nefsehā ḡayra zevcehā: Kendü eşinden ḡayrıya nefsinı ḳaḫā teslīm eylemez

5-Teḳaḫḫa‘a fi evveli’l-ḳavāḫi‘i: Ma‘lūmdur ki şayyād olan kuşlar yavrularını anaları yemden kesdikden şoñra şayda mübāşeret iderler ḫālbuki bu kuş bu daḳıḳayı müdrük olmaḡla cümleden evvel yavrularını yemden kesüp uçurur

6-Türçî 'u fî evveli'r-revâcî': Yaylak vaqitlerinden sâ'ir tıyûrdan evvel ric'at ve 'avdet ider.

7-Lâ tüfîru fî't-tahsîr: Tevetlerini döküb tülediği zamânda uçmaz hâzminden nâşîdür.

8-Lâ tügattir bi's-şekîr: Tüledikden soñra yelekleri hürde iken dañı mağrûr olub uçmaz.

9-Lâ terubbü bi'l-vekûr: Dâ'imâ âşiyânesinde kess ve tevânî ile ikâmet eylemez.

10-Lâ tüşkiñu 'ale'l-cefir bi's-şekîr: Tüledikden soñra qanadları qamış gibi müstahkem olmaqsızın çuqur yerlere düşmez ki ma'nâ-yı sâbi'îñ muqtezâsıdır.

Bunlarıñ cümlesi mücib-i hâzm ve ihtiyâñ olan 'alâmetdendür ve haşâ'il-i memdühadan idüğü vâreste-i külefe-i beyân ve işâ'atdür binâ'en-'aleyh meşelde bîdu'l-envağ dirler şol bir nesneye ki knedüsine vuşûl müte'assir ola ve Şâ'ir Kümeyt bu ma'ânîyi bir beyitde cem'idüp dimişdür

و ذات اسمين والألوان شتى

تحقق وهي كيسة الحويل

Ya'nî iki isim şâhibi ve elvân-ı müteferriqası olan qartal quşu ahmaq olur hâlbuki bâlâda beyân olunan ahvâli 'âqıl olan kimseniñ işidür [61a] ba'zılar beyân iderler ki qartal fî'l-aşıl denî olan quşlar[da]ndur ki ânlar üç nev'dür biri bayquş ve biri qarğa ve diğeri ise mezkûr qartaldur ve anı ziyâde humqa nisbet iderler zîrâ kemâl-i hmaâkatinden dâ'imâ necâset ekl ider imiş ve yine 'Arablar meşellerinde Üntükî yâ rahamü fe-inneke min tayrillâh dirler ya'nî ey qartal Cenâb-ı Haqq'ıñ quşlarındansıñ sen de söyle dimekdür aşlı budur ki ba'zı quşlar şayha itdiklerinde qartal dañı şayha ider imiş kendüyi istihzâ ma'razında kelâm-ı merķûm irâd olunurmuş bu meşel kelâmı mesmû'olmayup iltifâta şâyân olmayan kimse haqqında darb kılnurmuş intehâ.

258. أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِ

Ahmaqu min 'aq'aq

'Aq'aq şakşagan didikleri quşdur ki pençesine bir nesne girse bir maħalde hıfz ider hıyânet ve sirkaħ ve habâşet ile ma'rûfdur meşelde Esraqu min 'aq'aq ve ahbeşü min 'aq'aq dañı vârid olmuşdur sirkağ pek meşhûrdur ammâ humkı ne'âme gibi gerek

bīdası ve gerek yavrusunu zāyi‘ eylediğidir ‘Arabların bu kuşa ‘ak‘ak tesmiye eylemelerine sebep şavtı ‘ayn ve kāf harflerine müşābih olub gūyā ötdüğü vakit ‘ak‘ak der imiş intehā.

259. أَحْمَقُ مِنْ رِجْلَةٍ

Ahmaqu min ricletin

Ricle kuzu kulağı didikleri nebāt olacaqdur yāhud semūz otuna dinür qarfaḥ ve baḳlatü’l-ḥumeḳā’ daḥī dirler pāyigāhda ve mecma‘-ı süyül olan maḥalde ḥāşıl olduğıçün ḥamāḳate nisbet olunmuşdur ‘Arablar bir kimse hem za‘īf ve hem de aḥmaḳ olsa anıñ ḥaḳḳında aḥmaḳu min ricletin meşelini ḍarb iderler. [61b]

260. أَحْمَقُ مِنْ تُرْبِ الْعَقْدِ

Ahmaqu min türbi’l-ıḳadi

يعنون عقد الرمل، وإنما يحمقونه لأنه لا يثبت فيه التراب، بل ينهار

Yavnüne ‘aḳde’r-remlı ve innemā yuḥmiḳūnehü li-ennehü lā yüşbitü fihi’t-türāb bel yenhār.

261. أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبِرِ

Ahmaqu min Ümmi’l-Henbiri

El-Henbir caḥş ma‘nāsınadur ki ve henbir kezālik ḥaḥşır vezninde yeleli ḳurduñ enüğidür Ebū Zeyd ḳavlince Ümmü henbir Benī Fizāre lügatinde ḍab‘ esmāsındandur ki Ebū ‘Amr ḳavlince Henbir muṭlaḳā ḥımārıñ adıdır bu sebebden dişi ḥımāra Ümmü Henbir dirler fülān dişimerkebden ziyāde aḥmaḳdur denilecek yerde fülān aḥmaḳu min Ümmi’l-Henbir dinür.

262. أَحْمَقُ مِنْ لَاعِقِ الْمَاءِ

Ahmaqu min lā‘ıḳı’l-mā’i

Lā‘ıḳı’l-mā’ bir yalamtıḳ ‘aḳlı olub şuyı yalaya yalaya iḇen kimseye dinür ba‘zılarıñ ḳavline göre lā‘ıḳı’l-mā’ şuyı yalayarak iḇdiğı iḇün ba‘zi çarpaya dinür.

263. أَحْمَقُ مِنْ نَاطِحِ الصَّخْرِ

Ahmaqu min nāṭiḥi’ş-şahuri

Nāṭihu's-şahur kaya ile toķuşan dimekdür ki yaban keçisine dinür mezbür hayvānıñ ħamākati kaya ile münāṭaħa eylediğindendür niteki şā'ir A'şā işbu şi'rnde dimişdür:

كَنَاطِحِ صَخْرَةٍ يَوْمًا لِيُوَهَّنَهَا
فَلَمْ يَضُرَّهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

Ya'nī fülān kimse kayayı za'if eylemek için kaya ile uruşan va'l ya'nī tağ keçisi gibidür ki ol kayaya zarar edemeyüp belki kendü boynuzunu za'if ider hayvān-ı mezkür nümāyişde daħī beyne'l-'Arab meşel olmuşdur. [62a]

264. أَحْمَقُ مِنَ لَاطِمِ الْإِشْفَى بِحَدِّهِ

Aħmaķu min lāṭimi'l-işfā bi-ħaddihī

Bu meşel daħī nāṭihu's-şahra meşeli kabīlindendür Mü'ellif 'aleyhi'r-rahmenin ħumeķā baħşinde olan kavli işbu maħalde resīde-i ħadd-i ħıtām olub bundan soñra irād olunacaķ aħmaķlar ħikāyātı ba'zı kütüb-i edebiyeden istinbāt olunmuşdur ve billāhi't-tevfīķ.

265. أَحْمَقُ مِنْ حِمَارِ الْحَوَاجِ

Aħmaķu min riṭatin

Ci'rāne Mekke ile Ṭā'if beyninde bir mevzi'adıdur ki nisā-i 'Arab'dan Rīṭa bint-i Sa'd Ci'rāne laķabıyla müleķķab olmuşdur mezbüre ħumķda derece-i nihāyeye varmış ve mertebe-i ūlāyı iħrāz itmiş bir ħātündür Ve lā tekūnū kelletī neķāzat ğazlehā āyet-i kerīmesi Rīṭa ħaķķındadır zīrā mezbūreniñ dā'imā ipliği eğirmek ve ba'dehü naķz eylemek 'ādeti idi ba'zı tefsīrlerde mūndericdür ki ħureķā ve ħumeķā ta'bīr olunur Rīṭa bint-i 'Amr bir ħātündür ki cāriyeleriyle şabāħdan öyleye dek kıldan ve yūnden iplik bükürdi ba'de'z-zuhr ol ipleri aħşāma dek çözdürür idi her gün kezālik dā'imā 'amelde ve naķzda olmağı 'ādet itmiş idi.

266. أَحْمَقُ مِنْ بَقَرِ الْجَنَّةِ

Aħmaķu min baķari'l-cenneti

Baķaru'l-cennet cennet öküzü dimekdür ki el-ħāletü hāzihi lisānımızda bu meşel cārīdür meşelā bir kimseniñ ħumķı murād olursa fülān cennet öküzüne beñzer dinür ki be-ğāyet aħmaķdur demek murād olunur. [62b]

267. اِحْمَقُ مِنْ ابْنَةِ الْجَلْنَدِي

Ahmaḳu min ibneti'l-Celendī

İbnetü'l-celendī bir hātündür celendānıñ zulümde meşel olduğu gibi mezbüre daḥī ḥumḳda meşel olmuştur hikāyet iderler ki mezbüre bir gün deryā gibi cenīm bir mā-cerā kenārında oturur iken bir selḥafe-i baḥrī ya'nī şu kiablumbağası getürdiler ḥayvān-ı mezbūr be-ğāyet zarīf olmağla mezbüre ḥazz idüp getürene taḥsīn eyledikden soñra selḥafe-i mezbūri talṭīf zu'muyla envā'-ı zerr ve zīverle taşnī' olunmuş mülükāne kılādesini gerdeninden çıkarup ḥayvān-ı mezbūruñ boynuna ta'līḳ eyledi imdi ḥayvān beri öt egezinüp tururken ber-taḳrīb şuya taldıḳda hātün Yā ḳavm nüzāfū lem yebḳa fi'l-baḥri ḡayra ḡurāf diyerek feryād eylemeğe başladı ya'nī Ey ḳavm şuyı çekiñiz tükeninceye dek döküñüz ki deryāda birkaç avuc şudan ḡayrı ḳalmaya dimişdür heyhāt ba'dehü ḥumḳı beyne'l-' Arab meşel olarak irsāl olunmuştur.

268. اِحْمَقُ مِنَ الشَّوَارِبِ

Ahmaḳu mine's-şevārib

Şārib sebele ve burun ma'nāsınadır zīrā bir kimseniñ bıyıkları şalkı olursa aḥmaḳ ve ḡabī olur dirler tavīlü'l-' unḳ ve 'arīzu'l-vesād gibi.

269. اِحْمَقُ مِنَ الرِّيحِ

Ahmaḳu mine'z-zīhi

Ez-zīh ḡab' ma'nāsınadır ki zīkr olundu ' Arablar meşellerinde aḥmaḳu min zātī ismeyn daḥī dirler.

270. اِحْمَقُ مِنْ خَاطِفِ ظِلَّةٍ

Ahmaḳu min ḥāṭifi zalleti

[63a] Hāṭif-i zalle deryā kenārında olub hemīşe gölgesiyle mülā'abe eyleyen ḳuşdur ki gölgesini ḳapmaḳ istediğinden için ḥāṭif-i zalle dinür buña ' Arablar mālikü'l-ḥaḡdīn dirler lisānımızda balıḳcıl ta'bīr olunur ba'zılar belşūn nām bir ḳuşdur boynı ve ayakları üzerinde dimişdür Cāḥız ḳavlince ḥayvān-ı mezbūruñ ḥumḳundan biri daḥī budur ki hemīşe şuya ḳarīb maḥallerde bulunur ve şāyed bir şuyı neşf eyler ise ben şususuz ḳaloram deyü maḥzūn ve mükedder olur ve ba'zı kerre daḥī eğer ben şu nūş edecek olursam şu tükenir deyü ḥavfindan şususuz turur imiş niteki mantıḳu't-ṭayr şāḥibi Şeyḥ 'Atṭār ḥazretleri murğ-ı mezbūruñ lisānından dimişdür:

گر چه دریا میزند صد گونه جوش
من نیارم کرد از او یک قطره نوش
گر ز دریا کم شود یک قطره آب
ز آتش غیرت دلم گردد کباب

Ve maḳām-ı cevābında daḥī Hüdhdüd lisānından bu beyti irād eylemişdür

هست دریا چشمه‌ای ز کوی او

تو چرا قانع شدی بی روی او

Murğ-ı mezbūruñ ḥālī āteş böceğine şebīhdür ğıdāsı ḥāk iken toprak tükenür ḥulyāsıyla kaṭ'ā ekl belki murğ-ı mezbūr gibi encām-ı resīde-i ḥaḍre-i helāk olub gözünü nihāyet toprak toyrurur ḥikāyet iderler ki bu kuş kaçan cereyāndan münkaṭı' olub derūn-ı arḍda muḥtezz olan şulardan ba'ıd olur olduysa kendüye mālİK didiler ne vaḳit ki şuyun çekilmesine zāhib olub maḥzūn olduysa ḥazīn ıtlāk iderler şenāverlikde sārİleri gibi üstād deĝildür ekşer deryā kenārlarında tırub ĝırāçe ta'bīr olunan ufaḳ balıklarİ hemen şayd idüp anıñla teĝaddī eyler ba'zıların rivāyetine göre bu balıkcıl didikleri ḥayvān çiftleşmeĝe muḥtāc olmaz imiş el-'ilmü 'indallāh Te'ālā. [63b]

271. اِحْمَقُ مِنْ كُرْكِي

Aḥmaḳu min Kerkī

Kerkī tırna didikleri ḳudur ki cem'İ kerākī gelür Ebū 'Uryān ve Ebū 'Aynāk ve Ebū'l-'Ayzāz ve Ebū Nu'aym ve Ebū'l-Hayşem künyesidür Fārisīde kelenk dinür yekdiĝerini ḥıfz u ḥimāyet bunların ṭabī'atinde merküz bir ḥālet olduĝu içlerinden münāvebe ile re'İs naşb eylemek daḥī 'ādetleridür ve içlerinde sālḥürde olanları i'āşe daḥī muḳteżā-yı ṭabī'atleridür niteki Ebū'l-Feṭḥ bu ḥaşleti sitāyiş ĝüne oĝluna ḥiṭāben dimişdür

اتخذ في خلة الكراكي

أخذ فيك خلة الوطواط

اياك أنا لم تبرني في عناء

فبيري ترجو جواز الصراط

El-vaṭvāṭ kırlangıc kuşuna dinürmiş ba'zılar şebb-i pireye dinür didiler faḳat tırna kuşunun ḥumḳı mālİKü'l-ḥazīn kuşunun ḥumḳı ḳabīldendür ki yeryüzünde bir ayaĝı ile meşy ü ḥareket eyler sebebi ĝüyā yere pek başsa vücūdınıñ aĝırlıĝından yer

münşakḳ olub münḥasif olurum ḥavfindandur ki bu zehāb nā-şavāb mücerred ḥumḳundan neş'et eylemiş bir ḥāldür intehā meşelde Aḥresü min kerkī dahī vārid olmuşdur ki ṭurna gece tamāmına dek bir ayağı üzere sâ'ir refiḳleriñ ḥıfz u ḥarāset eyler.

272. اَحْمَقُ مِنَ ابْلِيسَ

Aḥmaḳu min İblīs

İbn-i Cevzī 'aleyhi'r-raḥmeh Kitābü'l-Ḥumeḳā ve'l-Muḡfilīn derünunda zıkr u beyān eylediği üzere a'ḳal-i maḥlūḳātından olub ef'āl-i ḥumeḳā ve muḡfilīn kendüsinden şudür idenleriñ re'īs-i ber-telbīs-i İblīs-i ḥasīsdür ki künyesi beyne'l-'Arab Ebu Mürre'dür [64a] Ḥalaḳtenī min nār ve ḥalaḳtehü min ṭīn diyerek Ādem 'aleyhi's-selāma secdeden ebā ve istikbār idüp merdūd olduḳda Benī Ādem'e iḳā'-ı ma'āşī birle zu'munca intikām için Enzırnī ilā yevmi yüb'aşūn deyü müntezirīnden olmaḳla lezzet-i lā-mütenāhīyi 'azāb-ı lā-yetenāhīye tercīḥ ve taḳdīm ve knedüsini 'azīz ve refī'iken zelīl ve le'ilm eylemeği zu'munca şavāb 'add eyleyüp ebedī maṭ'ūn ve mel'ūn oldı lā-ceram İblīs'iñ bu istikbārı ḥamāḳatından ve ḡafletinden neş'et eylemişdür pes İblīs bi'l-cümle ḥumeḳā ve muḡfilīniñ ser-efrāzıdır ne'üzü billāhi Te'ālā

دَبَّ لَهُ إِبْلِيسُ فَاقْتَادَهُ

وَالشَّيْخُ نَفَّاعٌ عَلَى لَعْنَتِهِ

عَجِبْتُ مِنْ إِبْلِيسَ فِي تَبَهُهِ

وَحُبْتُ مَا أَظْهَرَ مِنْ نَبْتِهِ

تَاهَ عَلَى آدَمَ فِي سَجْدَةٍ

وَصَارَ قَوَادًا لِذُرِّيَّتِهِ

Türkī eş'ārda dahī vārid olmuşdur

Var mı şeytāndan özge aḥmaḳ kem

Ādeme secde itmeğe ide neng

Ba'dehü Ādem'iñ oğullarına

Neng ü 'ār itmeyüp ola pûzeveng

Zıkr olundığı vechle mezbūruñ Ebū Mürre künyesi olub zīrā ḥadıṣ-i merfū'da Tesemnev bi-esmā'i'l-enbiyā'i ve eḥabbū'l-esmā'i ilallāhi 'Abdullāh ve A'bdurrahmān ve eşdaḳuhā el-Ḥarş ve hemmām ve aḳbeḥuhā Ḥarb ve Mürre vārid olmuşdur binā'en 'aleyh Ḥarīrī 'aleyhi'r-raḥmeh Ebū Zeyd es-Sürücī sergüzeştini Ḥarīş ibn-i Hümām'dan

rivāyet eylemişdür ve aḳbeḩu esmā' ḩarb ve Mürre olduğından nāṣı deyu le'in Ebū Mürre künyesiyle meknī olmuşdur ve şā'ir-i 'Arab İblīs'e la'net hakkında işbu şi'ri inşād eylemişdür.

أَرَى السَّيِّخَ إِبْلِيسَ ذَا عِلَّةٍ
فَلَا بَرَىءَ السَّيِّخُ مِنْ عِلَّتِهِ
يُقَوِّدُ عَلَى الْحُبِّ مَسْتَقِطاً
وَيَأْتِيكَ فِي اللَّيْلِ فِي صُورَتِهِ

[64b]

فَيُؤْتِيكَ مَا شَاءَ مِنْ نَفْسِهِ
وَيَبْلُغُ مَا شَاءَ مِنْ لَذَّتِهِ
وَمَنْ كَانَ ذَا حِيلَةٍ هَكَذَا
تَمَثَّلُ لِلْمَرْءِ فِي يَقْظَتِهِ
فَلَا تَدَّخِرُ دُونَهُ لَعْنَةً
فان رضى الله في لعنته

273. اِحْمَقْ مِنْ اُدْرُ

Aḩmaḩu min Āzeri

Āzer¹³ ḩazret-i İbrāḩīm 'alā Nebiyyinā ve 'aleyhi't-teslīm pederidür ol gevhergerā[?] nümāya aniñ şulbünden ḩadem-nihāde-i sāḩa-i vücūd olmuşdur ve Āzer'iñ ḩumḩı kendü tiraş ve taşnı'eylediği birtaḩım evşān ve eşnāmı ma'būd ittiḩāz eyleyüp aña arz-ı prestiş ve 'ubūdiyyet eylemesidür ḩazret-i İbrāḩīm bu fi'l-i nā-hemvārdan rücū'u zımnında müşfikāne irād-ı naşāyiḩ eyledikce Āzer aña Ey İbrāḩīm sen beni ālihelerimiñ 'ibādetinden şarf itmeḩi istersiñ bu şüretle eşnāmı taḩbīḩden imtinā' itmezsiñ seni şetm ve recm iderim bir zamān benden ba'īd olub yanımdan git der idi niteki Tenzīl-i Mübīn'de ḩāle e-rāḩībün ente 'an ālihetī Yā İbrāḩīm le-in-lem tentehi le-ercümenneke ve-hcürnī meliyyen vārid olmuşdur Muḩbir-i Şādıḩ iḩbārı üzere Āzer ḩmāḩatde meşel olan ḩab' ya'nī yelli ḩurd hey'etine meşḩ ve taḩvīl olunmuşdur zīrā ḩamāḩāti ḩayvān-ı mezkūra müşābihdür.

274. اِحْمَقْ مِنْ كُنْعَانِ

Aḩmaḩu min Ken'āni

¹³ ḩikāyetü Āzer

Ken‘ān Hāzret-i Nūḥ ‘aleyhi’s-selām oğludur ki Āzer’iñ oğlu nübüvvetine īmān itmeyüp temeddür ve ‘inād eylediği gibi bu daḥī pederi Nūḥ Hāzretleri’niñ bi‘šetini taşdıķ ve nübüvvetini ikrār eylememişdür ez-cümle ḥumḳundan biri budur ki vaḳtāda Nūḥ ‘aleyhi’s-selām süfehā-yı ḳavmiñ ezā ve cefāsından muḳtarib ve āzürde olub mücāzāt-ı İlähiyye nüzulünü [65a] Der-ḥavāst eylemeleriyle niyāzları dergāh-ı İlähī’de ḳarīn-i ḥayyiz-i ḳabül olduğı ve işbu ḳavm ḥaḳḳında bir mücāzāt-ı şedīde icrāsı iḳtizā-yı irāde-i İlähiyyeden bulunduğı cihetle sefīneyi inşā ve bu sırr-ı mektūmı ḳavmine işā eyledi yalnız içlerinden seksen nefer kimse īmān idüp sefīneye dāḥil oldular bu ḥaber Ken‘ān’iñ sem‘ine vāsıl olduḳda gemisini ḳurtaran ḳapudandur ḥulyāsıyla pederine īmāndan ebā ve istikbār iderek kemāl-i ḥumḳundan nāşī Zeccāc’dan ḥücre şeklinde bir nesne inşā itdürüp işte ben tūfān belāsından bu şüretle emīn olurum didi vaḳtā ki tūfān-ı belā yüz gösterdi herkes başı derdi devāsına düşdüḳde Ken‘ān ‘āḳıbet-i ḥālī mülāḥaza itmeyerek kemāl-i ḡurūr ile zeccāc-ḥāneye naḳl-i bār-ı vücūd eyledi pes Ken‘ān o ḥāne derūnunda iken kendüsiniñ idrārına keşret ‘arīz olmaḳla bevlini ḫutamaz olub żarūrī ol zeccāc-ḥāneniñ içine tebevül eyler idi giderek bevli şüret-i iştidād kesb eylemesiyle ve ol ḥāne bevliyle mā-lā-māl olmasıyla ‘āḳıbet bevli içinde ḡarḳ ve helāk oldı ḥaḳıḳaten merḳūmuñ pederi Nūḥ’a īmān itmeyüp ve sefīneye süvār olmayup da encāmḳarı mülāḥaza eylemeksizin zücācdan oḫa yapırdması kemāl-i ḥumḳuna dālldür ḥāşılı Āzer’iñ oğlu İbrāḥīm ve Ken‘ān’iñ pederi Nūḥ olması kendülere ḳaḫ‘iyyen bir fā’ide virmeyüp cezā-yı sezālarına maḫzar oldular niteki şā’ir demişdür:

چو کنعان را طبیعت بی هنر بود

پیمبر زادگی قدرش نیفزود

هنر بنمای اگر داری نه گوهر

گل از خار است و ابراهیم از آزر

275. اِحْمَقُ مِنْ فِرْعَوْنَ

Aḫmaḳu min Fir‘avni

İblīs gibi ‘āḳıl geḫinen aḫmaḳlardan biri daḥī Fir‘avn’dur bānisi km idüḡiñ [65b] Henüz fehm ü idrāke demediği Melik-i Mışr’a ve mebdē’ ve mecrāsını keşf eyleyemediği Nehr-i Nīl’e maḡrūr olarak iddi‘ā-yı rubūbiyyet Ve ene Rabbükümü’l-A‘lā menzilesinde da‘vā-yı ulūhiyyet eyleyüp E-leyse lī Melikü Mışr ve ḥāzihi el-enḥār tecrī min taḫtī didi ma‘a-hāzā geceleri daḥī ‘ubūdiyyet ḫarīḳını ḫutardı niteki ḳışşası

ma'lümdür el-Fir'avn timsâh didikleri canavara daḥî dinür Fârisîde nehnek dirler mezbûr deryâda olan ḥayvânâtîñ cümlesine gâlib olduğu gibi ḥumkî daḥî vardur ve ezlemü min timsâh daḥî beyne'l-'Arab meşeldür ḥarf-i ta'rîfden mücerred olarak Fir'avn Velîd bin Muş'ab'dur ki zîkr olundığı vechle Melik-i mezbûruñ laḳabıdır ba'zılarıñ beyânına göre lafz-ı mezbûr Kıbtıye yâhud 'Abrebe'dür ki 'Arablar aḥz eylemişdür ve ba'zılara göre 'Abrabe'dür müte'aşşib ve mütekebbir ma'nâsınadır ba'dehü her pâdişâh Mışır'a laḳab olmuşdur Ḳayşar-i Rûm ve Şâh-ı İrân ve Ḥâkân-ı Çîn ve Teb'-i Yemen gibi ve Fir'avn 'atüvv ve tuḡyân şâhibi mütemerrid ve müteşeddid âdeme daḥî denr bunda iki lügat daḥî vardur biri zenbûr vezinde ve biri kâfiñ ve 'aynîñ fetḥiyledür intehâ 'abede-i eşnâm ve evşân daḥî ḥumeḳâdandır zîrâ eşnâmı kendü elleriyle taşnî' ve ḳalemleriyle taşvîr eyleyüp soñra ol şuver ve heyâkili ma'bûd ittiḥâz ve aña prestîş eylerler ve illâ lehu yenbeḡî en yef'ale ve lâ yef'al ve kezâlik Benî İsrâ'îl daḥî muḡfîlindedir zîrâ Fir'avn'ı ḡarḳ ve kendülere necât iḥsân iden âlihe el-'âlemîn iken ferâmûş idüp İc'al lenâ âlihen[?] ke-mâ lehün âlihehü didiler ve daḥî ḥamâḳatle ma'rûf olanlardan bir tâ'ife daḥî Neşârâdur ki 'îsâ 'aleyhi's-selâma ba'zıları İbn-i İlâh[?] ve ba'zıları bi'z-zât ilâh dimişler iken yine dönüb Yahûdîler şöyle şalb eylediler böyle ḳatlı eylediler deyü efkârlarında ısrâr iderler [66a] Ve ḥamâḳatle mevşûf olanlardan bir tâ'ife daḥî zümre-i rû-efḍür ki Ḥâzret-i 'Alî kerremallâhu vecheh ve raḍıyallâhu Te'âlâ 'anh efendimiziñ seyyid ekhül[?] ehli'l-Cenne olan Ebü Bekr ve 'Ömer raḍıyallâhu 'anhümâya bî'atini ve muşâheretini iḳrâr ve i'tirâf eylerler iken gâyet belâhetlerinden sebb ve şetm ve iderler ne'üzü billâh min terhâti hâ'ülâ'i'l-melâ'in.

276. اِحْمَقُ مِنْ اشْيَاعِ سَامِرِيِّ

Aḥmaḳu min eşyâ'i Sâmiriyyi

Eşyâ'-ı Sâmirî'den murâd anıñ etbâ'idur Sâmirî ba'zılarıñ ḳavline göre Kirmânî el-aşl bir 'alc-i[?] ferr ve mâye şaḥş idi 'alâ ḳavlin 'uzamâ-yı Benî İsrâ'îl'den idi ve ol Sâmirî nâm mevzî'a mensûbdur ḥikâyet iderler ki Fir'avn Etḳâl-i Benî İsrâ'îl'i ḳatlı 'amm eylediği senede mezbûr Sâmirî ki ismi Mûsâ bin Zafer olub vâlidesi çoḡurub ḳatlı ḥavfindan Gûhistân'da bir ḡäre vaz'eylemişidi ḳudret-i Bârî ile ve Cibrîl terbiyesiyle neşv ü nemâ bulduḳdan soñra gelüp ḳavmine mülteḥaḳḳ ve bi'l-âḫare Mûsâ 'aleyhi's-selâm münâcâta gittikde altündan bir buzaḡı yapup eşyâ'ıyla berâber aña 'ibâdet ider oldı.

Şi'r:

اِذَا الطِّفْلَ لَمْ يَكْتُبْ نَجِيبًا تَخَلَّفَ

اِجْتِهَادِ مَرِيْبِهِ وَخَابَ الْمُؤَمِّلُ

فَمُوسَى الَّذِي رَبَّاهُ جَبْرِيلُ كَافِرٌ

وَمُوسَى الَّذِي رَبَّاهُ فِرْعَوْنُ مُرْسَلٌ

İmdi eşyā‘-ı Sāmīrī’niñ ħumķı ol Sāmīrī’niñ kendü gözleri öñünde yapmış olduğı buzağıya prestiş eylemeleridür ve Sāmire Yehūddan bir t̄a’ifeye ıtlāk olunur ki ba‘zı ahkāmlarında ānlara muĥālefet iderler meşelā Ĥazret-i Mūsā’dan şoñra peygamber ba‘ş olunmadığına zāhib olurlar ve bir kimse kendülere t̄oķunacak olsa lā mesās dirler ve Nābles şehrini ķable ittiĥāz iderler ve ānlar iki şınıfdur birine Rūşān diğetine Gūşān dirler ve ba‘zılarınıñ rivāyetinde göre Sāmīrī Ĥazret-i Mūsā [66b] Aleyhi’s-selāmınıñ vālide-i muĥteremeleri ‘amūcası oğullarındandır.

277. اِحْمَقُ مِنْ بُلْعَامُ

Aĥmaķu min Bel‘āmin

Bel‘ām ibn-i Bā‘ir ‘alā ķavli Bel‘am bin Bā‘ūrā Benī İsrā‘ıl’dan cebbārın ile berāber olan bir kimsedür ki Ĥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām’a ve ‘askerine İsm-i A‘zam ķuvvetiyle bed-du‘ā eylemekle müddet-i medīde Ĥazret-i Mūsā’nıñ Tih‘de ķalmasına sebep olmuşdur mu‘aĥĥaran lisānı göğsü üzerine şarkup kelb gibi helāk olmuşdur mezbūruñ ħumķı budur ki Ĥazret-i Mūsā’yı bir peygamber-i ‘ālī-şān biliyor iken ma‘a-mā-fih ĥaķķında bed-du‘ā eylesidür nitteki şā‘ir dimişdür:

از مایه بیچارگی قطمیر مردم می شود

ماخولیاى مهترى سگ می کند بلعام را

278. اِحْمَقُ مِنْ اَهْلِ حَمَّصَ

Aĥmaķu min ehl-i Ĥımşı

Ĥımş ĥanıñ kesriyle Şām’a yüz mīl mesāfede kā’in bir vilāyet ismidür ki evsa‘mebānī-i Şām’dan ve derūnundan bir nehr-i ‘azīm cārī olur ki sükkāmı zarūretlerini andan def‘iderler Ebū ‘Ubeyde bin el-ĥarrāc rađıyallāhu ‘anh himmetiyle fetĥ olunmuşdur ve fi ĥadış-i ‘Ömer rađıyallāhu ‘anh semi‘tü Rasūlallāhi şallallāhu ‘aleyhi ve sellem yekūlü le-yeb‘aşenne Allāhu Te‘ālā min Medīnetin bi’ş-Şām yukālū lehā Ĥımş seb‘īne elfen yevme’l-ķıyāmetilā ĥisābe[?] ‘aleyhim belde-i mezbūre fesīĥatü’s-

sāha müsteṭīletü'l-mesāhadur ve derūnundan cereyān iden şunuñ menba'ına Nehru'l-
'āşī dinür sefh-i cebelde vāқи'bir mağara derūnunda bir taşdan nebe'ān ider bunuñ
haqqında rivāyet-i keşire vardur ki Hıms ahālisi tūl ve drāz naql ve hikāyet iderler ve
belde-i mezkūre sükkānı fi'l-aşl [67a] Yemenilerdür muhaqqıqından Fencedihī kavlince
ehl-i Hıms hamākatde ve keşret-i rekā'atde beyne'l-'Arab meşel-i maḍrūb olmuşlardur
ve ānlar haqqında müḍhikāta dā'ir hikāyāt bī-ḥadd ve şumārdur izān cümle naql olunur
ki¹⁴ 'ulemādan bir kimseniñ esnā-yı geşt ü güzārda şehrahı Hıms'a uğrayup ba'zı
havāyic-i zarūriyyesini tedārik ve iştiḥā eylediği nesnelere mübāya'a ve şehri mezbūri
mu'āyene eylemek üzere 'ādet-i 'Arab'dan olduğu üzere ağzına bir dirhem vaz'ile derūn-
ı Hıms'a dāḥil olub ba'zı 'acāyibātı temāşā ider iken bir cāmi'ōñünde bir kürsī üzere bir
ādem oturmuş şöyle ki başında bir 'āmmē-i miḥnk üzerine bir ḳalensive vaz'olunmuş ve
zahrına bir ferve-i maḳlūbe giymiş ve meyānına bir seyf taḳlīd eylemiş olduğu ḥālede
hicrinde bir Muşḥaf-ı Şerīf okur ve yanında bir kelb-i rābiḍ resīmān-ı meḳūd ile temsīk
olunmuş ṭurur gördükde te'accübkenān ilerü varub ḥerīf meşrūḥu'l-heykele selām
virdikde ḥerīf redd-i selām eylemekle mezbūr ey kimse 'acabā ḳavm edā-yı namāz
eylediler mi deyü vāқи'olan istifsādına ḥerīf görmezsin ben ḳā'idim ben ḳā'id olduğca
ḳavm naşıl namāz edā edebilirler didi pes ol kimse ey ādem ismiñ nedür didikde baña
Ebū Ḥālid dirler bu gördüğün cāmi'iñ imāmı benim didi ol ādem ayıtdı ey Ebū Ḥālid
güzel ammā bu ḥāliñ nedür şaḥş-ı mezbūr cevābında Mevlānā bu günlerde bu memlekete
bir zındıḳgeldi seb'u't-ṭuvāl ḳırā'et eyledi 2) ve Ebā Bekr eş-şanādīḳ'a 3) ve 'Ömer el-
Ḳavārīre 4) Ve 'Oşmān bin Ebū Süfyān'a 5) ve Mu'āviye bin Ebī Ḡassān'a sebb ve şetm
eyledi ma'a hāzā bunlar ḥamele-i 'Arş'dur ve cenāb-ı Benī Ḥaccāc bin Yūsuf'uñ
Kūfe'de zamān-ı emāretinde ibnetü 'āyişe'yi tezevvüc eyleyüp andan Ḥasan ve Ḥüseyn
vücūda gelmişdür didi 6) ol ādem bu terhātı istimā'eyleyüp ey Ebū Ḥālid [67b] Sen
ensābı bilmediğün gibi maḳālāt daḥī bilmezsiñ 8) demesiyle Ebū Ḥālid bunlar seniñ
henüz āgāḥ ve muṭṭali'olmadığün sözlerdür ṭoḡrusı budur ḡalaṭ seniñ bildiğün şūretdür
didi yine ol kimse ey Ebū Ḥālid Ḥāfız-ı Ḳur'an'siñ deyü su'al idince Ebū Ḥālid ne'am
cevābı virdi öyle ise ey Ebū Ḥālid bir āyet tilāvet eyle istimā'edeyim didi imdi Ebū Ḥālid
bi-lā teveḳḳuf Bismillāhirrahmānirrahīm deyüp Ve izā ḳāle Lokmān li-ibnihi ve hüve
ye'izuhu yā būneyye lā teḳşuş ru'yāke 'alā iḥvetike fe-yekīdū leke keyden fe-ekīdū
keyden fe-mehhil el-kāfirīne emhilhüm ruveydā didi 17) mezbūruñ bu vechli artık ol
kimseyi ḡḍāb idüp aña şaf'a-i şedīde urdu ki mezbūruñ 'amāmesi başından ḡlaṭān idüp

¹⁴ Hikāyetü ehl-i Hıms

düşdü Ebū Hālid şiddet-i şaf'adan feryād idince birtakım halk ol zātın başına uşub icrā-yı mücāzātı zımnında muhtesib-i şehri huzūruna getürdiler muhtesib-i şehri ise bī-kefş ve serāvīl faķaķ bir drāga lābis olmuş bir herīf-i harr[?]-ı zarīf olmağla nāsa hıķāb idüp bunuñ kabāhati nedür didikde halk Eyyühe'l-muhtesib bu ādem imām cāmi'e letme-zeni küstāhī olmuşdur didiler pes muhtesib ol kimseye tevcīh-i hıķāb idüp yā miskīn ehlekte nefseke didi ol kimse daħı cevābında Hāzā hūkmullāh fe-şabran 'aleyhi didi imdi muhtesib ehl-i Hıms muķtedāsı böyle bir fāzıl ve kāmīle letme-zen olduğuñ tebeyyün eyledi faķaķ bu esā'etine muķābil olunacaķ hafif cezālardan seml-i 'ayn ve ķaķ'-ı yed lām gelür pes kaņgisine rāzī olrusun ya'nī gözünü mü çıkarısun yoħsa elini mi ķaķ eylesinler didikde muhtesibiñ işbu hūkmü ol ādemi i'cāb idüp Amān ey muhtesib bu ne girān cezādur bir şaf'a muķābilinde hiç böyle cezā olur mı imdi farz edelim ki zu'munca bunlar bir hafif cezādur ki beni taħyīr idersin [68a] 'acabā ağır olan cezāñız nedür didikde muhtesib ne olacaķ eñ büyük cināyet için eñ ağır cezā şāhib-i cināyetden yarım dirhem almaķdur deyince ma'lūm oldu ki ānlarıñ zu'munca cezā-yı naķdī a'zam-ı mücāzātındur ve nihāyet siyāset budur ma'āzallāh bir ādem bir büyük cināyet eylese de yarım dirhem cezā-yı naķdī virmese gözünü çıkarmaķ ve elini kesmek veyāhud katl eylemek 'indlerinde hafif cezādur ve bu muhtesib ise imām nā-tamāmdan eşedd vābeste-i rişte-i cehl ve belāhetdür hikāyet iderler ki ol ādem hemān teşmīr-i sā'id-i ğayretiyle Yā Allāh deyüp kafā-yı muhtesib-i nābigāra bir sille-i 'Arabī ķarb eyledi ki tāk-ı kengere-i maħkeme-i mevhumī tāş-ı mūķāt-ı felek gibi ber-ťanīn oldu andan soñra ağızından ma'hūd bir dirhemi çıkarup el basaydı ma'zūr tut işte bu bir dirhemdür nişfi seniñ ve nişf-ı diğeri imām-ı yādigārındur eğer yanımda birkaç dirhem daħı olmuş olaydı ben sekiziñ[siziñ?] cümleñizi lekedküb-i ĥasāret eyler idim diyerek 'avdet eylemişdür binā'en- 'aleyh şu 'arādan ba'zıları bu ş'i'ri demişdür:

لَأَنْهُمْ أَهْلَ حَمِصٍ لَا عَقُولَ لَهُمْ

بِهَائِهِمْ عَيْرَ مَعْدُودِينَ فِي النَّاسِ

Bālāda beyān oldunduğı üzere ehl-i Hıms zamān-ı kadīmde Yemen'den gelüp orada sākin olmuşlardur ve ahālī-i Mısr'dan bir imāmları olub bir gün o daħı mazhar-ı ğazabları olmağla 'azl idüp oradan tırd eylemişlerdür niteki 'Abdüsselām Deykü'l-cinn ānları hicv idüp demişdür:

سَمِعُوا الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ تَلَالُوا

فَنُفِرُوا شَيْعًا وَقَالُوا لَا لَا

ثُمَّ اسْتَمَرَ عَلَى الصَّلَاةِ اِمَامَهُمْ
فَنَحَزُبُوا وَرَمَى الرَّجَالَ رَجَالًا

[68b]

يا اهل حَمَصَ تَوَقَّعُوا مِنْ عَارِهَا
خِزْيًا يَحُلُّ عَلَيْكُمْ وَبِأَلَا
شَاهَدَتْ وَجُوهَكُمْ وَجُوهَهَا طَالَمَا
رَعَمَتْ مِعَاطِسُهَا وَسَاءَتْ خَالًا

Ehl-i Hıms'ın buña dâ'ir nice hikâyât-ı müdhhikeleri var ise de ekşerî zebân-ı nâsda meşhûr oldığından irâdından şarf-ı nazâr olunmuşdur

2) Bâlâda beyân olunan seb'u't-tuvâl ve seb'u't-ṭavl Süver-i Qur'aniyyeden yedi sûre-i kerîmeye itlâk olunur ki Sûre-i Baqara âl-i 'İmrân Nisâ Mâ'ide A'râf Yûnus Enfâl Berâ'eh'dür ki ol kı'âl 'indinde ikisi bir sûrededür ütiyet/ütütü[?] seb'u't-ṭavl Hadîs-i şerîfi buña işâretdür 3) Ebû Bekr eş-Şiddîk 4) 'Öemru'l-Fârûk'dur 5) Osmân bin 'Affân'dur 6) Mu'âviye bin Ebû Süfyân'dür.

8) Mezbûr Ebû Hâlid'in Zevvece en-Nebiyyü ibnete 'âyişete fi zemeni'l-Haccâc bin Yûsuf Fe istevledehâ el-Hâsan ve el-Hüseyin kavli 'ilm-i ensâbda cehâlet-i kâmileli olan bir âdem orada bulunub herkes beyân-ı ensâb iderler iken mezbûr daḥî söze qarışub ve zu'munca beyân-ı ma'lûmâta kalkışub Hâsan Hüseyin deḥtrân Mu'âviye end [?] dimişe beñzer ki 'ulemâdan biri bu hâlatı istimâ'ile Gedâm galetân taşhîḥ mey genem ey ḥâne-ḥarâb dimişdür.

17) Ebû Hâlid'in kırâ'et eylediği âyet üç sûreden aḥz olunmuşdur biri Sûre-i loḳmân'dadır kı'ale Allâhu te'âlâ Ve iz kı'ale Loḳmânü li-ibnihi ve hüve ye'ızuhu yâ büneyye lâ tüşrik billâhi inne's-şirke le-zulmün 'azîm ve diğêr Sûre-i Yûsuf'dadır ke-mâ kı'ale ennehü Te'âlâ kı'ale Yâ büneyye lâ tekşuş ru'yâke 'alâ iḥvetike fe-yekîdü leke keyden inne's-şeytâne li'l-insâni 'adüvvün mübîn ve birisi daḥî Sûre-i Târiḳ'dadır kezâ kı'ale Allâhu Te'âlâ innehü le-kavlün fazlün[?] ve mâ hüve bi'l-hezli innehüm yekîdüne keyden ve ekîdü keyden fe-mehhil el-kâfirîne emhilihüm ruveydâ âyet-i kerîmeleridür.

[69a]

279. اِحْمَقُ مِنْ مُعَلِّمِ الصَّبِيَّانِ

Ahmaqu min mu'allimi's-şibyān

Bu meşel ahmaqu min mu'allimīn 'unvānıyla daḥī zikr ve irād olunur ki 'umūmuna şāmildür İbnü'l-Enbārī'den mervīdür ki humk 'inde'l-'Arab hamr ma'nāsınadır ba'dehü humkı andan aḥz eylemişlerdür zīrā hamr 'aql-ı insāniyi tağyīr ve keyfiyyetini tebdil ve taḥvīl eyler meşelde Ahmaqu min şāribi'l-hamr daḥī vārid olmuşdur ve mu'allimü's-şibyān¹⁵ mekteb hūcesine dinür ki mine'l-ezel mest-i cām-ı humk ve belāhet olmuşlardur ve bunlar ḥaqqında ḥikāyet-i keşīre vārid olmuşdur rivāyet iderler ki Ḥamza nāmında bir mu'allim var idi dā'imā klanşüve-puş olur idi niteki Ebū Ca'fer el-Ḥākim anıñ ḥaqqında demişdür:

ارى عَلَى حَمَزَةِ الْمُقَرَّبِيِّ فَلَنْسُوَّةَ
عَسَاكِرِ الْقَمَلِ تَجْرِي فِي حَوَاشِيهَا
إِنَّ الْمُعَلِّمَ لَا تَخْفَى حَمَاقَتُهُ
وَلَوْ تَقَلَّسَ بِالذُّنْيَا وَمَافِيهَا

Cāḥız'dan mervīdür ki yüz 'aded mu'allim-i şibyāniñ 'aqlı bir ḥātūnuñ 'aqlı ve yüz ḥātūnuñ 'aqlı bir ḥā'ikiñ 'aqlı ve yüz 'aded ḥā'ikiñ 'aqlı ise bir ḥuşşayniñ 'aqlı ve yüz ḥuşşayniñ 'aqlı bir şabīniñ 'aqlı meşābesindedür kāle eş-şā'ir:

مُعَلِّمُ صَبِيَّانٍ وَصَاحِبِ دُرِّهِ
وَأَيْسَ لَهُ عَقْلٌ بِمِقْدَارِ دُرِّهِ

Fencedihī Ebū Zāhir'den rivāyet ile beyān eyler ki iki ḥātūn-ı kāmileniñ 'aqlı bir racülün 'aqlı maḳāmındadır ve kırk 'aded ḥuşşayniñ 'aqlı ve kırk mu'allim-i şibyāniñ 'aqlı bir ḥā'ikiñ 'aqlı maḳāmındadır Zübeyr bin 'Abdülmelik el-Hāşimī der ki benim mu'allimīn-i şibyāndan ba'zılar ile mu'ārfem olduğu ecilden bir gün bir mu'allimiñ mektebine uğramışidim gördüm ki mu'allim şibyāna imām olmuş 'aşr namāzınıñ farzını edā ider [69b] Bir köşede maḥfice oturub temāşāya meşgūl oldum vaqtā ki mu'allim rukū'a vardur ve ol derece inḥinā eyledi ki başı iki bacağınıñ aralığına girdi oradan şibyāniñ ḥālīne nekrān olub gördü ki bir şabī namāzda diğēr bir şabī ile mülā'abe ider niteki şibyāniñ 'ādetidür mu'allim bacaqlarınıñ arasından bu ḥālī görüb maḳām-ı tesbīḥde Yā ibne'l-baḳḳāl hüve zā edrī mā teşne'u deyüp ba'dehü semi'allāhu li-men

¹⁵ Zikru'l-mu'allimīn

hamidehü didi mu'allimiñ bu hâli beni i'câb idüp қаdıyyeyi her kime naql eyledümse қаһқаһâ-fermâ oldular Ebū Bekir el-Қıbtî hikâyet eyler ki bir gün bir mu'allim-i şıbyân üzere 'ubūr eyledüm gördüm ki mu'allim şabîniñ eli ayasına ferîķ fi'l-cenneti ve ferîķ fi's-se'ir deyü imlâ ider ben didim ki ey mu'allim bu âyet böyle nâzil olmadı ferîķân beyninde ferîķu'l-Cenneti ve ferîķu's-sa'ir vardur didiğimde mu'allim cevâbında Ey kimse sen harf-i Ebî 'âşım bin el-'Alâ el-ķisâ'î üzere ve ebn harf-i Ebî Hamza bin 'âşım el-Medenî üzere kırâ'et eyledüm râvî eydür bu cevâbı istimâ'idince kırâ'tiñ beni i'câb eyledi diyerek inşırâf eyledüm fuğalâdan bir kimse hikâyet ider ki ben bir gün bir mu'allim-i şıbyânı görmek için mektebine gitmişdim ol hînde şıbyânıñ birinden bir rîh şâdır olub râyiha-i kerîhesi mu'allimin meşâmına te'sîr idüp hâce Allâh cezâñızı vîrsin yine hâlî kim itdi deidkde şıbyândan biri qarındaşım yabdı didi hâve hayır ben anıñ fesve-i müstenkiresini bilürem o öyle қоқmaz andan hemîşe fesve-i habîse şâdır olur lâkin şimdi nefesimi ebâṭil ile 'illetlendirmem ya'nî қалқup istişmâm eylemiş olsam bu habқа kimden şâdır oldıgını bilürem zîrâ ben siziñ eşvâtıñızı bildiğim gibi fesveñize daḥî âşinâyım didi hâcenîñ bu sözinden istiğrâb eyledüm dimişdür.

Қәлә еш-шә'ir: [70a]

مُعَلِّمٌ صَيِّبَانٍ يَزُوحُ وَيَغْنَدِي
عَلَى أَنْفِهِ الْوَانِ رِيحِ نَسَائِهِمْ
وَقَدْ أَفْسَدُوا مِنْهُ اللَّيْمَاعَ يَفْسُوهُمْ
وَرَفَعَهُمْ أَصْوَاتُهُمْ فِي هَجَائِهِمْ

Cāhız naql ider ki bir mu'allim-i şıbyân gördüm bir şabîniñ levhine Ve iz қәлә Loқmānū li-ibnihi ve hüve ye'ızuhu yā būneyye lā teқşuş ru'yāke 'alā ihvetike fe-yekīdī leke keyden ve ekīdū keyden fe mehhil el-kāfirīne emhilhūm ruveydā âyet-i müşevveşini yazar ey mu'allim veyhake sen süreyi süreye idḥâl idersin didiğimde mu'allim 'āfāke Allāhu ey Cāhız bu şabîniñ pederi daḥî bi şehriñ ücretini diğēr şehre idḥâl ider binā'en 'aleyh ben daḥî âyeti âyete idḥâl iderim mādemki bir kimseden müşevveş ücret aluram müşevveş âyet okudurum didi Mūsā bin el-Ḥassān el-Kātib naql ider ki bir maşlahat zımnında Başra'da bir mu'allimiñ mektebinde gitdim ve mu'allimiñ yanına oṭurdum gördüm ki şıbyân-ı aḡniyāyı tefrîķ idüp gölgeye ve fuқārā zādegāni ayırup güneşe oṭurtmuş olduğı hâlde evlād-ı aḡniyāya ḥiṭāben Yā ehle'l-Cenneti ibzeķū 'alā ehli'n-nār der ve evlād-ı fuқarāyı gösterir idi ve yine Cāhız naql eyler ki bir mu'allim var idi ki

‘alāmet-i belāhet olan lihyesi drāz ve ‘aqlı az idi bir gün bir hātūn çocuğuñ elinden tutmuş mektebe götürdi ol eşnāda ben daḥī orada idim hātūn gulāmiñ ‘adem-i itā‘atinden ve ‘uḳūḳundan bahişle terbiyesini recā eyledi mu‘allim-i merḳūm ol rīş-i drāzı aḡzına alup başını iki tarafa ve önüne ardına taḥrīk iderek bir müddet tefekkür eyledikten sonra baḡteten öyle bir mühīb şüretle şayḥa eyledi ki ḥavfindan hātūn tezarruḫa başladı ve Ey mu‘allim ben saña şabīyi taḥvīf eyle didim ḥālbuki sen benim zühremi çāk edecek idiñ deidkde mu‘allim Ey hātūn enne’l-‘azābe izā ünzile heleke eş-şāliḥu ve’ṭ-ṭāliḥu ya’nī ey ḥumḳa olan **[70b]** hātūn taḥḳīḳ ‘azāb-ı İlāhī nāzil olunca gerek şāliḥ ve gerek ṭāliḥ helāk olur didi gūyā enker eşvātını şayḥa-i ‘azāb-ı İlāhīye teşbīḥ eyledi ki evlād-ı aḡniyā ve fuḳarāyı ikiye tefrīḳ iden mu‘allimiñ ḳavli gibidür Ebū La‘bensīden mervīdür ki bir mu‘allim bir şabīyi ḳarşusına almış ba‘zı güne su‘āl ve cevāb eşnāsında şabīye ḥiṭāben ey oḡlān veyl dereceyi kim ḥaḍr eyledi didikde şabī ḥazret-i ‘īsā bin Meryem didi mu‘allim ṭaḡı kim eyledi didikde şabī Ḥazret-i Mūsā bin ‘İmrān didi mu‘allim zāten maḥlūṭ olan kelimāti üzerine bir kerre yine ḥalt idüp est-i cemelde ya’nī deveniñ dübüründe ba‘rımı kim tedvīr eyledi didikde şabī şeyṭān didi mu‘allim şabīye taḥsīn idüp ba‘deḥü Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmiñ pederi kimdür didikde şabī kim olacaḳ Nūḥ’dur didi mu‘allim Ebū el-‘Anbes’e toḡrı nazar idüp āferīn āferīn didi ābū el-‘Anbes naḳl ider ki ḥerīfiñ bu cehāleti ve şıby-ānı sū-i terbiyeti beni iḡzāb idüp Sübhānallāḥ cānım mu‘allim ādem Ebū’l-beşer deḡil midür didiḡimde mu‘allim evet öyledür ey Nūḥ naşıl anıñ pederi olur mu‘allim Ey Ebū’l-‘Anbes benim ādem’den murādım zātımı ta‘rīfdür ki benim künyem Ebū ‘Abdullāḥ mu‘allimdür ve pederimiñ ismi Nūḥ’dur deyüp çocuklara ḥiṭāben Eyyühe’ş-şıbyān yıḳın şu cāhili didikde çocuklar zenbūr-esā başıma uşub beni yıḳdılar ve bir güzelce yıḳıldılar bir müddet sonra ḥalāş olub ba‘de-ezīn mu‘allimīn-i şıbyān ile mü‘ālefe itmemeḡe ‘ahd ü ḳasem eyledüm dimişdür Aḥmed bin Delīl naḳl ider ki bir gün bir mu‘allimiñ mektebine uğramış idim gördüm ki bir mu‘allim bir şabī yatırmış ḍarb ider ve eşnā-yı ḍarbda vallāhi baña deñizi ḥufr iden kimse gelmedikce ben seni ḍarb eylerim didi kūyā bu söz ile şabīyi ebedī ḍarb edeceḡini imā eyledi Aḥmed eydür ben şabr edemeyüp Ey mu‘allim e’zzeke Allāḥ bu ḳadar tevārīḥ-i selef ve kütüb-i ḳadīm müṭāla‘a eyledüm vallāhi ben deñizi ḥufr ideni görmedim ve istimā‘eylemedim **[71a]** Luṭf eyle beni bu rāz-ı pinhāna āḡāḥ eyle didiḡimde mu‘allim müte‘accibāne yüzüme baḳup deryāyı Ḥazret-i ādem’iñ pederi gerdem ḥufr eyledi dimişdür yine Cāḥız’dan mervīdür ki bir şabī Ḥazret-i ‘Oşmān raḍıyallāḥu ‘anhū’l-Mennān ḥaṭṭıyle bir Muşḥaf sirḳat eylemişidi mu‘allim bu ḥālden

āgāh olub şabīye hitāben mā zā lekıytü el-meşāhif minküm Yā āl-i ‘Osmān pederiñ hāriķ sen sārıķ-ı Muşhafsın siziñ şerriniñden meşāhifi naşıl hıfz edeyim dimişdür yine Cāhız naķl ider ki bir mu‘allim-i şıbyān var idi etfāli đarbda ifrāt ider idi anı levn zımnında mektebine gidüp ba‘zı naşihat-güne sözler irād eylemişidim mu‘allim istimā‘idüp Ey Cāhız haķķıñ var faķať ben bunları keyfim için đarb eylemem hele gör deyüp bir şabī da‘vet eyledi şabī levhini alup mu‘allimiñ huzūruna gelüp levhini açdı Yā mu‘allim ve inne ‘aleyke el-la‘netü ilā yevmi’d-dīn mā ba‘dehü didikde mu‘allim bel ‘aleyke ve ‘alā vālideyke le‘ā’inullāh teterāvecā didi pes bir diğerini da‘vet idüp ol dağı geldikde Yā mu‘allim uğruc minhā fe-inneke şeytānün er-racīm didi mu‘allim dağı cevābında Zālike ebūke el-keşhān cevābını virdi pes bir diğerini dağı çağırup oķı didikde ol dağı Yā mu‘allim mā lenā fi benātike min haķķın didikde aña dağı lā ve lā ru‘yetühünne didi Cāhız eydür ba‘dehü mu‘allim yüzüme bakup ey şimdi böyle veled-i zinālar müsteħaķķ-ı zarb ve zecr değil midür didikde ben ayıtdım ne‘am ķavline ķuvvet zīrā hālleri taħammül-gedāzdur ‘Utebī naķl ider ki Bađdad’da bir mu‘allim-i şıbyān var idi ki hemīşe çocuklara ğalīz ğalīz sebb ve şetm ider idi mu‘allimiñ bu vaż‘ı bize girān gelüp bir gün meşāyiđ-i Bađdad’dan ba‘zı kimseler ile mu‘allimiñ mektebine dāđil olduķ ve anı çocuklara sebb eylediği için zecr ve tevbīħa ibtidār itdiğimiz hengāmda mu‘allim evet ben bunlara beyhūde yere sebb eylemem ancak **[71b]** Müsteħaķķ oldukları zamān sebb iderim deyüp işbāt-ı müdde‘ā zımnında bir şabī çağırup Eyyūhe’l-meşāyiđ istimā‘ediñ didi pes çocuk geldikde ‘Aleyhā melā’iketün ğılāzun şidādün ya‘şūnallāhe mā emerahüm ve lā yef‘alūne mā yū‘merün diyerek oķumađa başladı mu‘allim dağı cevābında Yā māş bi-zar’emihi fe-leyse hā’ülā’i melā’iketün ve lā A‘rābün ve lā Ekrādü Şehr-i Zūr didi ‘Utebī rivāyet ider ki mu‘allimiñ bu cevābından ol ķadar đıđķ ve ğande eyledik ki ğattā içimizden biri istilķā idüp serāvīli açıldı ba‘dehü bir āħarını çağırup oķı didi ol dağı Lā tünfikū el-emne ‘inde Rasūlillāh ve terdūd[?] didikde mu‘allim min ‘aindi ebūke el-Ķur‘āne evlā fe-innehü ekşeru mālā yā ibne’l-fā’ileti e-tülzimü en-Nebiiye şallallāhu ‘aleyhi ve sellem nafaķaten lā tecübbü ‘aleyhi e-a‘cebeke keşretü mālihi deyü cevāb virmişdür Eđeçi mu‘allim-i şıbyān için zebānezd olan ğikāyātıñ ekşeri zıķr olunmuş ise de eñ a‘cebini Eflāđ et-Türkī naķl ider ki biz bir gün li-ecli’l-ħarb ķavm üzere gitmek eşnāsında iken bir mu‘allim gelüp ğarb görmediği cihetle berāber getirilmesini recā eyledi vaķtā ki bizim ile berāber mağall-i ma‘rekeye vāşıl oldu ez-cümle a‘dā tarafından atılan oķ mezbūruñ kāsı’e serine işābet ile inşirāf eyledi hemen mezbū yaralandım deyü düşdüğü ānda řabīb celb olunub yarasına baķdırıladıřabīb ğin-i

mu‘āyenede eğer bu yaradan bir miqdār mağz çıkar ise bu mu‘allim fevt olur eğer zecc çıkmaz ise hiçbir be’s yokdur didi pes ṭabībiñ bu kelāmını mu‘allim istimā‘eyledikde hemen yerinden kalkup ṭabībiñ elini ve başını būs eyledi Ve beşşereke Allāhu bi-ḥayrin didi ḥāzır olanlar cānım mu‘allim henüz yara iltiyām-pezīr olmaqsızın bu destbūs-ı teşekküre bādī nedür didiklerinde mu‘allim Fe-mā fi re’sī dimāğun ya’nī benim başımda mağz ve dimāğ denilen nesenenin [72a] Bi’l-lisān ve’l-ḳalb şümme ba‘de eyyām emera bi-en ye’tī bā ḥabṣ-i muḍgateyni minhā fe-etā bihimā eyzan fe-se’elehū ‘an zālīke fe-ḳāle hümā eṭyebū şey’in izā ṭābe ve aḥbesū şey’in izā ḥabiṣā ya’nī Loḳmān’a ḥācesi bir ḳoyun virüp zebḥini emr ile ve eṭyeb olan muḍgateyni kendüye getüre Loḳmān ol şātı zebḥ idüp ḳalbi ile lūsānını getürdi ba‘de eyyām bir kūsfind daḥī virüp zebḥini ve aḥbes olan maḥallerini getürmeği emr eyledi Loḳmān yine kūsfindi zebḥ idüp kezālik ḳalbi ile lisānını getürdi ḥāce ḥaḳīḳat-i keyfiyyeti istinkāh eyledikde Loḳmān ḳalb ve zebān a’zānīñ eṭyebidür eğer şāf ve rāst olur ise ve kezālik bunlar aḥbes-i a’zādur vaşf-ı mezbūruñ ḥılāfında bulunur ise didi ki Ḥadīs-i şerīfde İne fi’l-cesedi le-muḍğah izā ṣaleḫat ṣaleha’l-cesed küllühü ve izā fesedet fesede’l-cesedü küllühü illā ve hiye el-ḳalb vārid olmuşdur ve Ḥazret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem İne Loḳmāne kāne ‘abden keşīru’t-tefekkūri ḥüsnü’z-zann keşīru’s-şamti ehabbe Allāhe fe-eḥabbehū Allāhū fe min/men[?] ‘aleyhi bi’l-ḥikmeti buyurmuşlardur ve Loḳmānīñ keşret-i tefekkür ve ḥüsn-i zann ve vefret-i şamtlerini beyān ve ḥikmetle ma‘rūf olduklarını ityān eylemişlerdür Ebī ḥüreyre’den mervīdür ki Nebiyy-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem El-ḥikmetü ‘aşeratü eczā’in tis‘atün minhā fi’l-‘uzleti ve vāḥidün fi’s-şamti buyurmuşlardı ki ḥikmetiñ on cüz olub doḳuzı ‘uzlet ve biri şamt ve sükūnet oldığını beyāndur ba’zılar bu Loḳmān’dan murād Loḳmān bin ‘Anḳā bin Serven’dür didiler Loḳmān’ıñ cümle-i neşāyiḥden biri Tenzīl-i Mübīn’iñ ḥaber virdiği üzere Yā büneyye lā tüşrik billāhi ilā āḥirihi āyet-i kerīmesidür ve diğər daḥī bunlardur Yā büneyye intteḥiz takvā-llāhe Te‘ālā ticāreten yū’tike el-ferce min ḡayr-i biḍā‘atin Yā büneyye eḫḍır el-cenā’ize ve lā taḫḍır el-‘arse fe-inne’l-cenā’ize tezkiretü’l-āḥireti ve’l-‘arsü yüşḥike ed-dünyā Yā büneyye lā te’kül şeb’an min şeb’in [72b] Fe’tike[?] en tülḳıyehi li’l-kelbi ḥayrun min en te’külehü Yā büneyye lā tekūenne a’cezū min ḥāze’d-dīk ellezī yüşavvitü bi’l-esḥār ve ente et-tā’imü ‘alā firāşike Yā büneyye lā tü’ahḥir et-tevbete fe-inne’l-mevte ye’tī bağteten Yā büneyye lā terğab fi’l-vedā li-cāhilin fe-terā enneke terḍā ‘amelehü Yā büneyye itteḳı Allāhe ve lā terā en-nāse inneḳ taḫşā li-yükrimūke bi-zālīke ḳalbeke fe-ecir/fācir[?] Yā büneyye mā nedimtü ‘alā eş-şamti ḳaṭtu fe-inne’l-kelāme izā

kāne min fiḍḍah kāne's-sükūtu min zeheb Yā büneyye i'tezil eş-şerre li'ş-şerri ḥalefün Yā büneyye iyyāke ve şeddehü el-ğaðabe fe-in şeddehü el-ğaðabe mümeḥḥikatün li-fu'ād el-ḥakīm Yā büneyye 'aleyke bi-mecālisi'l-'ulemā'i ve istemi'kelāme'l-ḥukemā'i fe-innallāhe Te'ālā yūhyī el-ḳalbe el-meyyite bi-nūri'l-ḥikmeti ke-mā yūhyī el-erḍa yüvābilü el-maṭar fe-inne men kezıbe zehebe mā'ü vechihi ve men sā'e ḥaleḳāhu keşru ḡammihı ve naḳale eḍ-Ḍaḥūr min mevāḍi'ihā eysera min ifhāmi men lā yefhem Yā büneyye lā türsil rasūlen cāhilen fe-in-lem tecid ḥakīmen fe-kün rasūle nefsike Yā büneyye lā tenkeḥ ümmehü ḡayrake fe-t'ürişü benıke ḥuznen ṭavilen Yā büneyye ye'ti 'ale'n-nās zamānün lā teḳarra fihi 'aynün ḥalīm Yā büneyye iḥter el-mecālis 'alā 'aynike fe-izā ra'eyte'l-meclise yūzekkeru fihi Allāhu 'azze ve celle fe iclis mavahüm fe-inneke in tekü 'ālimen yenfe'uke 'ilmüke ve in tekü ḡabiyyen yü'allimüke ve in yetṭali' Allāh 'azze ve celle 'aleyhim bi-raḥmetin tüşıbke ma'ahüm Yā büneyye lā teclis fi'l-meclisi ellezı lā yūzekkeru fihi Allāhu Te'ālā fe-in tekün 'ālimen lā yenfe'uke 'ilmüke ve in tekün ḡabiyyen yezıdüke ḡabāveten ve in yetṭali' Allāhu Te'ālā 'aleyhim ba'de zālike bi-saḥaṭın yüşıbke ma'ahüm Yā büneyye lā ye'kül ṭa'āmeke ille'l-etḳıyā'e ve şāvır fi emrike el-'ulemā'e Yā büneyye enne'd-dünya emrun 'amıḳun ve kiad ḡaraḳa fiḥā nāsün keşırun fe ic'al sefıneteke fiḥā tāḳvallāh ve ḥaşvühā el-īmān billāh ve şırā'uhā et-tevekkülü 'alallāh le'alleke en yencüve ve lā erāke nāciyen Yā büneyye innı ḥamltü el-cendele ve'l-ḥadıde fe lem aḥmil şey'en eşḳalü min cāri's-sü'i ve zeḳat el-mürāretü küllühā [73a] eşeri yoḳdur didi ṭabıb be-hey cānım bu naşıl sözdür hiç başında maḡzi olmayan ādem olur mı didikde li-ennı mu'allimü şıbyān mā fi ru'üsi'l-mu'allimıne zerretün min dimāḡın ve lev kāne zerretü dimāḡın mā küntü hāhünā ya'nı ben mu'allim-i şıbyānım pes mu'allim olan kimseleriñ başlarında dimāḡ denilen nesneden zerre miḳdār yoḳdur eḡer benim de başımda bir zerre dimāḡ ya'nı cüz'ı 'aḳlım olmuş olsaydı mu'allim-i şıbyān olmaz idim pes añladım ki ben bu yaradan āsān şüretle taḥlış-ı kerıbān-ı cān edeceḡim diyerek sözini tamām ve meski iltihḥām eylemişdür.

280. أَحْكَمُ مِنْ لُقْمَانَ

Aḥkemü min Loḳmāne

Bu Loḳmān'da¹⁶ iḥtilāf-ı keşıre vardur müfessirından ba'zıları ḥikmetle ma'rūf olan Loḳmān Loḳmān bin Bā'ūrā'dur ki Ḥazret-i Eyyüb 'aleyhi's-selāmiñ kıız ḳarındaşı yāḥud teyzesi oḡludur ve evlād-ı Āzer'dendür biñ sene mu'ammer olmuşdur ki A'meru

¹⁶ Hikmetü Loḳmān bin Bā'ūrā.

min Loqmān dahī meşeldür ve Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmı idrāk idüp andan ahz-i ‘ulüm-ı hikmet eylemişdür ba‘zılar nebīdür ve ba‘zılar hakīmdür ve ba‘zılar dahī hikmet ve nübüvvet kendüsine ‘arz olunub taḥyīr olunduğda hikmeti ihtiyār eylemişdür didiler ve ba‘zı rivāyete göre Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmın salṭanatının evā’ilinde toğmuşdur ba‘zılar Habeşī köle idi çobanlık ya derzilik yāḥud dülgerlik ider idi ba‘zılar dudakları kalın siyāh Nevbe ‘Arablarındanur ve ba‘zılar nebīdür didiler ve bir gürüh dahī hikmetine zāhib oldular Ve le-ḳad āteynā Loqmāne el-ḥikmete ilā āhirihi āyet-i kerīmesi buñ dāıldür ḥikāyet olunur ki bir zuhr vaḳti Loqmān uyḳuda iken Yā Loqmān ister misiñ Cenāb-ı Haḳḳ seni ḥalīfe idüp nās beyninde ḥaḳḳ ve ‘adl üzere ḥükm edesin deyü bir nidā geldikde Loqmān [73b] Eđer Cenāb-ı Haḳḳ beni emrimde taḥyīr ider ise ‘āfiyet taleb iderim muṭlaḳ emr ise sem‘an ve ṭā‘ah derim didi menḳüldür ki bir müddet Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmın şoḥbetinde olub Ḥazret-i Dāvūd zırh yaptırdı ne oldığını bilmeyüp ancak nedür deyü dahī su‘āl eylemedi vaḳtā ki zırh tekmil olub Dāvūd ‘aleyhi’s-selām giydikde ne güzel cenk libāsı oldu dimekle ol vaḳit Loqmān şabr ve süküt ḥikmetdür anın fā‘ili ḳalīldür didi niteki şā‘ir dimişdür

به بیری رسیدم در اقصای یونان

بد کفتم ای انکه با عقل و هوشی

ز مردم چبهرت برین حال کفتا

خموشی خموشی خموشی خموشی

Loqmān hikmetde Yūsuf cemāl ve şüretde Dāvūd nağme ve evāzede Meryem ‘iffet ve istiḳāmetde beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur niteki Uşmu‘ī işbu şī‘rinde dimişdür

خُرَاعِيَّةُ الْاِطْرَافِ مَرِيَّةَ الْحَسَى

نَزَارِيَّةِ الْعَيْنَيْنِ طَيِّبِهِ الْقَمِّ

لَهَا حَكَمٌ لُقْمَانٌ وَصُورَةٌ يَوْسُفَ

وَنَعَمَةٌ دَاوُدُ وَعَقَبَتْ مَرِيْمَ

Bir gün Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmın Yā Loqmān niçe şabāḥladın deyü vāki‘olan su‘āline ḡayrın elinde şabāḥladım deyü cevāb-dāde olmuşdur ḳāle el-Beyḍāvī Ve inne Dāvūde ḳāle lehü yevmen keyfe eşbaḥte fe-ḳāle eşbaḥtü fī yedey-ḡayrī fe-tefekkera Dāvūdu fihi fe-şa‘iḳa şa‘ḳaten ya‘nī Dāvūd ‘aleyhi’s-selām bu kelāmı tefekkürle bī-hüş oldu ve maḥḳīdür ki Mālikī ya‘nī ḥācesi bir gün sā‘ir ḡulāmlarıyla Loqmān’ı iḳtiṭāf-ı

semerāt için bağa göndermişidi gulāmlar meyveyi yolda ekl idüp Loḳmān'ı ithām itdiler ḥāce Loḳmān'a ḡāzab idince Loḳmān def'-i ḳabāḥat zımnında cümlemize şıçaḳ şu içirüb şahrāda ḳoşdur tā ki meyveyi ekl iden kim ise ḡasyān eyledikde ma'lūm olur didi ba'dehü gulāmlara ol şüretle mu'āmele olunduḳda ḳazıyye ma'lūm ve Loḳmān'ın şadāḳat ve ḥikmeti ḳaviyyen meczūm oldı ḳāle el-Ḳāḍī Ve innehü emere bi-en yezbeḥa şāten ve ye'tī bi-etyebi muḡḡateyni minhā fe-etā [74a] Fe-lem ezaḳḳu eṣeddü mine'l-faḳr Yā büneyye kün[?] mimmen lā yebteḡī maḥmideten en-nāse ve lā yeksibü mezemmetehüm fe-nefsühü 'anhüm fī ḡınā ve'n-nāsü minhü fī rāḥatin Yā büneyye enne'l-ḥikmete ecleset el-mesākīne mecālise'l-mülük Yā büneyye cālis el-'ulemā'e ve zāḥuhüm bi-rukbeteyke fe-innallāhe le-yuḥyī el-ḳulūbe bi-nūri'l-ḥikmeti ke-mā yuḥyī el-erḍa el-meytete bi-vābili's-semā'i Yā büneyye lā tete' allem mā lā ta'lem ḥattā ta'mel bi-mā ta'lem Yā büneyye izā eradte en tevāḥiye racülen fe-aḡḍibhü ḳable zālike fe-in enşafeke 'inde ḡaḍabihi ve ilā fe üḥzür hü Yā büneyye enneke müz nezelte ilā ed-dünyā istedbertehā ve istekbelte el-ā2hirete fe-dāra ente ileyhā tesīru aḳrabü men dāra ente 'anhā tebā'ad Yā büneyye 'avvid lisāneke en yeḳüle Allāhümme iḡfirlī fe-inne lillāhi sā'atün lā teruddu Yā büneyye iyyāke vālideyn fe innehü zellü'n-nehār ve hüm el-leyl Yā büneyye irce Allāhe recā'en lā yücri'üke 'alā ma'sıyetihı ve ḥaffi Allāhe ḥavfen lā yü'sıke min raḥmetihı Loḳmān'ın buña dā'ir kelimāt-ı ḥikmet-āmīzi bī-ḥadd ve şumārdur ki ekşerisi kütüb-i tefāsīr ve edebiyede mastūr ve meşrūḥdur intehā.

281. أُحْكَمُ مِنْ زُرْقَاءِ الْيَمَامَةِ

Aḥkemü min Zerḳā'i'l-Yemāmeti

Zerḳā'ü'l-yemāme ḳışşası ebşaru min Zerḳā'i'l-yemāme meşeli zeylinde mezkürdür Nābiḡa nām şā'ir Zerḳā'ü'l-Yemāme ḥaḳḳında Nu'mān'a ḥiṭāben işbu şi'ri inşād eylemişdür:

وَأَحْكَمُ كَحَكْمِ فَنَاءِ الْحَيِّ إِذَا نَظَرْتُ

إِلَى حَمَامٍ سِرَاعٍ وَارِدِ التَّمَدِّ

يُحْفُهُ جَانِبًا نَيْقٍ وَتُنْبُعُهُ

مِثْلَ الزَّجَاجَةِ لَمْ تُكْحَلْ مِنَ الرَّمَدِ

قَالَتْ أَلَا لَيْتِنَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا

إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفَهُ فَقَدْ

فَحَسْبُوهُ فَأَلْفُوهُ كَمَا ذَكَرَتْ

تسعا وتسعين لم ينقص ولم يزد

Hikāyet iderler ki mezbūr Zerqā' cevvi-i semāda tayerāne den bir serb ya'nī bir sürü [74b] hamāmeye nazār eyledikde altmış altı hamāme olduğunu haber virmişdür ve kendü 'inde bir hamāme olduğu hālde dimişdür

لَيْتَ الْحَمَامَ لِيْهِ

إِلَى حَمَامِيَّةِ

وَنَصْفَهُ قَدِيَّةِ

تَمَّ الْحَمَامُ مِيَّةِ

Nābiganın şî'r-i mezkûrdan murādı hakīme ve hāsibe-i mezbûreniñ medhidür sür'at-i işābetde me'āl-i şî'r-i Nābiga bir sözi söylediğinde kabiledaki olan tāze kıznı sür'atle tağ arasından gelen hamāmeyi gördüğü vaqıtde toğrı haber virdiği gibi söyler ol kız şu kuşlarıñ miqdārı şu kadar tamāmı ya nısfı bizim kuşlara aya karışur mı deyü emennī eylemişidi nās anı hesāb idüp kıznıñ haber virdiği gibi buldular ne noqşān ve ne ziyāde idi Uşmu'ī der ki bu kız 'Arab'da Zerqā'-i Yemāme'dür bir gürüh hamāyeyi tağdan bir dıyık maħalden gelürken görüb yüz 'aded kuşdur deyü söylemişidi müte'ākiben kuşlar bir maħalle qonub ta'dād olunduğda toqsān toquz zühür eyledi haber virdiklerinde hayır yüzdür faqat ānlardan biri ol vaqıt elimde turur idi didi zīrā ol esnāda elinde bir hamāme tutar idi halk taşdıq idüp taħsīn eylemişlerdür.

282. أَحْكَمْ مِنْ هَرِمِ بْنِ قُطْبَةَ

Aħkemü min Herim bin Kuṭbete

Meşel-i mezkûrda olan aħkem kelimesi hikmetden olmayup hūkm'den me'hūzdür Herim bin Kuṭbe bin Seyād el-Fizārī'dür ki hūkkām-ı 'Arab'dan bir hakīm olub sādāt ve eşraf-ı 'Arab meyānında kaḍā' ve hūkūmet ile mevşūf olub hūkūmeti redd olunmaz idi hāşılı iki şahş meyānında haseb ve nesebden tolayı münāfere vuķū'bulsa mezbūr Herim hūkm eyleyüp da'vālarını faşl ve nizā'larını münkaṭi'eyler idi [75a] hattā hikāyesi ānifen zıkr u beyān olunmuş olan 'āmir bin eṭ-Ṭufeyl bin Mālik bin Ca'fer bin Kilāb ile 'Alķame ibn-i 'Alāşe el-Ca'ferī beynlerinde haseb ve nesebe dā'ir ba'zı münāza'a zühür eyledikde Herim hakem naşb olunub Vallāhi ennekümā ke-rukbeteyi'l-ba'ir tekia'āt ma'an 'ale'l-arz ya'nī siz ikiñiz bir şetr-i zānevleri gibisiñiz ki def'aten

zemîne vāqī' ve nāzil olur ve her biriñizde mevcūd olan şeref āharda daḥī mevcūddur 'alā kavlin Herim Entümā keferē bī es-seyf ya'nī siz bir seyfiñ ḥiddeti gibisiñiz didi ve bus lūretle faşl-ı da'vā ve teskīn-i münāza'a eyledi 'alā kavlin Mü'ellif Herim ḥīn-i faşl-ı da'vāda Entümā yā ibney Ca'fer ke-rukbeteyi'l-ba'ir teka'āt ma'an ve lem yenfür vāḥiden minhümā 'alā şāhibihi dimişdür 'āmir'iñ ba'zı ḥikāyātı Bābü'l-'aynda Ğaddetü kefereti'l-ba'ir meşeli zeylinde zıkr olunur in-şā' Allāhu Te'ālā.

283. أُخْتُ مِنَ الْاِحْنَفِ

Aḥkemü mine'l-Aḥnefi

Esvedü mine'l-Aḥnefi daḥī meşeldür işbu Aḥnefiñ nāmı Daḥḥāk rivāyet-i uḥrāda Şaḥr bin Kays bin Mu'āviye bin Ḥuşayn es-Sa'dī'dür ve künyesi Ebū Baḥr'dür ḥilm ve siyādet ve şerefde beyne'l-'Arab ḍarb-ı meşel olmuşdur ve merķūm Aḥnef zamān-ı sa'ādete erişüp İslām'ı kabūl eylemiş faḫat ru'yet-i Dīdād-ı Sa'ādet-medār ile müşerref olamamış tābi'indendür ve Aḥnef ḥakkında Cenāb-ı Risālet-penāḥ Allāhümme iğfir li'l-Aḥnef deyü du'ā buyurmuşlardır

با حلم و با تواضع اگر همنشین شوی

اغیار تو شود بصفایار غار تو

با هیچکس ز خلق خدا دشمنی مکن

تا بر مراد دوست بود روزگار تو

Mezbūruñ Aḥnef tesmiye olunmasınıñ sebab-i geḥpā en engüştleri biri birine nāzır[nāzır?] ve mebūḥ [75b] Olmasıdur ḥanef luğatda meyl münāsebetiyle a'vicāda isti'māl olunur ve ayağıñ a'vicācında ekşerīdür ve aḥnef ise şıfatdur ḫattā Şaḥr-ı tıfl iken gāḥide māder raḫş itdürüp raḫşından mesrūr olduğundan nāşī işbu şī'ri söyler idi

والله لولا ضعفه من هزله

وحنف أو دقة في رجله

ما كان في صبيانكم من مثله

Ya'nī eğer Şaḥriñ pālerinde a'vicāc olmasa ey ḫavm siziñ evlādıñızda bunuñ mişl ve nāziri olmaz idi Aḥnef ḥilm ile mevşūf olduğı gibi ḥikmet ile daḥī ma'rūfdur ḥilmī ḫaçan bir kimse ḫuzūruna dāḥil olur idi ḫadrine göre aña ḥilm ile mu'āmele ve derdine mu'ālece eyler idi niteki şā'ir dimişdür:

وقدر ككف القرد لا مستعيرها

يعار، ولا من يأتيها يتدسم

Keşretü'l-mizāh tüzhibü bi'l-heybeti ve men ekşera min şey'in 'arife bihi ve's-südedü keremü'l-aḥlāk ve ḥüsnü'l-fi'l ve inne'n-nāse yerünü'l-ḥilme zülleden rabbe ḡayz kad tecerre'athü meḥāfeten mā hüve eşeddü minhü Aḥnef'iñ kelimāt-ı ḥikmet-āmīzindendür bir kimse Aḥnef'e Yā Ebā Baḥr bi-ḡayri merzemetin[merze'etin?] maḥmidet üzere baña delālet eyle didikde Aḥnef el-ḥlāku es-secīḥu ve'l-keffü 'ani'l-ḡabīḥ ve i'lem enne edve'e'd-devā'i el-lisānü'l-beziyyü ve'l-ḥulku'r-reddiyyü deyü cevāb-dāde olmuşdur 'Abdülmelik bin 'Umeyr'den meḡöldür ki Aḥnef bir vaḡitde Muş'ab bin Zübeyr ile Kūfe'ye geldikde Aḥnef'den ḡabīḥu'ş-şekl bir şaḡş müşāhede eylemedim ḡāyet naḡif ve şaḡiru'r-re's ve müterākibü'l-esnān ya'nī dişleri biri biri üstüne ve ceşmānī münfetih ve küşāde ve tekellüm murād eylese ibtidā emrde şu'übet ile tekellüm iderdi gerçı lekīn deḡil idi lākin lekīne müşābih idi İñne'ş-şıḡate lā yeblüḡu aḡnefeke kelimātdandur mezbūr Muş'ab'iñ belḡanyeh[?] şıḡaten kelāmına maḡām-ı cevābda irād eylemişdür. [76a]

284. أُخْتُ مِنْ قَيْسٍ

Aḡkemü min Ḡaysi

Ḡays bin 'āşım el-minḡarī kezālik ḡilm ve seyādet ile mevşūf bir zātudur ḡikāyete dirler ki Ey Aḡnef sen zātından 'ālī ve aḡlem bir kimse gördüñ mü deyü su'āl olunduḡda Aḡnef Ḡays bin 'āşım el-Minḡarī'yi gördüm ve şākirdān-ı üstāddan 'ilm te'allüm eylediḡi gibi biz Ḡays'dan ḡilm ta'līm eyledik deyü vaşf ve sitāyiş eyledi ve ḡilm ve şabrda şol dereceye bāliḡ olmuş idi ki bir ḡün Ḡays iḡtibā idüp nüdemāsiyla mükāleme iderken oḡlunu maḡtūlen ve 'amm-zādesini muḡayyeden meclisine idḡāl ve naḡl-i mā-cerā idüp 'amm-zādīñ oḡlunu ḡatl eyledi binā'en-'aleyh anıñ cesedini ve ḡātili muḡayyed getürdik didiler Ḡays nüdemāsiyla olan kelāmını ḡat' ve ānlara iltifāt itmediḡinden mā-'adā ma'nevī bir telāş daḡī itmeyüp iḡtibāyı bozmadı ol zamāna kiadar ki sözden fāriḡ oldu **ba'**dehü ol maḡtūl ve ḡātile ve ānları getürenlere 'atf-ı naḡar eyleyüp Eyne ibnī fülān ya'nī fülān oḡlum ḡandedür deyüb ḡuzūruna da'vet eyledi oḡlı ḡāzır olduḡda Yā būneyye ḡum ilā ibni 'ammike fe-eḡlīḡhü ve ilā eḡīke fe-edfinhü ve ilā Ümmi'l-ḡuteyl fe-a'ḡihā mi'ete nāḡatin fe-innehā ḡarībetün le'alleḡā tesellev 'anh ya'nī Ey oḡul var ibni 'ammīñı ıtlāḡ ve ḡayd ve bendden āzād ve maḡtūl olan birāder beni def'eyleyüp

Ḳuteyliñ vālidesine yüz nāḳa vir zīra ġarībedür belki anıñla müteselliye olur deyüb şol tarafına ittikā' ile bu şi'ri inşād eylemişdür:

إني امرؤ لا يعترني خلقي

دنس يفتده ولا أفن

من منقر من بيت مكرمة

والغصن ينبت حوله الغصن

خطباء حين يقوم قائلهم

بيض الوجوه مصاعق لسن

[76b]

لا يفتنون لعيب جارهم

وهو لحسن جواره فطن

Fī'l-ḥaḳīḳa Ḳays'ıñ bu ḥilm ve vaḳārı ve bu ġüne sükūnet ve şabrı mā-verā-yı 'aḳlda bir taḥammül ve bir debārīdür binā'en 'aleyh şā'ir dimişdür:

باش ثابت در طریق برد همچو کوه

هرکی تمکن بیش دارد بیشتر دارد شکوه

Sütüde ter şıfat ve pesendide ter ḥaşlet ḥilmdür ḥuşūsan mülük ve ḥükkām için ki ḥilm kendüsinde olduḳca müheyyib ve mu'aẓẓam olur ve ra'ıyyet ve leşkeri andan ḥoşnüd ve memnün ḳalur ve lev künte feḍḍan ġalīza'l-ḳalbi le-enfeḍḍū min ḥavlik sırrından vāreste olur Sultān-ı serīr-i risālet ve şāḥib-ḳırān-ı memālik-i celeālet 'aleyhi efzālū's-şalāt sa'ādāt-ı dünyevī ve merādāt-ı uḥrevī ḥilm ve nīkū ḥūyī üzere müteferri'dür buyurmuşlardur ke-mā ḳāl: Min sa'ādeti'l-mer'i ḥüsnü'l-ḥuluḳı ve kāde el-ḥalīmü en yeküne nebiyyen.

هر کی دروسیرت نیکو بود

آدمی از آدمیان او بود

نیکی مردم نه نکو روی است

خوی نکو مایه نیکوی است

Nevādir-i Aḥnef'dendür ki bir şaḥş mezbūruñ meclisine hemīşe mülāzim olub dā'imā sākit ve şāmit olmaḳla Aḥnef'i i'cāb ider idi bir ġün Aḥnef bi'l-iltizām nā-becā

köyünde olduğda herîf sâkit Yâ Ebâ Baħr şerefe-i mescidde meşy ve harekete kâdir olur musuñ didikde Aħnef Ey birâder pîr ve nâ-tuvân oldum kâdir değilim deyüb bu kıt‘ayı inşâd eyledi

وكاين ترى من صامت لك مُعجِبٌ
زيادته أو نقصه في التَّكَلُّمِ
لسانَ الفَنَى نَصَفٌ وَنَصَفٌ فُوَادِهِ
فَلَمْ تَبْقَ إِلَّا صُورَةَ اللَّحْمِ وَالِدَمِّ

Ya‘nî çok sâkit müşâhede idersin ki ziyâde sükûtı yâhud kelâm-ı bî-ma‘nâsı seni ‘uce götürür insânın nışfı zebân ve tekellümü nışf-ı âħarı ‘aklı olub şahş-ı mezbûr nice zamân sâkit olduğı insâniyyetden nışfı mefkûd ve tekellüm eyledikde hâl ve şâmı [77a] ma‘lûm olub ‘aklınıñ fiğdânına delîl olmağla insâniyyete mütâ‘allık laħm ve demden mâ-adâ bir şey qalmadı dimek olur rivâyet iderler ki Aħnef altmış toquz senesi Kûfe’de dâr-ı beķâyâ irtihâl idüp mezbûr Muş‘ab cenâzesine hâzır olmuşdur bu şi‘r daħî eş‘âr-ı Aħnef’ dendür:

لَوْ نَدَى سُرُوى بِمَالِهِ كَثِيرٌ
لَجَذْتُ أَوْ كُنْتُ لَهُ بَادِلًا
فَإِنَّ الْمُرُوءَةَ لَا تُسْتَطَاعُ
إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا فَاصِتًا

285. أَحْكَمْ مِنْ فَرْخِ عِقَابٍ

Aħkemü min ferħi ‘Uķabi

Uşmu‘î zıkr u beyâne der ki Sinân bin Ebî Ĥârîşe istimâ‘eyledüm ki Aħlemü min ferħi ‘Uķabi der idi sebebinde ve ĥilminden su‘âl eylediğimde ferħ-ı ‘ukâb bîğadan çıkdıkdan soñra hareket eylemez hattâ rîşi ya‘nî yelekleri müstekarr ve tamâm olmadıkça zîrâ henüz rîşi tamâm olmaksızın pervâze-âgâz ider ise sâķıt olur dimişdür bu ise kemâl-i ĥurm ve ihtiyâtdur ta‘cîl ve şitâb emrinde niteki Şâħib-i Meşnevî-i ma‘nevî buyurmuşdur:

مكر شيطانست تعجيل و شتاب
لطف رحمانست صبر و احتساب
باتاني كشت موجود از خدا

نابشش روز این زمین و چرخها

ورنه قادر بود کو کن فیکون

صد زمین و چرخ آوردی برون

این تانی از پی تعلیم تست

صبرکه من درکار و دیرآی و درست

286. اِحْزَمُ مِنْ سِنَانٍ

Ah̄zemü min Sinān

Mezel-i mezkūr Ah̄lemü min Sinān ‘unvānıyla dahī z̄ikr olunur ki Ebū’l-Yağzān kavlince ḥazm ve ḥilm iki şıfat-ı memdūḥadur ki Sinān’dan mā-‘adāda ictimā‘ eylememişdür [77b] Binā’en-‘aleyh Sinān ḥazm ve ḥilm ile beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur.

287. اِحْزَمُ مِنْ فَرْخِ عَقَابٍ

Ah̄zemü min ferḥi’l-‘Uḳāb

Ferḥ-i ‘Uḳāb ḥilmde meşel olduğu mişillü ḥazm ve ihtiyāt̄da dahī meşel olmuşdur Cāḥız kavlince ‘Uḳāb’ın ḥazmi arz-ı cibālde evkār ittiḥāz eyler ve çok kerre ‘aumūd-i cibālde lāne-sāz olur hattā kimse anıñ eşyāsına qarīb varamaz ‘Uḳāb yavru çıkardıktan soñra yiyecek talebiyle biri ya’nī ol ferḥiñ māderi bir tarafa gidecek olur ise ve gkerde pederi nekhebān ḳalır ve eğer ikisi dahī gitmek lāzım gelür ise yavrularını re’s gāyet şa‘bū’l-murūr bir maḥalle vaz’iderler lākin eşveb olan ḥazm ve ihtiyāt̄ı yeleşi henüz ḥāşıl olmadıñ ḥareket eylememesidür bu ḥaşlet kemāl-i fikr ve te’emmülüne delālet ider

هرکي بی فکر و تأمل عملی کیرد پش

اخر الامر ازان کرده پشمان کردد

288. اِحْزَمُ مِنْ حِرْبَاءٍ

Ah̄zemü min Ḥirbā’

Ḥirbā’ ānifen z̄ikr olundığı üzere ḳaya kelerine dinür ki gözleri gāyet bārid olmağla dā’imā Güneş’e nāzır ve anıñla dahī müteḥarrık olur ḥayvān-ı mezbūr beyne’l-‘Arab ḥazm ve ihtiyāt̄ ile ma‘rūfdur z̄irā kemāl-i ḥazminden şeceriñ bir sākını temessük eylemedikce elinden bırakup diğeriñi tutmaz ḳāle eş-şā’ir:

أنى أتبخ لها جرباءً تُنصَبِ

لا يُرسلُ الساقَ إلا مُمسيكاً ساقاً

Şi‘r-i mezkūruñ evveli bu vechle mervīdür

بانَت سعاد فامسى القلبُ مُشتاقاً

واقفقتها نوى الازماع اقلقا

[78a] واجتت حاديهم بزلا لا مخيسة

كوم الذوى مرد الاعضا وافيقا

Mervīdür ki hayvān-ı mezbūr zevālde Güneş kıble cānibine teveccüh eylediği ecilden hırbā dahī kıbleye müteveccih olur gūyā ki müslimdür edā-yı şalāt ider ve duḥā vaḳti yüzünü meşriḳa döner ke‘en naşrānīdür niteki İbnü‘r-Rūmī dimişdür:

مابالها قد حسنت وراقبها

ابدا قبيح فبح الرقباء

مادالك الا انها شمس الضحى

ابدا يكون رقيبها الجرباء

289. أَحْذَرُ مِنْ قِرْلَى

Aḫzeru min kırıleyye

Bu meşel aḫzem min kırıleyye ‘unvānıyla dahī zıkr olunur ve ‘Arablar meşellerinde

كن حذراً كالقِرْلَى،

إن رأى خيراً تدلّى

وإن رأى شراً تولّ

Derler kırıleyye şu kuşlarından martı gibi balıks layd ider bir kuşdur k̄ ḫazm ve ḫazeri şiddet üzeredür ḫattā havā yüzünde ṭayerān iderken gözünüñ biri dā‘imā şu içindeki balığın seyr ve hareketindedür diğēr gözü dahī kemāl-i ḫazm ve ḫazerinden eṭrāfa nāzır olur ki cevāriḫden yāḫud şayyāddan biri kendüye sū‘-i kaşd eylemeye binā‘en-‘aleyh İbnetü‘l-Ḥass Kūn ḫazeran ke‘l-kırıleyye müsecca‘ını irād eylemişdür ya‘nī insān kırıleyy gibi olmak gerekdür ki ḫayra tedellā ve şerrden tevellā eylemelidir

بردبارى خزينه خردست

هرکرا خزم نیست دیوو ددست

İbnetü'l-Hass'î'n terkîb-i mezkûrunı Aḥzemü min kırıleyye ve uḥzur in ra'â hayran tedellâ ve in ra'â şerran tevellâ 'unvâniyla daḥî zıkr u beyân ider ḥâşılı hayvân-ı mezkûr ḥazm ve ḥazere ḍarb-ı meşeldür Ezherî kırıleyye kelimesi kelâm-ı 'Arab'dan deġildür dimişdür. [78b]

290. أَحْفَظُ مِنَ الْعُمَيَّانِ، وَمِنَ الشَّعْبِيِّ

Aḥfezu mine'l-'umyâni ve mine's-Şa'biyyi

Eş-Şa'bî 'âmir bin 'Abdullâh bin Serâḥîl bin 'Ubeyd bin Zî kibâr eş-Şa'bî Hemedân şa'bındandır ve künyesi Ebü 'Amr'dur Şa'bân bin 'Amr'a mensûbdur ve 'Amr Yemen'de bir vakit tevattun iden Qabile-i Ḥamîr/Ḥumeyr'den olmağla binâ'en- 'aleyh aña Şa'bî Ḥumeyrî didikleri gibi Şa'bânî daḥî dirler evlâ'il-i ḥulâfet-i Ḥazret-i 'Ömer'de raḍıyallâhu 'anh tevellüd eylemişdür kibâr-ı tâbi'inden olub Kûfe'de neşv ü nemâ bulmuşdur ve ḥıfz ḥuşûşunda ḍarb-ı meşel olmuşdur Ezherî kavlince a'lemü 'ulemâdan ve efdal-i fuḍalâdan dört kimse vardır ki bunlardır Sa'îd bin el-Müseyyeb Medîne-i Münevvere'de ve 'âmir eş-Şa'bî Kûfe'de ve Ḥaşan el-Başrî Başra'da ve Mekḥûl Şâm'da 'alem-efrâz-ı 'ilm ve kemâlât olmuş idiler ve ammâ ḥıfz cihetinde Şa'bî cümleye ġâlib idi merḥûm İmâm Şâtîbî daḥî bu ḳabîlendür ki ḥıfzda ḍarb-ı meşel olmuşdur ve Aḥfezu mine'l-'umyândan murâd Şâtîbî'dür mervîdür ki mezbûr ekmeḥ olduġı ḥâlde tevellüd idüp mekn-i ferâsetde ġüyâ ebşar-i nâs idi ve ḥıfz cihetinden şu mertebeye bâliġ idiler ki bir kerre istimâ'eyledikleri nesneyi bir daḥî ferâmûş eylemek ihtimâli olmadığından başka Furḳân-ı Kerîm'i mine'l-evvel ilâ'l-âḥir istimâ'eylediklerinde derḥâl ezber eylemişlerdür niteki kışşası ma'lûmdur ve ḥurûf-ı hecâyı ḥamâmda buz ile zâhrına ta'lîm eylemişlerdür giderek 'ulûm ve fûnûnda yed-i tûlâ kesb idüp zamânında bulunan 'ulemâ üzerine tefadḍul eylediklerinden başka vücûhü ihtirâ'idüp eḳırrânîñ mâ-bihi'l-iftiḥârı olmuşlardır şu'arâ-yı 'Acem'den Rûdegî nâm şâ'ir daḥî Şâtîbî gibi ekmeḥ olarak tevellüd idüp henüz yedi sekiz yaşında Ḥâfız-ı Kelâmullâh olub kırâ'eti daḥî öğrenmekle eḳırrâdan olmuşdur ba'dehü fûnûn-i sâ'ireyi ke-mâ yenbaġî taḥşîl ile şî'rde yegâne-i rûzgâr olmuş [79a] Fuşahâ-yı 'Acem'dendür musḳıṭ-ı re'si Mâ verây-ı Nehr olub zekâvet ve cevdet-i zihnde ve ḥıfz-ı kelimâtda meşhûr ve ma'a-zâlik 'ilm-i müsîḳîde daḥî şayt ve şadâsı ṭanîn-endâz-ı ḳubbe-i kâ'inât olan Fârâbî'ye mu'âdil olmuşdur ki 'üd denilen sazı daḥî ḥûd be ḥûd ihtirâ'eylemişdür Sultân Naşr bin Aḥmed Sâmânî'niñ tertîb-kerdesidür ve şu'arâ-yı 'Acem'îñ

ağniyāsındandır Rūdegī'den şoñra hiçbir şā'ir aniñ ğināsına mazhar olmamışdır el-
'Uhdetü 'ale'r-Rāvī eşvārı yüz deftere bālig olmuşdur ve rūd didikleri sazı icād
eylediğinden nāşī aña nisbet eylemişlerdür mezbūruñ iş'ārındandır ki şarāb ve
şakānde[?] dimişdür:

آنه عقیقی شراب هرکي بدید
از عقیق کداخته نشناخت
هرد ویک جوهرند لیک بطبع
این بیفسرد وانه دکر بکداخت
نابسوده دوست رنگین کرد
ناچشیده بتارک اندر تاخت

Bu daḥī mezbūruñ eş'ārındandır

زمانه پندی آزادوار داد مرا
زمانه چون نگری سر به سر همه پند است
به روز نیک کسان گفت تا تو غم نخوری
بسا کسا که به روز تو آرزومند است

Ba'zı tārīḥde zıkr olundığı üzere Sulṭān Naşr bin Aḥmed Buḥārā'dan Merv'e
intiḳāl eyledikten şoñra 'avdeti kesb-i imtidād eylediğinden Buḥārā'ya 'adet eylemek
üzere ümerāsı Rūdegī'ye recā eylemeleriyle sulṭān-ı mezbūr bir şabāḥ şubūḥī iderken
Rūdegī işbu şi'ri rūd ile terennüm eylemişdür:

بوی جوی مولیان آید همی
یاد یار مهربان آید همی
ریگ آموی و درشتی راه او
زیر پایم پرنیان آید همی
آب جیحون از نشاط روی دوست
خنگ ما را تا میان آید همی
ای بخارا! شاد باش و دیر زی
میر زی تو شادمان آید همی

میر ماه است و بخارا آسمان
ماه سوی آسمان آید همی
میر سرو است و بخارا بوستان
سرو سوی بوستان آید همی
آفرین و مدح سود آید همی
گر به گنج اندر زیان آید همی

شاه ماه است و بخارا آسمان
ماه سوی آسمان آید همی
شاه سرو است و بخارا بوستان
سرو سوی بوستان آید همی

[79b] Ba'zı tārīh nevīsāndan mervī ve maḥkīdūr ki sulṭān-ı mezbūrı tehyīc için Kırnāsī şā'ir merḳūma bu yolda bir ḳaṣīde nazm eylemesini recā eylediklerinde Rūdegī muḥarrik-i silsile-i 'azīmet olmaḳ için işbu ḳaṣīdeyi inşād edeceđi eṣnāda birkaç biñ altun muḳābil-i ḳaṣīdede i'tā olunmasını şart eylemkle ānlar daḥī ızhār-ı rüy-i muvāfaḳat birle dīnār-ı ma'hūdū Ḥorasān'da virmeđi ta'ahhūd iderek ba'dehū īfā-yı va'd eylemişlerdür naḳl iderler ki Rūdegī işbu ḳaṣīdeyi beyān olduđı vechle Sulṭān Naşr şabūhī iderken ḳırā'et eyledikde Sultān bī-tehiyye-i esbāb meclisden rekḳat eyledikde cāme dārān-ı ḥāşş ve ḥidmetkārān-ı 'ubūdiyyet-i iḥtişāş-ı sulṭānī bir feresiniñ rāh ḳat'eylemiş olduđı ḥālde 'aḳabinden güç ḥāl ile erişmişlerdür sebebi budur bu şi'r mine'l-muṭalla'ile'l-muḳaṭṭa'lūgat-ı 'Arab'dan mu'arrā ve zīnet-i tekellūfden müberrādur bu ḳaṣīde ba'zı erbāb-ı ma'ārifīñ taḥsīn ve taḥsīrini mü'eddī olarak Şemseddīn Cevneyī nām şāḥib-i dīvān-ı memālik medḥinde tanzīr ṭarīḳıyla işbu şi'r inşād olunmuşdur:

باد مشک افشان وزان آید همی
بوی گل پیوند جان آید همی
در سپیده دم نسیم مشک بید
خوش تر از مشک دمان آید همی

زاتش کل ای که خاکش تازه باد
آب باردی جهان آید همی
از برای دست و کوش کلبنان
ژاله مروارید شان آید همی
زخمه سازد نی مرغ و سرونز
از نوای او نوان آید همی
از بنفش و لاله سوی بوستان
کاروان در کاروان آید همی
بادبان و بی کل در حرمی
کشتیم را باد بان آید همی
از فروغ لاله هر شب وقت شام
بوستان چون آسمان آید همی
ورد رخش روشنان گاه سحر
اسمان چون بوستان آید همی

[80a]

مغز جان آسوده می گردد مگر
بوی زلف دلستان آید همی
چشم شادی می جهد یا رب مگر
بازم آن ن مهربان آید همی
جیب کیتی عنبرین شد کن نکار
پیش من دامن کشان آید همی
شمع وش می سوزم و بادش مرا
چون زبانه هر زبان آید همی
صبر چون خوابم کریزد از برم
واشك ناخوانده دوان آید همی
کر روا ناید امید من زیاد

اشك من باری روان آید همی
 مهر او چون مدح دستور جهان
 راحت روح روان آید همی
 آنکه بادست کهر برش بدید
 آفت دریا وکان آید همی
 درپناه بخشش بخشایشش
 عالمی پیر و جوان آید همی
 بخت بیدارش بکام دوستان
 کم جوی و کامران آید همی
 این سخن کز آرزویش خلد را
 آب کوثر در دهان آید همی
 گر شنیدی رودکی کی گفتی
 باد جوی مولیان آید همی

Ba'zı aşhāb-ı haberden naql olunmuşdur ki bu kā'ināta bi'setden soñra iki ekmeñ kimse gelmişdür ki bunlardan biri 'Arab'dan diğeri 'Acem'dendür ki murād İmām Şāṭıbī Ḥāzretleriyle zıkr olunan Rūdegī-i meşhūrdur imdi bu iki ekmeñ deryā-diliñ ezheru mine'ş-şems olan āsār-ı ber-güzīde ve eş'ār-ı sencīdeleri nigān ve rumūzātını henüz aşhāb-ı başār olan kimseler okuyub idrāk eylemekden 'aciz ve kāşır olmuşlardur ve bunlarıñ āsārı dolab kütübḥāne-i gerdūnuñ ḥavşalesinden ḥāric olduğu aşhāb-ı ma'ārif 'indinde ma'rūf olan mevāddan olmağla bu maḥalde bu kadarla iktifā ve el-kıl 'ale'l-keşir delīl-i bedreḳasıyla işbāt-ı müdde'ā olunmuşdur. [80b]

291. أَحْيَا مِنْ ضَبِّ

Aḥyā min ḥabbi

Aḥyā kelimesi ḥayātın ef'al-i tafḍīldür A'rāb'ın zu'munca ḥabb ya'nī keler denilen ḥayvān ṭavīlū'l-'ömr olduğundan nāşī mu'ammerīn ḥaqqında bu meşel irād olunur.

292. أَخَذَرُ مِنْ غُرَابٍ

Aḥzeru min ğurābi

Remz ile hikāyet iderler ki gurāb ya'nī karga yavrusuna ey oğul kaçan seni remy edeceklerini hiss eylesen orada turmayup pervāz edesin didikde gurāb beçe cevābında beni remy edeceklerini hiss eylemeğe hācet bırakmaqsızın ya'nī kable'l-hiss pervāz eylemek daha evlā değıl midür dimişdür bu söz 'ilāc-ı vākı'a-piř ez-vuķū'bāyed kerd meşel mevzūnüne muvāfıķdır.

293. أَخَذَ مِنْ ذَنْبِ

Ahzeru min zi' bi

El-hā'inü hā'ifün iktizāsınca kurd ekşer düşmenlerinden ihtirāzen kendüyi her bār beste-i silsile-i hāb eylemez bi'z-zarūr pençe-i sahteğir nev-i gerībān taħammülün tutsa bile ihtiyāten gözünün birini knedüye nekhebān naşb ile diğeri ni kparar ba'de müddetin kpadığı gözü açarak anı hāris ile açık gözünü uyudur hāşılı hazerinden uykusı bu vechledür tavşan dağı iki gözü meftūh ve küşāde olduğı hāilde nā'im olursa da ba'zı hukemānıñ kavlince hazerinden nāşī olmayup belki hılķati iktizāsındandır bu hāl ba'zı insānda vardur ki fülān tavşan uykusı uyur dirler Hāmīd bin Şevr zi'biñ hazeri bābında işbu ři'ri dimişdür:

ينام بإحدى مُقَلَّتَيْهِ، ويتقى

بأخرى المنأيا فهو يَفْطَنُ هَاجِعُ

[81a]

294. أَخَذَ مِنْ ظَلِيمِ

Ahzeru min zalimi

Zalīm deve kuşudur ki zikri sebķat eylemişdür ihtirāz ile meşel olmasına henüz vegrinde bīda üzerinde otururken kanşıñ koķusunu istiřmām eyleyüp tedārik üzere bulunmasıdur niteki Rāciz dimişdür:

أَشْمُ مِنْ هَيْقِي وَأَهْدَى مِنْ جَمَلِ

Ya'nī fülān kimse deve kuşundan ziyāde koķı alur ve deveden ziyāde yol bilür ve řā'ir-i āhar dağı

وهو يشم كاشتمام الهيق

dimişdür ya'nī fülān kimse deve kuşunun koķlaması gibi koķlar dimekdür ki heyķ ve heyķal ikisi dağı zebā-nezd-i fuşahādur ki deve kuşuna ve 'alā-kavlin erkeğine

dinür zalīm dahī bu ma'nāyadur 'inde'l-'Arab deve olmadıgından nāşī gūyā mazlūm oldıgına mebnīdür.

295. اخذُ مِنْ عَصْفُورٍ

Ahzeru min 'aşfūri

'Aşfūr serçe kuşuna dinür cem'i aşāfir gelür Ebū Şa've ve Ebū Ferāhim ve Ebū Ya'kūb künyesidür murğ-ı mezbūr be-gāyet hāzīm ve muhteriz oldıgından nāşī şaydı müşkildür gurāb gibi hikāyesi beyne'l-'Arab cārīdür ve meşelde Eḥaffū min 'aşfūr dahī vārid olmuştur.

296. اخذُ مِنْ عَصْفُورِ الْجَنَّةِ

Ahzeru min 'Aşfūri'l-cenneti

'Aşfūru'l-cenneh beyne'l-'Arab kırlangıca dirler ki yavrusuna ziyāde şefkati ve ḥayyeden fevka'l-'āde ihtirāzı olduğı ecilden hemīşe lānesini maḥarr-ı insān olan maḥalde yapar niteki ḥayye düşmenidür ve hikāyesi ise cümleñ ma'lūmudur. [81b]

297. أحرُّ مِنَ الْجَمْرِ

Aḥmeru mine'l-cemri

El-cemretü bir dāne āteş ḳoruna dinür ki köz dahī ta'bīr olunur nār-ı mütteḳide ma'nāsına cem'-i cinsi cümerdür ḳāle el-Mü'ellif zu'mü'n-nizām enne'l-cemre fi'ş-Şemsi eşhebü ekhebü ve fi'l-fey'i eşkelü ve fi'l-leyli aḥmeru eḥarru mine'l-ḳare'i El-ḳara'u fetḥateynle beşrden me'hūzdür ki deve köçekleriniñ ekşer başlarında vücūdlarında zuhūr iden aḳça aḳça sivilce ṫarzında ḳabarcıḳlara dinür tuş ile ve deve südüñ üzerine gelen yüzüyle 'ilāc olunur ve mezkūr illete uğramış deve göçeğine 'ilāc ve tīmār eylemeğe taḳrī'dinür tuş bulunmadıgı hālde evbārını netf ile ve cildini şū ile nazḥ iderler ba'dehü sebhaya cerr iderler niteki Evs bin Ḥacer ḥıyel-i vaşfında dimişdür

لدى كل أخدود يغادرن دارعا

يجر كما جر الفصيل المقرع

Fuşaylü'l-muḳarra 'illet-i mezkūreye uğramış deve göçeğine dinür yuḳālū fera'a el-Fuşayl el-aḳra'izā şeribehü ve 'ālecehü mine'l-ḳar'i.

298. أَحْرُ مِنْ الْقَرَعِ

Eḥarru mine'l-ḳaru 'i

Meskenü'r-rā' i ya 'nüne bihi ḳaru 'u'l-mīm ḳāle eṣ-ṣā' ir:

كَأَنَّ عَلَى كَيْدِي فُرْعَةً
حَدَارًا مِنَ الْبَيْنِ مَا تَبَرُّدُ

299. أَحْسَنُ مِنَ النَّارِ

Aḥsenü mine'n-nār

[82a]

Bu meşel bir A 'rābiyyeniñ ḳavlındendür ki küntü fî şebābī aḥsenü mine'n-nāri'l-mūḳadeti dimişdür ki ben gençliğim zamānında iḳād olunmuş āteşden güzel idim demegi murād eylemişdür nār ma'rūfdur ki āteşe dinür bu mü'ennesdür ba'zan müzekker daḥī olur.

300. أَحْسَنُ مِنَ النُّورِ

Aḥsenü mine'n-nūr

En-nūr aydınlığa dinür ki zıyā ma'nāsındadır zulmetiñ zıddıdır ba'zı ḳavle göre zıyā nürdan aḳvādur ke-mā ḳāle Allāhu Te'ālā Ve ce'ale eṣ-Şemse zıyā'en ve'l-ḳamera nūran nū riki nev'dür dünyevī ve uḥrevīdür dünyevī daḥī iki nev'dür biri 'ayn-ı maşiret ile meḳūl olur ki envār-ı İlähiyyeden münteşir olan nürdür nūr-ı 'aḳl ve nūr-ı Ḳur'ān gibi ve bir 'ayn-ı başır ile maḥsüsdür ki ecsām-ı neyyireden 'ibāretdür Şems ve Ḳamer ve nücüm gibi nūr-ı uḥrevī Yes'ā nūruhüm beyne eydihim el-āyet-i kerīmesinde manşūş olan nürdür ve ba'zı müfessir'in işbu ebyāt-ı ātiyede aḳsām-ı envāri derc eylemişdür

ثَلَاثَةُ أَنْوَارٍ تُضِيُّ مِنَ السَّمَاءِ
وَفِي سِيرِّ قَلْبِكَ مِثْلُهُنَّ مُصَوَّرِ
فَأُولِهِ بَدْرٌ وَثَانِيهِ كَوْكَبٌ
وَتَالِئُهُ شَمْسٌ مُنِيرٌ مُدَوَّرٌ
عُلُومَ نُجُومِ الْقَلْبِ وَالْعَقْلِ بَدْرٌ
وَمَعْرِفَةَ الرَّحْمَنِ شَمْسٌ مُنَوَّرٌ
أَمَامِي كِتَابِ اللَّهِ وَالْبَيْتِ قِبْلَتِي
وَدِينِي مِنَ الْأَدْيَانِ أَعْلَى وَأَفْخَرُ

شَفِيعِي رَسُولِ اللَّهِ وَاللَّهُ غَافِرِي
وَلَا رَبَّ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

Ba'zı rivāyete göre ebyāt-ı mezkûre kâ'ili Ḥassān raḍiyallāhu 'anhū'l-Mennān
Ḥazretleri olub faḳaṭ tettebbü'olunan ba'zı nüshalarda

ثَلَاثَةٌ أَضْوَاءُ تُضِيُّ مِنَ السَّمَاءِ
وَفِي سِرِّ قَلْبِكَ مِثْلُهُنَّ مُصَوَّرُ
فَأُولُهُ شَمْسٌ وَتَانِيَهُ كَوْكَبٌ
وَتَالِثُهُ بَدْرٌ مُنِيرٌ مُنَوَّرُ

[82b]

عُلُومُ نُجُومِ الْقَلْبِ وَالْعَقْلِ شَمْسِيهِ
وَمَعْرِفَةُ الرَّحْمَنِ بَدْرٌ مُنَوَّرُ

'ibāretiyle muḳayyeddür ve bu ebyātiñ evveli aḥsenümine'n-nür ve enveru
mine'ş-Şems olan rasûl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem vaşfını şāmildür ki bu
vechledür

شَبِيهُكَ بَدْرُ اللَّيْلِ بَلْ أَنْتَ أُنُورُ
وَوَجَّهَكَ مِنْ مَاءِ الْمَلَأَحَةِ ازْهَرُ
فِيَا زِينَةَ الدُّنْيَا وَيَا غَايَةَ الْمُنَى
فَمِنْ ذَا الَّذِي عَنْ حَسَنٍ وَجْهَكَ يَصْبُرُ
فَتَأْتِكَ كَافُورٌ وَرَبْعَكَ عُنْدَرُ
وَحَمْسَكَ يَأْفُوتُ وَبَاقِيكَ جَوْهَرُ
فَمَا وَلَدَتْ حَوَاءٌ مِنْ صَلْبِ آدَمِ
وَلَا بَجْنَانُ الْخُلْدِ مِثْلَكَ آخَرُ

Ve nür-i bā'ış-i rüşānīyi 'ālem mefḥar-i benī Ādem şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve
sellem Ḥazretlerine itlāḳ olunur ke-mā ḳāle Allāhu Te'ālā Ḳad cā'eküm minallāhi nūrun
ve Kitābün mübīn cenāb-ı Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ Ḳur'ān'da mezkûr olan esmā-i
şerīfesi işbu ebyātda derc olunmuşdur

زنا مهی رسول خدای در قرآن

درین دو بیت زمن بیت نام یاد بکیر

نبی وامي و عبد و مزمل و نعمت
رسول و صدق و رؤف رحيم و نور و نذير
بشير و شاهد و داعي و مصطفى و مبين
كريم و رحمت و مدثر و سراج منير

Meşel-i mezkūr mecāzen isti‘māl olunur meşelā Aḥsenü min nūrin ḥaḳīḳaten isti‘māl olunur ise muṭaḳā Peyğamber ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām murād olunur.

301. أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْضُرِ

Aḥsenü min şetfi’l-enḍari

Bu meşel Aḥsenü min ḳarṭı’l-enḍari ‘unvānyıla daḥī zıkr olunur el-enḍar cem‘-i nuḍurdur zehab ya’nī altun ma’nāsınadur şenfü’l-enza lır ḳarṭı’z-zehab dimekdür niteki şā‘ir dimişdür:

وَبَيَاضِ وَجْهِ لَمْ تَحُلْ أَسْرَارُهُ
مِثْلُ الْوَدَيْلَةِ أَوْ كَشَنْفِ الْأَنْضُرِ

302. أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ، وَمِنَ الزُّونِ

Aḥsenü mine’d-demyeti ve mine’z-zūm

[83a] Ed-demyetü ve’z-zebūn ikisi daḥī zamm ismleridür niteki şā‘ir dimişdür:

يُمَسِّي بِهَا كُلُّ مُوسَى أَكَّارِ عِه
مَشَى الْهَرَابِذِ حَجَّوَا بَيْعَةَ الزُّيُونِ

Ḥamza bu şā‘iri üç vech ile taḡlīṭ eylemişdür biri herābiz mecūse maḥşūşdur naşārāya münāsebeti yoḳdur s̄anī bey‘a naşārāya maḥşūşdur mecūse taḥşīşi cā‘iz deḡildür şālīş naşārā eşnāma ‘arż-ı ‘ubūdiyyet ve ızḥār-ı prestīş eylemez intehā ve demye ruḥāmdan olan şaneme dinür cem‘i dimā gelür dicā vezninde meşelā fülān aḥsenü mine’d-demye dirler taşvīr gibi ḳuşürsuz güzel demeḡi murād iderler niteki şā‘ir maḥbūbunu vaşf idüp dimişdür

بَدَا فِيهِ مِنْ وَجْهِهِ الْبُدْرُ طَالِعًا
لَدَى الرَّوْضِ يَسْتَعْلِي قَضِيْبًا مُنْعَمًا
وَقَدْ أَرْسَلَتْ أَيْدِي الْعَدَارَى بَحْدِهِ
عَدَارًا مِنَ الْكَافُورِ وَالْمَسْلِكِ أَسْحَمًا

وَأَحْسَبُ هَارُونَ أَطَافَ بِطَرَفِهِ
فَعَلَّمَهُ مِنْ سَحَرِهِ فَتَعَلَّمَ
أَلَمْ يَنَا فِي دَامِسُ اللَّيْلِ فَاِنجَلَى
فَلَمَّا إِنْتَنَى عَنَّا وَوَدَّعَ أَظْلَمًا

303. أَحْسَنُ مِنَ النَّارِ الشَّجَرِ

Aḥsenü min nâri's-şeceri

Nâr hakkında aqvâl-i keşîre vardur biri nâru's-şecerdür ki meşeldür ve bir nâru'l-câhibdür ki dâbbeniñ tırnağı taşa ziyâde işâbet eyledikde hâşıl olur ve biri daḥî nâru'l-mu'adededür ki andan ḥarâret murâd olunur.

304. أَحْسَنُ مِنَ الْوَرْدِ

Aḥsenü mine'l-verdi

El-verdü ferd vezninde her şeceriñ nûruna ya'nî çiçeğine dinür ba'dehü Fârisî ve Türkî'de gül ta'bîr olunan çiçekde 'alem-i ğâlib olmuştur ki 'Arabî'de ḥavcem daḥî dinür müfredi verdehdür hâ' ile 'Arablar meşellerinde aḥsenü min zemenü'l-verdi daḥî [83b] Derler zîrâ zamân-ı verd eyyâm-ı sâ'ireden eşrefdür ki murâd mevsim-i bahâr olacaqdur niteki şâ'ir demiştür:

رَمَنْ الْوَرْدِ أَشْرَفُ الْأَزْمَانِ
وَأَوَانُ الرَّبِيعِ خَيْرُ أَوَانِ
أَشْرَفُ الزَّهْرِ زَارٍ فِي أَشْرَفِ الدَّهْرِ
فَصِلَ فِيهِ أَشْرَفُ الْإِخْوَانِ
وَأَدْرَهَا عِذْرَاءٌ وَإِنْ تَهْزِ الْأَمِ
كَانَ مِنْ قَبْلِ عَائِقِ الْإِمْكَانِ
فِي كُؤُوسٍ كَأَنَّهَا زَهْرُ الْخَشِ
خَاشٍ ضَمَّتْ شَفَائِقَ النُّعْمَانِ
وَإِخْتَدَعَهَا عِنْدَ الْبِرَالِ بِالْفَافِ
الْمِثَانِي وَمُطَرِبَاتِ الْأَغَانِي

Verd şükûfe-i sâ'ireniñ emîr-i ecellidür ve riyâhîñ gūyâ anıñ cüнди maḳâmındadır niteki bir şâ'ir bu ma'nâyı ḥâvî olan işbu şi'ri inşâd eylemişdür

لِلْوَرْدِ عِنْدِي مَحَلٌّ
 وَرُتْبَةٌ لَا تَمَلِّ
 كُلُّ الرَّاحِئِينَ جُنْدٌ
 وَهُوَ الْأَمِيرُ الْأَجَلُّ

Lākin naķīşası keşīrdür ƙalīlü'l-vefādur serī'u'z-zevāldür ser-defter-i ehl-i hevādur bir şā'ir daħī anıñ zemminde işbu şi'ri dimişdür:

يَا مَادِحُ الْوَرْدِ لَا يَنْفُكُ عَنْ غَلْطِهِ
 أَلَسْتُ تُبْصِرُهُ فِي كَفِّ مُتَّقِطِهِ
 كَأَنَّهُ سُرْمٌ بَعْلٍ حِينٍ يُخْرِجُهُ
 عِنْدَ الرِّيَاثِ وَبَاقِي الرُّوثِ فِي وَسْطِهِ

305. أَحْسَنُ مِنْ شِيرِينَ

Aḥsenü min Şīrīn

Şīrīn lafz-ı 'Acemīdür ma'a-mā-fih 'Arab daħī bi-lā-tağyīr isti'māl iderler ki şīrīn āyetün fi'l-cemāl ve gāyetün fi'l-ḥüsn ve'l-kemāl berd ve şīze-i nādiretü'l-emşāl olub ḥattā Ḥarīrī kırkıncı maķāmesinde 'Alā ennehü lev ḥabbetke Şīrīn bi-cemālihā deyü zikr u beyān ve İbn-i Zeydün daħī Ve Şīrīn nā-fest bürān fike deyü Şīrīn'i [84a] ḥüsn ile ityān eylemişdür ḥikāyet iderler ki Şīrīn Ermen Melikesi olan Mihin Bānū'nuñ birāder-zādesi olub āğuş-ı terbiyesinde neşv ü nemā bulmuşdur ba'dehü Şāpūr nām kimesneniñ vesātatıyla Nuşirevān-zāde Hermes'iñ oğlu Ḥüsrev Pervīz kendüsine 'āşık olub mu'aḥḥaran ḥabāle-i izdivācına almışdur ve nihāyet Ḥüsrevī [ḥikāyetü Ḥüsrev ve Şīrīn) oğlu Şīrū'ye ƙatl eylemişdür ki buña sebep Peygamber 'aleyhi's-şalātü ve's-selām efendimiziñ nāme-i sa'ādetlerini çāk eylesidür niteki Ḥakīm Nizāmī Kitāb-ı Ḥüsrev-Şīrīn'de ber-taḫşīl beyān eylemişdür ve nāme-i sa'ādeti ƙalbi gibi çāk eylemeğe sebep 'a nüşteñiz Muḥammed sevī Pervīz mısrā'ıdur ki Ḥüsrev bunı ƙırā'et eyledikde beyt-i ātī siyāķında dimişdür:

كزَا زَهْرُهُ كَهْ بِأَيْنِ احْتِرَامِ
 نُوَيْسِدُ نَامٍ خَوْدِ بِالْأَيِّ نَامِ

ba'dehü nāme-i sa'ādeti çāk eylemişdür

رُخُّ از سرخی چو آتشگاه خُود کرد
 ز خَشَمِ اندیشه بَدَّ کرد و بَدَّ کرد

درید آن نامه گردن شکن را
نَه نامه بلکه نام خویشان را

Çünkü Hüsrev mezbür Şîrû'ye hanceriyle çiğner deride oldı ba'dehü Şîrû'ye Şîrîn'in firâşına dâhil olmak murâd eyledi pes Şîrîn ızhâr-ı muvâfaqat eylemeyerek bir desise ile kendüsini tesmim eylediğini yine şâ'ir-i mezbür hikâyet eylemişdür hâşılı Şîrîn hüsni ü cemâlde meşel olmuşdur

306. أَحْسَنُ مِنْ بُورَانَ

Ahşenü min Būrān

Būrān hüsni ü cemāl ile ma'rûf bir hâtündür ki Hadîcetü' l-Hasan bin Hasan bin Sehl'dür 'aşrî zünnānıñ ecmeli ve ahşeni olmağla hulefâ-yı 'Abbāsiyyeden Me'mūn bin er-reşîd zamān-ı hılāfetinde anı tezevvüc eyleyüp kâffe-i mā-melekini aña teslīm eylemişdür ve ba'zılara [84b] göre Būrān Pervîz bin Hermez'in dahteri olub Türk ve 'Acem meyānında zühür iden nisvānıñ ecmeli olmağla bir müddet memleket-i Fars'a melike olub nice kanātir ve sâ'ire binā ve ta'mîr ve ihyā ile ekşer-i bilād ve memāliki zabtu teshîr iderek ricālîñ muvaffaq olduğu gibi her emre muvaffaq olmuşdur ki müddeti yedi aydur rivāyet iderler ki Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ Būrān'ın melike olduğu mesmū'ları olduğda Bir kavmiñ ki umūr ve meşālihiñe hātün tevellī eyleye ol kavm için felāh yokdur buyurmuşlardur mervîdür ki Hōrasān şāhibi Feyrūz bin Rüstem Būrān'ı tezevvüc için ādem irsāl eyledikde Būrān ızhâr-ı rızā idüp lākin melike olan zenne sâ'ir zenān gibi 'āşikāre nikāh mücib-i 'ārdur bir gece tarafıma gelsin bāğ ve şālımdan iktitāf-ı şemerāt arzu eylesin diyerek i'āde-i peygām eyleyince Feyrūz hezār şevk ile serāperde-i Būrān'a dâhil olduğda katl idüp Feyrūz'ın pederi Rüstem dahtî 'asker-i bî-şumār ile gelüp Būrān'ı katl ve i'dām eylemişdür.

307. أَحْسَنُ مِنْ بَيْضَةِ فِي رَوْضَةِ

Ahşenü min bīḍati fī ravḍati

Ma'lūm ola ki 'Arablar haḍrevān ravza nezāretinde nikā'ü'l-bīḍayı istihsān iderler binā'en 'aleyh şā'ir bir kal'a vezninde işbu beyti inşād eylemişdür

چنان نادر افتاه در روضه

کم در لا چوردی طبق بیضا

کد می العاج فی المحارب او کال

بيعن في روضة زهره مستنير

308. أَحْسَنُ مِنَ الطَّائِسِ

Aḥsenü mine't-ṭāvus

Ṭāvus ḥüb-şüret bir kuşdur ki Ebū'l-Ḥasan künyesidür ṭāvus be-gāyet ḥüsndār oldığından nāṣī beyne'l- Arab ḥüsnü meşel olmuşdur ve yine meşelde Aḳbeḥu min ricli ṭāvus vārid olmuşdur ki bir nesneniñ ḥüsnü murād olunsa Ahsenü min ṭāvus [85a] Ve ḳubḥu murad olunursa Aḳbeḥu min ricli ṭāvus dirler zīrā murğ-ı mezbūruñ ayaḳları be-gāyet zeşt ve ḳabīḥdür niteki şā'ir dimişdür.

طاووس را به نقش و نگاری که هست خلق

تحسين کنند و او خجل از پای زشت خویش

309. أَحْسَنُ مِنَ نَارِ الْقُرَى فِي عَيْنِ ابْنِ لِسْرَى

Aḥsenü min nāri'l-ḳırā fi-'ayni İbni's-Sürā

Nāru'l-ḳırādan murād berā-yı ziyāfet iḳād olunan āteşdür niteki İmām Būşayrī raḥimehullāh buyurmuşdur

دَعْنِي وَوَصْفِي آيَاتٍ لَهُ ظَهَرَتْ

ظُهُورِ نَارِ الْقُرَى لَيْلًا عَلَى عِلْمٍ

کوش که نا معجزش کویم که اور وشن شود

هجو آتش درشب تاریک بر فرق علم

İbnü's-Sürā sārī bi'l-leyl ma'nāsınadur İbnü's-Sebīl gibi müsāfire dinür meşelā bir kimse zūlmet-i leylde rīḥ ve berd içre ḳalmış ve siyyemā pençe-i cū' gerībānını tutmuş ve ne ṭarafa gideceğini şaşırılmış olduğu ḥālde ziyāfet için iḳād olunmuş bir āteş görse ol āteş anıñ gözüne ne şüretle güzel görünür ki ta'rīf olunamaz bu meşel ānifen zikr olundığı vechle bir A'rābiyyeden şudür eylemişdür ki dimişdür Küntü fi şebībeti aḥsenü mine'n-nār Tevzī'niñ nār ḥaḳḳında inşād eylediği lefezdür[?]

وَسَعْنَاءُ غَبْرَاءِ الْفُرُوعِ مُنِيفَةً

بِهَا تُوصَفُ الْحَسَنَاءُ بَلْ هِيَ أَجْمَلُ

دَعَوْتُ بِهَا أَبْنَاءَ لَيْلٍ كَأَتْنَهُمْ

وَقَدْ أَبْصَرُوا هَا مُعْطِشُونَ فَا نَهَلُوا

Bir şā'ir-i āḥar daḥī nārī bu vechle vaşf eylemişdür

وَمَشْنُوبُهُ لَا يَقْبِسُ الْجَارِ رِيهَا
وَلَا طَارِقُ الظُّلَمَاءِ مِنْهَا يُؤْنِسُ

[85b]

مَتَى مَا يَزُرُّهَا زَائِرٌ يَلْفُ دُونُهَا
عَقِيلَةً دَارِي مِنَ الْمَسْكَ تَغْرَسُ

Ve Ebū Zeyd'in nār hakkında lefzidür[?]

وَرَهْرَاءُ أَنْ كَفَنَتْهَا فَهَوَ عَيْشُهَا
وَإِنْ لَمْ تَكْفِنَهَا فَمَوْتَ مَعْجَلِ

310. أَحْسَنُ مِنَ الصَّلَا فِي الشَّتَا
خُصُوصًا فِي مَرَايِ خَابِطِ الظُّلَمِ

Aḥsenü mine'ş-şalā' i fi'ş-şitā' i

Ḥuṣūṣan fī merā-yi ḥābiṭ ez-zulemā' i

Ba'zıların rivāyetine göre bu meşel zıkrı sebkat iden A'rābiyyeniñ kavlidür eş-şalā' kesā' vezninden āteşe dinür 'ulā[?] vezninde daḥī cā' izdür.

311. أَحْسِنُ مِنْ نِسَاءِ صَعْدِهِ

Aḥsenü min nisā' i Ṣa' deh

Ṣa' deh bir medīne-i 'azīmeniñ ismidür ki bilād-ı Yemen'dendür Ṣan'ā'ya altmış fersaḥ bu'd-i mesāfesi vardur medīne-i mezbūreniñ nisāsı ḥüsn ve cemâlde beyne'l-'Arab meşel olmuşdur.

312. أَحْسِنُ مِنْ سُوقِ العُرُوسِ

Aḥsenü min sūqı'l-'Arūsı

Sūqu'l-'Arūs daḥī beyne'l-'Arab ḥüsn ile ḍarb-ı meşel olmuşdur.

313. أَحْسَنُ مِنَ زَمَنِ البَرَامِكَةِ

Aḥsenü min zemeni'l-Berāmiketi

Bermek ca'fer vezninden Yaḥyā bin Ḥālid Bermekī'niñ ismidür ki ānlara Berāmike ıtlāḳ olunur zamānları ḥüsn-i şüretle murūr eylemişdür mezbūr Yaḥyā bin Ḥālid Bermekī Hārūn er-Reşīd zamānında vezīr-i kebīr olmuşdur

نَعْمُهُ كَانَتْ عَلَى قَوْمِ زَمَانٍ تَمَّ زَالَتْ

[86a] هَكَذَا النِّعْمَةُ وَالْإِنْسَانُ مِنْ كَانٍ وَكَانَتْ

تَسْلُبُ النَّعْمَةَ أَوْ يَخْرُجُ مِنْهَا أَمَهُ أَقَامَتْ

Muhteżāsınca şoñra āl-i berāmike’niñ bi’l-külliyeye ni‘metleri zā’il ve hālleri diğer gün olmuşdur niteki tafşīli tārīh-āşinā olanlarıñ ma‘lūmudur

كرسلامت طلبی بکزر از اندیش جاه

شمعرا آفت سرانسر زرین آمد

314. أَحْسَنُ مِنَ الدُّنْيَا الْمُقْبِلَةُ

Aḥseni mine’d-dünyā el-muḫbiletī

Bu daḥī aḥsenü min zemeni’l-Berākime meşeli ḳabīlindendür ki dünyā ehl-i iḳbāl için behişt-berrīn ve erbāb-ı edbār ve aḳlās için bir devzaḥ-ı āteşīn olduğına işāretdür faḳaṭ ehl-i iḳbāl için daḥī āyine-i vaż’-ı cihānda bir vefḳ-ı maṭlūb ḥūd-ārā olmaḳ mümkin ve müyesser değıldür niteki şā’ir dimişdür:

ز تمثال فنا تصویر صبح اواز می آید

که در آبنیه وضع جهان نتوان خود آرشد

چراغ برق تحقیقی نمی باشد درین وادی

سیاهی کرد اینجا کر هی خورشید بیداشد

315. أَحْسَنُ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ

Aḥsenü mine’ş-Şemsi ve’l-Ḳamer

Bu meşel Aḥsenü mine’n-nīreyn ‘unvānyla daḥī mezkūr olub zikri Bābü’l-bā’ da sebḳat eylemişdür.

316. أَحْسَنُ مِنَ الدُّرِّ

Aḥsenü mine’d-dürri

Ed-dürri cem’-i cinsdür müfredi dālīñ zammıyla dürreh gelür ki büyük inci dānesine dinür lü’lü’-i ‘aẓīme ma’nāsınadır.

317. أَحْسَنُ مِنَ الدِّيكِ

Aḥsenü mine’d-dīki

[86b] Meşelde aḥsenü min ‘ayni’ d-dīk vārid olmuşdur niteki ‘Arablar Şerābün ke-‘ayni’ d-dīk daḥī dirler ya ‘nī şarāb ḥoros gözi [gibi] şāfīdür dimekdür ki ḥorosūñ gözi be-gāyet şāfīdür künyesi Ebū’l-Münzīr ve Ebā Süleymān’ dur Ebū Hüreyre’ den mervīdür ki Ḥāce-i kā’ināt ‘aleyhi’ t-taḥiyyāt lā tesübbü’ d-dīke fe-innehü yūḳīzu li’ş-sālāti buyurmuşlardır. Ve yine ed-dīkü’l-ebıyaz şadīkī ve innehü yaḥrusü dāra şāḥibihi ve seb’a dūrin ve kāne müstemi’ uhu fi’l-beyti vārid olmuşdur niteki Bin el-Mu‘tezz dīki vaşf idüp dimişdür:

بَشْرٌ بِالصُّبْحِ طَائِرٌ هُنْفًا
 هَاجَ مِنَ اللَّيْلِ بَعْدَ مَا انْتَصَفَا
 مُذَكَّرٌ بِالصَّبَاحِ صَاحٌ بِنَا
 كَخَاطِبِ فَوْقَ مَنبَرٍ وَقَفَا
 صُفْقٌ إِمَّا إِرْتِيَاخُهُ لَسْنَا أَلْفُ
 جَرٌّ وَإِمَّا عَلَى الدَّجَا أُسْفَا

Ve lehū

وَصَاحٌ فَوْقَ الْجِدَارِ مَشْتَرَفَا
 كَمِثْلِ طَرْفِ غَلَاةٍ أَسْوَا
 ثُمَّ عَدَا يَسْأَلُ الْفَرَاثَ عَنِ الْإِ
 أَرْزَاقٍ مِنْهُ تَعْرُ وَمِنْقَارُ
 رَافِعِ رَأْسِهِ طَوْرًا وَخَافِضُهُ
 كَأَنَّهَا الْعُرْفَ مِنْهُ مِشَارُ

Ve ḳāle Sa‘d bin Belīṭ

وَقَامَ بِهَا يَنْعَى الدُّجَى دُو شَقِشَقَةٍ
 يُدِيرُ الْيَنَا بَيْنَ أَجْفَانِهِ سَقَطَا
 إِذَا صَاحَ أَصْغَى سَمْعُهُ لِأَذَانِهِ
 وَبَادَرَ ضَرْبًا مِنْ قَوَادِمِهِ الْإِبْطَا
 وَمَهْمَا إِطْمَأَنَّتْ نَفْسُهُ قَامَ صَارِخَا
 عَلَى خَيْرِ إِرْزَنِ نَيْطٍ مِنْ صِفْرِهِ حَرَطَا

كَأَنَّ أَنْوَ شَرَوَانَ أَعْلَاهُ تَأْجُهُ
وَتَأَطَّتْ عَلَيْهِ كَفَّ مَارِيَّةِ الْقَرْطَا
سَبَى حَلَّةُ الطَّائُوسِ حُسْنِ لِبَاسِهِ
وَلَمْ يَكْفِهِ حَتَّى سَبَى مَشِيئَةَ الْبَطَا

Ma'lûm ola ki ħoros şavus gibi ħüsn cihetinde beyne'l- 'Arab ma'rûf ve řarb-ı meşel olmuşdur ve şadâsı be-gâyet ħüb ve maķbûldür ki cenâb-ı peygamber 'aleyhi's-selâm [87a] İzâ semi'tüm ed-dîketü tuşbiĥu fe-innehâ ra'et lemiken fe es'elû Allâhe min fażlihi ve izâ semi'tüm nehîķa'l-ĥamîri fe-innehâ ra'et şeytânen fe iste'izû billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm buyurmuşlardır.

318. أَحْسِنَ مِنْ هَلَالِ شَوَّالٍ

Aĥsenü min hilâli Şevvâli

Şevvâl şehir-i fiřr ismidür ki bayrâm ayıdır cem'inde şevâvîl ve şevvâlât dinür ba'zılarıñ beyânına göre nâķalarıñ şevvâl ez-nâbı ol mâha muşâdif olduĥı bā'ış-i tesmiyedür ba'zılarıñ rivâyetine göre Şevvâl kelimesine gâĥice ĥarf-i ta'rîf dâĥil olur zâĥirâ 'Abbâs kelimesi gibi vaşfiyyet-i aşliyye lemĥine mebnî olur hilâl ise ĥarf-i ta'rîf ile hâ'mîñ kesriyle bir gecelik Yeñi Ay'a dinür Mâĥ-ı Nev ma'nâsına ma'lümdür yedinci geceye kadar hilâl ıtlâķı cā'izdür ve âĥirinde yirmi altıncı ve yirmi yedinci gecelik Ay'a daĥî Hilâl ıtlâķ olunur bunlarıñ mâ-beyninde olana ķamer dinür ĥâşılı Hilâl-i şevvâl muĥtegişân-ı Ramazân için be-gâyet güzeldür ki anıñ ru'yeti insânıñ ķalbinden ĥümüm ve melâli def' ve ref'eyle binâ'en-'aleyh 'Arablar her güzel olan nesneyi medĥ murâd eyleseler Aĥsenü min hilâl-i Şevvâl dirler niteki şâ'ir demişdür:

انتظار می کلکون ایله بیرام آین
باقه باقه اینه جکدر کو زمزه قره صو

319. أَحْسِنَ مِنْ حَظِّ ابْنِ مُقَلَّةٍ

Aĥsenü min ĥazẓı İbni Mukiletin

İbnü Mukle ĥüsn-i ĥatı ile meşĥûr bir ĥatıât-ı bî-naẓırdür ve 'Arablar bir kimseniñ ĥatıñı istiĥsân eyleseler meşel-i mezkûrı îrâd ile berâber Ĥatıun ke-ĥatı İbni Mukileti daĥî dirler. [87b]

320. أَحْسَنُ مِنْ أَبُو حَبْرَانَ الْهَمَانِي

Aḥsenü min Ebī Ḥibrānū el-Ḥimānī

Ḥibrān ‘imrān veznindedür Ebū Ḥibrān ḥüsn ve cemāl ile ma‘rūf bir kimsedür ki ḥāniñ kesriyle Ḥamān kabīlesine mensūbdur.

321. أَحْسَنُ مِنَ الدُّهْمِ الْمُوقَفَةِ

Aḥsenü mine’d-dühmi el-muvaḳḳafeti

Ve hiye elletī fi ḳavā’imihā beyāz.

322. أَحْزُنُ مِنْ يَعْقُوبِ

Aḥzenü min Ya’ḳūbi

Ya’ḳūb bin İshāḳ bin İbrāhīm ‘aleyhimü’s-selāmdur ki lafz-ı Ya’ḳūb’uñ ma‘nāsı Şafvetullāh yaḥud ‘Abdullāh’dur cenāb-ı ‘İş ile teve’üm tevellüd eylemişdür rivāyet iderler ki ibtidā ‘İş soñra Ya’ḳūb tevellüd eylediğiçün Ya’ḳūb tesmiye olunmuşdur ba‘dehü Ḥazret-i Ya’ḳūb du‘ā-yı Peder ile nā’il-i rütbe-i nübüvvet olub ‘İs’iñ ‘amm-ı muḥteremi Ḥazret-i İsmā’il kerīmesinden Rüm nām bir oğlu olub ṭavā’if-i Rüm ve Yunān aniñ neslindendür ve Ermen nām bir oğlu daḥī vücūda gelüp ṭā’ife-i Ermen ise bunuñ sülālesindendür ve ‘alā-ḳavlin Eşfer nāmında bir oğlu olmağla ṭā’ife-i Rüm andan müteşā‘ib olmuşdur ki Benī’l-Eşfer itlāk olunur Ḥazret-i Ya’ḳūb Benī Ken‘ān üzerine ba’s olunub zümre-i erbāb-ı belā ve fırḳa-i aşḥāb-ı ğinādan biridür eğerçi Y’ḳūb’dan ḥazīn ve derdmend olmazsa da mecāz ve isti‘āre ṭarīḳıyla Fülānū aḥzenü min Ya’ḳūb dirler farṭ-ı ḥüznünü beyān ma‘razında irād iderler Ya’ḳūb’uñ ibtilāsına sebep Ḥazret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmdur kışşası Süre-i Yūsuf’da ber-tafşıl zıkr u beyān olunmuşdur Ya’ḳūb’uñ keşret-i bükāsından [88a] Sevād-ı merdüm-i çeşmi beyāz olmuşdur قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَإِيصَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ.

323. أَخْرَجُ مِنَ التَّابُوتِ

Aḥrecü mine’t-tābūti

Aḥrec ef‘al-i tafzīldür ezyaḳ ma‘nāsınadır ki ziyāde tenk olan nesneye dinür ‘Arablarıñ bir nesneniñ tenk ter oldığından baḥş eyleseler Aḥrecü mine’t-tābūti dirler tābūt ma‘lūmdur ki içine cenāze vaż‘u naḳl olunan ṭarf-ı ḥaşebīdür aşlı tābeveh idi terfeveh vezninde vāv iskān olunub hā’-i te’nīs tāye ḳalb olundu ve luğat-ı Enşār-i Kirām hā’-i aşliyye ile tābūhdür ve tābūt fa‘lūt veznindedür tevbden me’ḥūzdür dā’imā

kendüsiyle dā'imā kendüsiyle i'āde-i cenāze olunduğıçün tesmiye olunmuşdur bilmek gerekdür ki Ẓur'ān-ı Kerīm'de zıkr olunan tābütdan murād Tevrāt Kitābı vaz'olunan şandūkadur Ḥazret-i Mūsā'nıñ intikālinden şoñra Benī İsrā'ıl'e ğazab-ı Rabbānī zuhūruyla ref'olundu ba'de-zamān Ṭālūt'uñ pādişāh olmasında irāde-i İlähiyyeye 'alāmet olmağ için āşikāre nāzil oldı ehl-i ḥıber didiler ki cümle-i enbiyānıñ temāşılı ānda mevcūd idi tekrār Benī İsrā'ıl yedinde iken ref'olundu intehā.

324. اِخْذِفْ مِنْ بَنِي الْفُرَاتِ

Aḥzefü min Benī'l-Furāt

Bu meşel ebra've efşah min Benī'l-Furāt 'unvānlarıyla daḥī zıkr olunur Benī'l-Furāt kitābet ḥazākat berā'at ve feşāhatde meşel ve metḳaldür vezāret daḥī olmuşlardur ḳāle fī ba'zihim Şāliḥ bin Mūsā raḥimehullāh Te'ālā

آل الْفُرَاتِ نُدَاهُمْ

عَلَى الْفُرَاتِ يَزِيدُ

وَأَنْتَ فَضْلُكَ فِيهِمْ

عَلَيْكَ مِنْهُ شُهُودٌ

وقال ابن المعتز في علي بن محمد بن الفرات

[88b]

أَبَا حُسَيْنٍ تَنْبِتُ فِي الْأَمْرِ وَطَأَةً

وَأَدْرَكَتْنِي فِي الْمُعْضَلَاتِ الْهَزَائِرُ

وَأَلْبَسْتَنِي دَرْعًا عَلَيَّ حَصِينَةً

فَتَادَيْتُ صَرْفَ الدَّهْرِ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ

وقال علي بن بسام

وَقَفْتُ شَهْرًا لِلزُّزِيرِ أَعْدَهَا

فَلَمْ تُنْبِئْ نَحْوِي الْحُقُوقَ السَّوَالِفَ

فَلَا هُوَ يَزْعَمِي رِعَايَةَ مِثْلَهُ

وَلَا أَنَا أَسْتَحْيِي الْوُقُوفَ وَأَنْفَ

Benī'l-Furāt faẓl u kerem ile daḥī meşel olmuşlardur ki bunlar dört birāderlerdür ekberleri Aḥmed Ebū'l-'Abbās ve Ebū'l-Ḥasan 'Alī ve Ebū 'Abdullāh Ca'fer ve Ebū

‘İsā İbrāhīm’dür pederleri Muḥammed bin Mūsā bin el-Ḥüseyn bin el-Furāt’dur mezbūr Mūsā bin el-Furāt ḥulefā-yı ‘Abbāsiyyeden Muntaşır bin Mütevekkil’iñ vezīri olan Aḥmed bin el-Ḥaşīb’iñ ‘āmilidür ve Ebā’l-Ḥasan ‘Alī bin Muḥammed bin el-Furāt’a dahī Muḫtedi billāh üç kerre istivzār eylemişdür.

325. **أَحْلُ مِنْ مَاءِ الْفُرَاتِ**

Eḥallü mine’l-mā’i’l-Furāt

A‘zebü mine’l-mā’i’l-Furāt dahī meşeldür el-Furāt kāfiñ[fāniñ] zammıyla be-ğayet tatlu ve hüşgüvār olan şuya dinür ve Furāt Kūfe Nehri’nin ismidür burada murād olan nehr-i meşhürdür ki Ḳalīḳla cibālinden Şevġanī deresinden ḥāşıl olub ba‘dehü Tercān ve Erzincān semtlerinden murūr ve Nehr-i Murād ile cem’olub Malatya tarafından Rūmḳal’a ve Bi’retü’l-Furāt altından Heyt ve Ḥudeyse’den Kerbelā’ya revān ve ānda Dicle ile müctemi’olub Başra Şarkī’sinden Kūfe ḳurbünde Baḫr-i Hüzmüz’e mañşıl olur ki a‘zbü’l-miyāhdur.

326. **أَخَذْتُ مِنْ ابْنِ هَزِيمٍ**

Aḫzeḳu min İbni Ḥazīm

İbn-i Ḥazīm selefde be-ğayet ‘āḳıl ve hāzım bir merd-i ḥakīmdür ki beyne’l-‘Arab ḥazāḳati meşel olmuşdur. [89a]

327. **أَحَلَى مِنْ حَيَاةٍ مُعَادَةٍ، وَمِنْ التَّوْحِيدِ، وَمِنْ نَيْلِ الْمُنَى، وَمِنْ النَّشْبِ، وَمِنْ الْوَلَدِ، وَمِنْ الْعَسَلِ، وَمِنْ مُجَاغِ الْعَسَلِ**

Aḥlā min ḥayāt-i Mu‘ādeti, ve mine’t-tevhīdi, ve min neyli’l-münā ve mine’n-neşbi, ve mine’l-veledi, ve mine’l-‘aseli, ve min mecācü’l-‘asel

Bu meşeller be-ğayet ḥalāvetli olan nesne ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

328. **أَحَلَى مِنَ السَّلْوَى**

Aḥlā mine’s-selvā

Es-selvā ‘asel ma‘nāsınadır ki burada murād olan budur niteki Ḥālid bin Züheyr el-Hüzeli dimişdür:

وَقَاسِمُهَا بِاللَّهِ جَهْدًا لِأَنْتُمْ

أَلَدُّ مِنَ السَّلْوَى إِذَا مَا يُشْتَوَّرُهَا

Ya'nī Bārī Te'ālā'ya ḳasem iderim ki Ey Ḥubān sizler yeñi ūıķılıdıkda olan baldan tatlusız deyü selvādan 'asel murād itmiūdūr ve selvā bir ḳuū ismidūr ki selvāh müfredidūr ki Türkī'de yelveh didikleri ḳuūdur bıldırcına ūebīh olur Benī İsrā'īl'e sevk ve terzīķ olunan bu ḳuūlardur pek vaūūı olur niteki bu ūı'rde telmīh olunmuūdur

مَنْ آلِ اسْرَائِيلَ عَقَّبَهُ
قَابَلْنِي بِالصَّيْدِ وَالنَّيِّه
فَدُنَزَلَ السَّلْوَى عَلَى قَلْبِهِ
وَنَزَلَ الْمُنُّ عَلَى فِيهِ

Bu selvā menn ile berāber āsumāndan Tīh ūaḫrāsı'nda Ḳavm-i Mūsā'ya nāzil oldu ridi ke-mā ḳāl Allāhu Te'ālā Ve enzelnā 'aleykümü'l-menne ve's-selvā ba'dehü Benī İsrā'īl'in mu'āmele-i küstāḫāne ve bī edebānelerinden nāūı münḳaṫı'olmuūdur niteki Ḥadīū-i ūerīfde Lev lā Benī İsrā'īl lem yahnüzü'l-laḫme[?] ve lev lā Ḥavvā lem teḫun ünūā 'alā zevcihā ebede'd-dehr ya'nī Benī İsrā'īl'in selvāyı idḫār idüp ḫācetlerinden ziyāde tedārik eylemeleri olmasaydı laḫmde ḳoḳmaḳ ve müteḡayyir olmaz idi ānlar bu ūüretle idḫār eyledikleri iķün laḫm daḫī müteḡayyir oldu [89b] Faḫru'l-evliyā Cenāb-ı Mevlānā bu bābda dimiūdūr

مايده از آسمان در می رسيد
بی شری و بیع و بی گفت و شنيد
در میان قوم موسی چند کس
بی ادب گفتند کو سیر و عدس
منقطع شد خوان و نان از آسمان
ماند رنج زرع و بیل و داس مان

Ba'dehü Ḥazret-i 'īsā 'aleyhi's-selām ḳavmine daḫī nāzil olmuūdur niteki bu ma'nādan Tenzīl-i Mübīn ḫaber virmiūdūr ḳāle 'īsā ibn-i Meryem Allāhümme Rabbenā enzil 'aleynā mā'ideten mine's-semā'i tekünü lenā 'īden li-evvelinā ve ā2irinā ve āyetün minke ve-rzuḳnā ve ente ḫayru'r-rāziḳīn Meūnevī

باز گستاخان ادب بگذاشتند
چون گدایان زلهها برداشتند
لابه کرده عیسی ایشان را که این

دایمست و کم نگردد از زمین

بدگمانی کردن و حرص آوری

کفر باشد پیش خوان مهتری

زان گدارویان نادیده ز آز

آن در رحمت بریشان شد فراز

329. اِحْلٍ مِنْ لَبَنِ الْأُمِّ

Eḥallü min lebeni el-ümmi

Leben-i ümm Fārisī' de şīr-i māder ma'nāsınadır ki ana südü dimekdür bu meşel ziyāde ḥalāl olan nesne ḥaqqında ḍarb olunur.

330. اَحِيرٌ مِنْ بَقَّهِ فِي حَقِّهِ

Aḥyeru min beḳḳati fī ḥuḳḳati

Luġatda buḳḳa taḥta kehlesine dinür kibāru'l-be'ūd ma'nāsına daḥī isti'māl olunur ḥuḳḳah vi'ā'ü't-ṭayyib ma'nāsınadır ki ḥuḳḳ daḥī dinür cem'ī ḥıḳāḳdur ve tebeddele 'āmtünā min ḳāfihi ilā kāfā ve'r-revāyiḥi el-'ıṭreh muḏırratün bi-hāziḥi'l-hevām el-münettitehü ve ḳād ḳāle el-Mütebennī:

بِذِي الْعِبَاوَةِ مِنْ إِنْشَادِهَا ضَرَّرَ

كَمَا تُضِرُّ رِيَاخُ الْوَرْدِ بِالْجُعْلِ

[90a] 'Arablar bir ādemiñ kemāl-i ḥayrdan ve şaşkınlığından baḥş eyleseler meşel-i mezkūrı irād iderler niteki şā'ir bu münāsebetle dimişdür

بر حقه پوشیده ی

بر موری پتهان انیس لر

کردانه اولور اول حقی

مانند یک کوی کری

ایلر دوام انقلاب

اول مورک احوالک خراب

به نمله یرا اضطراب

اول حق چرخن چنبری

331. اِحْفَرُ مِنْ قُلَامَةٍ

Aḥḫaru min ḳulāmeti

Ba'zılara göre şümāme vezninde kesnetiye dinür teḳülü lem yefni 'annī ḳulāmetü zufr ve hiye mā seḳāta minhü ve ḳulāmetü'z-zufr tırnaḳ kesntensine dinür ḡāyet ḫafir ve müsteḳızzdür ḳāle eş-Şüreysi el-ḳulāmetü mā yaḳşı mine'z-zufr ve bihā tete'alleḳu ve sehḫahu fe hiye ma'a ḫḳāretihā müstaḳziretün.

332. اِحْزَمُ مِنْ اَبِي قَرَّةٍ

Aḫzemü min Ebī Ḳurreti

Ebī Ḳurre ḫırbā denilen ḫayvānıñ künyesidür ki ebedā ḳarıru'l-'ayn oldıḡından nāşıdır ḫazāmeti zıkr olundıḡı vechle şeceriñ bir dalını temessük eylemedikce diğeri elinden bırakmaz.

333. اِحْوَلُّ مِنْ اَبِي بَرَاقِشٍ

Aḫvelü min Ebī Berāḳışe

Ebū Berāḳış ba'zılar ḳavlince serçe gibi bir küçük ḳuşdur tehavvül ve tenekḳulde darb-ı meşel olmuşdur ki envā'-ı elvān ile mütelevvindür ve bir günde birkaç renk ile görünür bu lafz berḳışeden müştakḳdur naḳş ma'nāsınadur yuḳālü berḳıšetü's-sevb izā neḳašetü ḳāle fihi eşā'iru:

كأبي بَرَاقِشٍ كُلُّ لَوْ

نِ لَوْهُ يَتَحَيَّلُ

Güyā ben şol berāḳış ḳuşuyum ki her günde anıñ televvünü gibi televvün iderim dimekdür beyt-i mezkür ba'zı rivāyetde yetehavvelü 'unvānyıla vārid olmuşdur ki kāh kırmızı ve kah şarı [90b] görünür besāletü'l-esed şabru'l-cemel ḫırşu'l-ḫınzır ḫazeru'l-ḡurāb ravḡānü's-sa'leb ḫar'u's-sennür ḫikāyetü'l-ḳurd cübünü's-şakar televvün-i Ebī Berāḳış beyne'l-'Arab meşel olmuşdur ḳāle ba'zu'l-'ulemā'i İbnü ādem hüve el-'ālemü'l-kebīr ellezī ceme'a Allāhu Te'ālā el-'āleme külleḫü fihi fe-kāne fihi besāletü'l-esed ve şabru'l-cemel ve ḫırşu'l-ḫınzır ve ḫazeru'l-ḡurāb ve ravḡānü's-sa'leb ve ḫar'u's-sennür ve ḫikāyetü'l-ḳurd ve cübünü's-şakar.

334. أَحْيَرُ مِنْ ضَبِّ

Aḫeru min ḫabbi

Ed-ḍabb verle şebîh bir düveybedür ve ba‘zılar ḥarzünü’ş-şahrāya müşābihdür didiler ve ba‘zılar ḥarzün keleriñ erkeğidür dimişdür vaqtā ki ḍabb ḥucründen çıkar andan soñra kemāl-i ḥayretinden nāşī deliğini bulub dāhil olamaz kaçan bir ḥucr görse ānda tevekkuf ider şayyādlar bu cihetle anı ziyāde şayd iderler kāle eş-şā‘ir:

وَإِنَّ الضَّبَّ ذُو دَهْيٍ وَمَكْرٍ
كَمَا الْيَرْبُوعُ وَالذَّنْبُ اللَّعِينُ
يَرَى مَرَدَاتَهُ مِنْ رَأْسِ مَيْلٍ
وَيَأْمَنُ سَيْلَ بَارِقَةٍ هَثُونُ
وَيَذْخُلُ عَقْرَبًا تَحْتَ الدُّنَابِيِّ
رَوَاغُ الْفَهْدِ مِنْ أَسَدِ كَمِينِ

Ve edallü min ḍabbin daḥī meşeldür ya‘nī ḍabb ḍalālet ile daḥī mevşūfdur ve kālû fî-beyti’l-Mütenebbî:

لقد لعب البين المشت بها وبى
وزودني في السير ما زود الضبا

El-ḥāşıl ḍabb vaṭanından ḥurūc eyledikden soñra bir daḥī ‘avdete muvaffaq olamaz binā‘en-‘aleyh maqşada vāşıl olamayup kendüsini ḥayrdan istilā iden kimse ḥaqqında bu meşel ḍarb olunur. وقال الواحدى يقول: جعل البين زادي زاد الضب، والضب لا يتزود في. [91a] ‘Arablar meşellerinde aḥyā min ḍabb dirler niteki zıkr olunmuşdur zu‘mlarınca ḍabb tāvīlü’l-‘ömrdür ve ḥayātı münkażiye olmaz ve dişleri düşmez dirler.

335. أَحْيَرُ مِنْ وَرَلٍ

Aḥyeru min vereli

Bu daḥī ḍabb gibi bir dābbedür ki ḥayret ile mevşūfdur ‘alā-ḳavlin kertenkele envā‘ındandır ki ḳuyruğı uzun başı küçükdür Türkî’de buñ pozemce ta‘bīr olunur cildi siyāh ve ḥaşūnetli ve şarı ḥaṭūṭ ve eblaḳ olur.

336. إِحْقَرُ مِنَ الْمُصْفَعَانِي

Aḥḳaru min’l-muşfe‘ānī

Eş-şaf‘ān sekrān vezninde ve’l-muşfe‘ānī mürtebānī vezninde nāsīñ dā’imā sille urdukları kimseye dinür ki murād müsahhāre mekūlesidür yuqālū Racülün şaf‘ān ve muşfe‘ānī izā kāne yeşfe‘u qāle eş-şā’iru:

لا بآرك الله دنيانا فقيمتها

ليست تقى عند ذى لب بقيراط

دنيا ثابت على الاحرار قاطبة

وطاوعت كل صفعان وضراط

337. اِحْرَصْ مِنْ اَبِي عَقْبَةَ

Aḥreşu min Ebī ‘Uq̄beti

Ebī ‘Uq̄be ḥinzīrīñ künyesidür ḥırşda beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur ve ba‘zılara göre Ebī ‘Uq̄be ḥinzīru’l-baḥr künyesidür kelbden büyük olur ki şu devābbındandır ol kadar ḥarīşdür ki ādemīyi daḥī ekl ider.

338. احنى من جنان

Aḥnā min cenānin

Aḥnā eşfeku ve erḥamū ma‘nāsınadır ve cenān qalb ma‘nāsınadır ziyāde merḥametli ḥaqqında meşeldür. [91b]

339. احوّل من أبي قلمون

Aḥvelū min Ebī Qalemūn

Ebū qalemūn bir nev‘ḥayvāndur ki ekşer ḥārr olan maḥallerde olur Ebū Berāqış gibi ḥālden ḥāle ve renkden renge girer bu meşelden murād beyne’l-A‘rāb Rūm ahālīsiniñ elbise-i rengārengidür ki buqalemūn gibi envā‘-ı renk ve levn ile mütelevvin olur qāle el-Mū’ellif Fe hüve ḍarbūn min şibābi’r-Rūm yetlūne elvānen li’l-‘uyūn.

340. احوّل من ذنب

Eḥūlü min zi’bi

Bu ḥīleden kināyedür yuqālū teḥūlü’r-racülü izā talebe’l-ḥīlete ya‘nī bir ādem taleb-i ḥīle olduğda teḥavvele’r-racülü dirler pes eḥūlü kelime burada teḥavvülden ef‘al-i tafḍīldür ve ba‘zılar aḥyelū min zi’bi daḥī dirler.

341. اِخْوَالٌ مِنْ سِنْجَابٍ

Aḥvelü min sincābi

Aḥvelü min sincāb daḥī meşeldür sincāb ‘Arab tavşanı didikleri hayvāndur fāreden büyücek olur ki ve kākım ve vaşak gibi derisinden kürk olur niteki şā‘ir bu dördü bir beytinde cem‘idüp belīgāne teşbīh eylemişdür:

چو شد دوران سنجابی و شق دوز

سمور شب نهفت از قاقم روز

Ve sincabın ḥīlesi şedīddür insānı gördükde yüce ağaca şu‘ūd ve bālā-yı nihālde ku‘ūd ider ve derileriniñ ziyāde güzeli ziyāde gök olandur niteki denmişdür:

كلما ازرق جلدي من البرد

تخيلت انه سنجاب

Ya‘nī her bār ki şoğuk te’sīrinden vücūdum derisi gök olur ḥayāl iderim ki sanki ol deri sincabdur sincabın mizācī ḥārr ve rāṭıbdur pes mezbūruñ ḥīlede meşel olması zıkr olundığı vechle ağaca şu‘ūd ve ku‘ūd eylesidür. [92a]

342. اَحِيرٌ مِنْ صَافِرٍ

Aḥyeru min şāfiri

Şāfir ba‘zılara göre İshāk kuşu ma‘nāsınadır luğatda aña şafāriye daḥī dinür ḥavf ve ḥayrete mensūbdur ḥavfı gök üzerime yıkılır deyü vāқи‘ olan zu‘mundan ve ḥayreti gece olduğda ağacın dalından aşılıp şabāḥa dek feryād eylesidür ve ba‘zılara göre şāfir tenūṭ didikleri kuşdur ki yuva yapığda torba ve kīse gibi ider yuvası olmayınca dalın birine aşılıp müteḥayyir ṭurur dimişlerdür.

343. اِخْمَرٌ مِنَ الْحَنْدَرِيسِ

Aḥmeru mine’l-ḥanderīs

El-ḥanderīs şarāba dinür ‘Arablar meşellerinde Aḥmeru mine’l-yākūt ve mine’l-ḥanderīs dirler ziyāde kırmızı olan nesne ḥaqqında irād iderler ve ‘Arablar şarābi meşellerinde ziyādece isti‘māl eylemişlerdür ḥiKāyet iderler ki Kuşayr Kuss bin Sā‘ide nām ḥekīm-i ‘Arab’dan Eyyü’l-eşribetü efzālü ya‘nī kaṅgi eşribe efzaldür deyü su‘āl eyledikde Kuss cevābında Mā şafā fi’l-‘ayni ve lezā‘alā’z-zevki ve ṭābe fi’l-enfi min şerābi’l-ḥmari dimişdür Kuşayr maṭbūḥı ḥaqqında ne dersin didikde Mer’i ve lā ke’s-

sa'dān dimişdür pes Kuşayr nebīz-i zübeyb/zebīb hakkında re'yiñ nedür didikde Kuss Meyyit ahyā ve fihi ba'zu'l-menfa'ati ve mā yekādū yahyā men māte dimişdür Kuşayr nebīzū'l-'asel hakkında sözüñ nedür didikde Ni'me şarābü'ş-şeyh li'l-ebrideti ve'l-mi'deti el-Fāsīdeti dimişdür Kuşayr tekrār nebīzū't-temr hakkında nasıl beyān-ı mü'tāla'a idersin didikde Kuss evsāh ted'ū ileyhā zarūrāt tezūmmü 'ākıbetehā fī'l-ebdān dimişdür kayşar-ı şırf olan şarāb mı efzaldür yoħsa memzūc olan mı didikde Kuss eş-şırfu sulţān cā'izün **[92b]** El-memzūcū sulţānün 'ādilün dimişdür ve kayşer şarābı ne vaķit içmek gerekdür didikde en-nehāru el-etrā inne'd-devā'e yūbekkeru bihi ve'l-mūsāfiru yedlūcū li-hācetihi li-enne'l-'uķūle evvel'n-nehāri ezkā ve'l-fiţnu eşāhhu dimişdür kayşer-i ħamr kimiñ için enfa'dur didikde Kuss Men da'ufe kuvvetü'l-cevārihi 'an-cezbi-mā yeş'adū ilā'd-dimāģi mine'l-bihār hattā yūfşīhi el-hevā'ü kalīlen kalīlen dimişdür kayşer andan içer misin didikde Kuss ne'am ve lā ebluģu mā yūģayyu 'aķlī dimişdür Cālīnūs el-Ĥamru tedurru ed-deme ve tuşaffī el-levne ve tūķavvī el-men'ate ve tūb'işū en-neşāta ve Eflātūn İñne-mā kāne en-nebīzū yeşmūru es-surūra ve yūlidū eđ-dıħke ve yūţībū en-nefse li-şibhihi bi'd-demi ve ennehū yef'alū fī'l-ħasedi izā i'tedele fī'lühü li-ennehū aħmeru ħārrin raţbün ve'd-demü aħmeru ħārrun raţbün fe-izā şāhha cevheruhu ve temmet eczā'ühü vellede fī'n-nefsi es-surūra ve'd-dıħke ve'n-neşāta dimişdür Ebū Sā'ib ki faķıh ve müteverri'bir zāt idi ba'zı mācin[?] ve bī-mezheb kimseler Yā Ebā's-Sā'ib nebīzū'l-cerr hakkında ne dersin didiklerinde Eşrabühü hattā tecurru ve nebīzū'd-den[?] için ne söylersin didiklerinde eşrabühü hattā tecünnü rāzī hakkında ne güyā olursun didiklerinde Aħlā mine'l-'aseli'l-māzī nebīz-i zebīb ve 'asel için fikriñ nedür didiklerinde ellerini ref'eyleyüp el-'Azametü lillāh ve ħamr hakkında ne dersin didiklerinde Lā eşrabühā cevāblarını virmişdür ħikāyet iderler ki Emeviyye süfehāsından Velīd bin Yezīd ibn-i Şūrā'a'yı Kūfe'den da'vet idüp mezbūr geldikde Yā İbne şūrā'a ben seni kitābullāh'dan veyāħud sünnet-i peyģamberden bir nesne su'āli için da'vet eylerim ancak ħahve hakkında ne dersin didikde mezbūr hemen Dihķānühā el-ħekīm ve řabībühā er-refīķ el-'alīm didi Velīd-i pelīd Baña şudan ħaber vir didikde mezbūr lā-büdde lī minhü ve'l-ķelbū ve'l-ħimāru şürekā'ī fihi didi Velīd süd hakkında ne dersin didikde **[93a]** İbn-i Şūrā'a mā ra'eytühü illā istahyeytū min ümmī li-ţūli-mā erda'atnī iyyāhü didi Velīd sevīķ hakkında sözüñ ne günedür didikde İbn-i Şūrā'a el-Māħrūr ve'l-'acelān ve'l-mūsāfir nebīz-i temr hakkında beyān-ı mü'tāla'a eyle didikde serī'u'l-imtilā' serī'u'l-infişāş darātü küllühü didi Velīd-i 'anīd nebīz-i zebīb hakkında fikriñ nedür didikde Ĥavmetün ħāmühā ħavle'l-ħaķķı fe-lem yūşībū didi Velīd Fe-mā

teḳülü fi'l-ḥamri didikde ḥabīs İbn-i Şürā'a tilke şadīkatü rühī celtü 'ani'l-mişli tilke elletī tezdü'n-nefse işrāḳan didi bu söz Velīd'in ṭab'ına muvāfiḳ gelüp Fe-ente yā İbn-i Şürā'a şadīḳī diyerek cülüsüne emr eyledi ve ba'dehü sen ḳanḳi ṭa'āmi ziyāde seversin deyü su'āl eyledikde İbn-i şürā'a Yā Emīr leyse li-şāḥibi'ş-şarābi 'alā't-ṭa'āmi ḥükmün ḡayra en enfe'ahu edsemühü ve eşḥāhü ümru'uhü didi Velīd nüş-i cehā eylemek için ḳanḳi meclisi ve maḥalli seversin didikde Mā lem teḥaf eş-şemse en tühriḳāhu ev es-semā'e en tühriḳāhu ve lā teşreb illā 'alā vechi's-semā'i fe-vallāhi Yā Emīra'l-Mü'minīn mā nādeme en-nās eşbaḥa min vechihā didi rāvī ḥikāyet ider ki Velīd-i ḥabīs bundan soñra taḥte's-semā mānend zehr-āb nüş-i şarāb eylemişdür ve ḥamr 'inde'l-'Arab ecell-i celbdür ḥattā mā 'inde ḥall ve lā ḥmar dirler mā 'inde şerr ve lā ḥayr demēḡi murād iderler ḥall ḥamr fāsīd olduḳda ıtlākolunur ḳāle fi'l-ḡāzeh:

وما شيء إذا فسدا

تحول غيئه رشدا

344. اِحْمَرُّ مِنَ الْعَقِيقِ

Aḥmeru min 'aḳīḳi

El-'Aḳīḳ Yemenī didikleri kırmızı ḥaceriñ ismidür ki ma'rūfdur Yemen el-Kesān'da ve Baḥr-i Rūmiyye sevāḥilinde bulunur ve aniñ bir nev'i vardur ki tuzlanmış etten aḳan şu renginde bulanık olub ve ḥafīfce aḳ aḳ ḥuṭūṭı olur ve ba'zılar der ki 'aḳīḳ Yemen'de bir ṭaşın özü olmaḡla ve Süheyl Yıldızı'nın te'sīrinden ḥāşıl olmaḡla erbābı ol ṭaşı kırup ol özü çıkardıkda beyāz olub ba'dehü henüz zebḥ [93b] Olunmuş bir kösfendiñ ḥūn çiḡeri içre vaz'olunduḳda reng-i ma'lūmı kesb idermiş binā'en-'aleyh şā'ir dimişdür:

گویند سنگ لعل شود در مقام صبر

آری شود، ولیک به خون جگر شود

Ve 'aḳīḳiñ ḥāşşası bī-şumārdur ḥattā 'āyişe raḳıyallāhu 'anhādan mervīdür ki cenāb-ı Peyḡamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem Teḥattemü bi-ḥavātimi'l-'aḳīḳ fe-innehü lā yüşībü eḥadeküm ḡammün mā-dāme 'aleyhi zālike buyurmuşlardır.

345. اَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى جِيْفَةٍ

Aḥraşu min-kelbin 'alā-cībetin

Bu meşel kelbiñ cife üzerine ħarīş olduğu gibi cife-i dünyāya ħarīş olan kimse ħaqqında irād olunur ki ānlarıñ ta'alluķātı cife maķāmındadır ol ta'alluķdan āzād olmadıkca ķalbi nūr-ı İlāhī ile münevver olmaz niteki şā'ir demişdür:

دل چو آزاد از تعلق شد منور می شود

قطره ای کز موج دامن چید گوهر می شود

Cenāb-ı Mevlānā ed-Dünyā cīfetün ve tālibühā kilābün kelām-ı ħikmet-nişābından aĥz ü iķtibās iderek buyurmuşdur

هست دنیا جيفة اي بوالهوس

طالب هر جيفة کلبست وبس

346. أَحْنُ مِنْ شَارِفِ

Eĥannü min şārifi

Eş-Şārif nāķa-i müsenne ma'nāsınadır ġayrılardan ziyāde veledi üzere ħanīn ider şārif e gibi yukānū nāķatün şārifün ve şārifetün ey müsennetün hermetün ġüyā ki sinni merkez-i vālāya varmışdur cem'ı şevārif ve şürüf gelür kütüb vezninde ve şürref gelür rukka' vezninde ve şürüf gelür 'udül vezninde ve minhü'l-Ĥadīs Etetküme eş-şürüfü el-cün [94a] el-fitenü'l-muzlimetü burada şürüf kütüb veznindedür fiten-i muzlime ittişāl ve imtidād-ı evķāt cihetiyle müsenne ve herme olan siyāh tüylü olan nāķaya teşbīh olunmuşdur ve lafz-ı merküm ķāf ile şark 'unvānında daĥī mervī olmaġla naĥiye-i meşriķdan tāli'a olan fitneler murād olur.

347. أَخْلَى مِنْ مِيرَاتِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ

Aĥlā min mīrāsi'l-'ammeti'r-raķüb

Er-Raķüb veledi ħurmayub vefāt iden ħātūna 'alā ķavlin veledi fevt olmuş ħātūna dinür.

348. أَحْمَى مِنْ أَسْتِ النَّمْرِ

Aĥmā min esti'n-nemiri

En-nemir ķablana dinür kimse ardından gelmeġe ķādir olamayup hemen ķarşılادیġı ve üstünü muĥāfaza eylediġi cihetle ziyāde ħıfz u ħimāye olunan nesne ħaqqında meşel-i mezkūr ħarb olunur.

349. احمى من انف الاسد

Aḥmā min enfi'l-esedi

Enfü'l-esed arslanıñ burnı dimekdür meşel-i sâbık mü'eddâsıdur.

350. أحن من المريض إلى الطبيب

Eḥannü mine'l-merīdı ilâ't-ṭābībi

Ma'āzallāhi Te'ālā merīd ve derdmend olan bī-çäreleriñ ṭabībe ḥanīn eylediği ḥanīn iden derdmend ve bī-çäre hakkında bu meşel irād olunur.

351. احر من دفع المقالات

Eḥarru min dem'i'l-maḳalāt

El-maḳalāt şol ḥātūna dinür ki veledi mu'ammer olmayup hemişe gözünüñ yaşı [94b] şıcaḳ olarak rīzān ola ma'lūm ola ki insān kederle bükā eylediği vaḳit gözünüñ yaşı ḥārr olur ve surürdan nāşī aḡlasa eşk-i çeşmi muṭlaḳā bārid olur bunuñ 'Arablar bir kimseye du'ā eyledikleri zamān Eḳarrallāhu 'aynehü dirler ki ḳarrdan me'ḥūzdür berd ma'nāsına ve bed-du'ā eylemek murād eylediklerinde Eşhane Allāhü 'aynehü der saḡn ḥarāretten me'ḥūzdür ve dem'u'l-maḳalāt ḥarārette ḍarb olunur meşeldür.

352. اخلم من واقع الطير

Aḥlemü min vāḳi'i't-ṭayri

Ġāyet ḥalīm ve şāḥib-i vaḳār ve 'ālī-miḳdār olan yegāne-i rūzgār hakkında bu meşel tezkār olunur 'Arablar Vāḳi'u't-ṭayr ve sākīnū't-ṭayr dirler vaḳūr ve ḥalīm kelimeleriyle tefsīr iderler gūyā başına bir ḳuş ḳonmaḡla kemāl-i temkīn ve vaḳārından nāşī anı cemād ḳanıyla mütevaḥḫiş olmaz.

353. احدى من السكر

Aḥlā mine's-sükri

Es-sükr şükr ma'nāsınadur bu meşel emsāl-i 'āammedendür.

354. احرص من نملة

Aḥraşu min nemleti

En-nemletü qarınca ma'nāsınadır ki ilerüde sebkat eylemişdür hayvānāt-ı za'īfe içre ziyāde harīs nemle olduğından ḥālī darb-ı meşel olmuşdur niteki maḳām-ı taḥzīrde şā'ir dimişdür:

حریص جهان کرد مورست و بس

مشو همچو آن مور همچون مکس

ینی زیر پای حقارت رود

دکر بار توییخ ومنت برد

355. اِخْرَصُ مِنْ ذَّرَّةٍ

Aḫraşu min zerretin

Ez-zerretü müfreddür cem'î zürri gelür şığāru'n-neml ma'nāsınadır ki frenceniñ ḥurdesine dinür [95a] قال الله تعالى انه الله لا يظلم مثقال ذره ya'nī ḥazret-i ārfid[?]kār gūn ve mekān bir kimseye 'amelinde şvābımı zerre vezninde noḳşān ve zerre ḳadar 'iḳāb ziyāde tmez ancak Fe men ya'mel mişḳāle zerretin ḥayran yerahu ve men ya'mel mişḳāle zerretin şerran yerahu iḳtizāsınca 'amel-i şālih muḳābilinde mükāfāt ve ecr ve 'amel-i tālih içün mücāzāt ve zecr eyler zerre kezālik küçük qarıncadır ki anıñ üzerine bir sene geçmiş ola zīrā qarınca bir sene murūr idince küçülür imiş 'Arablar zu'munca ef'ā murūr-ı zamān ile küçüldüğü gibi ki aña cāriye ta'bir olunmuş ki semmi şedīd ef'ādur niteki İmru'ü'l-Ḳays işbu şi'rinde dimişdür:

من القاصراتِ الطَّرفِ، لو دبَّ مُحولٌ

من الذرِّ فوقَ الإِتْبِ مِنْهَا لِأَنْتَراه

Ve Ḥadīs-i şerīfe dahī Yuḫşerüne el-mütekebbirüne yevme'l-ḳıyāmeti emşāle'z-zürri fī şūreti'n-nās yağşāhüm eş-şığāru min külli mekānin ve yūsāḳüne ilā sicnin mine'n-nār yūḳālū lehü bevlis[?] ve yesḳüne min tīyneti'l-ḥayāli ve hise 'aşāretü[?] ehli'n-nār vārid olmuşdur ki rüz-i ḳıyāmetde mütekebbirler zerre mişāli nās şūretinde ḥaşr olunurlar her yerden ānları zillet ve ḥaḳāret ile başub örterler ya'nī ayak altında ḳalurlar ve nārdan bir zindāna sürülürler ki aña bevlis[?] dinür ve ehl-i nārıñ a'zālarından aḳan ḳan ve sā'ireden şuvarılurlar

مکن کردنکشی کردن کشانان

بدوزخ می شوند انش نشینان

356. اُخْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى عَفِي

Ahraşu min kelbi ‘alā ‘ıқыyyi

El-‘ıқыyy ‘aynıñ kesriyle henüz meşīme-i māderden қад minhāde-i mehd ve cūd olmuş olan çocuğuñ қарından зүһūr iden fazla dinür ki cem ‘i a ‘kā’ gelür evvel-i hadīs eş-Şabiyyü ma‘nāsınadır ҳarışı zemm ma‘razında irād olunur. [95b]

357. اُحْمَلُ مِنَ الْأَرْضِ، ذَاتِ الطُّولِ وَالْعَرْضِ

Aħmelü mine’l-arđı zāte’t-ṭūli ve’l-‘arđı

Arz ya ‘nī yeryüzü zātü’t-ṭül ve’l-arz oldığından nāşī bu қadar eşkāl ve aħmāli hāmil olmuşdur ki ziyāde müteħammil olan kimse ҳаққında meşel-i mezkūr irād olunur.

358. أَحْضَرُ مِنَ التُّرَابِ، وَأَحْفَرُ مِنَ التُّرَابِ

Aħdaru mine’t-türābi aħқaru mine’t-türābi

Et-türāb toprak ma‘nāsınadır ki Fārisīde hāk dinür hem aħdar hem aħқardur lākin ma‘a’l-ħaқāre ziyāde ‘azīz ve şerīfdür ez-cümle hāki ҳaқīr görenlerden biri İblīs-i pür-telbīsdür қāle Allāhü Te‘ālā Ve yeқūlü el-kāfiru yā leytenī күntü türābā ba‘zı müfessirīn-i ‘ızām қavlince burada kāfirden murād İblīsdür çünki ҳазret-i ādem’i hākden āfirīde olmuşdur deyü istihқār ve ben āteşden hālı olundum diyerek istikbār eylemişidi çünki rüz-i res-teħayyüzde taħқīr edildiği ādem’iñ oğullarınıñ şevkeh ve salтанatı ve kendü zillet ve meskenetini müşāhede ede kemāl-i arzū ile Yā leytenī күntü türābā deyü feryād u zārī ede bilmek gerekdür ki bu қadar zīb ü zīnet ve tañтана ve devlet ki ‘ālemde vardur hākyāne maħşūşdur ve hākīleriñ taбақāt ve maқāmātı sā’ir maħlūқāta müyesser değıldür.

Nazm:

خاکرا خوار وتیره دید ابلیس

کرد انکارش ان حسودو حسیس

ماند غافل ز نور باطن او

منشد آکه ز سر کا من او

بهر کنجی کی هست در دل خاک

این صدا داده اند در افلاک

که بجز خاک نیست مظهر کل

خاک شو خاک تا بروید کل

359. أَحْكَى مِنْ قَرْدٍ

Aḥkā min qırdi

[96a] Ma'lūmdur ki qırd ya'nī maymun ta'bır olunan ḥayvān ef'āl cihetinden insāna müşābihdür lākin nuḡka mecālī yoḡdur niteki Ebū'ṭ-Ṭayyib işbu şi'ri inşād eylemişdür:

يُرُومُونَ شَأْوَى فِي الْكَلَامِ، وَإِنَّمَا

يُحَاكِي الْفَتَى فِيمَا خَلَا الْمُنْطِقَ الْقَرْدُ

Meşel-i mezkūr fi'len bir kimseyi taḡlīd iden muḡallid-i mezmūm ḥaḡḡında ḡarb u ĩrād olunur.

360. أَحْيَا مِنْ كَعَابٍ

Aḥyā min ke'āb

El-ke'āb memesi aḡrışıḡlanmış ḡıza dinür ki ḡayāsı ziyāde olur.

361. أَحْيَا مِنْ مُخَبَّاتٍ أَحْيَا مِنْ مُخَدَّرَةٍ أَحْيَا مِنْ بَكْرٍ

Aḥyā min muḡabbātın aḥyā min muḡadderetin aḥyā min bıkır

Bu meşeller daḡī aḥyā min ke'āb meşeli ḡabīlindendür el-maḡbe'e mekreme vezninde şol perde ki muḡaddede daḡterdür ki henüz tezevvüc eylememiş ola yuḡālū cāriyetün maḡbe'etün ey lem tezevvüc ba'dü.

362. أَحَدٌ مِنْ مُوسَى

Eḡaddü min mūsī

Mūsī usturaya dinür ba'zılar mīmi zā'iddür vezni ūsīdür cem'ı mevīsīdür ve mūsıyān olur pek keskīn ve ḡiddeti olan nesne ḡaḡḡında bu meşel ĩrād olunur.

363. أَحَدٌ مِنْ لَيْطَةٍ

Eḡaddü min līṭati

El-līṭatü lāmıñ kesriyle ḡamışıñ ḡabuḡuna dinür ḡışru'l-ḡaşab ma'nāsınadur yuḡālū zebeḡahu bi'l-līṭati ey ḡışru'l-ḡaşbeti bu daḡī meşel-i sābık gibidür. [96b]

364. أَحْيَا مِنْ فَتَاةٍ، أَحْيَا مِنْ هَدِيٍّ

Aḥyā min fetātin aḥyā min hediyyi

Ve hiye el-murādetü tehvī ilā zevcihā k̄ālet el-Eḥīliyyetü fī tevbetin bihi el-ḥamīr:

فَتَّى كَانَ أَحْيَا مِنْ فَتَاةٍ حَيَّيَّةٍ

وَأَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَّانٍ خَادِرٍ

Hediyy gelin ma'nāsınadır ki 'Arūs daḥī dinür aḥyā min varūs daḥī meşeldür ve hā ile hediyye daḥī dinür kezālik 'arūs ma'nāsınadır ki zevci ṭarafına ihdā olunur.

365. أَحْيِرُ مِنَ اللَّيْلِ، وَمِنْ يَدٍ فِي رَحِمٍ

Aḥyeru mine'l-leyli ve min yedi fī raḥimi

Bu meşel bir nesneye eli varmayan ḥayret-zedeler ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

366. أَحْرَسُ مِنْ كَلْبٍ، وَمِنْ الْأَجْلِ

Aḥresü min kelbi ve mine'l-eceli

Kelb ḥarāsetle beyne'l-'Arab ḍarb-ı meşel olmuşdur ecel gibi ve 'Arablar aḥresü min kelbetin Küreyz daḥī dirler Küreyz Zübeyr vezninde esmā-i ricāldendür ki 'Arab'da Küreyz nāmında bir kimseniñ bir dişi kelbi olub gāyet ḥāris olmağla meşel olmuşdur.

367. أَحْمَضُ مِنْ صَفْعِ الدُّلِّ فِي بَدِّ الْغُرْبَةِ

Aḥmeḍu min şaf'ı'z-zülü fī beledi'l-gurbeti

'Arablar ziyāde ekşi nesneye aḥmeḍ dirler ve telḥ ma'nāsına daḥī isti'māl olunur şūr gibi eş-şafḥ bumruḳla urmaḳ ma'nāsınadır ya'nī diyār-ı gurbetde bulunub züll ve ḥaḳāretle eñsesine bumruḳ urulan kimseden ziyāde 'ışi telḥ olan garīb ḥaḳḳında bu meşel ḍarb ü irā dolunur zīrā gurbetde şaf'-ı züll ve hevān telḥ-ter ve şūr-engīzdür ḥuşūşiyle garīb ve faḳīr olur ise niteki şā'ir dimişdür: [97a]

إن الغريب ذليل حيثما سلكا

لو أنه ملك كلّ الورى ملكا

إذا تغنى حمام الأيك في غصن

حنّ الغريب إلى أوطانه فبكى

368. احيا من قاصرات الطرف

Ahyā min kāşırātī't-ṭarfi

Ḳāşırātü't-ṭarf gütāh çeşmān ma'nāsınadur ya'nī gözlerini şevherlerinden gayrıya nazar eylemekden dā'imā men'iden hūrī-şifatān zenāna kāşırātü't-ṭarf dirler ki murād mestüre olan hātūnlardur niteki denmişdür

چو مستور باشد زن و خو بروی

به دیدار او در بهشت است شوی

کسی بر گرفت از جهان کام دل

که یکدل بود با وی آرام دل

Ḳāşırātü't-ṭarf müfessirīn kavlınce daḥī 'işmeti olanlara dinür.

369. أحمي من مجير الجراد

Aḥmā min mücīru'l-Cerādi

Mücīru'l-cerād ricāl-i 'Arab'dan Müdlic bin Süveyd eṭ-Ṭā'ī'dür İbnü'l-A'rābī ibnü'l-Külebi'den naql ider ki mezbūr Müdlic bir gün ḥaymesinde tek ve tenhā oturur iken ḳabīlesinden birtakım ādemler gelüp Cerād'dan şikāyet eylediler ve ol hengāmda Cerād-ı mezbūruñ fenā-i dādına gelmiş olmasıyla tutub itlāf eylemek istediler Müdlic hemen esbine süvār olub venīzesini eline alup yemīn eyledi ki Cerād benim civārında ike aña her kim dest-dırāz-ı ta'arruz olur ise ḳatlı iderim diyerek Cerād'ı civārında hıfz u ḥimāyet ve ḥarāset eyledi ve Müdlic'in ḥavfindan kimse ta'arruz eylemeğe muḳtedir olmadı veḳtā ki güneş ḥarāretlendi Cerād bi't-ṭabi'Müdlic'in civārından pervāz eylediklerinde Müdlic ānlara ḥiṭāben ey ḳavm imdi Cerād civārından gitdi varıñ ānlarla olan ḥuşūmetiñizi icrā ediñ didi el-ḥaḳḳ ḥuḳūḳ-ı civār olursa bu ḳadar olur Cerād [97b] Gibi bir vücūd-ı mażarrat-alūduñ dāḥil-i civār olmaḳ mülābesesiyle ḥāmīsi Müdlic olmayup ba'zı ḳavle Ḥāriş bin Mürr Ebā Ḥanbel'dür ki mücīr-i Cerād'dur niteki Ṭayy ḳabīlesinden bir şā'ir dimişdür:

ومنا ابن مِرَّ أبو حنبل

أجار من الناس رجلاً الجراد

وريد لنا، ولنا حاتم

غياث الورى في السنين الشداد

370. أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الظُّنَنِ

Aḥmā min mücīri'z-zu'uni

Mücīru'z-zu'un Rebī'a bin Mekdem el-Kenānīdür ez-zu'un za'īneniñ cem'idür zāniñ zammıyla hüdce ve maḥfeye dinür içinde gerek nisvān olsun gerek olmasın za'ā'in dahī cem'idür ḥulāṣa-i kelām Nebīşe bin Ḥubeyb es-Sülemī ğazv için olduğu maḥlden birtakım kimselerle bādiye ḥurūc eylemişidi eṣnā-yı geṣt ü güzārda Kināne'den birtakım hūdculara teṣādūf eyleyüp ğāret murād eylediyse de Rebī'a bin Mekdem ma'iyetinde bulunan ba'zī kāreṣ[?]ler ile māni' ve bu sırada ğulāmınıñ 'aḍudu Nebīşe'niñ ṭa'nından mecrūh olub Rebī'a vālide teveccūh iderek

شُدِّي عَلَى الْعَصَبِ أَمْ سَيَّارُ

فَقَدْ رَزَنْتِ فَارِسًا كَالدِينَارِ

Dedikde vālidesi:

يَا بَنِي رَبِيعَةَ بْنِ مَالِكِ

بُرْزًا فِي خِيَارِنَا كَذَلِكَ

مَنْ بَيْنَ مَقْتُولٍ وَبَيْنَ هَالِكِ

Dedi ba'dehü Rebī'a ḥimāyet-ı Zu'un ḥuṣūşunda resīde-i meġāk-i helāk ve üftāde-i ḥaṭīre-i ḥāk oluncaya kadar sa'y ve ğuṣeṣ eylemişdür niteki İbnü'l-Aḥnef El-kenānī işbu şi'ri demişdür: [98a]

لَا يَبْعَدَنَّ رَبِيعَةُ بْنُ مُكَدَّمٍ

وَسَقَى الْعَوَادِي قَبْرَهُ بِدَنْوَبٍ

نَفَرَتْ قَلُوصِي مِنْ جِجَارَةِ حَرَّةٍ

بُيَيْتٌ عَلَى طَلْقِ الْيَدَيْنِ وَهُوَبٍ

لَا تَنْفِرِي يَا نَاقٌ مِنْهُ فَإِنَهُ

شَرَّابُ خَمْرٍ مَسْتَعْرٍ لِحُرُوبٍ

لَوْلَا السَّقَارُ وَبُعْدُهُ مِنْ مَهْمِهِ

لَتَرَكْتُهَا تَحْبُو عَلَى الْعُرْقُوبِ

Ebū 'Ubeyde ve Ebū 'Amr bin el-'Alā' Rebī'a bin Mekdem'den mā-'adā ḥimāyet-i za'ā'in yolunda kimse ḳatlı olundığı istimā' olunmadı demişlerdür.

371. احدى من قبله العذارا

Ahlā min kubleti'l-‘izārā

Ḳubletü'l-‘izārā kız oğlan öpüşü dimekdür ki ḥalāvetde meşel olmuşdur bākir olanlara ‘izārā dinür el-ḥaḳḳ būseleri her şeyden ziyāde ḥalāvet-baḥş-i dimāğ-ı insānīdür şā‘ir bu meşeli derc iderek işbu beyti inşād eylemişdür:

آن تلخ وش كه صوفى ام الخبائثش خواند

اشهى لنا و احدى من قبله العذارا

Ḳad Temme Bābü'l-Ḥā’i bi-‘Avnillāhi Te‘ālā

SONUÇ

Arap dilinde “icaz”, “mesel”, “darb-ı mesel” kelimeleri vecize ve atasözü terimlerini ifade eder. Az kelime ile pek çok anlamı temsil eden bu sözler insanlık tarihinin önemli kültür değerlerinden biridir. Önceden atasözleri ve vecize sözlü olarak ifade edilirken daha sonraları toplanarak kitap haline getirilmiştir.

Ahmed b. Muhammed el-Meydâni'nin *Mecmau'l-Emsâl* adlı kitabı, Arap edebiyatında atasözü veya mesel denilince akla ilk gelen ve alanında benzeri olmayan en geniş ve en ünlü eserdir. İki ciltten oluşan eserde altı binden fazla mesel bulunmaktadır. Otuz bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabedeki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. Yirmi dokuzuncu bölümde, eyyamu'l-Arab'ın isimlerine, otuzuncu bölümde ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine yer verilmiştir. Bu eser sadece Arap edebiyatında değil, Türk edebiyatında da büyük bir ilgi görmüştür. Eserin üç tercümesi olduğu bilinmektedir ve bu tercümelerden biri de Antepli Hafız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülali Meâni Mecmau'l-Emsâli Meydâni* isimli dört ciltlik tercümesidir.

Çalışmamız, Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatı ve eserleri ile *Menbau'z-Zülâl*'in metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Hâfız Mehmed Şâkir b. Hacı İbrâhîm Hilmî Ayıntâbî H.1245/1829 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müellifin farklı türden şiirlerini ihtiva eden *Dîvân*'ı ve *Mecmau'l-Emsâl*'in tercümesi olan *Menbau'z-Zülali Meâni Mecmau'l-Emsâli Meydâni* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır.

İkinci bölümde yazarın tercüme yöntemi üzerinde durulmuştur. Burada *Menbau'z-Zülâl*'in “ha” (ح) harfiyle başlayan altıncı bâbın metni ortaya konularak ilgili kısmın incelemesi yapılmıştır. Bunun için önce mesel maddelerinin tespiti yapılmıştır. Buna göre tercümesi yapılan toplam 371 meselin olduğu görülmüştür. Bunlardan ilk 183'ü “eski (kadim) meseller”, sonraki 52'si “müvelled” olan mesellerden, kalan 136'sı “ef'alü min...” vezniyle başlayan mesellerden oluşmaktadır.

Şâkir Efendi, mesel maddesinde geçen ve okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü; fakat Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de çözümlemesini yapmıştır. Bunun için genelde Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Mûhîr*'inden istifade etmiştir.

Şâkir Efendi, tercüme sırasında konuyu aydınlatmak için kimi yerde Türkçe atasözlerinden de faydalanmıştır. Bazen Türkçe şiiirlerden de örnekler sunmuştur. Konuya açıklık getirmek için daha çok Farsça veya Arapça şiiirlerden örnekler sunmuştur. Ayrıca tercüme sırasında konularla ilgili hikâyelere de başvurmuştur. Hikâyelerin başlıkları sayfa kenarına kaydedilmiştir. İnceleme yaptığımız kısımda otuza yakın hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerin bir kısmı *Mecmau'l-Emsâl*'de mevcut iken bir kısmı da Şâkir Efendi'nin başka kaynaklardan istifadeyle naklettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Janabı, Sajjad Hussein Oleiwi. 2022. “Menbau’z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau’l-Emsâli Meydânî’nin Dördüncü Ve Beşinci Bâbı: Metin-İnceleme”. Yüksek Lisans, Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Cersel, Fatih. 2009. “Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İncememe-Metin)”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. 1970. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul.
- İnce, Muhammet. 2022. *Nuhbetü’l-Emsâl (Mecmau’l-Emsâl Tercümesi)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kavruk, Hasan. 1998. *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Levend, Ağâh Sırrı. 2008. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 5. bs. C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed. 1284. *Mecmau’l-Emsâl*. C. 1. 2 c. Bulak: Bulak. 1955. *Mecmau’l-Emsâl*. C. 1. 2 c. Kâhire: Mektebetü’s-Sünneti’l-Muhammediye.
- Mir’ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*. 1325. İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- Mütercim Âsım Efendi. 2014. “el-Okyânûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsu’l-Muhût”. İçinde *el-hamîm*, 1. bs, 5:5873. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Şeyh Sâdî-i Şîrazî. 1980. *Bostan ve Gülistan*. Çeviren Kilisli Rıfat Bilge. 12. bs. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Tahir, Bursalı Mehmed. 2016. *Osmanlı Müellifleri*. Direktör M. A. Yekta Saraç. C. II. III c. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

ÖZGEÇMİŞ

Omer ABBAS, lise öğretimini 2014 yılında Babil'deki, El-hilla Lisesi'nde tamamlamıştır. 2019 yılında Bağdat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiştir. 2020 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.